

GALANTAI
GRÓF
ESZTERHÁZY MIKLÓS
MAGYARORSZÁG NÁDORA.

III. KÖTET.
1627–1629.

PEST, 1870.
LAUFFER VILMOS KIADÁSA.

GALANTAI

GRÓF ESZTERHÁZY MIKLÓS

MAGYARORSZÁG NÁDORA.

III. KÖTET.

~~~~~

PEST, 1869.

Nyomatott Kocsi Sándor saját könyvnyomdájában, aldunászor 9. sz.

I.

Az 1626-iki pozsoni békeszerződéssel vége szakad a Bethlen fejedelem és a császár közötti háboruk sorozatának. De a diplomatai villongások korántsem szüntek meg.

Az 1627-ik évben a nádor diplomatai tevékenységét két fontos alku folytatása vette igénybe teljes mértékben. Egyik a pozsonyi szerződés végrehajtását illető pótlék szerződés, másik a törökkel való derék frigy kötése.

A mi a pozsonyi szerződést illeti, ratificált okmányai 1627. január közepe felé cseréltettek ki Bécsben a nádor, esztergomi érsek s hihetőleg az összes magyar tanácsosok jelenlétében.¹⁾

Azonban a pozsonyi béke-pontok végrehajtásának módját illetőleg újabb biztosok kinevezésére vala szükség mind két részről, kik a visszabocsátandó javakra, a hét megyebeliek esküjének elfogadására, menjenek.

A király január 12-ikén szólítja fel mind a nádort, mind Pázmán érseket, hogy az e célra kinevezendő bizottságról és az ennek adandó uta-

---

¹⁾ Legalább Ferdinánd király fölkéri mindkettőt jan. 9-ikén kelt leveleivel, legyenek jelen.

sításokról javaslatot terjesztszenek föl. Maga a király a bizottság legfontosbb teendőinek tartá, hogy Bethlen fejedelem bocsássa szabadon a mult hadjárat közben elfogott Schlick grófot; adja vissza a bányavárosokból elvitt érczet és nagy mennyiségű olmot; bocsássa vissza azt a száz bányászt, kiket ugyanazon városokból Erdélybe vitt magával, és Mansfeld seregének maradványai is kivonuljanak az országból.¹⁾

Mint látni fogjuk, nem ezek lettek az alku sarkpontjai, és a mi a bányavárosokból elvitt munkásokat illeti, azok visszaszerezéséről a király lemondott, mielőtt Bethlennel az új alkú megkezdett volna. A király február 26-ikán ezt írja a nádornak:

A tavaly Bethlen okozta károk közt nem legcsekélyebb, hogy száznál több munkást, kik a felvidéken arany- ezüst- és rézbányákban dolgoztak, tisztviselőikkel együtt magával vitt. Meghagyja a király a nádornak, hogy ezek helyett ügykezzenek katolikus bányászokat telepíteni be, — mégpedig Salzburgból és Tirolból. Mivel pedig a bányavárosokban — úgymond — nagy fogyatkozásban van a katolicismus, gondoskodni kell, nehogy a bevándorlandók majd elhagyják vállásukat. Papokat kell számukra oda rendelni s míg templomokat lehetne nekik építeni, ideiglen kápolnákról kell gondoskodni.²⁾

A biztosok, kik a pozsonyi szerződés végrehajtása felett voltak Bethlen biztosaival alkudozandók,

¹⁾ Pray. Princip. Gabr. Bethlen II. 104.

²⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. Ferdinánd rendeletei. „1627.“

február utolsó napjaiban rendeltettek az alkudozás helyéül kitűzött Tokajba. A biztosok a király részéről Pyber János választott egri érsek és Hevesmegye örökös főispánja; gilletteinci Ostrosics István királyi tanácsos; Hoffmann György kamarai tanácsos s a felső magyarországi királyi jövedelmek igazgatója. Bethlen részéről: Lónyai Zsigmond kassai főispán; szendrői Bornemisza János kassai algeneralis; Kassai István erdélyországi prothonotarius és Belleváry Dávid, a kassai kamra és a Tiszán túli birtokok praefectusa.

A király részéről való biztosok martius 1-sején már utban, Turóczban, 8-ikán Lőcsén vannak. Mikorra Tokajban szemben lehettek Bethlen biztosaival, talán martius utolsó napjaiban, mert az alkudozás napja április hóra esik, — egyik részről Bethlen, másíkról a nádor levén az alkudozások tulajdonképi vezetője, — már más oldalról is egészen igénybe vétetett a nádor diplomatiai tevékenysége: a király és szultán közt kellett szilárdabb és maradandóbb békét eszközteni egy új szerződés által.

Az 1625-ben Gyarmatnál kötött török békeszerződés soha sem jutott a végleges szentesítésig.

Ferdinánd ratificálta volt az okmányt s az 1626-ik év nyarán küldé Konstánczinápolyba Horváth Péter által, hogy ott török nyelven is kiadásék s hasonlóképp ratificáltassék.

Azonban Recsep pasa kajmekâm addig tudta halasztani a ratificatiót, míg a háboru szeptember-

ben kiütött. Az ürügy az volt, mintha Murtéza budai pasa azt jelentette volna a portán, hogy a király egy nagykövetet indított utnak Konstanczinápolyba, kit illő lesz bevárni, mielőtt az okmány szentesítettnek.¹⁾

A közben a háboru kitört, s befejeztetésekor a pozsonyi szerződés alkalmával Bethlen megígérte, hogy a töröktől is fegyverszünetet eszközöl ki. Ez meg is történt. Mindamellett, hogy még januar 9-ikén is kifogást tesz Ferdinand király azon önkényes toldalék ellen, melyet Murtéza pasa csatolt a fegyverszünet okmányához, s mely azt mutatá, hogy a török nem őszintén jár el, — mindamellett a fegyvernyugvás megkötötett csupán három hónapra.²⁾ A fegyverszünet idejét arra akará fölhasználni Ferdinánd kormánya, hogy ezalatt létesüljön a végleges békeszerződés, mire a török is hajlandó volt; miután az Azsiában most szerencsétlen fordulatot vett háboru folytatása vette igénybe a porta egész figyelmét és anyagi erejét.

A török-magyar béke fölötti alkudozás nem közvetlen a királytól és szultántól utasítást váró biztosok közt volt folyandó. Ferdinánd király a béke megkötésére a nádornak, a porta pedig Mur-

¹⁾ Követ jelentés Konstanczinápolyból a kismartoni levéltárban 1626. augusztus és szeptember.

²⁾ Ferdinánd többek közt ezt írja 1627. jan. 9. a nádornak: „*Formulam induciarum turcicarum vidimus. Additamentum per Bassam insertum non caret suspicione fraudulentè ipsum procedere et dolos machinari posse. In consideratione itaque habendum, quid ea in parte fieri expediat. Vestram proinde opinionem expectaturi sumus.*“ Irni kellene-e a pasának, hagyja ki a toldalékot, vagy el kell-e így is fogadni az okmányt? Kismartoni levéltár.

téza budai pasának adott teljhatalmat.¹⁾ És az alkudozások csakugyan nem Konstanczinápoly és Bécs, — hanem Buda és Kis-Marton közt folytak.

A konstanczinápolyi diplomatia csak háttérben működött ezután, — s működéséből elég legyen megemlítnünk, hogy Bethlen követe, Mikó Ferencz, 1627 elején meghozá a megerősítést Bethlen és az erdélyi rendek azon mult évi határozotára, hogy a fejedelem halála esetében neje, Brandenburgi Katalin legyen utóda a fejedelemségben. Mikó már a szokott megerősítési jelvényekkel még a nádor és Murtéza közti alkudozások kezdete előtt megérkezett volt Bethlenhez. A másik megemlítendő, hogy még januárban indult volt el Bécsből a portára Schmidt Rudolf, kit a budai pasa letartóztatván, csak martius felé érkezett Konstanczinápolyba. Ott abban járt, hogy közölködjön Murtéza pasa letételét a budai vezérsegből, és Bethlen kizárását a küszöbön levő alkudozásokból és békekötésből. A küldött egyikben sem ért czélt.

Murtéza pasának az alkudozások folytatására szóló fölhatalmaztatása martius 1-sején indított utnak Konstanczinápolyból, — a nádor már megkapta fölhatalmaztatását Ferdinándtól, mit át is küldött Murtéza pasának tudomás végett.

Még mielőtt a béke fölött alkudozandó biztosok kinevezettek volna, a nádor mind a budai pasánál, mind Bethlennél sürgette volt Damasznak visszaadását, melyet a török a mult háboru alkalmával elfog-

¹⁾ Jászay. Tudományt. IV. Köt. 193. l.

lalt volt. Bethlen nemcsak megigérte a pozsonyi szerződés alkalmával, hogy a nevezett palánk visszaadatik a királynak, hanem valóban ki is eszközlé Murtéza pasának írásbeli ígérteit is ezen visszaadásra nézve.

Martius közepe táján az alkudozások megindítására teljes tevékenység és mozgalom kezdődött. Egyfelől Tokajba indultak már Bethlen biztosai is, hogy ott a nádor küldötte biztosokkal alkudozzanak. Másfelől a budai vezérrel alkudozandó biztosok kinevezésével és kiküldésével volt elfoglalva a nádor; mert mindkét rendbeli alkút neki kellett vezetnie. Harmadik felől pedig martius 15-ikén Budára érkezett volt Bethlen biztosa Toldalagi Mihály, ki részt vevendő a szultán és király közti alkudozásban. A királyiak hivatlan vendégnek, jogtalan beavatkozónak tekinték őt; de nélküle nem lehetett el a budai pasa. Több volt ő ott, mint az erdélyi fejedelem képviselője.

Meg volt-e hagyva a portáról, hogy a pasa semmi fontos lépést ne tegyen Bethlen tudta nélkül, — az csak valószínű; de teljesen bizonyos az, hogy Murtéza budai pasának az alkudozásokban Toldalagi volt a jobb keze és tanácsosa. Minden ennek kezén ment keresztül s ő volt török részen a lelke az alkudozás egész ügyvitelének.

Bethlen egy ápril 16-ikán kelt levél által a nádort, miután fölpanaszolja, hogy a fegyvernyugvás ideje alatt némely katonáit a királyiak elfogták és fogva tartják, értesíti mind Damasd visszaadását illető fáradozásáról, mind Toldalagi küldetéséről.

Damasd felől való irását kegyelmednek a mi illeti, — írja a fejedelem — tudván és ismervén azt a nemzetet (a törököt) természetiben és szokásában, azért fáradtunk abban, miképpen maga levelében és pecséti alatt legyen meg ígreti, hogy ne retractálhassa. Kit mikoron értettünk volna, hogy mégis vissza nem adatta, azontul póstánkat küldtük hozzá, kegyelmed levelének hozzánk érkezése előtt közel egy héttel, és úgy irattunk neki, az mint illet. Igazságot írunk: sava borsa meg volt írva az dolognak, kiből meg érthette: nagy emberek között, mely tökéletesnek kívántatik lenni akármilyen kicsiny tractában való ígret is, melyben, ha magát megjegyzteti, hitelét bősületivel együtt vesztí el, és azután tractálni sem fog senki vele. Melyet hogy eltávoztasson, és az frígynek, avagy békességnek bontója ne találtsassék lenni, mindjárt megadatása annak az palánknak (Damasdnak) kívántatik; mert bizonyos lehet abban, hogy az tractához nem is fognak addig kezdeni császár ő felsége részéről, valamig azt meg nem adja. Sőt ezeknél is nagyobb szeget vertünk az fejében, arról az mire kegyelmetek mostan intendálna; melyet azért cselekedtünk, hogy idején praeparáljuk elméjét az civilizásra, sőt Tholdalagi Mihályt úgy expedáltuk, a mint illet és kívántatott, kivel magának sem ártana kegyelmednek beszélni, és ha meg-hitt emberét hozzánk postán küldené, nem ártana velle; mert ha hitelünk lehetne, az mi opinióink szerint nekünk úgy tetszik, ő felségének némely dolgokban hasznosan szolgálhatnánk. Kegyelmed minket, hogy jóakaró

atyafiának tartson, és éljen is azzal, ha miben minket elégségesnek itilhet, szeretettel kívánjuk. Tartsa meg Isten kegyelmedet sok ideig jó egészségben. Datum in arce nostra Fogarasiensi, die 16 Martii, anno Domini 1627 Ill. D. V. benevolus

Gabriel.¹⁾

---

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. *Variae literae principum Transsylvaniae* 126 lap.

II.

Ideje volt siettetni a törökkel való alkudozás megkezdését; mert martius 31-ikén le volt járandó a budai basával kötött fegyvernyugvás ideje. Ennél fogva a király kérte a nádort, siettesse az alkudozások megkezdését és e végből küldje le mielőbb a győri püspököt és Cziráky Mózsest Komáromba. Egyszersmind fölhatalmazza a király a nádort, hogy ha szükség, ujítsa meg a fegyverszünetet a budai pasával.¹⁾

A nádor már a hó elején irt volt Murtéza pasának; hogy ha alkudozni akar, küldje már biztosait. A pasa azt válaszolta, — be kell várnia Bethlen fejedelem emberét; mert a szultán megparancsolta, hogy Bethlen nélkül alkudozásba ne bocsátkozzék. A nádor újból irt a vezérnek, s kifejté, hogy a fejedelem és a király közt meg levén a béke, előbbi nélkül kell alkudoznia a szultán és királynak. A nádor szükségesebbnek sőt mulhatatlannak látja az alkudozáshoz azt, hogy a török visszabocsássa Damasdot. — A vezér erre azt válaszolta, kár lenne egy gyöngé palánk . . . miatt oly fontos dologban, minő a békekötés, akadékos vetni. Küldje csak le a nádor a maga biztosait, — majd a

---

¹⁾ Kismartoni levéltár. Ferd. rendeletei. A királynak egy 15-ikén kelt eredeti levele.

török biztosok is fölmenendnek. Utóbbi izenettel járt a nádornál martius 18-ika táján a budai pasa küldöttje.

A nádor csakhamar egy postát indított levéllel és izenettel Budára; de az utközben beteg levén, újabb követet küldött oda —, s ez Szombati Lukács volt, ki Huszajn csaus kíséretében martius 26-ikán érkezett Budára.

Igaza van a vezérnek, — írja a nádor — Damasd miatt nem kellene a béke ügyét fennakasztani. De épen ezért a vezérnek ígéretéhez képest vissza kellene bocsátnia. Nem Damasd a fő dolog — ez csak egy rosز palánk, hanem a vezér adott szava. A németek már is azzal gyalázzák őt, hogy nem áll adott ígéretének. A későbbi egyezkedés is csak a vezér szavatartásán épül. Miként higyenek majd ennek, ha Damasdot illetőleg nem teljesíti? Értesíti továbbá a vezért a nádor Szombati szóbeli izenete által, hogy a császár Németországon kegyelmet akar adni a pártosoknak s eddigi ellenfeleivel egyesülve a török ellen indul, ha ez nem akar békülni. Tavaly csak egy része jött be a német hadaknak s az is tetemes sereg volt. A másik rész Németországon megveré a császár ellenségeit. Most ha valamennyi had egyesül, a sereg igen nagy lesz. Már pedig egyesülni fog, ha a török nem akar szerződésre lépni.¹⁾

Martius 28-ikán a diván ülésében Toldalagi is részt vett s ott ő Damasd visszabocsátására szavazott,

¹⁾ Toldalaginak még kéziratban levő jelentése, az erdélyi muzeum gyűjteményében.

nehogy a vezért szőszegéssel vádolják. Damasd visszasaadása már elhatározott dolog is lett Budán, — a teljesítés csak időkérdés volt.

Szombati Lukács martius 31-ikén indulván vissza Budáról a nádorhoz, magával vitte a budai pasa azon levelét, mely által a nevezett napon lejárt fegyverszünetet meghosszabbítja pünkösdi hó utolsó napjáig, meddig mint a török állitá, a békeszerződés valószínűen elkészülend.

E közben, april első napjaiban, a nádor az alkudozásra kiszemelt biztosok Komáromba küldésével volt foglalatos. A béke bizottság fejéhez, Sennyei cancellárhoz és társaihoz, a nádor a következő utasítást intézte:

Memoriale pro dominis ablegatis commissariis ad tractatum turcicum.

Mindeneknek előtte jó érteni kegyelmeteknek, hogy noha azelőtt ennek a törökkel való tractának végbenvitelét siettetnünk kellett volna, és még most is ha bizonyos és jó végét várhatnánk sőt tudhatnánk, azont kellenék követnünk. Mindazáltal mivelhogy az erdélyi fejedelem haladékokat láttatik keresni az vele való végezéseknél effectuatióiban, és az ő felsége pártossinak is viszont igen kézték követi szorgalmazni holmi új indulatokra, talám nem leszen gonosz, ha tartóztatva fog ehhez az tractához kegyelmetek; holott bizony dolog ő az effectuatiót nem halaszthatja sokáig; ha kit pedig cselekeszik, nagy lument ad vélle, mint kellessék az török tractában magunkat viselnünk, sőt az imperiomi dolgokat is ahhoz képest

alkalmaztathatja ő felsége; mert ha mi efféle haladékokat és akadékokat fog az fejedelem keresni, könnyű meglátnunk, hogy fészket vertek szívében az idegen követségek, és nem kezd akarója lenni az törökkel való végezésünknek is, az mint harmad-évi is cselekvők. Hol pedig mindazokat difficultas nélkül effectuálja, az mikre ígérte és kötötte magát, s azzal nem is fog késni, bátrabban tractálhatunk az törökkel, mert az leszen jele, hogy helt nem adott idegen követségeknek és vesztegességgel is fog lenni, kit jól lehet oly cautelákkal moderáljon kegyelmetek, hogy azért az haladékért valami oly gyanúságot ne vegyen az török, hogy egyátaljában ne akarnánk az vélle való végezést és békességet; mert egy üld annyival nagyobb készületre adnánk okot vélle, kit az üldö megmutat kegyelmeteknek.

2. Mivel küldtem legyen be én Budára szolgálmat, azokat közlöttem mindenestől kegyelmeddel cancellarius uram, melyre szükségesnek ítílem, hogy most is igen vigyázzon kegyelmetek, és hogy ha az én szolgálom visszajövend Budáról, mivelhogy arra Komáromra kelletik jőni, hivassa magához kegyelmetek, és elvévén az énnekem szóló levelét a vezérnek tölle, olvassa meg kegyelmetek azt, és alkalmaztassa dolgait ahhoz is; de ha mit — a mint én ő neki — ad partem izent volna, arra kérem kegyelmedet cancellarius uram, mással Cziriáki uramon kívül ne közölje, és legyen azon, hogy abban való tetszését ne késlelje, együtt az vezér levelével és követségével mindjárást hozzám küldeni, hogy értvén mi is az dol-

got, magam tetszéséről informálhassam kegyelmedet viszontag, és ha kívántatik, irhassak az vezérnek is.

3. Szükséges leszen igen az is, hogy mihelyen ott együtt leszen kegyelmetek, mindjárást tudósítsa az vezért együttlétéről. Kivánni kell tőlle, hogy kegyelmeteket bizonyossá tegye mind az ő részekről való commissariusokról s mind azoknak plenipotentiairól, megirván expresse nekik azt is, hogy noha ezeket kívánja tudni és érteni, mindazonáltal, hogy addig se össze nem akarna gyűlni kegyelmetek, sem tractálni semmit nem akarna, valamig az vezér ígreti szerént Damasdot meg nem adná; holott ha ő abban minekünk megfogyatkozik, nem látjuk módját, mint kellessék tovább is az velle való tractát vagy elkezdni vagy continuálni. Szükséges annakokáért, hogy azt minden kérdés és disputatio nélkül mindekelőtt kibocsássa kezéből, és azután az szent békeségnek tractájához kész leszen kegyelmetek is minden képpen hozzá fogni, és azon is lenni, hogy abban jó véget tegyen.

4. Ezen dologról irni és izenni is kell az erdélyi fejedelem ablegatusinak is, mivel az fejedelem diplomájában is Damasdnak az tracta előtt való megadása igen nyilván vagyon, szükségesnek ítéli kegyelmetek, hogy ők is intsék az vezért, tegyen eleget mind az fejedelem hitlevelének s mind az maga ígretinek, azt nyilván megirván nekik, hogy kegyelmetek őket csak azért is jötteknek ismeri lenni, hogy effectualtassanak az megígért dolgok, mivel egyébaránt az ő urokkal immár ő felsége mindeneket végezett és con-

cludált volna. Ennélkül pedig az effectuatio nélkül ad ulteriora nem is kellenék kegyelmeteknek lépni, kiváltképpen ő felsége híre és akaratja nélkül; noha, ha egyébaránt jó progressusát remélhetné ember az dolognak, ezzel talám nem lenne szükséges és méltó is rumpálnunk az tractát. Hogyha kiváltképpen az török ugyan neki keményitené magát és inkább rupturát meditálna, sietve tudósítson az dolgokról kegyelmetek, mind ő felségét, mind minket.

5. Az mint énnekem nem igen régen irt vala az vezér, úgy látszik, mintha az végezett helt is, úgy-mint Szőnyt, az hol tractálni kellenék kegyelmeteknek, in dubium akarná venni, és arról is újabb végezést akarna indítani; de semmi úton ki ne hagyja magát kegyelmetek venni abból, és emlékeztesse hitlevelének continentíájára; mert ha attól recedal kegyelmetek, több inconvenientiák is következhetnek az dologból, és maga sem leszen securus, oly helyre kezdik vinni az tractát s mindazokat az commoditásokat is elveszti kegyelmetek, az melyek itt lehetnének. És noha, úgy vagyon, erre az kívánságokra nekik talám ilyen motivájok kezd lehetni, hogy annak az hitlevélnek, a kit az vezér adott, ki volt már ideje és azért ők sem volnának kötelesek reá; de erre azt kell felelni nekik, hogy azon hitlevélben az is vagyon, hogy az induciáknak terminussa kitelvén is, valamig vége leszen az tractának, mindaddig tartson az. Nem obstál azért annak az három hónapnak kitelése; mert mi levelünk s emberink által is ugyan készitetettük már még

annakelőtte az tractára való dolgokat, és ugyan tractáltunk is az vezérrel, kiváltképpen az damasdi dologról. Más az, ha mi késedelem esett az kegyelmetek alámenetelében is, annak nem mi, hanem ők az okai, azért, hogy Damasdot mindeddig is meg nem adták, és így mi reánk ezt az késedelmet nem vethetik.

6. Minekelőtte szemben lenne kegyelmetek véllek, annakelőtte kell minden véllek szóllandó és tractálandó dolgokat egy bizonyos jó rendben és írásban venni, hogy szemben lévén kegyelmetek, tractálhasson methodice véllek és praemissis praemittendis, ha úgy kívántatik, az mit töllök kíván kegyelmetek, azt írva is adhassa nekik; de arra igen animadvertáljon kegyelmetek, hogy a proposito el ne vonják kegyelmeteket az ő szokott csalárdságok szerént, és hogy mindenkor sajkákon és hajókon is menjen hozzájuk kegyelmetek, az igen kívántatik.

7. Mivelhogy mostansággal igen plausibiliter exaggerálhatjuk az ő sok excessusokat, igen méltó, hogy abban ne kimilje kegyelmetek őket, s kiváltképpen hogy ily mód nélkül violálák ezt az utolszori véllek való végezést is mind várvétellel mind végházak ujttatásával, jól elejekben kell adni, megmutatván, hogy mindezekre semminemű ok innét az mi részünkről nem adatott. Melyre nézve méltán idegenek is lehetnének az ő véllek való tractától, ha az szegény együgyű községhez való könyörületesség nem hordozna bennünket, az kiket mely kiméltetlen megsanyargatának és nyomorgatának csak im ez elmúlt háboruban is, nyilván vagyon nállok, nagy

sok égetéssel és rablással. Erre — úgy vagyon — válasz nélkül nem hagyják kegyelmeteket, és egyiket azt fogják mondhatni, hogy esatázásokkal és holmi kártételekkel mi adunk mindazokra okot; másikat netalán azt is fogják állatni, hogy császár hadainak az ő birodalmira való igyekezetit értvén, úgy vött ő is ellenkezést fel; harmadikat talám azt is mondhatják, hogy az erdélyi fejedelemre igyekeztvén császár hadai és az ő véllek egyetértő magyarokra, annak kényszerített segedelmet nyújtani mind egyképpen s mind másképpen. Negyediket mondhatnák netalán azt is, hogy mi nem tartottuk meg az harmad évi lett végezéseket, mivel annak continentiája szerint nem küldöttük el az commisariusokat az holdolt faluk dolgának eligazítására, s talám ezeken kivől is keresnek olyan praetextust az mellettek levő magyaroknak suggestiójából; de ha az megírt dolgokat fogják questióban venni, így felelhetünk nekik: hogy az mi az esatázást és kártételt illeti, magok sem tagadhatják azt, hogy sokképpen többet cselekedtek ők affélét, hogy semmint mi a mi részünkről, a mint azt az inquisitiókból megmutathatni (mely inquisitionak jelen kell lenni); — más az: a mi részünkről afféle insolentiákat csak holmi latrok és csavargók cselekedtenek; de ők ugyan megeresztett zászlókkal jöttek végházaink alá még ezelőtt az utolsó derék indulat előtt is.

Annak felette ha szinte mi afféle történt is, az kitől az jámbor soha nem is óhatja magát, hogy köztök valami lator is ne találkozzék, nem ez a nyil-

vánvaló had volt volna annak eligazításának módja, hanem az, a mit az két császár egymásközt elvégezett mind az zsitvatoroki mind az bécsi végezésekben. Az második dolgot pedig az mi illeti, hogy azt ők ingyen csak gyanúságban sem vehették, nemhogy valami bizonyost tapasztaltak volna, az igen nyilván vagyon; holott messze volt még akkor az császár hada Sleziában, az ő felsége ellenségit ott kergetvén, a mikor az vezér Gemes alját mind elégettette és raboltatta. Damasdot is olykor vette meg, a mikor még az országban császár hada nem volt. Ebből azért, a mint mondám, csak méltó gyanúságot sem vehettek, nemhogy hadra való okot.

Nem mondhatják az harmadikat, hogy vagy magának az erdélyi fejedelemnek, vagy birodalmának és hozzá tartozó magyarinak oltalmára ültek volna fel; mert nekik is nem volt senkitől semmi bántások és sem nyilván se titkon semminemű ellenkezést nem is mutathat, az kit ellene cselekedtünk volna, hanem az mikor egyfelől ők rablották volna az mi császárunk birodalmát, s végházait megvették s vitatták volna, másfelől pedig Bethlen fejedelem is bejövén birodalmába, hasonlóképpen birodalmát, városit, végházait foglalván el az mi császárunknak, úgy jött annakutánna ellenségét szinte eddig üzven, az római császár hada be Magyarországba és úgy is nyult ennek az ő Magyarországnak oltalmához.

Az mi pedig az utolsó dolgot illeti, abban is nekünk igen igaz és méltó mentségünk vagyon; holott noha, úgy vagyon, az holdolt faluknak eligazítására

mind commissariusok rendeltetének és neveztetének s mind peniglen bizonyos idő; mindazonáltal mivelhogy ugyanazon végezésben az is volt, hogy az portáról az megholt vezér annak confirmatióját minden késedelem nélkül meghozassa, kívántatott, hogy az először meglegyen és azután effectuáltassék az, a mi az végezésekben volt. Kit mivelhogy ők meg nem cselekedtenek, nem minket, hanem magokat vethetik okának annak az dolognak is, — és így erre nézvéen is ők minden háborúnak és kártételnek az okai.

Ha mi többet találunk az mint iránk az mellett levőknek suggestiójából, (mivel magoktól ezekre az törökök nem elegek), pro sua prudentia et dexterritate refutálni tudja ezekre nézve kegyelmetek azokat is. El is hittem, mint ennek előtte is, hogy ha nem prokátorságot is, de a mint harmad évi, effelearatiókat fognak suggerálni nekik azok az mellett valók. Minthogy ők ültették volt fel őket, mentséget is keresnek nekik.

Vagyon még egy dolog, az kit netalám elő fognak az törökök hozni, ugymint vádolni fogják azokat az török commissariusokat, az kik az harmad évi tractátum voltanak, mintha nem igazán és sincere jártak volna el dolgokban, s az miatt lett volna az háboru is, az kiért az életekkel is kellett fizetni, azt fogják mondani; de ez is ő dolgok, nem miénk, és így ezaránt is magokat és nem minket vádolhatnak, s az frigy törésének is ők, nem mi, okai. Erről maga is irt az vezér nekem, s azért akarám ezt is az memorialában be írni.

És így apparente minden vétket és fogyatkozást ő rájuk vetvén és megmutatván mindenképen az dolgot nekik, noha ők barbarusok, de mindazonáltal magok megismertetése után alkalmatosban foghat kegyelmetek minden kártételeknek és cselekedeteknek exaggeratiójához, az kiben nem is kell kimélleni őket. Jóllehet in quantum fieri potest, az succinete és compendiose legyen, masculine mindazáltal, azt így praecavealván, hogy nagy kedvünket az békességhez eszekben ne vegyék, hanem ad utrumque nos paratos esse intelligent.

Szükségesnek esmerem, hogy megintse kegyelmetek vagy levele vagy követsége által mature az vezért, avagy mindjárt in primo congressu az török commisariusoknak insinuálja az dolgot, hogy noha mi azzal nem sokat gondolunk, ha szintén felhozatja is ő az bosznai hadat, mindazáltal mivel hogyha az úgy lenne, hogy azok az bosznai hadak feljőnének, kényszerítettik ő felsége is az mi kegyelmes urunk, csak szintén itt az határban levő hadait behozni, és oda Komáromhoz szállítani, az kiből haszon semmi sem következik sem egy sem más részről, hanem csak az szegény együgyű községnek veszedelme és nyomorúsága ujul meg azzal. — Inteni kell azért őket, hogy ha az jó békességet végben akarja az vezér vinni, annak az hadi készületnek és igyekezetnek békét hagyjon, holott azont fogja látni erről az részről is.

Az ujonnan való tractát gondolom, hogy ők fogják viszont urgeálni, mint ennek előtte is cselekedték,

ügymint: hogy az minémű végezések addig lettenek, azok mind semmibe muljanak, hanem hogy most mindenestől ujat végezzen kegyelmetek, azt reménlem, urgeálni fogják. De mivel az a dolog sok inconvenientiákat hozhatna magával, és nagy üdőt is kívánna, attól semmi úton kegyelmeteknek recedálni nem kelletik: az kit eddiglen elsőbben az Zsitvatoroknál, azután ugyan azont Bécsben az mint declarálták, az kit mi is az ennek előttte véllek való tractában fundamentumul vetettünk, hanem azokat helyben hagyván, az mi mostani utolszori tractánkban kiváltképen ez három dolgot kellenék jobbitani és változtatni, ügymint: Vácznak megadását; a háboru alatt beholdolt faluk dolgát, és az rabok állapotját. Az kívül a több dolgokkal együtt micsoda motivákkal szóljon kegyelmetek, én abban is az én vékony tetszésemet megmondom.

Először is annakokáért, mivelhogy szokták mondani, hogy efféle dologban, noha méltatlan is, szabad kívánni, azért hogy méltót vehessen: tetszik azért nekünk, hogy az kívánságoknak ilyen lajstromot csináljunk, és azoknak méltó voltokat ezekkel is erősítsük.

Mely kívánságok ezek lehetnek: Első, hogy mivel ők bontották fel az frigyét minden ok nélkül, az mint azt megmutatta kegyelmetek nekik, kívánja kegyelmetek, hogy az országban meg. lett kárért, noha az egyébaránt megböcsülhetetlen volna, kétszázezer aranyat adjanak, avagy ha azt nem, az mi nemű hatvan falut az bécsi végezés után nekik adtának, azt szabadítsák fel az holdolástól.

2. Mivelhogy Váczt is azon szent békesség alatt vötték el, és azt az utolszori tractában is fennhagytuk, szükséges, hogy azt is mindjárt megadják és cresszszék.

3. Kivántatik az is, hogy mivel ujjonnan is sok falukot holdoltattanak be ugyan azon békesség alatt, hogy azok is mind felszabaduljanak az holdolástól, minthogy teljességesen az négy végeztések ellen történtenek azok is.

4. Minthogy sem az békesség ellen nem cselekedhették volna azt, sem Bethlen fejedelemre nézve (mivel nyilván vagyon nállunk, hogy ő sem adta az Magyarországbelieket rabul nekik) hogy az mine-mő rabokat utolszor elvittének, megadják, szorgalmazni kell. —

Ezek azért az fő punctumok, a kit igen kell erősíteni, megmondván, hogy ha ezekben satisfactiót ők nem tesznek, haszontalan lesz minden vélek való végeztésünk, holott csak az egynéhány esztendőben is mennyi kárban állottanak ezek az ő vélek való végeztések, tudják nyilván magok is. Ha azért igazán akarják és kívánják az békességet, azzal mutassák azt meg, hogy az mik eddig az ellen történtenek, azokat vigyék helyére, és úgy bizhatunk hozzá, hogy többször azt ők nem cselekeszik, nem is lehet addig soha is békességünk, valamig kivált épen Vác ott közöttünk kérdésben lesz.

Érteniek kell azt is, hogy ugyan azon eddig meglett békesség ellen sok több excessusok között ezek is vadnak fenn: hogy ők az nemesség és vitézlő

népen is, az kiknek házok vagy örökségek vagyon az holdolt falukban, adót kívánnak rajtok és az dézmát is ugyan megveszik, maga nyilván vagyon az zsitvatoroki végezésben, hogy az kik a mi császárunknak adót nem adnak, ne adjanak ő nekik is. Az pedig nyilván vagyon, hogy sem az vitézlő rend, sem az nemesség semmit a mi császárunknak nem ad; méltó azért, hogy nekik se adjanak. Az dézma dolgából is, a kik azt megadják ide a mi részünkre, azt nem úgy adják mint adót, hanem mint isten tiszteségére rendelt jókat. Ennek felette noha az is el volt végezve, hogy az ispaihiák az holdolt falukra ki ne járjanak, hanem az bírák által szolgáltatassák bé adójokat; de ezzel sem gondolván az török tisztek, nem csak oda az szomszéd közel levő falukra járnak ki, de szintén megéjek is eljárnak az mi végházainknak, az kiből gyakorta sok alkalmatlanságok szoktanak következni.

Továbbá vagyon ilyen dolog is, hogy az szegény holdolt faluk micsoda adókat adjanak az töröknek, mindenek szépen el voltak rendelve, az kiről az szegény községnek megpecsétlett levelek is vagyon mind az török s mind az magyar commissariusoktól, kiváltképen annak az határ falunak, a melyet utolszor beadtunk nekik, melylyel most nem csak meg nem elégesznek, de nem tekintvén az sok háborutól való nyomoruságát is az szegénységnek, annyira felverték adójokat, hogy semmiképen meg nem adhatják, hanem el kell pusztulni miattok.

Nekem azért úgy tetszenék, hogy ezeket kivált-

képen az articulásokat ugyan meg kellenek ujítani ez mostani végezésben.

Ezeknek felette az pénz miatt is felette nagy nyomorúságban vagy az szegény ember, hogy el nem veszik tőlök az mostan vert magyar pénzt, és az szerint az császár garasát is, sőt az opolturát is csak három három pénzben veszik el tőlök, az ki a mi kegyelmes urunknak és császárunknak gyalázat, s az szegény községnek is felette nagy nyomorúságára is vagy. Szükség azért, hogy erről is legyen valami bizonyos végezés.

Mit írjon most nekünk utolszor az erdélyi fejedelem is azon törökkel való mostani tractáról, jam in eo puncto levelének pariaját leiratván, oda küldettem kegyelmeteknek. Arra nézvén és annak okáért, szorgalmazni kell az erdélyi fejedelemnek levelét, hogy valami jó officiumokat praestáljon, és mivelhogy javallja az fejedelem, ha szembe lehetne azon embere magammal is, kérni kell, hogy ha mit énnekem üzent volna tőlle az fejedelem, avagy ha nem üzent is, az mit én velem magammal akarna közleni, azt közölje vagy kegyelmeddel cancellarius uram, avagy kegyelmeddel Cziráki Uram, insinuálván neki, mivel abban mód nincsen, hogy én most oda mehessek, és én velem conferálhasson.

Ennek felette, ha mi jó alkalmatosság adatik hozzá, meg kell jelenteni azt is azon erdélyi követnek, hogy minemű káros legyen ez az őtörök mellett való lételek, mind Erdélyre, mind az magyar nemzetre nézve, holott im látjuk, hogy mindenestől pai-

zsokká teszi őket is az török ebben, az kit soha még egy erdélyi fejedelem idejében sem cselekedtenek.

Másodszor, in dubium hozza ugyanezen cselekedetekkel az török minden ő vélek való végezéstünköt, az ki micsoda kárt hozhat az erdélyieknek is, könnyen meggondolhatja.

Harmadszor, ugyan ezen cselekedeteinél azon török im azt is végben viszi, hogy az magyar nemzetet két felé szakasztván, azt az részt, az ki az fejedelemséghez tart, arra hozta, hogy azon vélek való békesség szerzés nélkül se magunk közt békességünk ne lehessen, se ő felségével az római császárral semmi megmaradásunkra valót ne köthessünk és végzhessünk, ki az is utolsó excidiumját és veszedelmét mint accelerálja országunknak és nemzetünknek, könnyen megláthatják.

Negyedszer. Ezzel ők elkezdek veszteni az ő szabad választásokat is, az kit még eddig, ha re ipsa nem mindenkor is, de szokott törvény szerint fentartotta, holott mind hadba menvén parancsolatjára az töröknek, s mind az mi velünk való végezésekben paizsokká tévén magokat, abból következik az electióban való jussoknak is elveszések.

Sok több egyéb inconvenientiák is vadnak ezen dologban; de ha már amnyiban ment az dolog és az ő jelenléteknek ugyan meg kell lenni, adjának valami keresztyén gyümölesöt ez tövisek között is, hogy ne vesszessék lelkeket is az több alkalmatlanságokkal együtt, kiben ő nekik sok féle módjok vagyon, csak

jól akarják az dolgot. De az mint feljül is iránk, parsnak ugyan ne tartsa azért kegyelmek űket, és az sessioban is, az mint harmad évi is cselekedtenek, harmad helyt foglaljanak és mindenestűl csak az fedelen részéről tett ígíreteknek effectuatiojára jűtt embereknek is esmerje kegyelmek űket lenni, jó occasióval ugyan az consessusban is megmondván ezen dolgokat nekik. Hol pedig minekelűtte összeűylne kegyelmek, azelűtt megadnák Damasdot, in eo casu is csak ugy esmerje és vegye űket, mint az kik az fedelem nevével barátságosan intenék az vezért, hegy mivel ő már megbékűllett császár urunkkal ő felségével, az törűkűk is azont cselekedűjk.

Minek utánna mindeneket megprűbált és tentált volna kegyelmek, ha casu quo, űk csak az utolszori vűllek való végezést akarnák megűjitani, arra semmi uton kegyelmek ne menjen; mert azok interveniálván az végezés után, az kik interveniáltanak, felette nagy contemptusára lenne mind ő felségének, s mind mindnyájunknak, ha csak azonban maradna az dolg. Más az, hűgy azon nagy ablakok is vadnak, az melyet szűűksűgkűpen fel kellett hadni és igy félelmes lenne ez az végezés. Sűűt hűgy ha per discursum elűhoznák is azt űk, nem kell elhallgatni, hanem keműny szűűval meg kell jelenteni kegyelmeknek, hűgy mivel űk azt sokkűpen violálták, és azután nagy hatalmas károkát tettenek, sok falukat elűgetvűn és rabolvűn az orszűűgban, nem volna műűd benne, hűgy most csak ahoz ragaszkodnűk, noha a fundamentumátűűl el sem akarna menni, ugymint az zsitvatoroki végezéstűűl,

ugy azért, hogy az mik azután lettenek, azokban plenaria recompensatiót kívánunk.

Noha némely részében ugyan meg kell azért tartani ezt az utolsó végezést is, kiváltképen azt az articulust, az ki az palánkok dolgát nézi, melyeket az zsitvatoroki végezés után építettenek mind az két részről, mivelhogy ez egyébaránt káros volna mi érettünk, ha az zsitvatoroki végezés szerint maradna. Az holdolt faluk dolgából pedig arra kellenék kegyelmeteknek collimálni, hogy ad minimum arról egy ilyen magán való articulust csinálna: hogy valamit az hatvan falunak beadásától folyvást megholdoltattanak az törökök, mindazok, de facto felszabaduljanak az holdolástól, az ki felől az arra rendelt commisariusok előtt, inquisitiokot tegyenek és tartozzanak az ispahiák remittálni mindjárt azokat. Ezt azért is kell cselekedni, hogy ugyan ezen dologról homályos emlékezet vagyon az zsitvatoroki végezésben s csudaképen interpretaálja is azt az török, s ha valami oly articulust nem leszen felőle, az is új akadékokat fog viszont szerzeni, ha bár az zsitvatoroki végezés szerint marad is az dolog. Az vármegyéktől is ezen holdolt faluk végett az minemű követek kegyelmetekhez bocsáttattak, nem kicsin lument fog vehetni kegyelmetek, az kik hogy jelen is legyenek kegyelmetek mellett, igen szükségesnek ismerjük s néha nem árt consultatiót is tartani velük.

Sok dolgaim nem engedik, hogy most többet vetáltathassak ezekben az dolgokban, hanem csak azon kérem mégis kegyelmeteket, hogy gyakorta írjon

és mindenekről informáljon engemet, hogy tudhassam én is ahoz képest mind magamot alkalmaztatnom, s mind az udvart és kegyelmeteket is informálnom.

Utolszor: nyilván vagyon kegyelmeteknél mine-mű gyakran panaszt tettenek az komáromi nemesség is az ott való kapitányok ellen, ez elmúlt esztendőkbeli gyűlésekben, kiról micsoda végezéseket is tett kiváltképen most utolszor az ország, tudhatja azt is kegyelmetek. Hogy azért egy munkából kettőt ne csináljunk, és az articulus is effectuáltassék, én irtam ő felségének, hogy ugyan most kegyelmesen parancsolja meg ő felsége kegyelmeteknek, végezze el azt is az commisiót uno contextu. Az kiról reménlem, fog is irni kegyelmeteknek ő felsége. Melyet úgy rendelhet kegyelmetek, mivel elég ideje lészen hozzá, hogy hirt-tevén az nemességnek, vegye ki minden praentisiójokat tőlők, melyet igen jól megruminálván kegyelmetek ott alatt, maga jó tetszésével és informatiójával küldje fel kegyelmetek minekünk is azokat az dolgokat, hogy ahozképest rendelhessük tetszésünket mi is. —

Inter caetera az kegyelmetek tractájához ezek kívántatnak:

Először: Az zsitvatoroki, bécsi, komáromi és az utolsó végezések több egyébféle actákkal. Másodsor, Plenipotentia, clariorb instructio annál: az kit mi látunk, és credentionalis levél kegyelmetek mellett az vezérnek. Harmadszor, egy jó török tolmács és deák és német secretarius. Negyedszer, csauzokért, az kik kegyelmetekhez jönnek követségben és levelekkel,

ajándék: posztó, atlasz, bársony és valami ezüst mű.
 Ötödször: Mivel tudó dolog, kegyelmeteknek is kelle-
 tik ő hozzájuk küldözni, azokért is költség és holmi
 kémekért is. Hatodszor: Az külső ceremoniákat néző
 dolgokra is holmi eszközök kívántatnak, az kik ő
 felsége deputatioját repraesentálják, ugymint: dobo-
 sok, trombitások, muzsikuskok, kárpitok, bársony sző-
 nyegcek, magyar és német gyalog és valami bizonyos
 számú lovas is, egynehány sajka és azokra lobogós
 kópjácskák, ugy mint az szokás. Az kik noha non
 videntur esse sub partialia, de mind az magyar s
 mind az török megbotránkozik benne, ha efféle dol-
 gokban megfogyatkozik kegyelmetek. Ezüst tál, tál-
 nyér s pohárszék is kívántatik, és netalán sátorok is,
 a melyek közzül jóllehet nagy részénél Ujvárból
 megsegithek kegyelmetek magát, de az többit on-
 nan felülről kell urgeálni. Mindezek után, hogy Isten
 szerencséssé tegye kegyelmeteknek az dolgában való
 fáradozását, Istentől kívánom.

In Kis-Martón, 6. Aprilis 1627.¹⁾

---

¹⁾ Egykoru másolat a kismartoni levéltárban. Tractatus Turciei
 Pars I-ma.

III.

Mint említve volt, a nádor küldöttje, Szombati Lukács, Izmael aga és Husszajn csaus kíséretében, martius 31-ikén indult vissza Budáról küldőjéhez, magával vivén a pasa levelét, a megújított frígylevelet. Toldalagi is irt a nádornak, s biztatta őt, hogy a török kész lesz vissza adni Damasdot.¹⁾

Ápril 10-ikén a nádor fölküldé a királynak azt a választ, melyet ő a budai vezérnek szándékozott küldeni. A király, — mint csaknem mindig — teljes meglegedését és bizalmát fejezi ki másnap kelt válaszában a nádor feleletével, s egyszersmind hozzá teszi, hogy ő, a király, kész megküldeni a menedék-levelet a török biztosoknak, — csak a nádor küldje meg másolatban azt, a mit ezen menedéklevélbe ohajt beigtatni.²⁾

Ápril 13-ikáig a nádor készen volt a Budára küldendő válaszokkal. Jelenti a nádor, hogy magyar részről a békebiztosok lesznek: a cancellar Sennyei, mint főkövet, aztán Forgách Miklós, Cziráky Mózsés. „És azon vagyunk, — írja a nádor — hogy mi is egy atyánkfiát, Eszterházy Dánielt alá küldjük, az

¹⁾ Toldalagi kéziratban levő naplója.

²⁾ Kismartoni levéltár, Ferdinand rendeletei.

ki által minden titkot tractálhassunk. Német ur ember penig csak egy leszen köztök, a ki az is bevétetett Magyarországbán és mi sógorunk is.“ Ezek ha nem mindnyájan is, de nagyobb része már Komáromba ment. Hogy a fegyverszünetnek lefolyt három hónapja alatt nem küldheté ki a nádor a békebiztosokat, annak oka egyfelől „az nagy kegyetlen téli idő és az élésnek szűk volta,“ másfelől az volt, hogy a pasa még nem teljesíté abbeli ígérétét, hogy Damasdot még az alkudozások kezdete előtt visszaadatja. A nádor frigy levele most megújítja a fegyverszünetet pünkösöd hó utolsó napjáig, mely alatt a két fél biztosainak Szőnyben kell folytatniok az alkudozásokat. A nádor egy Toldalagihoz irt levélben roszalását fejezi ki azon, hogy a budai vezér némi változtatást tett a korábbi frigy-levelen, — mi különösön arra vonatkozott, hogy a béke alkudozásoknak helye meghatározva nincs benne, holott eleve már a Komárom melletti Szőny volt meghatározva. Méltán lehetett attól tartani, hogy a hely meghatározásával majd oly sok idő vész el, mint a gyarmati békekötéskor. Szőny kissé messzebb esik a török biztosoknak, mint a magyaroknak, írja a nádor, „de viszont jó, alkalmas hely az kit ezelőtt neveztünk, ugymint Szőny. Jobbat ott a Duna mellett nem is találunk annál. Más az: az előbbeni tractában is nyilván tudjuk azt, hogy szintén Komáromban is feljöttek az ő (törökök) részökről való commissariusok, sőt néha Bécsbe is felmentenek és ott tractáltanak a mi császáruk commissariusival. Nem neheztelheti azért ő nagysága

(a pasa) ezért is az kevés fáradságot, kívánója lévén az szent békességnek.“ A király az előbbi télen kelt frígy levelet egész terjedelmében megújítván, kívánja a nádor, hogy a pasa is változtatás nélkül újítsa meg ugyanazt.

A nádor megküldi továbbá a török biztosok számára a menedék levelet, hozzá tévén egy levélben, hogy ha a pasa kívánni fogja, a most csak a nádor aláírta okmányt a király maga fogja aláírni.¹⁾

Ily izenetekkel érkeztek Budára ápril 18-ikán a nevezett Izmael és Husszejn csaus, kikkel most a nádor Tar Mihály nevű szolgája küldetett, kiről Toldalagi ezt ír á Bethlennek: „ . . . az mely Tar Mihály szolgája palatinus uramnak idejött vala, kit felséged ismer, egy tréfás játékos szolga; de azért meghitt embere palatinus uramnak.“

A nádor fentebbi leveleit a diván tárgyalás alá vette s azt határozta, hogy azokat át kell adni Toldaginak, ki a tárgy felől gondolkozzék s javaslatot tegyen. Mindamellett nem fogadták meg az erdélyi fejedelem biztos emberének minden tanácsát. Így nem Damasd dolgában. Még martiusban járt Bethlen fejedelemmel az egri pasa és szolnoki bég, rá beszélendők őt arra, hogy ne sürgesse Damasd visszaadását. Később áprilban, Szombati Lukács Budán járta után, mikor pedig biztatva volt a nádor a hely visszaadásával, Murtéza pasa más török által akar á Toldagit megnyerni, hogy ez elálljon abbéli sürgetéseitől.

¹⁾ Toldalagi naplója.

De mind a fejedelem, mind követe megmaradtak abban, hogy az ünnepélyesen adott ígéretet a vezérnek meg kell tartania.

A nádor már némi megtorlásokhoz folyamodott. Damasd vissza nem adásáig eltiltá az Esztergomhoz szolgáló magyar falukat a szolgálatoktól.¹⁾ Tudva van, hogy a töröknek is voltak a magyar területen hódoltságai, mint a magyarnak hódoltsága volt az egész török alatti magyarság. Így Esztergomhoz, mely a töröké volt, hatvan falu szolgált Nógrád, Nyitra és Bars megyéből oly területről, mely békekötés szerint a magyar király területe volt. Ezeket tiltá el most a nádor a török szolgálattól, mit a pasa érzékenyen vett. —

Hogy az erdélyi fejedelem komolyan sürgeté Damasd visszaadását, bizonyoság rá budai követének érintett eljárása; de bizonyítja magának a fejedelemnek következő levele is, mely czimzet nélkül maradt fenn; de úgy látszik, Tokajban ugyanekkor működött biztosaihoz intézve.

A levél itt következik:

Magnifici, generosi, fideles dilecti!

Az Damazsd restitutiója nem kevés vigyázásunk és gondunk volt ígéretünk szerint, kinek megadása felől sokat tractáltunk volt. — Az vezérnek maga követétől az egri pasától és az szolnoki bégtől izentünk volt, de kíváltképpen Toldalaghytól igen serio, sőt sürgető ratiókkal izentünk vala, szemére hányván

¹⁾ Jászay, az i. h. 196. l. A pasa panaszos levele.

fogadását, melyet ha nem praestál, becsületi, hitele elvész, az keresztyén országokban senki nem hiszen neki, az tractára senki csak nem is jön és ő leszen oka az két császár között mi általunk inditatott frigy meg nem lételének. Minket se tartson tovább barátjának . . . . A vezér minden főfőrendet maga házában hivatván, Toldalaghy sokat praedicálott nekik közönségesen, és erős argumentumokkal élván. Azok biztatták az vezért megadására, kiról az vezért amazok fejenként quietálták, ha nem magától, hanem az ő akaratjokból adja meg; mert az magyar fejedelemnek úgy tetszett. Megszállta azért és megizente palatinus uramnak a vezér, hogy mihelyt Komáromban érkeznek császár ő fölsége követi, azonnal kibocsátja az benne valókat és belé küldheti emberit. Immár több requisitio ahhoz ennél nem szükséges. Ezt akárk kegyelmeteknek megírni az végre, hogy az ő fölsége commissariusit procerto így informálhatja kegyelmetek. Ma 13. napja az resolúciónak; mi hozzánk 7-ik napra jött, de elfelejtettük megírni. Bene valeant. Albae, 18. aprilis anno 1627. Gábriel.¹⁾

Mindamellet a tokaji alkudozások lassan folytak. Ámbár a király követi mintegy martius közepén odaérkeztek, egy hónap mulva sem volt még remény a pozsonyi szerződés alapján való teljes kiegyezésre.

Pyber, a nádor által rendelt főbiztos és társai april 10-ikéről panaszolják, hogy Bethlen követi mindent elkövetnek az alkudozás lassítására. Mielőtt a

---

) Másolat a kismartoni levéltárban. Címzet nélkül. Diversa minuta etc.)

fejedelem teljesitené a szerződés többi pontjait, azt vitatják, a szerződés ötödik pontját kell tisztába hozni, mely szerint azon nehézségek, melyek a mult évi háboru előtt, és a korábbi békekötés után időközben támadtak, biztosok által intéztessenek el. A fejedelem követei kívánták a területökből a királyi területen át külföldre viendő bor és barom vámjának szabályozását, és hogy habár a király ezután nem tartozik is fizetni évenként a harmincezer forintot a fejedelemnek, de a mult évről elmaradt harmincezer forint még fiztessék meg neki utólag.¹⁾

A tokaji biztosok nemcsak szellemileg voltak nehéz körülmények közt, hanem a természeti elemek testileg is sanyaruságoknak tették ki. April 14-ikén írják Pázmán érseknek :

„Ma szintén három hete mult el, mióta ide Tokajba, az kietlen helyre, melyet az erdélyi fejedelem kedvünk ellen rendelt, érkezünk. Oly nyomorult helyen vagyunk, hogy egyfelől az Tiszának és Bodrognak árvice környűl fogott bennünket, más felül az Tokaj magas hegye oszlopul áll közben; az hely rakva undok sárral, fejünk fölött pedig az ég szünetlen esős ködökvel rakva, és így mindenfelől mintegy tömlöczben vetett állapotban vagyunk. „Nem voltak azonban szerencsésebbek az erdélyi biztosok. Kettőnek szállásán tűz támadt, a harmadikat az árviz űzte ki szállásából. Végül panaszolja Pyber a király biztosa, hogy az erdélyi fejedelem követei nagyon prokátoros fogásokat használnak: „Nem fő böcsülletes

¹⁾ Protoc. Palat. Pars. I.

embereket kell ide küldeni, írja az egri püspök, hanem hasonló prokátorokat, kik keményen absque respectu personarum, morgolódhassanak velek.“¹⁾)

A nádor a király nevében ápril folytán követet küldte magához Bethlenhez, ki ott a pozsonyi szerződés teljesítését sürgetve, a tokaji alkudozásnak támogatóul szolgáljon. — Még e követ nem érkezett vissza, — s még Tokajból csak új meg új akadékokról vett tudósítást a nádor. Így ír á majus 1-sején a következő levelét, melynek fő része Bethlenhez, utóirata a tokaji biztosokhoz van intézve:

Principi Transsilvaniae. Az felségedhez küldött szolgálmat Hosszutóti Györgyöt igen vártam, hogy hozzám megtérjen felségedtől; de nem győzém megvárnom, hanem kényszeríttém ezen levelemmel megint terhelnem felségedet. Vöttem annak okáért az felséged végezésének effectuatiójáért alá küldött commissarius uraknak levelét, melyben tudósítanak ő kegyelmek, micsoda karban legyenek most az ő kegyelmek előtt való dolgok, és a mellett ideküldötték ő kegyelmek mássát annak is, az minemű kívánságokat felséged nevével beadtak ő kegyelmeknek az felséged commissáriusi, melyeket mikor olvastam volna, felségedet kérem, megbocsásson, bizony igen csudálkoztam rajta; egyikért azért, hogy miért kellett azokat mostanra hagyni, és nem akkor elvégezni, mikor minden ellenkezések ultro citroque előforgottanak, másikért, hogy ily nyilvánvaló végezések lévén felségtek között és mindezek feledékenységből, a m n e s t i á b a n

¹⁾ Pray Principatus Gabr. Bethl. II. 119. Pyber levele.

menvén, az kik eddig megtörténtenek, hogy vagyon az, hogy az ellen felséged ezeket megint resuscitálja. Harmadszor csudáljuk azért is, hogy micsoda végezés mellett, avagy mi okból teszi felséged conditioknak ez beadott kívánságit az maga diplomájának effectuatiójának, holott ha felséged az végezésnek ötödik articulusán építi ebbeli kívánságit, megbocsásson felséged, de az az articulus semmit ezekben az kívánságokban nem néz. Hanem kötelezik felségedet azokra, az mikre az utolsó bécsei pacificatióban felelt felséged. Más az: felséged megbocsásson mégis, ezek az kívánságok olyak is, az kiknek nagyobb része tollaltatott ezzel az utolsó pacificatióval, — kiváltképpen az 30,000. forintnak kívánsága; az épületre való költség; az szendrecek ellen való panasz és több effélék is. —

Az másik része pedig vagy alkalmatlan informatióból vagyon, avagy jövőendő igazítást kíván, és így méltó okom vagyon úgy tetszik reája, hogy csudálkozzam ezen az felséged commissáriusinak processusán, kiváltképpen azért, hogy habár ezek mind méltó és helyes kívánságok volnának is és mostanra valók is, mindazonáltal conditiói az effectiónak nem lehetnek, az melyre felséged hitlevelével kötötte magát; mert arról az végezésben csak egy bötü mentitőt sem talál felséged. Felette igen meg is botránkoztatja felséged az embereket ide fel ezekkel az dolgokkal; mert az commissarius urak nem valami új tractára küldtetének oda felségedhez, hanem az meglelt végezéseknek effectuatiójára. Itt pedig, amint

mi látjuk, több dolgok jöttek kérdésben, hogy sem magán az tractán is volt volna köztünk. Mi annak okáért mindeneket bona fide eselekedvén, kérem felségedet magáért is, effectuálja ígéretit, és ha mi méltó practensiói lesznek felségednek, azt másképpen is eligazíthatjuk; mert ki ne lássa azt, hogy ha ezekért akarja felséged vagy differálni az effectuatiót vagy abban mi más akadékot keresni, hogy ottan nem ennek, az kiról az szó van, hanem másnak tulajdonítják az dolgot. Az kiből még miesoda akadékjá következhetik az mi hazánknak és nemzetünknek, bölesen megítélheti felséged, az minthogy már is igen készek zsibongani ezen az haladékon.

Hol penig felséged (amint én is gondolkodom felőle) az törökre nézve tenné ezeket az haladékokat, akarván consulálni azzal magának és az török békességének is, úgy tetszik, az aránt is nekünk méltó panaszolkodásunk lehet; mert ha végezhetett felséged az ő végeztések nélkül egy római császárral, nekünk kegyelmes urunkkal, úgy tetszik, méltóbban effectuálhatja azt ő nálok nélkül, az mit már ígéletben és végeztésben vött felséged. Más az: hogy im az ő vélek való tractát is elkezdettük és csak felséged is legyen segítője annak (amit el is hittem): Isten akaratjából reméllem, hogy elvégezhetjük azt is, noha bizony tagadhatatlan, hogy sokan az magok honjokban való háborujokat idefelé eserélnék örömet, hogy az mi békételenségünkkel magoknak békességet szerezhethnének; mindazonáltal, békességszerető kegyelmes urunk lévén, az felséged

segedelmével is, igen rövid nap én ebben jó véget reméllenék. Más okát pedig nem látom, az miért felségednek ezekkel az beadott kívánságokkal akadékoskellene csinálni, ennyi végezésünk után tölt új felséged végezésében, hanem ha új gyanuságokra akar felséged okot adni. Kire nézve kérem felette igen felségedet, mindaz mi szegény hazánkért, nemzetünkért és annak békességeért s mind maga jó nevéért, nyugodalmáért és securitásáért is, hogy tovább való difficultásokat ne tegyen felséged az maga kötésinek és ígéreteinek effectuatiójában, és ne is tartóztassa s késleltesse is az ő felsége commissariusit is; mert ő kegyelmek ott sokat nem késhetnek sok okokra nézve, és minekünk is szükségképpen tudnunk kell abban való felséged utósó akaratját. De remélem, hogy alto suo iudicio úgy ruminálja és ponderálja ezeket felséged, az kivel se magának, se pedig ennek az mi szegény hazánkunk és nemzetünknek még tovább sérelmet ne csináljon. Tartsa meg Isten felségedet sokáig jó egészségben. In Kis-Marton 1. mai, 1627.

P. S. Immár megírtam vala kegyelmeteknek ez levelemet, hogy azonban ugyanaz kegyelmetek ő felségének irt leveleivel és több egyéb dolgokkal is akarván ő felsége az mi tetszésünket azokban érteni, küldötte vala ide hozzánk Ferenczfy uramat. Ugyancsak szintén aznap érkezt az kegyelmetek két utolsó levele is, melyeket igen szorgalmason ruminálván, vékony tetszésünket ő felségének bőségesen megírtuk, kérvén ő felségét, hogy az szerént declarálja mennél előbb kegyelmeteknek magát. Nincsis az első

megírt levelémhez mit adnom az kegyelmetek utolszori levelére nézvén is, hanem mi csak azon kérjük kegyelmeteket, hogy ott hosszú és nagy disputatióknak ne cresszkeljék, hanem hamit az fejedelem practensióiban complanálhat, complanálja azt, és az többit teljességesen az ő felsége resolutiójára halaszsa, urgeálja az effectuatiót, mert conditiói annak semmiképpen nem lehetnek az fejedelem kívánsági. S nem is látom, mit tudhatna kegyelmetek egyebet cselekedni, ha nem azt, hogy resolválja az fejedelem magát absolute és cathgorice, hogy ha akarja-e maga kívánságinak complanatiója előtt ígíretit effectuálni, avagy nem, kire ha úgy felel, hogy nem effectuálja, haszontalan ott mulatni kegyelmeteknek, hanem az ő felsége ditiójában ad minimum Eperjessé kellene recipiálni kegyelmeteknek magát és onnét tudósítván ő felségét az dologról, várná ott utósó resolutióját császár urunknak ő felségének. Hol penig az effectuatióinak conditióivá nem tévén maga kívánságít, eleget akarna tenni ígíretinek, pergáljon in nomine Domini az dologban, és urgeálja minden részében és punctióiban az diplomák conditióit, hogy azokat sine ullo defectu et dilatione effectuálják, kiváltképpen azokat, az kik magát nézik az fejedelmet, avval nem gondolván, ha szintén valamely privata persona recusálja is az maga megkötelezését, találunk orvosságok azoknak, Isten megtartván bennünket. De mindcsek mivelhogy distinctióban és bőven is adtuk vékony tetszésünket ő felségének, könyörögvén, hogy írja meg azokat ő felsége kegyelmeteknek, ő felségétől

bővebb tanulságot vehet kegyelmetek. Az kihez, hogy alkalmaztassa is magát kegyelmetek, kérjük, és amint levelünkben is iránk, sietséggel minden odavaló dolgokról tudósítson kegyelmetek bennünket.¹⁾

---

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. Diversa minuta etc. Kivül : Minuta litterarum ad principem Bethlen datarum. 1. may. 1627.

IV.

Azonban a nádornak Tar Mihály nevű küldöttje kieszközölt Budán annyit, hogy a Szönybe menendő török biztosok egyelőre Esztergomba, az alku színhelyéhez közel eső helyre küldessenek föl. Mindamellett a pasa újabb haladékot gondolt ki. Azt izené, hogy a török biztosok meg nem elégedhetnek a nádor által adott menedék levéllel: maga a király írja alá azt. A török biztosok majd Esztergomban fogják bevárni a király menedék levelét. A vezér a nádornak irt válaszban megnyugvását fejezi ki azon, hogy az alkudozás helye Szöny legyen.

Ez volt a válasz veleje, melylyel Tar Mihály ápril 24-ikén visszaindult urához Kis Martonba, miután hat napot mulatott Budán, s ezalatt a pasa folyvást nagy becsülettel látta őt. Visszautaztában egy alacsony rendű csaus, a muftinak egy magyarul tudó embere adatott melléje.

Majus 3-ikán a török biztosok is fölindultak Esztergomba: Toldalagival együtt menének Mehemet az egri pasa, Moharrem, a szolnoki bég, és végre a mufti. —

Majus 8-ikán érkezett Esztergomba Collalti grófnak a török vezérhez intézett levele, melyben hiva-

talosan jelenti a magyar részről való békebiztosok kineveztetését. Ezek Sennyei cancellar, báró Löbl Kristóf János, Eszterházy Dániel és Cziráky Mózes. A török biztosok, vagy jobban mondva, Toldalagi törökre fordítatván e levelet, Esztergomból Budára küldé.¹⁾

A békealkudozás jó folyamatban volt: Damasdot a vezér már tetteleg visszabocsátá, min a nádor majus 3-iki levelében nagy meglegedését fejezte ki; s ezzel az alkudozások megkezdésének fő akadályja van elhárítva. Most a biztosok hozzáfoghatnak a többi kérdés megoldásához. Jelenti a nádor, hogy a király is küldi már saját aláírásával a menedéklevelet a török és a fölhatalmazást a magyar biztosoknak. Ezen levelet a nádorhoz küldött Hadzsi Bekir és Huszajn vitték le Budára, — Esztergom kikerülésével. Mert magyar részen értesülván arról, hogy Toldalagi eltávozott a vezér oldala mellől, úgy hívék, a vezérrel külön könnyebben fognak boldogulni. Ugyanczen okból a nádor két megbízható szolgáját indította Budára, kik szóbeli izeneteket vittek a vezérnek s vele bizalmasan voltak alkudozandók. De szerencsétlenségre — az idősbik, Svasties Gábor, Komáromban roszúl lett, s a fiatalabbik nem merte magára vállalni a felelősséget, hogy ura nevében alkudozzék. Azért pár nap múlva visszatért utjából. A két küldött 8-ikán érkezett volt Komáromba, s 10-ike táján Budán lett volna.²⁾

¹⁾ Toldalagi jelentése.

²⁾ Jászay, 199.

Eközben a budai pasa vévén a török csaus által irt levelet, azonnal másolatban felküldé Toldalagi-nak Esztergomba, és izent ugyanannak, hogy rögtön utazzék le Budára. Toldalagi majus 13-ikán vette a pasa izenetét, 14-ikén már Budán volt. A pasa nemcsak a nádor levelére való válaszról akart értekezni Toldalagival. Értésére esett, hogy a királynak konstánezinápolyi követe árulkodott a portán rá, Murtéza pasára és az erdélyi fejedelemre, mit a pasa nem is mulasztott el a nádorhoz intézett mostani válaszában annak szemére vetni.¹⁾ Ez azonban nem tett komoly akadályt az alkudozások folyamában. Legföljebb annak volt jele, hogy a budai vezér és Bethlen ürügyeket keresnek az alkudozás halasztására. A török vezér talált nem sokára egy alkalmasbb ürügyet.

Majus 20-ikán érkezett Budára a király küldötte, Spaczay Márton, magával hozván maga a király által a török biztosok részére kiállított menedék levelet, mely majus 12-ikén Bécsben kelt, s a Komáromban volt magyar biztosok levelét, melyben kéri a vezért, állítsa ki már ő is a menedéklevelet a magyar biztosok részére. Aláírták e levelet Sennyei, Eszterházy Dániel és Cziráky.

Mint említők, april 24-ikén Tar Mihály azon izenettel ment volt vissza Budáról, hogy a nádor adta menedéklevél nem kielégítő: a király maga állítson ki egyet. Most, majus 24-ikén Spaczay azt az izenetet viszi, hogy a király által kiállított menedéklevél hibás; mert a hatalmas török császár „kevés becsü-

¹⁾ Toldalagi jelentése.

lettel“ egyszerűen csak szultánnak nevezetik benne. Ennélfogva a vezér visszaküldi a király menedék levelét s addig föl nem küldi Esztergomból biztosait, míg több becsülettel irt hitlevelet nem kapnak.

Ezalatt Bethlen részéről több jele mutatkozott annak, hogy békés hajlammal van. Midőn aprilban a tokaji alkudozások nagy hévvel folytak, a nádor egyik szolgáját, Hosszutóti Györgyöt magához Bethlenhez küldé bizalmas közleményekkel.

Hosszutóti utasítása nem ismeretes; de ismeretes a követsége eredményéről szóló jelentés.

Bethlen mindenekelőtt meggyőző a küldöttet a felől, hogy ő komolyan munkás volt a töröknél Damasd visszaadásában. Azután kijelenté, hogy ő a fejedelem, képviseltetni akarja magát a király és szultán közt folyó bécealkudozásban, nehogy valami olyas pont hozassék, mely Erdélynek rövidségére szolgál. Panaszolt a fejedelem, hogy a tokaji alkudozás oly hosszúra nyúlik a király biztosainak igazságtalan követelései miatt, s némi nyomatékkal mondá, nem szeretné, ha ez ügynek fegyverrel kellene eldöntetnie. —

Aztán a fejedelem igen sajátságos, s váratlan fordulattal a következő bizalmas közleményt tevő a nádor küldöttjének: Roszul teszi a király, hogy jelen viszonyok közt békét akar kötni a törökkel. Ha valaha, most érkezett el a kedvező alkalom, nagy háborút indítani a török ellen s vissza foglalni tőle egész Magyarországot és hódolt tartományait. A tö-

rök birodalom felett most gyermek uralkodik; a tatárok most nem fognának kezét a törökkel; a hajdan oly nagy török kincstárnak csak hűlt helye; a török vezérek roszak, a katonák engedetlenek; a persa háború meggyengíté a hadat, s a maradék Azsiában van elfoglalva folytonosan. — Egy török háboru indítására szükséges, hogy a császár béküljön meg a keresztyén fejedelmekkel, minek feltétele, hogy Fridriknek adassék vissza ősi birtoka, ha mindjárt azt a bajor fejedelemmel is hagyná ennek életfogytáig. A német fejedelmek pedig adnák át sergeiket a császár vezérlete alá. Így Buda és más várak hamar s könnyen visszafoglaltatnának. Maga is, Bethlen, megmutatná, mit képes szolgálni a keresztyén ügynek. A törököt jó szóval kellene tartani, sőt színből békealkudozást folytatni vele. Az alatt pedig nagyban készülni a háborura.

Ha pedig a császár alkudozni akar, a béke fő feltétele legyen Vác visszaadása. A török vonakodni fog, sőt e miatt már sereget is gyűjt Pest körül. De gyűjtsön egyet a császár is Győr alá, és ha a török Vácot ki nem adja, támadjanak meg s foglaljanak el annál fontosabb erődöt. A Pest alatti török sereg nem lesz oly tetemes, hogy ellentállhasson. — Mur-téza pasának teljhatalmat adott a porta; de oly korlátozottat, hogy ő mit sem tehet a porta, sőt az ő, Bethlen belecgyezése nélkül. Vác ügyében maga Bethlen a visszaadást fogja sürgetni s erre utasítá Toldalagit is, ki előadandja, mily csekély fontosságu s egy ostromot meg nem álló erőd Vác, s nem érde-

mes miatta nagyobb veszteségnek tenni ki magát. Továbbá Toldalagi utasított, hogy érintkezésben legyen a király biztosaival, s őket értesitse minden fontos dologról. — Végül erősíté a fejedelem, hogy a császár ellenes nyugati uralkodókkal nem áll most semmi összeköttetésben.¹⁾

Ezen érdekes diplomatiai epizod régóta ismeretes történetírásunkban; — csak be szólni nem tudák az események előadásának folyamába; mert datuma nem volt pontosan tudva. Bethlen Gábornak következő levele bizonyossá tesz, hogy az alku 1627. ápril második felében folyt. A fejedelem ápril 28-ikán ezt írja a nádornak:

Gabriel Dei gratia Sacri Romani Imperii et Transsylvaniae Princeps, etc.

Illustrissime Comes, amice noster benevole.

Kegyelmednek mostan hozzánk bocsátott főember szolgája Hoszszutóti György ide érkezvén, általa nekünk irt levelét el vöttük, és az mely dolgok felől szóval is izent volt, azokat minden részeiben tőle megértettük. És mivelhogy az dolgokat olyanoknak is ítültük lenni, melyek magokban tovább való gondolkodást kívántak, ez okon ez kegyelmed főember szolgájával privatim is szembe lévén, mindenk felől bőségesen beszéllettünk, és magunkat általa kegyelmednek szóval elégségesen resolváltuk. Melyeket, hisszük, hogy hozzája vissza érkezvén, híúséggel meg is mond. Az mi személyünket pedig az mi nézi, mivel

¹⁾ Hoszszutóti jelentése, Kovachich Script. min. I. 277. Hónap és nap számának kitétele nélkül.

eddig is minden igyekezetünket leginkább arra akar-
tuk fordítani, hogy nemzetünkhöz való kegyelmes
indulatunkat cselekedetünkkel is megbizonyíthassuk,
ezután is azon akarattal lévén, hogy fogyatkozás mi
bennünk ne találtassék, minden tehetségünkkel azon
leszünk. Kegyelmednek pedig minden időbeli jó aka-
ratunkat szeretettel ajánlván, Istentől jó egészséges
hosszú életet kívánunk. Datum in civitate nostra
Alba Julia die 28. apr. anno Domini 1627. Ill. D.
V. Amicus benevolus

Gabriel.¹⁾

Azonban Hosszutóti jóval később érkezett vissza
küldőihez. Mint fentebb a nádor május 1-sei levele
mutatja, még akkor mindig várta követjét. Hosszu-
tóti csak majus 20-ika táján érkezhett Kis-Martomba,
midőn Spaczai Budára érkezett a király menedék
levelével.²⁾

Egy két nap múlva vette a nádor Tokajból is a
hírt, hogy ott az alku véget ért és a pozsonyi szer-
ződés végrehajtását illető új szerződés valahára meg-
kötöttet. —

A tokaji szerződés majus 19-ikén kelt, s
lényege itt következik:

A tokaji alkudozásokban Ferdinand biztosai vol-
tak: Pyber János egri püspök; Ostrosics Ist-
ván tanácsos, Hoffmann György a felső magyar-

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. Variac literae etc. 131. lap.

²⁾ Kismartoni levéltár, Ferdinand rendeletei. Majus 21-ikén írja a
király, hogy vette Hosszutóti jelentését az erdélyi ügyekben.

országi királyi jövedelmek administratora. Bethlen részéről Lónyai Zsigmond, krasznai főispán, Bornemisza János kassai al-generalis; Kassai István erdélyi prothonotarius és Beleváry Dávid, a kassai kamra s Tiszán inneni birtokok praefectusa.

Az alkudozás tárgya a pozsoni szerződés végrehajtása, s különösen azon birtokok visszaadása volt, melyeket az erdélyi fejedelem 1619 óta elfoglalt. Hosszú alkudozás után meglett az egyesség, melynél fogva a pozsoni szerződés teljes végrehajtása biztosítva lön.

A tokaji szabályozó szerződés pontjai következők:

Először: Habár a pozsoni szerződés II-ik pontjában kikötöttet, hogy Bethlen visszaadasson minden ingóságot, melyet a mult mozgalom alkalmával elvitetett a király területéről, — mindazáltal a biztosok ennek követelésétől elállanak és Bethlen viszont eláll abbeli követelésétől, hogy a mult évről követelt harmincezer forint neki megfizettessék.

Másodszor: A vallás gyakorlatra nézve a királyi biztosok azt kívánták volt, hogy Kassán engedtessék meg a katolikusok szabad vallás gyakorlata; a fejedelem biztosai hasonlót követeltek Somogy helységekre nézve.¹⁾ Abban történt megállapodás, hogy valamint a fejedelem jelenlétében a katolikus vallásgyakorlat legkevesebbé sem gátoltatott, úgy ezután sem fog. Somogyot illetőleg az esztergomi érsek bir-

¹⁾ Vagy a Zemplén megyében, a n. mihályi járásban fekvő falu, vagy a Barsmegyében ma puszta Somogy értendő.

toka; de ez gondoskodni fog, nehogy az ország törvényeivel ellenkezőleg a szabad vallás gyakorlatban a lakosok ott akadályoztassanak.

Harmadszor: A fejedelem nem engedendi, hogy saját katonái a király területére betörjenek a nép nyomorgatására. Ugyanez áll a másik részre is.

Negyedszer: A fejedelem az ő területébe eső, a Szendrő várához tartozó és általán a borsodmegyei birtokokban, a király vagy ősei által tett collatiókat és inscriptiókat nem háborítja és nem változtatja meg.

Ötödször: A fejedelem biztosai fölpanaszlák, hogy a hét megyében a király által, a bécsi szerződés ellenére főispáni kinevezések és birtokadományozások történtek. Ezután ilyesek történni nem fognak s a történtek megsemmisíttetnek.

Hatodszor: A fejedelem veressen olyan apró pénzt, mely egész Magyarországon kelendő lehessen, s hasonló vegyítékű legyen a körmöczyihez.

Hetedszer: A Szendrő várabeli örök, kikről az állittatik, hogy a fejedelemnek huszezer forintnyi kárt tettek és török kereskedőket is fosztogattak, a bécsi szerződés 26.cikke értelmében törvény elé idéztessenek s az ország törvényei szerint büntetessenek.

A mi pedig a fejedelem múlt évi biztosító levelében kitett birtokok visszaadását illeti, Nádasd, Szegi és Kisfalud már visszaadattak előbbi birtokosaiknak. A többiek visszaadása megtörténik jelen évi július 25-ikéig. —

Külön szerződés kelt ugyanaz nap a vámok dolgában. Ennek pontjai:

A mindennapi házi szükségre szolgáló tárgyak, mint bor, ökör, ha nem az országon kívüli kereskedeésre vitetnek ki, a határon nem fizetnek harminczadot. Csak bizonyítványt hozzanak róla.

A fejedelem az Erdélyből s más területéről külföldön való eladás végett kihozott ökrökről az ország törvényeiben kikötött vámot veszi: u. m. darabonként másfél magyar forintot. Más czikkekről is a törvényes harminczadot veendi.

Azon borra nézve, melyet a fejedelemnek engedett hét megyéből Magyarországon át visznek külföldre, akár egyenesen, akár a lerakási helyekről, a fejedelem a király birtokán azon helyeken, hol a bort külföldre viszik, tartson külön perceptorokat. Ezek minden akó kivitt borról 2 magyar forintot vegyenek. Ezeket a király administratorai segítsék föladataikban.¹⁾

---

¹⁾ Protocollum Palatini Lib. I. 113.

V.

Az alatt, míg a béke ügye ily örvendetes lépést tett előre, míg Hosszutóti a fejedelem oly őszinte jó akaratot mutató közléseivel érkezett meg, nemcsak az tűnt föl, hogy a budai pasa oly csekély ürügy alatt, minők a menedék levél külsőségei, még egy holnapnál tovább is hátraveté az alkudozások elkezdhetését, hanem hogy a törökök, bár lassan, táborba kezdenek szállani Pest körül, s Toldalagi a vezér nevében sürgeté, hogy Bethlen is készülődjék alattomban. Már Hosszutóti is vitt oly hirt, hogy Bethlen zászlókat osztogattat ki Erdélyben toborzás végett. Bethlen ugyan oly közleményeket tón Hosszutótinak, melyek mindezen készülődést a király javára engedék magyarázni; de a fejedelemnek kevés hitelt adtak, s a török és Bethlen készületeiből a tavalyihoz hasonló közreműködést gyanítának.

Spáczaí majus 24-ikén indult vissza Budáról az el nem fogadott menedéklevéllel, Bekir esaus kíséretében, ki szóbeli izenetet is vitt a nádornak. — Maga Toldalagi is 26-ikán újra fölment Esztergomba, hol a török biztosok vesztegeltek mintegy három hét óta. — Spáczaí és a esaus még Kis-Martonban találták a nádort, s ez majus 29-ikén válaszolt mind Toldala-

ginak, mind a budai vezérnek, igérvén, hogy a menedéklevél a kívánt formában fog kiállíttatni. Az előbbi okmány formulája korábbi hasonló okmányokból vétetett, és ha régebben is így szokták kiállítani a török biztosok részére, akkor nem hibás, ha pedig változás történt, annak oka egyedül a másoló irtok volt. Ezen válaszszal tért vissza Bekir esaus, ki majus 31-ikén érkezett Esztergomba Toldalagihoz.

Ekkor, 31-ikén, a nádor már Bécsbe utazott volt. A király ugyanis még majus 10-ikén meghívá a nádort és magyar tanácsosait egy Bécsben tartandó értekezletre.¹⁾

Mind a nádor, mind a békebizottság elnöke. Sennyei cancellár 31-ikére Bécsbe utazának, hol, úgy látszik, nagy fontosságu, s nemcsak a békealkudozás fő ügye tárgyalatott. Hadi készülletekről volt szó, tárgyalás alá került tán Klesl bibornoknak a császárhoz, május 15-ikén intézett levele, melyben ez azon értesülését adja elő, hogy Bethlen a svéd és dán királylyal alkudozik;²⁾ szó lehetett a német ügyekről, és talán Magyarország általános helyzetéről. Úgy látszik továbbá, hogy ezen alkalommal fölhozták az udvar német tanácsosai a magyar nemzet ellen a tavalyi hadjárat alatt mutatkozott csekély ragaszkodást, s más vádakát is. Ezek ellenében írhatá a nádor Bécsben az alábbi memorandumot, melyben megragadó színekkel festi az ország elhagyatott állapotját s szokott férfias nyíltsággal, leplezetlenül mondja ki

¹⁾ Ferdinánd rendeletei, „1627.“

²⁾ Klesl levele Praynál. Principatus Gabr. Bethlen. II. 139.

az igazat. — Az irat, mely a Nádorról fennmaradt emlékeknek egyik legérdekesebbike, magyar fordításban itt következik:

Felséges császár.

Nádori tisztemnél fogva, melyet visclek, nem különben lelkiismeretem sugullatából és a keresztyén ügy iránti szeretetemből kényszerítve vagyok ez új időkben és körülményekben előadni, mi most s mi volt hajdan ezen egykor oly virágzó magyar királyságnak és az összes keresztyénség előbástyájának állapotja; — s ezt a végre, hogy helyreálltassék a régen hírére és erejére nézve nagy ország, mely most csaknem végromlásra jutott. Mert ha belső bajainál vagy a sors végezésénél fogva különben lesz, ki kételkednék, hogy az egész római birodalomban pusztulás, harez és öldöklés támadand?

Midőn hajdan a magyarok Scythiából sok veszély közt ezen országba behatottak, ennek termékenységétől meglepetve, habár Europa nagy részét fegyveresen járták be, mindazáltal ezen különös és alkalmas helyet a Duna mentében választák ki magoknak; s lakosait leölvén vagy a határokon túl úzván, állandó lakhelyet ütének föl benne.

Miután pedig, levetkezzén ama scythia vadságot, az igaz hit által keresztyén szelidséget vettek föl, csak károztatások miatt indítottak háborút a szomszédok ellen, s különben a keresztyén név örökös ellenségének a legkeményebben ellene szegültek. Mert való az, hogy a török nemzet sokkal rövidebb idő alatt megalapítá birodalmát nemesak Görögországban,

hanem csaknem egész Azsiában is, mint sem hazánk egy részét el birta foglalni. Egyedül a mi nemzetünk vitézsége által s csaknem minden idegen segítség nélkül, az ellenség rohamait hatalmas lélekkel és merészséggel egész száz évnél tovább tartóztatta föl, míg a szomszéd fejedelmek részéről való háborgatások által, a török és keresztyén ellenségek között megosztatván ereje, szemlátomást gyengült.

És habár minden felől kegyetlen háborúk szorongatták, mindazáltal soha sem jutott eszébe letenni a gyűlölséget, melyet erényénél fogva egyszer magába vett a keresztyén név ellensége iránt. Habár némely legvirágzóbb országok és népek példájára a törökkel való örökös békekötés által biztosíthatja vala magát s átmeneti utat nyithatott volna neki más keresztyén fejedelmek ellen; de inkább kitette magát az ő rablásainak és zsákmányának, s alá veté magát és övét a szomszéd fejedelmek uralmának, mint sem ily mocsokkal szennyezze be oly sok száz éven át szerzett dicsőségét. Midőn ezek igazvoltára mindenki emlékszik, nem szükséges könyvekben keresni ismeretöket; mivel a bajok, melyekbe jutottunk, eléggé s tulontul is bizonyítják. Annál szükségesebbnek vélem, felséges császár, fontolóra venni, mimódon lehessen dolgainkat rendezni és megszilárdítani, nehogy — a mitől tartok s a mire a török igyekszik — ezen termékeny és annálfogva a hadfolytatásra legalkalmasabb országot ez egészen elfoglalja s erre a szomszéd tartományok veszedelme következék. Egyébaránt nem kétkedem kimondani

azt, a mit nemzetünk java és bajai tekintetében gondolok.

Közönséges Magyarország csaknem minden kárainak és rendeinak azon panasza, hogy miután annyi virágzó tartományuk lett oda, annyi kitűnő család veszett ki végkép a keresztyénség védelmében, s sokan a különbféle öldöklések által közel állanak a végpusztuláshoz, — mindamellett csak bántalmat nyerének köszönet helyett, sőt a legnagyobb gyűlölet s a lelkeknek tőlök való elidegenedésénél fogva, nemcsak a szomszéd tartományok önkéntes segítsége elmaradt, hanem kifosztatának abból is, a mi saját határaik közt segítség és védelem volt. Mert hogy elhallgassuk Cseh-, Morvaország, Slézia hozzájárulását az adóhoz, sőt nagyobb veszély esetében magáét a Szent-Birodalomét is, melyek az ezen birodalom elővédjéül szolgáló várakra s ezek katonáinak zsoldjára fordítottak, s melyek 15 év óta nem fizettetnek: gyakran és fájdalommal emlegetik a rendek, hogy az ország jövedelmei s mindenekelőtt az érczbányáké, nem fordíttatnak ennek közjávára, hanem az országból kivitetnek, magán hasznokra és szükségekre adatnak ki, s azokból mind az országon belől, mind kívül némely alárendelt emberek, felséged minden legkisebb haszna nélkül, gazdagodnak föl.

Másodszor: Ugyanez történik a többi jövedelmekkel is, ugymint a harminczadokkal, az adókkal s minden más jövedelemmel, melyek legnagyobb része az országon kívüli kiadásokra megy, sőt, a mi az ország lakosainak különös fájdalmat okoz, az hogy

az ország jövedelmei némely az országtól távoli tartományokban lakó idegeneknek és örököseiknek rendeltetnek oda rendes fizetésül, mitsem ügyelvén a végváarak szükségére, melyeknek távol vidékekről is segítséget kellene vinni, nemhogy még a magoké is megvonassék tőlök.

Harmadszor: Panaszkodnak azon is, hogy már boldog emlékezetű első Ferdinánd idejétől fogva e mai napig a fiscus és korona azon birtokai, melyek magános személyeknek pénzen adattak el, többre mennek hat millió forint értéknél, melyek mondhatni örökre el vannak idegenítve a királytól és koronától, s a pénz, mint legtöbbnyire, idegen czélokra ment, és ezáltal rettentő az, mennyire elgyöngült és kimerített az ország és lakossága; mivel a hajdani királyok ünnepélyes törvénynek tartották, hogy a várakat, urodalmakat és fekvő birtokokat ne pénzért, hanem ingyen, vitézség díjában adományozzák és a birtoklás föltételeit ne a király fogadja el, a mint most a zálogba vevőknél történik, hanem maga szabja, minélfogva az történt, hogy ugyanazon javak visszaszálltak a királyokra, s volt mindig, mit adni s mivel jutalmazniok hiveik érdemeit.

Mit tapasztalván a rendek, meg nem szűntek a királyokat fölszólítani, hogy ha már az ő jövedelmeik az országból kivitetnek is, helyettök legalább más-honnan rendeltessék bizonyos segélypénz az egész keresztyén világ javára, melynek előbástyája ezen ország. Miután pedig a rendek elég világosan megértették, hogy azt, felséged roppant költségei miatt

meg nem nyerhetik, a katonáknak okvetlenül csaknem a végső kétségbeesésig kellett jutniok, s nem tudnak eléggé eligazodni a hűség és a végső inség közt, semmi remény nem lévén a javításra, midőn egy sőt két évben egyszer kapnak zsoldot. Innen az egész országra nézve az a veszedelmes baj, hogy a vitézi rendből oly sokan vándorolnak szomszéd tartományokba. Merem állítani, hogy igen kevés év alatt csak az egy Lengyelországba harmincz — negyvenezer ember vándorolt ki s telepedett meg ott szanaszélylyel. De ezen kívül fegyverviselésben kitűnő nagyon számos férfit, mivel ezt a szerfölött nagy inséget tovább nem tűrhették, alá vetették magokat a töröknek számosakkal együtt a nép közül. A közelebb lefolyt husz vagy huszonöt év alatt legalább is kétezer falút építenek és telepítenek be, melyek mindenike adóval, munkával, éléssel s minden szükségességekkel, bár nem jó szántából, a török ügyét mozdítja elő és segíti ellenünk, sőt a mi Magyarországon nem volt a török szokása, már minden ötödik embert fegyverviselésre hajt és kényszerít.

Továbbá a végbeliek közül, kik még a magok helyén megmaradtak, számosan rablással segítenek inségökön, vagy a kiben több a becsületérzés, kapálni jár napszámban. Ha olykor egy egy hóra kiadatik is zsoldjuk, tudniillik a gyalogjának két forint, a lovagjának három forint és húsz denár, ezt sem kész pénzüll adják, hanem posztóban, melyet háromszoros árban kényszeríttetnek elfogadni és a havi zsold nem elég (a mit mondani is illetlen)

kalapra, keztyűre és sarúra is. Azért kiáltja mindnyájok egy szájjal, hogy kész akarva abban járnak, hogy az ő s velők együtt az ország elpusztulása és tönkrejutása siettettessék.

Nem szándékom az ország többi rendeiről szólnom, kik jobb állapotban vannak; de egyet nem mellőzhetek: A végvárok ezen állapotjából azt következtetik, hogy szándékosan veszély készíttetik számukra, sőt erről némileg meg is vélték győződni azon rendkívüli, s felségednek mind hivein mind a tőle elpártoltakon egyaránt elkövetett bántalmakból, melyeket mult évben felséged katonái véghezvittek. Hozzájárul, hogy többen, tévedésből vagy kényszerítve vagy pedig rossz akaratból, felséged iránt lázadókká lettek. Ezek félelemből s lelkiismeret furdalásból ily vélelmenyre hajtának: Ha az eltántorodás előtt is el voltak hagyatva s mind belső mind külső pénzsegélytől megfosztva, mennyivel inkább tarthatnak ettől jövőendőben! Sőt az ily vélekedés annyira uralkodóvá lett lelkekben, hogy kétségbeesett módokon gondolkoznak a legvégsők megkísérlésére és a megfogyatkozott ország maradványának török oltalom alá adására, s azt ily okoskodással támogatják, hogy tudniillik maga fenntartása mindenkinek természet szerint való kötelessége, sőt maga a szeretet is az emberen magán kezdődik; midőn pedig ők a többi keresztyénségért országuk nagyobb részével együtt kilencz szép tartományukat, mint koronájuk megannyi támaszait és oszlopait, némely legdicsőbb királyaik vérével és kitünő férfiak elestével elvesztet-

ték, mikért a szomszéd fejedelmeknél és tartományoknál csak gyűlöletet és elhanyagolást tapasztalnak saját kárukkal s soha elég őszinte akaratot segítségükre, annyival kevesebb régi diszes állapotjuk visszanyerhetésére, nincs egyéb mit tennie az országnak, mint hogy a mennyire lehet, előnyös békét kössön a törökkel, vagy ha ez nem lehetséges, magát hat évi adó fizetése mellett meghódolással tartsa fenn, több más nép, sőt Erdély példájára, és neki bármely irányban átmenetelt engedjen, midőn a legjobb akarattal sem képes ellenállani, sem segítséghez nincs remény, mely olyan legyen, hogy az ellenséggel bizton szembeszálljon; mert ha jön is olykor segítség, ez úgy bántik itt, mint ellenség.

És pedig ezt az ügyet és gondolatot sokáig forgatá elméjében s árgodalmas gonddal táplálá kebelében a magyar nemzet a fenn elősorolt okokból, míg nem Boescai alatt veszélyes külső jelekben mutatkozott, ha isten kegyelme el nem háritja. Bethlent hasonlókép, habár inkább telhetetlen dicsvágya, mint nemzete fönntartásának vágya lelkisíti; de a magyarok minden iránta való hajlandósága és segítése ebből a forrásból ered; nem is mulasztja el ő emlékeztetések, intések, fölhívások és serkentések által ilyen gondolatokat táplálni bennök s az azokban való állhatatosságra buzdítani őket. Azon több magyar, kik ama mozgalmaktól menten maradtak, az ellenkező pártbeli magyarokat nem más reményben téríték a királyok hűségére, mint hogy ezen felségek a hajdani gyűlölet, idegenkedés és visszavonás ellen kellő óvszere-

ket fognak használni és hogy az egyetértés által szövetségbe hozván a lelkeket, azután a legnagyobb ügyekezettel ezen ország gyarapodásában fognak munkások lenni.

Igy esendessítettének le a mozgalnak második Rudolf idejében; ily reményben történt a Prágába menetel s Mátyás császár visszaszerezvén a koronát, ugyanez a remény vitte ki felségek szerencsés megváltasztatását, és egyenlített ki minden viszályt. Ámde (bocsásson meg felséged e szavakért) oly kevéssé orvosoltatának a magyarok bajai, hogy napról napra mindinkább elidegenednek és fogynak, s úgy vélik, nincs más menedék, mint hogy örökös frigyet szerezzenek a törökökkel.

Különben félek, nehogy a hű és katolikus magyarok is megegyezzenek velök a törökkel való béke és részére való adófizetés dolgában, mi által veszedelmöket valamennyire késleltethetik. Tudják ők s előrelátják mindazon bajokat, melyek ebből származhatnak s ezt egymásnak mondogatják is; de a hibát magokról mindig el s másokra ügyekeznek háritni, úgy vélekedvén, hogy ha el kellene is veszni, legalább így vesznek el legkésőbbben. Vannak előtök példák is, habár szomorúak, mert az elmúltévekben a Böcskai s később a Bethlen által a törökökhez csatlakozott egyetlen ország rész hová nem hatolt be, s a szomszéd tartományokban minő öldökléseket, gyújtogatásokat vitt véghez, eléggé tudva van. Ezt nem rossz indulatnak, hanem a magok ügyén való kétségbeesésnek kell tulajdonítani; mert a magyarok

érzésben most is ugyanazok, kik hajdan életöket és véröket kevesebbre becsülték a keresztyénség javánál s készek voltak mindenöket veszélyeztetni, csak hogy valami hasznót tehessenek a keresztyén köztársaságnak.

De nem szándékom ebben a részben felségednek valamit előírnom, mivel készen vannak az orvos szerek. Csak azon az egyen könyörgök, ne engedje ezen oly szép ország maradványait veszendőbe menni, s az egész keresztyénség java nyomjon többet a magyarok kihágásainál, mivel Magyarország romlása sok tartományt rántana maga után ugyanazon romlásba. A mit felséged szomszéd országival és tartományaival meggátoland s kegyelmesen megeselekszi, hogy az ország jövedelme a várak helyreállítására, a tartományok segélypénze pedig a katonák fizetésére fordíttassék, az országban állandó békét, a katonák fenytékét, a megyék egyetértését merném ígérni, úgy hogy bármely lázadás szele nem egykönnyen fogná öket ide oda hajtani. Mert számitásom szerint Magyarország jövedelmeiből, jó gazdálkodással csaknem minden végvár katonája, kivéve azokat, melyeket Austria és Stiria lát el zsolddal, ki lenne fizethető, s ezen kívül abban az esetben, midőn a hatalmas ellenségnek minden erővel ellent kellene állani, akkor a közös veszély elhárítására közös segélypénzekre lenne szükség. Nem kételkedem, hogy a magyarok hajdani vitézséggel lesznek akkor készek a töröknek ellenállani, csak hogy a szomszédok őszinte jó akaratjára és segélyére bizton számithassanak.

Különben bizonytságot teszek isten és az egész keresztyén világ előtt, hogy felséged bizton létét nem ígérhetem, s ezen nemzet mindaddig folyvást nyugtalanzkodni fog, míg magára és a szomszéd tartományokra pusztulást és végveszélyt hozand. De nem is látom kötelességben tartásának más módját a fentebb előadottnál; mert hogy megsemmisíttessék, azon kívül hogy szerfölött nehéz s a török szomszédsága miatt veszélyes is lenne, a keresztyéni érzet visszaborzad tőle és felséged a mi kegyelmes urunk természetete is, ki jobban szereti alattvalóit jótéteményeivel, mint félelem által visszatartóztatni és ezen mi országunkat, azon dolgokban újra részeltetni, melyek hiánya fölzavará, tudniillik pénzségélylyel és kölcsönös jóakarattal. Mire felségedet, lábai elé borulva, nemzetem nevében, mint a király és az alattvalók közti közbenjáró, kérem kényszerítem is, és biztosan tartozom remélni, hogy kérésemet felséged veleszületett kegyelménél fogva nem vetendi meg, sőt az oly sokféle kiadások daczára is, felséged az évenkénti, és pedig folytonos segély pénzt ki fogja rendelni legkegyelmesebben. Mert habár tagadhatlanul igen sok költség szükséges, kivált csaknem minden ország mostani fölzavart állapotjában, de sehol sem oly mértékben, mint Magyarországon, mely nemcsak egynehány lázadónak, hanem az egész keresztyénség ellenségének, mely leghatalmasabb és éjjel nappal a keresztyén név veszedelmére törekszik, van legközelebb-ről kitéve. Már pedig bizonyos az, hogy (Érsek) Ujvár, az országnak egyik legkittünőbb vára most

oly szorult helyzetben van, hogy míg hajdan ötszáz kitünő lovakkal és fegyverekkel ellátott lovas, és ugyanannyi gyalog volt állandóan oda rendelve, alig védi most néha ötven lovag, s a gyalog sokszor alig van oly számmal, mely a kapuk bezárására és kinyitására elegendő, és hogy pénz hiányában olykor azok eladván lovaikat, lemondván a szolgálatról, kiki élte fenntartásáról gondoskodik. Ebből eléggé kitünik, hogy ha hirtelen megtámadtatnák, mily veszélyben forogna ezen oly nagy fontosságú végvár. Semmivel sem jobb a többi végvár állapota is; de most többnek előszámlálását mellőzöm.

Különben a hallhatatlan istent kérem, hogy bármit határoz felséged a keresztyén világ javára, melynek feje, mindaz szerencsés véget érjen. Bécsben, 1627, junius 2-ikán. ¹⁾

---

1) Egykoru latin másolat a kismartoni levéltárban. *Opiniones Principis Palatini*. I. rész. 19. sz.

VI.

A bécsi tanácskozmányok ideje alatt, június 4-ikén állítá ki maga a király a kívánt menedék levelet a török biztosok részére, kik Esztergomban vesztegeltek. A menedék levéllel Eörsi Zsigmond küldetett a budai vezérhez. — Ugyanezen követtel a Komáromban idözött keresztyén biztosok, u. m. Sennyei, Löbel János Kristóf és Eszterházy Dániel szintén irnak a budai vezérnek június 8-ikán, hogy sürgességük az alkudozások mielőbbi megkezdését.

Eörsi 10-ikén érkezett Esztergomba, honnan vele együtt Toldalagi és Moharrem bég is leutaztak sajkán Budára. A vezér, ki 11-ikén fogadá a küldöt-tet, most nem tett kifogást a menedéklevél formája ellen. Toldalagi jelenté 12-ikén, ő megegyezett a vezérrel, hogy az alkudozások következendő csütör-tökön, azaz június 17-ikén elkezdessenek. De ugyan-ekkor vett levelet Toldalagi Konstantinápolyból, Bethlen ottani biztosától, mely szerint Ferdinánd követje a portán elvádoló Bethlent a pozsonyi szer-ződéssel, állítván, hogy az közös védelmi szövetség a török ellen. Ezért Toldalagi azt követeli a Komá-romban volt biztosoktól, adjanak neki arról írásbeli biztosítást, hogy az. a mit a békealkudozás alatt

tenni és beszélni fog, sem fejedelmének, sem hazájának; sem saját személyének vagy maradékinak ártalmára nem fogják fölhasználni.

Junius 13-ikán Eörsi Esztergomba visszaérkezett, hová Toldalagi is kísérte. Onnan Eörsi 14-ikén tovább utazott Komáromba, a vezér pasa üzeneteivel és leveleivel.

Végre miután körülbelül hat hetet veszteglének a török biztosok Esztergomban, junius 17-ikén elindultak az alkudozás kitűzött helyére, Szönybe, mely a Duna jobb partján, Komáromon alól fekszik. Ma mezőváros, Ó-Szőny név alatt.

Esztergomból elindulván, az nap Neszmélyen háltak meg. Junius 18-ikán reggel érkezének Szönybe, hol dél tájban a Komáromban volt biztosok alárendeltebb küldöttek által üdvözlék őket. — Mindezekelőtt a közös tanácskozás helyét kellett meghatározni, a mi bajosabb lón, mint eleve hinni lehetett. A törökök azt javaslád, folyjon magában Szönyben a tanácskozás. A törökök foglalják el a helység egyik, a keresztyének a másik felét szállásul s tartsák a tanácskozást nem házban, hanem közhelyen, sátor alatt. A keresztyének azt kívánták, egyik fél se szállásoljon Szönyben, csak alkura gyűljenek oda. Miután ebben nem egyeztek meg, a keresztyén biztosok küldötteik által azt indítványozták, tartsák az alkudozásokat a mezőn, Komáromtól és Szőnytől egyenlő távolságra, a Duna mellett. Végre Toldalagi javaslata folytán a törökök ebbe beleegyeztek, — csakhog

határozzák meg a helyet, hová a török „diván-sátrat“ fölvonandják.

Junius 19-ikén a keresztyén biztosok kijövének sajkákon Komáromból s sátrukat száz husz lépésnyi távolságra vonák föl azon helytől, hová a törökök a diván-sátrat állíták. Ez megtörténvén, koránt sem volt még vége a vitának. A biztosok átizenetek egymásnak, hogy a másik felet szívesen látják a magok sátrában; de egyik sem akart első lenni a másik látogatásában; mivel ebben uralkodója tekintélyének kisebbitését látta volna. A törökök továbbá azt követelték, hogy az alkudozási közös ülések a diván sátorban tartassanak, — a keresztyének pedig azt, hogy az ő sátrukban. A biztosok megállapodtak volna abban, hogy egyik nap egyik, másnap másik sátrában tanácskozzanak; de a budai pasa 21-ikén azt írta, hogy a török biztosok semmi esetre ki ne menjenek alkudozni saját sátrukból.

Junius 23-ikán Toldalagi úgy akará közvetíteni a dolgot, hogy a két fél sátrától egyenlő távolságra állítsanak zöldágból egy színt, s abban folyjon az alkudozás. Azonban a török törvénytudó, a mufti, ezen indítványt elvetendőnek állítja. A sátor-kérdésben a török biztosok 24-ikén követeket indítanak a nádorhoz, kit kérjenek föl, hogy biztosait vagy benn Szőnyben, vagy a török sátorban rendelje alkudozni. A budai vezérhez is küldenek ugyanők egy agát, kitől Toldalagi is írta a vezérnek, ajánlja, hogy a két sátor közt fölállítandó szímben tartassék a találkozás. Másik, a mit Bethlen biztosa ajánl levelében az, hogy

a vezér gyűjsön hadakat Pesthez, mi nyomatékot adand az alkudozásnak.

Junius 26-ikán érkezett vissza az aga a budai vezértől, ki Toldalagi indítványát elfogadandónak parancsolá.

A török biztosok megérkezte után tizenegyed napra lett eldöntve csak az első találkozás kérdése is. Junius 28-ikán reggel nyolcz órakor kiindultak a keresztyének Komáromból, a török fél Szőnyből. A komáromiak tiz sajkán creszkedtek alá a Dunán, megeresztett lobógokkal s kétszáz puskás kíséretében. A török ugyanannyi sajkából szintén kísérettel, zászlósan s dob, trombita szó mellett kiszált a partra a kijelölt tájon. A leveles szín készen várta s ott volt az első találkozás. Keresztyén részről Sennyei, Löbl János Kristóf és Koháry voltak a biztosok. Időközben a kinevezett biztosok egyike, Cziráky Mózes királyi személynök, Győrben meghalt.

Az első tanácskozmány tárgya ismét a sátorkérdés volt. A keresztyén részen való biztosok azt állíták: annak előtte is mindig a keresztyének hajlékában folyt az alkudozás, — csak a gyarmati béke alkalmával vitték azt a török sátorban. Ennél fogva most ismét a keresztyéneken van a sor, hogy az ő sátruk szolgáljon az alku helyéül. A törökök ez ellen azt állíták: Épen azért, mivel azelőtt mindig a keresztyéneknél tartattak az ülések, ezután tartassanak mindig a törököknél. Sennyei azonban úgy vélekedett, hogy mivel a hol vannak, az keresztyén terület, illett volna, hogy a török, mint vendég láto-

gassa meg először a keresztyén sátrat. Azonban legjobb, hogy az egész alkudozás ezután a zöldágas színen folyjon. A biztosok ezt elfogadták, valamint elhatárázák azt is, hogy ezután mindkét fél öt-öt sajkával, 100—200 gyalog és 50—60 lovas kíséretében jelenjék meg. Ugyanekkor Sennyei előmutatá meghatalmazó levelét a császár aláírásával és pecsétével; de át nem adta a török biztosoknak, — másolatát ígervén nekik. Hasonlót tőnek a török meghatalmazottak is. Az alkudozások kezdetét a következő szerdára, június 30-ikára tűzték ki reggel nyolcz órára.¹⁾

Június 30-ikán reggel hét óra után össze is ültek a két fél biztosai. Némely főkérdéseket pendített itt meg Sennyei, melyeket a biztosok más napra halasztottak. — Előhozattak azonban azon sérelmek, melyeket a török a béke ellen a magyar királyhoz tartozott falúk behódításával és a magyar király alattvalóinak rabjátételével követett el.

E részben a megyéken még mult aprilben törvényes vizsgálatoakat rendelt volt a nádor. A törökkel határos mindenik megye számos ily nevű és rokon sérelmet terjeszte elő megyei követjei útján, kik Komáromban megjelentek volt, közvetve részt venni a török békealkudozásokban, — a mint a gyarmati békealkudozások alkalmával is történt.²⁾

¹⁾ Toldalagi jelentése.

²⁾ Jászai (i. helyen) a nógrádmegyeiket, Kazinczy G. (a „Történelmi Tárbán”) a borsodmegyeiket, Ráth, K. (u. o.) a györmegyeiket tette közzé.

Az így előterjesztett sérelmekből egy általános lajstrom készült megyék és várak szerint.¹⁾ Végre a mindezekben foglalt általános panaszok huszonkét pontba foglaltattak össze, s most, június 30-ikán átadattak a török biztosoknak „Közönséges Inségek” cím alatt. Elhatározták a biztosok, „hogy az faluk felől való irásokat megfordítván (törökre), ma, azaz 30-ikán, az török urak tanácskozzanak felőle és holnap esmét olyan üdő tájban, mint ma, összegyűlnének és ujolag tanácskozzanak.”²⁾

Az említett huszonkét panaszpont itt következik:

„Közönséges inségek.”

Első inség. Falun lakozó nemességről. Noha az előbbeni tractában, zsitvatorkiban és az bécsi hatodik articulushoz is gyakran vagyon irás arról, hogy minden nemes ember, az ki az római hatalmas császárnak nem tartózik adózással, se dézma adással: mindenekben szabadsága legyen. De az török abban meg nem tartotta, hanem erejek fölött adófizetéssel bántja, dézmát mindenbűl megveszi, szolgáltat vele, hatalmasul házára reá megyen, úton ha találja elviszi, nála levő marháját elveszi, rabbá teszi, megsarcoltatván váltságon bocsátja. Hogyha holdulatlan faluban vagyon lakása is, és holdult faluban valami majorságot avvagy barmot tart, kitűl dézmát és né-

¹⁾ Közzé tette Salamon F. „Magyarország a török hódítás korában” című műve Toldalékában.

²⁾ Toldalagi naplója.

melyektől adót veszen és ha jobbágysággal házához vagy bort avvagy egyebet vitet is, utban megháborgatják és megharminczadolják.

Második. Minden beholdolt faluknak rendelt adó fizetéseket följobb verik; töméntelen nehéz szolgálattal nyomorgatják az szegény községet, adójok fölött sok szekér szénát, fát, buzát, zabot, lencsét, szilvát, mézet, vaját és egyéb sok ajándékot vesznek rajtok némelyek csimazin-dolmányt, nadrágot, nyestet, róka bőrt, szarvas bőrt, dolmánmak való, taffotát, kamukát és egyéb halhatatlan sok dolgokat veszen s kér rajtok, kiknek ha könnyebbségek nem leszen, és így cselekesznek az szegényekkel, adó summa fizetéseken szálítást nem tesznek, el kell pusztulniok az nagy töméntelen inség miatt, kit rajtok cselekesznek török urak és izpáják.

Harmadik. Sokan az izpáják közül épületre való deszkát, zsendelt, ahoz való szeget vetet be az szegény jobbágysággal, azt fogadván nekik, avvagy megfizet érte avvagy adójokban tudja; de az árrát sem adja meg igazán és annyiban az miben ide ki megveheti, nem tudja adójokban, némely fele árát sem adja meg az szegény embernek, mely dolog nagy fájdalomra vagyon.

Negyedik. Minden igaz adó summa fizetés kívül az szegény jobbágyságra némely török izpáják táborban való szekerezéseket gondolnak és vetnek rájuk, nem hogy szüksége volna arra, de hogy summa fizetése felől pénzt zsarolhasson rajtok, némely falubeliectől huszonöt forintot vettek s némelyektől

többet is, és ha az szegénység miatt az szegény paraszt ember meg nem adhatja pénzül, az mennyit fölvetnek reájok, birájokat tömlöczözi, veri, tagolja és megnyomorítja.

Ötödik. Vannak oly faluk, az kik nemcsak adót fizetnek, de buzájokbul is tizedet adnak, mely tizedben jutandó buzát az török ura szalmástul el nem veszi, hanem elgondolja s reá veti szemül, úgy amnyira, némely falutól száz kilát, s némelyektől hat-száz kila buzát is elveszen rajtok. Az ily szenvedhetetlen ínség.

Hatodik. Vannak oly faluk is, melyeknek határookban szőlőhegyek is vannak és tized borral is tartoznak. De az szegénységtől az bort el nem veszik, hanem rajtok hagyják és minden pint borért hol tizenöt pénzt s némelyek tizennyolcz pénzt vesznek rajtok. Ezt cselekeszik főképpen az Emenkek, az kik kereskednek az féle jószágok jövedelmivel és mindeneket pénzül zsarolják ki az szegénységtül. Némely helyekben pedig töméntelenül az vidéki embereknek, az kiknek azon szőlőhegyen szőlőjük vagyon, azon falubeliekén veszi meg minden szőlőtül az egyegy forintot.

Hetedik. Ennekelőtte soha az nem volt, hogy adófizetés kívül szokatlan porta pénzt fizessen az török urának az szegény község. De mostan két avvagy három esztendő alatt az török vágházakhoz az falunak mivoltát megértvén, a féle töméntelen portapénzt, kire tiz tallért vtettek föl, s némelyeken, husz forintot, avagy többet ennél is zsaroltak ki, az

minthogy ez mostani jelenvaló tractára is zászlóval az falukra kimenvén, minden faluból élést hajtottak, noha az élésre annyira szüksége nem volt, mivel közelebb levő falukból elég élést viszen az szegénység. De hogy pénzül kizsarolhassák rajtok, annyira megrótták az falukot, kire tiz forintot s némely falura husz forintnál is többet vetettek, az ki egy néhány száz forintra megyen.

N y o l c z a d i k. Noha az elrendelt adófizetés kívül pásztormánnak való barommal, juhhal, nem tartozna az szegény község; de rájok vetik hatalmasul az török urak és ha az szegény ember, megszerzi s odahajtja, el nem veszik tőle, hanem az juhért hol 2 forintot, 3, 5; az baromért tizenynolczat is veszen rajtok. Sokan penig az izpaják közül két barmot kérnek és vesznek rajtok, nemcsak meddűt, de borjus tehént is.

K i l e n c z e d i k. Sokan az izpaják közül a szegénységgel minden dologért, munkáért, pénzben alkuszna meg, úgy az gyalog szolgálatért mint az szekerezésért, kirül pecsétetes levelet is ad nekik, de azonban elfeledkezik végezéséről, fogadásáról és pecsétetes leveléről, mind az adóját s mind az munkaért való elvégzett summát megveszik rajtok, hatalmasul az munkára rá hajtja és kényszeríti. És ha az meghagyott napra be nem mehet az szegény ember, vagy megveri, avvagy megbírságolja. Az császár mívével is az szerint cselekesznek, be nem szolgáltatják, hanem pénzül veszik meg az szegénységen, — azután penig ugyan végben vitetik véle.

T i z e d i k. Vagyon nyavalyájok ebben is az

szegény községnek az török izpajáktúl, hogy az mely falukon szemül buzát és egyéb gabonát tizedben avvagy adó szerint vesznek, s nem igaz mértékkel, hanem nagyobbbal mérik és veszik be magok akaratjuk szerint és némelyek meg is rostáltatják, hogyha ki nem telik az mérésben, fogsággal nyomorgatják s úgy is ki kell telni; az le csapott buzát semmiben tudja, ingyen veszi el minden zsákját különb különb pénzzel köll váltani tőlök ft. 1. Az iteze és pint mértékkel is az szerint esclekesznek.

Tizenegyedik. Vagyon ebben is panaszkodása az szegény községnek, hogy az török részről adó fizetésekben az pénzt úgy el nem veszik, az mint az pénznek folyása itt miközöttünk, magyarok között kel. Mert ha aranyat viszen be, az szegénységtől két forintban husz pénzben veszi el; az tallért száz husz pénzben, az poltura pénzt noha elkelő pénz közöttünk, de némely két pénzben s némely harmadfél pénzben számlálják, sokan penig el sem akarják venni. Az császár garasát is azon szerint. Vagyon az is, hogy elolvasásért minden tizedik pénzt avvagy tizedik forintot elveszi fáradságáért s úgy poltultatja az szegénységgel. Az czéduláért is egy s két forintot elveszen. Ebben ha könnyebbsége nem adatik az szegénységnek, meg kell pusztulniok.

Tizenkettődik. Ilyen dologért is panaszlik az szegény község az törökre, hogy minden házi dolgát s nyári munkáját elvégezvén, végbevitetvén, más török barátjától pénzt veszen föl és pénzért másnak is szolgáltat szegény job-

bágyival, úgy amnyira, hogy barmostúl, szekerestúl három egész hétig s tovább is nyomorgatja szegényeket. Némely így is terheli szegényeket, hogy házat, pajtát építtet velek és pénzen adja el. A gyalog miveseket pedig esztendő által, nem különben mint rabját, úgy tartja és szolgáltat vele.

Tizenharmadik. Némely török urak és izpaják az beholdult faluktól az malmokat elszakasztják és azon falunak elrendelt adója kívül, az mint magok akarják, úgy summáltatják; holott egy határban vagyon és abbul vagyon táplálása az szegény községnek.

Tizennegyedik. Sok faluknak határiban tesznek az török részéről kárt és akadályt és az szegénységnek abbul való nyavalyát, hogy egyik falu határábul nevet adván némely darab földnek avvagy más falu határához foglalják, avvagy egy határbul kettőt s hármat is csinálnak és adófizetést is az szerint kívánnak, holott az határok igazgatását nem az török izpaiáknak kell végben vinni, hanem az magyar uraknak, mivel arról való határ járt levelek és annak igazsága ő kezekben vagyon. Ez is ahoz való, hogy némely falu mellett vagyon más magyar urnak pusztá telek határa, az mely pusztá határát azon szomszéd falunak marhájok élésétől tilalmazza. És noha némelyik azon falubeliek (.....) de az török izpája azon pusztá földnek adóját megveszi az falubelieken.

Tizenötödik. Egy néhányszor történik ilyen

dolog is, hogy az török vitézek, vagy csataképpen avagy más csintalanságért, megeresztett zászlókkal végházaink közé mennék. Annak színje, hogy esavargókat üznek; de vagy vagyon úgy avvagy nincsen. Ha azon végházak körül semmit nem kaphatnak, nemcsak az holdulatlan paraszt szegénységet rontják, rabolják, égetik és népét fölszedik, de az holdult falukból is és faluk kívül, mind titkon s mind nyilván elviszik. Némelyiket oda vesztik, az kiket föl találhatnak benne, nagy váltságon bocsátják vissza.

Tizenhatodik. Sok rendbeli fenyegető irással rémíti némely izpája az szegény holdulatlan falukat, példát mutatván az szomszédságbeli elégetett és elrablott falukon s ha úgy be nem holdíthatja is, lopó pribék latrokat küld azon falu határira és marha után való pásztorokat vagy levágatja avvagy rabságra vivén, kit törökké teszen, kit váltságon bocsátja ki.

Tizenhetedik. Az két hatalmas császárok között való szent békesség ellen vétnek az török vitézek, holott az pribékeket mind itt az közelebb levő török végházakban és szomszédságban tartják, a végre, hogy gyermek-lopásokkal és egyéb latorságokkal, az minthogy latorságért is lesznek pribéki, vagy falukat holdítsanak vagy egyébképpen árthasanak. Az olyan gyermek-lopó latrokat ott az közel való végházakban ne tartsák, hanem alá küldjék.

Tizennyolczadik. Ez is nagy sérelmére vagy az szegény elrablott és elégetett beholdult falukban, holott száma nélkül való sok ártatlan apró gyermekeket és népet vittek el rabságra, nem gon-

dolván azon, hogy megholdult szegény jobbágyok, azon apró gyermekeket s népeket odatartván, kit törökké tesznek s kiket váltságra tartnak, holott annakelőtte, ha hasonló rabság esett, meghodulván azon falu, az népet visszabocsátották.

Tizenkilencedik. Mindaz két részről és vallásakon levő papok és praedicatorok az tractában végezett diplomák erejek ellen megbántattanak, mert az faluk adó summájok kívül az egyházi személyektől is különb való adófizetést kérnek és vesznek, holott ők isteni szolgálathoz egyébbel nem tartoznak, sőt segítséget várhatnának minden rendektől. Hogy azért az ő szabadságokban és rendekben megtartassanak, kívántatik.

Huszdik. Midőn az tiszt változik, basaság, bégség, emengség, vajdaság, az mely faluk az olyan tisztoknak birodalmok alá esnek, történik az, hogy valamennyiszer változzék az tiszt, de annyiszor veszik meg rajtok minden adófizetéseket, az szolgálatot azonkívül az szerint. Némely esztendőben kétszer is meg kell adni az szegény községnek.

Huszonegyedik. Vagyon ilyen dolog is, hogy történet szerint vagy fáról leesvén, avvagy mi módon legyen halála az embernek, avvagy gyermekeknek, megtudván az török, mindenik ember haláláért irgalmatlanul azon falubelieknek megveszi az díját, sőt ha törvény szerint megölettetnék is, az olyan latornak is díját megveszi. Történt ilyen dolog is Szalavármegyében, hogy az török ur, noha látta az jégnek indulását és az veszedelmet, erővel az halá-

szatra reá hajtotta s azonban nyolcz avvagy tiz ember belé holt az vizben. Azoknak is díjokat mind azon falubelieken akarja megvenni.

Huszonkettődik. Némely török ur és izpája erőlteti és kényszeríti szegén jobbágyit fegyver, puska, olom, ércz, puskaapor bevitelére, holott meg vagy on tilalmazva életek vesztese alatt, hogy afélét senki se titkon se nyilván be ne adjon az töröknek. Az szegény község, rettegván s félvén attól, nem adhat olyant be, kiért mind sanyarú rabságot, s mind birságolást kell szenvedni.

Ezek és ezekhez hasonlók, nagyobbak is, kik megszámlálhatatlan inségek az szegény községen vagynak, ugy annyira, hogy ha mindezekben könnyebbséget nem találnak, sok faluknak s majd nagyobb részének meg kell futamodni és faluját pusztán hagyni.“¹⁾

Másnap, azaz július 1-sején, reggel 8 és 9 óra közt újból összeültek a biztosok a szímben. Sennyei cancellar szólott először, kifejezve azon reményét, hogy a török urak az átadott panaszpontokat lefordították, elolvasták s tanácskoztak is felőlök. Török részről a mufti azt felelte: Elolvasták a panaszokat és kivánságokat; de úgy vélik, a nép a maga érdekében nagyítva vallotta a dolgot, — és a panaszok némelyike „régí szokások“ ellen van intézve. Mindeztől, a török biztosok, kiesiny dolognak tekintik, mit könnyű lesz eligazítani. Jobb lenne először a nagyobb s nevezete-

¹⁾ Ugyancsak a nemzeti muzeum kézíratainak fentebbi kötetéből.

sebb ügyeket intézni el. Annál fogva a mufti azt indítványozza, adják át a keresztyén biztosok irásban ezen fontosabb ügyekben kívánságaikat, de mindannyit foglalják össze, nehogy később új kívánatokkal álljanak elő, azon okkal, hogy valamit kifejejtettek.

A keresztyén biztosok elfogadták az indítványt; de úgy vélekedtek, a multkor beadott panaszokat addig is tárgyalhatnák. A törökök ezt lehetlennek mondták; mert még nem tanácskoztak felölök egymás közt, — s különben is jó lenne, ha a keresztyén biztosok kimutatnák, hogy az előadott esetek közül mi hol történt, s kit kell a gonosz cselekedetekért megbüntetniök. — A két fél elhatározta erre, hogy következő szombaton mindenik előadja irásban a maga fontosabb kívánságait, az ugyanazon színben tartandó tilésen.

VII.

Julius 1-sejétől 5-ikéig nem tartottak ülést a biztosok. Ekkor összegyűltek a szinben. Keresztyén részről jelen voltak: Sennyei, Löbel, Eszterházy Dániel, Questenberg és Koháry. Török részről ugyanazok voltak, kik eredetileg kirendeltettek volt. Miután a két fél biztosai kölcsönösen egymás egészségét szokás szerint megkérdezték, Sennyei elővette a keresztyén fél nevezetesebb kívánatait magában foglaló iratot. Mielőtt átadná, elmondta, hogy az előbbi békekötéseket a török császár részén bontották föl. A török biztosok ez ellen óvást tettek, állítván, hogy a római császár részéről szegték meg a frigyet. Mindkét fél megmaradván véleményében, Sennyei úgy módosítá szavait, hogy a török császár nem volt oka a frigyszegésnek, hanem pasái, kiket isten ezért részint megbüntetett már, részint meg fog büntetni. Az új békesség csak úgy lehet meg, ha az előbbi békék ellen elkövetett sérelmek megjavíttatnak. Ezen higgadt hangon folyt beszédek után Sennyei átadá a „derekas“ kívánságokat, melyek 8 pontba valának foglalva. Azok itt következnek:

„Az török császár ő hatalmassága részéről az mely articulusokban az Zsitvatoroknál, Bécsben és egyéb

helyeken lött végezesek megbántattanak, azoknak leiratott rendi, ugyanazon török császárnak, ő hatalmasságának, ez jelen való békességnek tractájára elrendeltetett commissariusinak kívánságára:

1.) Az zsitvatorki végezésnek harmadik articulában noha az vagyon, hogy az tatárok se ide az római császár őfelsége Magyarorszáiban, se a szomszéd keresztyén országokban ellenséggépen be ne menjenek; de azért ők Lengyelországban nem csak egyszer bementenek és ott mely szörnyítő rablást, károkat, és égetéseket tettek, s mennyi rabokat elvittének, kimondhatatlan. És Magyarorszáiban is bejövén, nem kevés károkat tettek.

2.) Az zsitvatorki negyedik articulust azt tartja, hogy az két hatalmas császár között a békesség minden helyeken, de kiváltképpen Magyarorszáiban, és egyebütt is megtartassék; de az is megsértődött; mert egynehány izben nagy hadak jövé ki, hatalmas nagy károkat tettek, égettenek és sok rabokat vittének el az római császár ő felsége országiból, Magyar és Tótországból, Morvából és Austriából.

3.) Az ötödik zsitvatorki conditio tilalmazta az esatázást; de ezt is számtalan sokképpen violálták; mert sok helyeken esatáztanak, várak ála ütöttek, embereket öltenek, rabokat vittének el és marhát is nem keveset hajtottanak el, az mely cselekedetekkel az mikor az török császár részéről való urak megtaláltattanak volna az római császár részéről való uraktól, (az mint ugyan azon zsitvatorki nyolczadik con-

ditio tartja) azokban igen keveset, avvagy semmit nem igazítottanak el.

4.) Az hatodik zsitvatoroki conditio ellen Vácot két izben megszállván ágyuval, megvették, azután Damasdot is megvették. Ezeknek utánna Nográdot is megszállották, lövették és egynehányszor ostromlották hatalmasképpen; Szödént is megszállották és keményen ostromlották.

5.) Az tizenkettődik zsitvatoroki conditio szerint mivel a római császár ő felsége részéről egynehány izben böcsületes ajándékkal beküldvén az hatalmas török császár portájára az követet, utólszór osztán el kellett volna ő hatalmasságának is az maga követit az római császár ő hatalmasságához küldeni; — ki minthogy meg nem lett, mindeddig az conditio vióltatott. Kivántatik azért, hogy ez is meglegyen.

6.) Az zsitvatoroki 13-ik conditio ellen vétettnék, hogy az mint felül is meg vagyon írva, Vácot hatalmasaggal elvették. Kivántatik azért, hogy ugyan az mostan mindjárt megadassék. —

7.) Az 15-ik zsitvatoroki conditio ellen is sokképpen vétkeztenek; holott meg nem állhatván egymás között az két részről ennek az conditionak magyarázatja, újabban végeztek róla az római császár ő felsége részéről commissarius urak az ő hatalmasága az török császár commissariussival Amhat tilhájával és Gratian Gáspárral Bécsben, (akarván az két hatalmas császár az aránt az két fél között minden veszekedést és háboruságot távoztatni), ilyenképen: hogy azokhoz az falukhoz, az kiket akkor, az mikor az vé-

gezés lett, Esztergomba az római császár ő felsége részéről is az hódulatra bebocsáttak volt, ismét hatvan falu bocsátassék be ugyan azon hódulatra és azoknak bizonyos summájok legyen: mit, és mennyit füzessenek minden esztendőnként s azt mi módon szolgáltatassák be az török uraknak. Mely hatvan falut az római császár ő felsége maga részéről commissariusi által az ő hatalmassága commissariusinak az török császárnak meg is adatott, ugyan akkor eligazítván mind a két részről, mit kellessék fizetni, és minden falunak magán való czedulát is adván arról, kezek irások és pecsétek alatt. De ezeket az falukat az ő elvégezett adójokban az török urak meg nem tartották, hanem inkább mindenik falut sokkal adóztatták, és adójokat is nem az articulusok szerint, de különben: hatalommal, a szegénységnek nagy kárával szedték és szedik most is azt be. Ugyanczent cselekedék az török urak az hatvan falu előtt való beholdolt falukkal is, hogy minden esztendőben feljebb-feljebb adóztatták őket, ki miatt már nagy sok elpusztult benne. — Kivántatik azért, hogy azoknak is adózatjok egyszer úgy végeztessék el, hogy tudhassa az szegény ember, mit kellessék esztendőnként az török urnak adni, s többel azután ne terheltessek, az kik pedig ez ellen cselekedtenek, azok az komáromi végezés szerint büntetessenek meg.

Az ki ezeknél nagyobb, nem gondolván az két hatalmas császár között lett bécsi végezéssel, ennek az hatvan falunak beadása után sok városokra és falakra kiütvén, rablással, hatalommal hódoltatták

be őket. Ez elmúlt ősszel is egynehány ezer magokkal becsapván Gímes, Kis-Tapólesán alá, egynehány várost és falut égettenek el, az népekben kit levágtanak, kit rabúl elvittének és marhájokat is épen mind el hajtották. — Kivántatik azért, hogy az kártételekről az szegénység megelégitessék, és azok az faluk vagy városok, az kik hatvan falu után erőszakkal hódultanak, az hódulatból mindjárt felszabadíttassanak. Úgy lehet meg az jó igaza az articulushoznak. Az mi pedig az nemesség és szolgáló rend dolgát illeti, azokat is az jó végezés szerént az ő igazságokban, az abbeli szabadságokban meg nem tartják, hanem mind adó fizetésre, dézmaadásra és szolgálatra is reá erőltetik őket, — az mint az egri basa ő nagysága ur napján az rimaszécsi sokadalomkor (kihirdette), hogy mindenek reá menjenek az császár ő hatalmasága dolgára, mind nemes és paraszt emberek.

8.) Az hetedik bécsi articulust is violálták; mert Gyöngyösről szegény koldus barátokat nem réggen ok nélkül némi nemű görögök miatt Budára vittetnek, kiket szegényeket ott vertek, taglottak és csaknem gyalázatosan is karóba vonyatták. Végére szegényekért az egyházi marhából kellett más fél ezer tallért fizetni, és úgy szabadultanak meg onnét, a mely más fél ezer tallér hogy visszaadassék nekik, az articulushoz igazsága kívánja.

Ezek, az kikkel az békesség megbántatott és az kiket a római császár ő felsége részéről az commissarius urak, az török császár ő hatalmasága részéről való commissariások ő nagyságok kívánságokra be-

adtanak. Kivántatik azért, ha egynehány izben elvégeztetett szent békességnek az két hatalmas császárok között állandó megmaradását szereti az török commissarius urak ő nagyságok, hogy most mindezek elvégeztessenek, és helyreállattassanak, az megkárosodottak megelégtetessenek, és az rabok mindjárt elbocsáttassanak. És ennek utánna szentül, mind az két részről minden cikkelyben és punctumban tartassék meg az szent békesség.“¹⁾

Ezen pontok átadásával, úgy látszik, vége is lett a július 5-iki értekezleti ülésnek. Aznap délután a keresztyén biztosok két küldött által izentek Szőnybe a török biztosoknak. Az izenet az volt, hogy mivel ma nem végezhettek, a török urak forditassák törökre a keresztyének kívánságait, s csendes elmével és magokba szállva gondolkodjanak és tanácskozzanak felelők; de ne is késlekedjenek. Mikor készen lesznek, tudósítsák őket, hogy ismét ülést tarthassanak együtt. Toldalaginak is külön irt és izent Semyei. Másnap megújítá az izenetet, s Bethlen követének ezer arany jutalmat ígért, ha fáradozni fog abban, hogy Vácot a vezér kiadja.

Július 6-ikán és 7-ikén a török biztosok nagy munkásságban voltak a keresztyén részről beadott kívánságok feletti tanácskozással és a rájuk adandó válaszzsal, melyet írásban aznap el is készítenek.

¹⁾ „Acta diactalia“ a nemzeti muzeum kéziratai közt. Folio latin, 515. sz. (3 kötetben), I. k. Az 585-ik lapon kezdve a szőnyi békére vonatkozó okmányok tévedtek az országgyűlési diariumok közé, s a fentebbi okmány is onnan vétetett. Ugyanazon okmány másolata fenn van tartva Toldalagi naplójában is, melyvel amant összevetém.

Egyszersmind a kisebb rendű sérelmekről is egy hosszú lajstromot készítenek, melyben utánozva a keresztyének „inség“ lajstromát, a magyar urakat vádolják a szegény népen elkövetett kegyetlenséggel.

7-ikén estve felé a két fél biztosai összegyűlvén, némely eredménytelen szóváltás után a török biztosok átadák két rendbeli válaszukat. Elhatározták hogy másnap, 8-kán reggel hat és hét óra közt gyűlést fognak tartani a szinben, hol a kölesönös kívánatokat pontonként fogják tárgyalni.

A keresztyének nyolez pontos kívánataira a török válasz itt következik:

1.) „Az ő nagyságok articulossa ez: Hogy az Zsitvatorokon levő végezéskor való végezés ellen az tatárok Lengyelországban sok károkat töttenek légyen. De azon végezésekben csak az vagyon, hogy egyedül római császár ő felsége országi vadnak emlékezetben.

„Mi penig úgy értjük, hogy külön király vagyon Lengyelországban, az mely azoknak gondjokat viseli. Az mit penig ő nekik az tatárok cselekedtenek, nem csak annyit, hanem sokkal többet érdemlettek volna; mert az lengycleknek semmi közök nem lévén az Fekete Tengerhez, ki hatalmas császárunké, mind azon által az Fekete Tengeren az kozákok által sok károkat töttenek, mely cselekedetekkel mintha ugyan vonták volna magokra hatalmas császárunknak méltó haragját. De mind azokrul hatalmas császárunknak az lengyel királytól szava vagyon: — az nem ide való dolog.

“2.) Az ő nagyságok articulossa ez: hogy az

Zsitvatorkon való végeztésekben való egyik articulus ezt tartja: hogy az két hatalmas császárok között való békeség állandó légyen; de Magyar-, Morva-, Tót-, Austria országok ebből megbántattanak hadakkal, — azt jelenti nagyságtok. Az a végeztés igaz, való dolog. Az mi hatalmas császáruink hadaitól mód nélkül csak egy articulos is meg nem sértődött. Legelőször mindenekre az római császár ő felsége részéről okok adattanak. Minthogy az mely dolog legelsőbben római császár ő felsége részéről megsértődött, mi is nem tartozunk azt megtartani, és eget, földet, mindent teremő istennél semmi elrejtve nincsen, minden nyilván vagyon, és ha kívántatik, mindezeket bizonyíthatjuk. Ti nagyságtok, barátink, velünk szemtől szemben lévén, az mely barátság-hoz való dolog, olyan illendő választ nem adtanak nagyságtok. Mi pedig azt gondoltuk, hogy az meglőtt dolgok emlékezetben is ne legyenek, az mely elmúlt dolgokról mi nem is emlékezünk, de ha kívántatik, mindent megírhatunk, csak hogy az üdő haladékjával leszen.

„3.) A zsitvatorki ötödik articulusnak sommája az: hogy csaták mind az két pártrul ne járjanak, — az melly igaz dolog. De az mi hatalmas császáruink részéről ez megtartatott, de az római császár részéről csaták felettébb jártanak. Az articulus azt nem tartja; — hanem úgy vagyon, hogy mind az két pártrul csaták ne járjanak se egy se más felől, sőt a mi részünkről nem öt avagy hat, avagy tiz ember ok nélkül semmit nem cselekedött; de az római császár ő felsége részéről elsőbben várunk alá ütötenek, sok

számú marhát elhajtottanak, sok embereket levágtanak, békeket és sok több fő embereket elevenen fogtanak, és nagy sarczokon visszabocsátottak. Ilyen dolgot tévén az római császár ő felsége részéről elsőbben. Az melly dolgok az föld kerektségén való embereknél és istennél nyilván vagyon, s nagyságtoknál is az egy istenség, szentek és szent irások mind ez s mind az más világon valók és ítélet napján is jelen vagyon nyilván. Az mely minden dolgok nagyságtoknál nyilván lévén, az szent békeségnek felbontásának okait nagyságtok mi reánk akarván vetni, azt nagyságtoktól nem reméllettük volna; mivel minden okok nagyságtoktól adattanak és estenek az békeségnek felbontására. Sőt az menny- és föld-teremtő isten is azt nem javallja, hogy ennek előtte tizenöt esztendővel, Forgács Miklós Kassán királyképe lévén, Nagy Lukács két ezer hajdukokkal megereztett zászlókkal, az egri vitézeknek otthon nem létebben Eger alá ütöttek, két ezernél több marhát hajtottanak, és sok embereket levágtanak, elevenen elvittének. E nélkül Kovács Péter, Nagy Lukácsal együtt, más fél ezer gyaloggal, megeresztett zászlókkal a Tiszán túl Szolnok alá ütöttek, ezernél több marhát, és 2000 juhot, sok ménes lovakat elhajtottanak; Egren lakozó, hatalmas császár Muteferrika Demir agát elevenen elfogták, másfél ezer forinton sarczon Szentimre nevű faluból azon úton kezesség alatt visszabocsátották, azon kívül sok nemes urakat, kit levágtanak, kit elevenen elvittének. A melly dolog felől római császár ő felsége gondviselőinek sok-

szor irtanak, de minden irások haszontalanok löttenek. Szegeden és több végvárakban sok ilyen dolgok löttenek, hogy egynehány ló-tereh papirosra is felírni el nem térne, ha mind megírattnék: szegedi száncsákbéket, Ibraim béket, Gyarmatból sok sarczon eresztették el; Koppányi Ibraim béket, és mohácsi bék Mamut béket Nagy Györből nagy váltságón bocsátották ki, melyet mind az ország tud.

„4.) Az zsitvatoroki hatodik articulus ellen Vácot megszállván, megvöttek. Ennek oka is az római császár pártjáról lött. Az mi pártunktúl ok semmi háborúságra nem lévén, az római császár részéről sok megeresztett zászlókkal, hajdukkal menvén Bolondvár alá, ostrommal megvöttek, megégették, az ágyukat belőle kivitték, a benne való népet kit levágtanak, kit elevenen elvittenek minden jószágokkal együtt. Ezt az dolgot római császár Mathiás császárnak megírván, hatalmas, istenben chnyugodott császárunk szultán Amhát, levelet adtanak arrúl, hogy Bolondvár helyibe Vácot elbontsák. Az erdélyi fejedelem Bethlen Gábor ő felsége Posonyban lételekor, Magyarország követe Dóczy András és Rimay János, Mátyás király levelire nézve Vácot megadták hatalmas császárunknak. Ennek oka ez, hogy ez a dolog így lött. Az gyarmati végezésben is ugyan ezenben maradott. Az visszaadás soha nem lehet, sőt nem is remélettük volna, hogy csak emlékezetben is legyen.

„5.) Az zsitvatoroki végezésnek tizenkettődik

articulusában ¹⁾ nyilván vagyon: az római császár ő felsége részéről követek egynehányszor tisztességes ajándékokkal hatalmas császáruk pártjára mentenek, a mi hatalmas császáruk részéről is kívántatnék, hogy követ szép ajándékokkal az római császárhoz menne, az nagyságtok írása és kívánsága szerint. Zsitvatoroki végezésben nyilván írva vagyon, hogy az két hatalmas császárok egymásnak tisztességes ajándékokat követek által küldjenek, azt az végezést meg is becsüllöttük, semmiben meg nem sértettük. felséges császár részéről egyszer Hermann Steiner jött, másodszor Czernil, harmadszor Monardi János, negyedszer Kurtz jött követségben hatalmas császárukhoz; az mi hatalmas császáruk részéről penig elsőbben szegedi bék Zulficár pasa ment, másodszor Amhet tihaja, harmadszor ugyan azon Amhet tihaja, negyedszer az megholt Amhet basa és Gratian Gáspár, ötödszer ugyanazon Amhet pasa. Ezből kitetszik, hogy hatalmas császáruk részről követ az római császárhoz ötször ment, az római császártól penig az mi hatalmas császárukhoz négyszer jött. De többközöséges követségben mennyi esausz, Nigron András és többek, mind az két pártról ha megszámlálnók, mennyit jártanak, sokat tenne. Tavalyi esztendőben penig hatalmas császárukhoz követ nem jüvén, a végezés és semmi egyéb dolog állandó nem lehetett, hanem minden közöttünk való háboruság azból következett. Az mely mostan kívántatik és tetszik, hogy felséges római

¹⁾ Jászaynál hibásan áll itt 6-ik articulus; a muzeumi példányban szintén hibásan 15-ik.

császártúl hatalmas császárunkhoz követ menjen, hogy az sok egymás között való zürzavar megcsendesedjék és közöttünk való barátság, szeretet, több legyen: — mi akarattunk ez.

„6-dik kívánságban az Vácznak állapotja felől irattatott, az melynek válaszát, miképen kellett, igazán, felül megírtuk.

„7-dik kívánságban az faluknak állapotjuk felől mindeneket megértettünk, ezen írásunkban megírjuk: Ennek előtte istenben elnyugodt szultán Szulimán ideiben adózó és fizető faluknak az urai a gondviselőknék parancsolván, hogy ezek a faluk bejárjanak, értékre adták. Melly faluk felől nagyságtok emlékezetet tött, ezek löttenek okai. És hogy ezek az faluk beholdolnak, sem az nagyságtok pártjára, sem az mi pártunkra, sem az szegénységnek semmi kárát nem irányzuk; mivel az melly juhoknak két pásztora vagyon, azokat az juhokat inkább kártul megoltalmazhatják. Itten felyül is megírtuk, hogy a békeségnek felbomlása az római császárő felsége részéről lött, az melly így lévén, a falukot arra nézve holdoltatták be;— és nyilván való dolog, hogy a melly derckas dolog egyben megbomol, az ép nem lehet, a többi is épen nem maradhat. Ez okkal, hatalmas császárunk registromában lévő jobbágyi, az kik holdultanak, most is azt kívánjuk, és az kik mostan bejárnak, holdulnak, azoknak ha felettébb való summájok avagy valami más nehézségek vagyon, azt igazán eligazítjuk.

De az magyar uraktól az szegénységnek több

és nagy egynéhány insége vagyon, az melyet szükség eligazítani nagyságtoknak. És azután a szegénységnek ha valami nagy insége lesz, ennek a szent békeségnek tractájának végben vitele után, embereket rendelvén rejája, könnyű eligazítani, az miképen gyarmati végezés is azt tartja. Ez között a mirabok, azok felől nagyságtokkal szemtől szemben beszéllettünk: hogy az ki feltaláltatik, kit fejet fejérszabadsanak ki, kit pedig illendő sarczon elbocsátassanak, a mely dologramind a két pártról embereket rendelvén, ezzel az szent békeségnek végzése hátra ne maradjon, az miképen a gyarmati végezésben az is úgy volt elvégezve. Az melly dolgok pedig meglöttek és elmúltanak, azt lehetetlen megtéríteni, és lehetetlen az holtat megeleveníteni, az egyedül istentől lehet és nem mi túlünk. Nekünk jó akaró úr barátink! ha nagyságtoknak az jó végezés barátságosan tetszik, üdőt ne mulassunk, lehetetlen dolgokkal egymást ne terheljük. Az nemesség dolgát is azelőtt nagyságtoknak írásainkkal eleikbe adtuk. Miképen 'az Zsitvatorkon el vagyon végezve: melyik jobbágyos nemes, az olyan nemes az ő maga házatúl és vetésétül dézmát többé nem veszünk, és semmiben nem háborgattatjuk; de az melyek csak nemes nevet viselnek, iratos jobbágyok, és némelyek az magyar urak, adójok, szolgálatjok miatt pézzel megnemesítették, azok nem szabados nemesek, adófizetéstül nem menthetik magokat. Némely falu pedig egészen is nemes, az ki hatalmas császár jobbágya. Az olyan, adóbúl, szolgálatbúl magát nem mentheti. Mostan Eger felé ha ki kiáltották, az illyenekért kiáltották.

8.) „Írásiban nagyságtok az gyöngyösi barátok felől emlékeznek. Az az articululus igaz a bécsi végezésben; de mind az városnak, s mind az barátoknak vétkek találtatott. Az ilyen bünösöknek még több büntetés köllene. Azokat az barátokat ezben az dologban megkéméllették, csakhogy az mely marhát eltolvajlottanak az görögöktől, törvény nélkül megalkudtanak az görögekkel, és azoknak fizettenek; de nem annyit, mennyit nagyságtok ír. Aznak az dolognak kitetszése nagyságtok kezében vagyon. Az békeség alatt kijáró áros népeket, hogy illendő háborgatni? és jószágokat marhájokat elprélálni hogy lehet? A bécsi articululusban is meg vagyon írva, hogy az áros népeknek szabad kijárások legyen mind az két felől. De ez így lévén, Gyöngyösön füleki tolvajok eselekedték csak. Azok az barátok mind tudják, kik voltak. Az áros emberek és szegénység károkat azokkal az tolvajokkal kell megadatni, mert Fülek felől semmi barátságra való dolog nem következik. Bosnyák Tamás szomszédunk, az melly kevés dolog, még csak zsin-delt, deszkát is nem enged országunkban hozni. Erre tekintve, miközülünk is nem kelletik semmit nagyságtok pártjára kibocsátani. De az ilyen dologból semmi barátság nem tetszik.

„Az felséges római császár részéről az mostani szent békeségnek tractájára rendeltetett commissarius urak barátinknak kívánságokat megfordítván és meg értvén, illendő és képes válaszit megirtuk, nagyságtoknak ezen írásunkban eleikbe adtuk. Nagyságtok is szép engedelmes gondolattal jó választ adjon.

Nagyságtok írásiban semmi barátsághoz illendőt semmit nem arányzunk. Nagyságtok mely panaszok felől, avvagy inségek felől registromot adott volt mi nekünk, azoknak az elmúlt napokban mindeneknek válaszát adtuk, és némely dolgokat, ez után is eligazíthatunk. Az mi kívánságunk szerint az békeség és közöttünk való barátság miben légyen, mindent bemondottunk volt. De nagyságtoknak ez az mostani írása más dolog. De ez kívántatnék nagyságtoktól, hogy az ilyeneket hátra vetvén, az ilyen perpatvar dolgait külöm hagynák; hanem az két hatalmas esá-szárok között az szent békeségre hogy ha nagyságtoknak jó kívánsága vagyon, az szegénység mind az két pártról nyughassék, egy nappal elébb végezzünk.⁴¹⁾

Mellőztük e helyen a törököknek a faluk adóztatása és kisebb rablások tárgyában beadott óvásukat, mely válasz akart lenni a keresztyén biztosok huszonkét pontba foglalt „közönséges inség“eire. Ezen „inségek“ alárendelt fontosságú tárgyak voltak a békealkudozásokban. Mint látni fogjuk, a nyolcz pontos, nagyobb nemzetközi tárgyakat érdeklő okmány foglalta magában a tulajdonképi vitás kérdéseket.

---

⁴¹⁾ Jászai, Tudománytár 1838. IV. 227. l. Itt kijavítva közöltetik a nemzeti muzeum kézíratainak előbb idézett gyűjteményéből, egykorú másolat, és Toldalagi másolata után.

VIII.

Csaknem három hét, június 18-ika óta még mindig csak előkészületeknél voltak az alkudozások. Julius 8-kán volt a tulajdonképi tárgyalás kezdődendő, hogy ugyan az nap a merő meghiusulás veszélyben forogjon — és néhány hétre félben szakadjon.

A keresztyén biztosok 8-ikán reggelre elkészítették írásbeli viszont válaszukat a török válaszra. Az itt következik:

„Az török császár commissariusitól az kivátképen való zsitvatorki, s bécsi, és komáromi nyolez articulások ellen miképpen vétettenek, azok ellen való felelésekre tett replicatióink.

„1.) Az hol emlékeztett tesznek Lengyelország felel, hogy az nem volna az mi kegyelmes császárunk országa, és az zsitvatorki végezés sem értetik arról, mivel Lengyelországnak külön királya vagyon, s volna: Erre azt mondjuk, hogy igen is vétettenek az zsitvatorki végezés ellen, mert ott nyilván írják az harmadik articulushoz, hogy minden keresztyén országok, kinek sok károkat tettenek, mert számtalan sok rabokat elvittének belőle, és sokat vágtanak le. De hogyha szintén ugy értették is, hogy más királyság, miért ütöttek be Magyarországra, s nemyi

sok ezer rabokot elvittének? Az negyedik articulus ellen is ugyanazon cselekedetekkel vétettenek; mert az ausztriai háznak Lengyelország addictomja és vérszerint való atyjafia.

„2) Az hól azt írjátok, hogy az elmúlt dolgokról nem kellenék emlékezetet tenni, hiszen minden tractának az elmúlt dolgokról kellett meglenni, nem az jövőökről, holott magatok kívánsága az, hogy megmutassák micsoda dolgokban vétkeztek az Zsitvatorkon való végezés ellen. Az negyedik articulus ellen pedig nyilván való hadakat hoztatok be Magyar, Tót, Horvát, Morva és Austria országokban. — Ti pedig soha meg nem mondhatjátok azt, hogy az mi kegyelmes urunk ő felsége ezekre okot adott volna nektek.

„3.) Az mi az csatázás dolgát illeti, az ok nélkül immet pártunkról nem történt, hanem mindenekre okot ti adtatok minekünk, sőt ugyan sokkal több károkat tettetek csatázásokkal mi nekünk, hogy sem mi tinektek, kiről mind isten, mind az világ bizonyságunk. Az mi illeti Amhát Bék és Ibrahim Bék dolgát, hogy sarezon bocsáttattanak el Nagy Győrből, abban semmi ninesen; sőt az győri királyképe hadal vétette el az esavargó katonáktól, megbizonyítván azzal, hogy az szent békességnek felséges esászáruink hitének őrizője lévén, ismét visszabocsátá békével.

„4.) Az mi Vácz dolgát illeti, méltatlan dolog az, hogy az dolgok emlékezetje ellen felséges Mátyás esászárukra fogjátok, hogy az bolondvári kárért adta Dóczy uram Rimai által tenektek Váczt; holott az komáromi 1618 esztendőbeli végezésben az egerszegi

város elrablásáért, égetéséért deputáltatott és összevettetett, mint azon végezésből megtetszik. Azért méltán kívántatik, hogy Vác visszaadassék; mert az az ti császártok hiti és a zsitvatoroki végezés ellen vétett meg; sőt ennek fölötté Bolondvárnak az árát pénzül is felvettétek, kiról ezen mostani commissarius uramék között jó bizonyságunk vagyon.

„5.) Az mi az követséget illeti, az meglett mind az két félről, de hogy egygyel irjátok többnek az ti császártok követségét az mi kegyelmes császárunkénál, az abból történt, hogy Amhat Tihaja akkor immár, megholt, az mikor Kurez kijött az Portáról, és így az mi kegyelmes urunk követsége volt utolsó. Kivántatik azért, hogy az ti császártoktól jöjön immár elsőben az követ fel az mi kegyelmes császárunkhoz.

„6.) Megirtuk mi oda fel Vác állapotja miben volt, és legyen bőségesen.

„7.) Az mi az újabban behódoltatott falukat illeti, kiket az egynehány esztendőben az zsitva-torki végezés ellen erővel behódoltatott, az megtetszik a ti császártok akaratjából is, hogy nem kellett volna cselekednetek az rablást. — Mert titeket az zsitvatoroki végezés ellen lett vétkek eligazítására az ő hatalmassága küldött ide, az mint magatok is kívántátok, hogy megmutassák: mit vétettek az ellen. Kívántatik azért, hogy azokról a károkról az szegénységet megelégsétek, az kik megeselekedték megbüntessétek, és az falukat az mi kegyelmes urunk részére viztatérsítétek, és semmi hódolásra ennek utánna ne erőltessétek. Az hatvan falu bélicket igazságokban

megtartsátok, az mint immár eligazították egyszer Barson comissariusok által, és minden falunak czédulát is adtatok magatok keze irási és-pecségi alatt; hasonlóképpen az régi hóldult faluknak is képzelhetetlen nagy somma ésadó fizetését, és szolgálatját, kiket az zsitvatoroki és bécsi végezés ellen sokkal felül erőltettenek és sarczoltattanak minden hóldult vármegyében, az régi jó állapotra és szokott adózatra hozzátok bizonyos commissarius által, ha az községnek békeséges megmaradást kívántok. — Az holott pedig a magyar pártról inségét az szegénységnek említetek, nem bizonyíthatjátok meg azt, hogy az jobbságyságnak mi tőlünk bántása történt volna; mert mi semmire egyébbre nem erőltetjük őket, hanem valamint az régi szent királyok idejében el volt adófizetések és szolgálatjok rendelve. A nemesség között pedig akár jószágos legyen, akár czimeres, mi választást nem tehetünk; mert mi közöttünk minden nemes ember közönségesen egyaránsu szabadsággal él. Kiváratatik azért, hogy bátor maga falujában lakik is, avvagy végházban is, egész falustól nemes legyen, adó fizetéstől, szolgálattól és dézma adástól szabadokban legyen, és személyválogatás nélkül minden nemes ember, az zsitvatoroki végezés szerint, semmi nemő marhájában, se személyében ne háborgattassék. — Az szegény gyöngyösi barátoknak dolgok csak imádság és isteniszolgálat, ők, szegények, nem hogy valakinek vétenének, hanem tehetségek szerint mindeneknek szolgálni, és hozzájuk folyamodni igyekeznek, azon pusztá helyen is segítséggel igyekeznek

lenni. Szintén azon dologban is a görögöknek szállást adván, nem az végre, hogy kárt tegyenek nekik, hanem oltalmazhassák. — De ha hatalmasúl mentenek reájok és ellenek valamely csavargók és csatázók fegyverrel, kivonták kezekből, megfosztották őket: abban az szegény barátoknak vétkek nem lehet, mivel ő nekiek egyéb fegyverek nincsen olvasónál. Sőt tik vagytok vétkesek, hogy ily szokatlan dologra erőltettétek őket: csak falun szokott jövedelmeket sem vehetjük meg rajtok. Annakokáért ezek az pénzek el nem véttenek. Lehetetlen dolog, hogy eladhassa az szegénység, és el ne pusztuljanak az faluk; mivel régi ó pénznek, semmi úttal szerét nem teheti az szegénység.“

Ezen iratot a török biztosok csak utólag vehették tudomásul, úgy látszik; — mert már július 8-ikán kora reggel a két fél biztosai összeültek tanácskozni.

Ezen ülésben először is a mufti szólott, s a fentebbi pontok közül az ötödiket hozá föl, melyben a keresztyének azt kívánják, hogy most a szultán küldjön először követet a római császárhoz. A mufti ugyanazon érvet használá ez ellen, mely a török biztosok írott válaszában van fölhozva.

Semnyi erre azt mondá, hogy az előszámlált öt török küldött nem is nevezhető követnek, — mert alsóbb rendű volt. A mufti nagyon ingerülten válaszolta, hogy tulajdonkép a gyarmati szerződésben nem is volt kikötve, hogy a szultán követséget küldjön a római császárhoz. Az a pasa, ki ilyet állított,

hazug volt s ezért életével is lakolt. Végre nagyon paraszt hangon tevő hozzá, hogy ők követet küldeni nem fognak.¹⁾ Az egri pasa azt mondá, hogy a keresztyén biztosokkal ily kívánságok miatt alkudni nem lehet. Ezen szavakra fölállott s utána a többi török biztos is, kik elhagyák a színt. A keresztyén biztosok visszatértek Komáromba.²⁾

Ezzel az alkudozások úgyszólván az első fölvozás közepett sőt a legelső fölhozott tárgy vitatásánál fönakadtak a két fél biztosai közt. Sennyei másnap, július 9-ikén egy biztosát, Liptay Imrét leküldé a budai vezérhez, ki 10-ikén oda érkezett. Toldalagi már Budán volt 9-ikén reggel, hol a vezér mindjárt fogadta s felkérte őt, írjon a nádornak; de midőn másnap a levéllel a csaus el akart indulni, jött hire Liptay nemsokára leendő megérkezésének, s ezért a csaus nem indult útnak.

Liptay csakugyan megérkezett Nagy Pállal, a győri „sereg bíró“val. Ezek föladata volt, kérni a vezért, ne engedje az alku félbenszakadását minden esékély dologért. Továbbá fogadja el a vezér az alkudozás alapjául a zsitvatoroki, bécsi, komáromi és gyarmati végzéseket. A vezér egyezzek bele, hogy török részről jöjön először követtség, és végre a törökök bocsássák vissza az ujonnan behódolt falukat. A vezér szóval azt felelte, — a régi szerződésekből való kiin-

¹⁾ Toldalagi naplója.

²⁾ Eszterházy Tassy Gáspárhoz adott utasítása. Toldalagi a maga naplójában azt állítja, a keresztyén biztosok mondták lehetetlennek az alku folytatását s azok keltek föl először s hagyák oda a színt.

dulással a keresztyének nem fogják még visszanyerni Vácot. Különben nem bánja, hogy azokból meghagyják a mi jó, s kihagyják, a mi nem odavaló. A hódolt falukat illetőleg majd utasítást adand biztosainak. Végül a mi a követküldést illeti, a vezér is a mellett marad, hogy a keresztyének küljenek először; mert török részről öt követség járt már a római császárnál. —

Még július 9-ikén Toldalagi beszélván a vezérrel, ez kijelenté azon szándékát, hogy másnap, Pesthez gyűjtött hadaival, személyesen táborba száll. A erdélyi fejedelem biztosra erről lebeszélte a vezért, javasolván, még várjon legalább tíz napot, míg nagyobb számu török had fog egybegyülekezni. —

Liptay küldetésének eredménye nem volt, s visszautazott Komáromba. Toldalagi is július 14-ikén Szőnybe távozott Budáról, miután itt az erdélyi fejedelem egy küldöttjével, Horvát Lázárral a Bethlen és a porta közt fennforgott némely vitás kérdésről. — a tavalyi pozsonyi szerződésről — fölvilágosítást adott.

Szőnybe visszaérkezvén Toldalagi, ott a komáromi biztosok egyike, Eszterházy Dániel személyes találkozást kívánt tőle, úgy hogy a török biztosok meg ne tudják. — E célra legjobbnak látta volna, hogy Toldalagi látogassa meg Komáromot, hol könnyű alkalmuk lesz találkozni, a törökök tudta nélkül.

Azonban abban állapodtak meg, hogy a Duna mellett, a mezőn találkozzanak azon ürügy alatt, mintha mindkettő nyulászni indult volna. A találko-

zás ily módon meg is történt július 17-kén. Eszterházy Dániel és Toldalagi a találkozási helytől Szent Márton (Pannonhalma) felé lovagoltak, s az alatt sokat beszéltek négy szem közt. Toldalagi itt csak olyakat mondott, a miket nyilvánosan is elmondhat vala. A budai vezér véleményeként adá elő javaslatait, melyek ezekből állottak: A követséget illetőleg legyen első benne a római császár; de ne indítson fő követséget, csak internuntiumot, kit jól fogadnak Konstanczinápolyban, ha csak egy rózsát vinne is ajándékban. Maga a vezér egy főemberét küldené a portára ezen internuntius kíséretében. A faluk dolgát illetőleg a vezér véleménye az, hogy mivel a keresztyének is sok falut hódoltattak be a közelebbi időben, maradjon ki ki a magáéval, vagy pedig utólag egy kinevezendő vegyes bizottság határozza el, melyik falu hová hódoljon. A felemelt adók leszállítását a vezér megígérte. Vácز dolgára nézve azt mondá Toldalagi, beszélt a vezérrel; de semmiként sem sikerült ennek visszaadására bírni őt. Szóba jött Horvát Lázár budai küldetése is, mely alatt Eszterházy rosztat gyanított, — nem különben a török hadaknak Buda körüli gyülekezése.

Már szó sem volt, hogy a szőnyi és komáromi biztosok folytassák a békealkudozásokat. — Mindkét fél ekkor fegyveres demonstrációkhoz fogott. Egyiknek sem volt komoly szándéka az ellenségeskedés; de mindkét fél ügyekezett azt komolyan mutatni.

A nádor most közvetlenül a maga kezébe vette

mind a fegyveres demonstrációk rendezését, mind a békealkudozások folytatását.

A hadi demonstrációkhoz még nagyobb hévvel látott, mint a budai vezér. — Julius 24-ikén, a szónyi alkudozások függőben léte alatt irt a megyéknek, hirdessenek általános fölkelést.

A török, ugymond, hadat szállított Budához s folyvást szaporítja, hogy pálcza levén kezében, a békealkudozást a maga részéről megkönnyítse s a mi részünkről megnehezítse. Igaz, hogy ő felségének erős és győzedelmes hadai vannak mindenfelé s mi hozánk közel is, (t. i. Wallenstein Sléziában), s így „volna mód benne, hogy kész, idegen vitézlő népet elegendőt szállíthatna ő felsége az török szomszédságába.“ Ez szándékában volt a császárnak, a mint ki is jelenté neki, a nádornak; „de mi könyörögtünk alázatosan, ugymond, hogy halaszsa ő felsége az idegen hadak behozását, mert magunk vigyázatban fogunk lenni, és azt remélljük, hogy az mennyi a török, magunk is ellene állhatunk annak. Ha behozná az szükség, (kit nem reméllünk) közel lévén itt Sléziában ő felsége hadai, leszen ő felségének alkalmatossága arra, hogy mindjárt segedelmet nyujthat hozánk.“¹⁾

Idegen hadak behozatala csakugyan szóban volt. A császár julius 16-ikán írja Eszterháznak: Mivel a török huzza halasztja a békekötést, attól lehet tartani, ellenséges szándékai vannak, annyival

¹⁾ Magyar Történelmi Tár. VIII. kötet, 14-ik l. Ráth Károly közleménye.

inkább, mivel Buda körül hadakat gyűjt. Ezért alkalmasnak látszanék gondoskodni, nehogy a török épen az elővigyázat hiányát okul vegye valamely ellenséges vállalatra. Ezért adjon véleményt a nádor, hogy a császári seregnek egy része bevitessék-e Magyarországra, s mekkora része legyen az, abban az esetben, ha a sereg maga máshová vonuland Sléziából? ¹⁾ Mindamellett a király aggodalmasan óvakodott a török kihívásától.

Még július 20-ika előtt történt, hogy egy Szécsen várabeli katona Rácز János, Irsa-szögig kalandozván a török területen, ott dűlást követett el. ²⁾ A török biztosok ezért panaszt tettek, s Ferdinánd egy július 25-iki levelében, melyet a nádorhoz intéz, fölhozván a törökök ilyes panaszait, inti a nádort, hogy az alatta levő várakban szüntessen meg ily kihágásokat a török ellen, melyek a béke művét csak nehezítenék. ³⁾ És csakugyan Rácз Jánost a szécsenyi vár parancsnok elfogatván, Komáromba küldé büntetése elvételére.

Ferdinándnak Wallenstein derék hadára másutt volt szüksége, nem Magyarországon. A nevezett hadvezér június végén közeledett Slézia határaihoz, hol Mansfeld hadainak megmaradt töredéke és a holsteini herczeg mintegy tizennégyezer emberrel tartá elfoglalva a tartományt. Wallenstein csak július

¹⁾ Ferdinánd rendeletei a kismartoni levéltárban Latin eredeti.

²⁾ Jászai. Tudománytár, 1838. 235. l.

³⁾ Német eredeti a kismartoni levéltárban. 1627—1645-iki gyűjtemény.

9-ikén volt Jägerndorfnál 40,000 emberével. Miután ez Sléziát meghódítá, éjszaknyugoti Németországba sietett, hogy Tillyvel, a császári hadak másikk fővezérével egyesüljön az ellenség derék serege ellen, melyet a dán király vezérlett, smely ellenében Tilly még nem volt képes határozott előnyöket vivni ki, úgy hogy juniushban, midőn Dánia béke ajánlatokat tön, ezen határozott előnyök nem léte miatt utasítá vissza az ajánlatot. ¹⁾ Csak augusztus közepén nyertek több meghallgattatást a dán király békeajánlatai.

A nádor bár csak a magyar hadakra volt utalva a fegyveres demonstratiókban, azokat valóban is elegendőknek tarthatta, s fegyverkezés közben szokott tevékenységgel látott az alkudozások előmozdításához is.

---

¹⁾ Hurter, Gesch. Kaiser Ferdinand s. II-ik kötet, 525.. 538. és 545. II.

IX.

A biztosoknak a helyszínére érkezte, június 18-ika óta július 8-ikáig mintegy három hét telt el csupa előkészületekkel, s most az alkudozás félben szakad vala, a nélkül, hogy a tulajdonképi megkezdett volna.

Eszterházy Miklós nádor most közvetlenül maga volt alkudozandó a budai pasával. Komáromi biztosait vesztegelni hagyván, külön követet küldött Murtea budai vezérhez, hogy nevében személyesen alkudozzék vele s visszavezesse medréba a fennakadt egyezkedést. A nádor saját titkárát, Tassy Gáspárt szemelte ki követül, s követtársul Révayt adta melléje. Elindulásuk Kismartonból tíz nap múlva, július 18-kán történt.

Tassynak a nádor a maga nevében egy nyílt és egy titkos utasítást adott. Ime az érdekes okmányok, melyekben a nádor a vezért a német hadakkal ijeszti, s többnyire a maga nézetét a német tanácsosok véleményeként adja elő:

„Az én Uram a tekintetes és nagyságos gróf ur, Magyarország palatinusa, s az hatalmas római császárnak s magyarországi királynak Magyarországon helytartója, Nagyságodnak, mint igen ked-

ves szomszéd ur barátjának, ajánlja minden jó akarrattal való szomszéd úri barátságát, s kíván Istentől jó szerenésével kedves jó egészséget, s kéri azon Nagyságot, mivelhogy szívét igazán megnyitván, izent én általam Nagyságodnak, ha szintén azok nem tet-szenének, sőt némelyek ellene is volnának Nagysá-godnak, de azt gonosz kedvvel ne vegye, — elhívén azt ő Nagysága felől, hogy mindazokat az Nagysá-godhoz való barátságból és az szent békességnek az két hatalmas császár közt megerősödéséért cselekeszi. A dolgok pedig rendszerint így következnek:

„Nyilván nagyon Nagyságodnál, minemű kérdé-sek támadtanak e napokban a két hatalmas Császár követei között a mostani békesség-tractában némely dolgokról, az melyekről, ugy látja ő Nagysága, hogy nem szintén jól tudósították Nagyságodat; mert rend-szerint így beszéllettenek az én uramnak a hatalmas római császár titkos tanácsi e dolgokról:

„Elsőben, hogy a mi illeti az követ beküldését a portára, tudja azt Nagyságtok, hogy mikor felkül-dötte volt Bécsbe az tavaly megfojtott egri passát kö-vetségben, azután lett a mi követinknek, ugymint Kurecz Jakabnak, igen nagy gazdag és szép ajándé-kokkal a portára való küldése, ki után semmi bizo-nyos követe török császárnak a mi császárunknál nem volt. Szükség azért, hogy egyaránt tartassék a csá-szárok méltósága, és mivelhogy immár Nagyságtokon vagyon az szer, tehát Nagyságtok részéről küldjenek már most követet a mi császárunkhoz. Hogy pedig ennek így kellessék lenni, kitetszik az két hatalmas

császár közt 1625. esztendőben lett végezésének tizedik részéből, a holott nyilván vagyon, hogy ha a mi császárunk követit küldi Konstantinápolba, tehát a török császár is küldjön a mi császárunkhoz. De a mi császárunk küldött volt immár, úgy mint Kurez Jakabot. Tehát a szer hatalmas török császáron vagyon a küldésben.

„Nincs is penig itt annak helye, hogy azt mondhatná valaki, mivel török császár nem szokott senkihez követet elsőbben küldeni, hogy ez méltósága ellen volna; mert ez nem valami első küldés, hanem csak az egyszer elvégzett küldéshez való maga alkalmaztatása, és a jó rendnek megtartása, a mely nemhogy méltósága ellen volna ő hatalmasságának, de sőt inkább neveli azt minden nemzetségek és az egész keresztyénység előtt, hogy egyszeri végezését nekik szentül megtartja.

„De a mi felséges császárunknak igenis méltósága ellenére volna, ha ujonnan és másodszor bocsátaná le egymás után követit a portára, holott ő felsége nem adott semmi frigyszegésre okot, sem penig főképen az utolsó végezéstől fogvást, semminemő hadát nem is bocsátotta a török császár birtokára. Nem kell tehát egyik császár méltóságát a másik császár sérelmével keresni, hanem a mint ezelőtt: hogy a mi császárunk követe Kurez Jakab együtt ment be az török császár követivel a portára, így fog illendő lenni ezután is.

„Nem akarjuk azért csak hallani, sem penig cselekedni, hogy a végezés mellől elmenvén, a mi hatal-

mas császárunk méltósága ellen követeket bocsátánánk ujabban a portára.

„Továbbá vagyon ilyen panaszok is az német uraknak, és azt felette igen érzik is, hogy a mikor a mi hatalmas császárunk követit beküldi is a portára, nem úgy bánnak vélek a mint az mi kegyelmes urunk s császárunk méltósága s becsületi kívánná, a mivelhogy juthat eszében Nagyságtoknak, mit cselekedének akkor is Kurcz Jakabbal a mi császárunk követével, midőn visszajövet a portáról, sok ideig Budán akarátja ellen kelle lenni és ugyan mintegy megtartóztatva volt.

„Ismég az ő hazajövele után, megerősítvén az mi hatalmas császárunk az ujabban végben ment békességet és főrenden való postájától küldvén a portára köszöntő levelével együtt, hogy az elvégezett békeség megerősítették az török császártól is (noha nemhogy confirmálta volna, de sőt még új hadat bocsátott reánk ok nélkül) tudják, minemű nagy becsstelen-ségben tartották azt is, a mi császárunk fő posta követét.

„Ezeknek utána még most nem régen új posta követet bocsátván a mi császárunk a portára mind köszönteni az török császárt, s mind értekezni, mi dolog volna az, hogy im csak nem régen végezvén egymás közt, s jó békességet csinálván, most megint új török hadak bocsáttattanak a mi hatalmas császárunk országában, minden ellenséges dolgokat cselekedvén: mint tractáltak ott azt is a mi császárunk fő postáját, és micsoda követhet nem illendő dolgokat cselekedtenek vele, mind nyilván vagyon az is nálók.

„Nem kevesebbé neheztelik azt is, hogy annyira megbántódott egynehányszor a Nagyságtok részéről a követésekben való jó rendtartás, hogy tudniillik csak meg sem várja Nagyságtok, mivel megyen viszsza követe az mi császáruktól s addig haddal jön be országunkban, a mint azon Kurez idejében történt, a ki alig haladta meg Budát, hogy mindjárt Magyar- és Morvaországra az bosznai Ibraim passa nagy hadal jött és sok ezer embert vitetett el rabságra.

„S noha most is az Nagyságtok commissariusi az mi császárukéra panaszolkodnak; mindazáltal az egri passa ő Nagysága mindennek az oka, a mint ezek mondják, mert fenyegetődött ott, és nyilván mondotta, hogy hiában minden tracta, ha császárhoz követet a mi császáruk nem küld, s felkölt mindjárt s megindult ülőhelyéből, s ahhoz-képest keltek fel ezek is. Nem illenék azért efféle fenyegetődés s felugrás olyan helyen, a hol mind az két részről való commissarius urak az két császár személyét viselik. Sok nagy urak s okos emberek voltak immár mind két részről efféle tractában, de még efféle dolog köztök nem igen történt. Méltó azért, hogy Nagyságod megtartassa az jó rendet mind a követek tractálásában s mind penig az végezésekben.

„Másodszor: Azt mondják az én uramnak a mi hatalmas császáruk titkos tanácsi, hogy ők nem tudják azt, mi okból kellene Erdély, Moldva s Havasalfölde felől a békesség levelének emlékezetet tenni, holtott soha mindennyi végezésekben is nem volt emlé-

kezet felölők. Azért az valaki találománya, de bizony dolog, hogy csak akadályoskodni akar az két hatalmas császár közt való békességben; mert ha a két császár közt megleszen a békesség, tehát békességben maradnak mind a két részről való birodalmak is, a hol pedig nem, a ki hatalmasb leszen, azé leszen az birodalom is. Hanem ha azt végeznék, hogy tartanák meg az erdélyiek hitleveleket és ne csinálnának ennyi zürzavart és frigszegést a két császár között, a mint eddig cselekedték, melyet ha szentül megtartnak, megtartatik ő vélek is az békesség; hol pedig különbet cselekesznek, ha mi akadály találja őket, annak nem a két császár leszen oka, hanem magok. Azont kell érteni Moldováról s Havasalföldéről is. De kiváltképen Erdélynek minek utánna magán való hitlevelet adott az mi császárunk, mit akar mégis most az ujjonnan való végezéssel? Azokáért a mi már egyszer el vagyon végezve, maradjon elvégezve, s ne fájlalja többször az két hatalmas császár fejét. Tudják azok az országok dolgokat, s tartásák ahhoz magokat, s csak ők ne vétsenek az két hatalmas császár közt való békesség ellen, és tartsák meg a magok hitlevelét: valamint eddig, úgy ezután is semmire ok az mi császárunk részéről nem adatik. Abban kell azért ezt is hadni, a mint az előtt volt az két hatalmas császár közt a végezés, és hiába való szókkal s kívánságokkal nem kell az tractát terhelni.

„Harmadszor. Vácz dolgát a mi illeti, azt mondják a mi császárunk ő felsége titkos tanácsi az én

uramnak, hogy igen méltó az ő kívánságok, hogy megadassék, mert az békesség ellen és azalatt vétetett el, s azoltától fogva semmi jó békességünk is nem lehetett, és csak háboruságra való ok is, mert még minden tractában fenhadták, s ezután is csak veszekedés léssen miatta.

„Más az: azt mondják azok az titkos tanács urak, hogy ha, ugymond, Vác most meg nem adatnék, mivelhogy az békesség alatt vétetett meg, mit bizhatunk ezután való békességhez is? Ez azért legnagyobb oka, amiért Vácot visszakívánják; mert Vác oly rossz erőtlen hely, hogy csak szót sem kellene érte a két császárnak egyébként tenni, ha az békességben való bizonytalanság nem volna.

„Hogy pedig Mátyás császár adta vagy engedte volna oda Vácot, nem jól adják Nagyságod elejében, azt mondja az én uram, mert soha Mátyás császár azt nem engedte, hogy elbontsák Vácot Bolondvárért. Dóczy István sem engedte oda, mert mikor ő az portára ment, már azelőtt régen megütötte volt budai Karakas passa, sőt inkább csak azért küldötték be, hogy visszaszerezze, a kiról elég bizonyosságot mutathatunk, ha kíváztatik. Gyalázatjára sincsen az hatalmas császárnak, ha megadatik, sőt nagyobb becsületre és méltóságának terjedésére léssen, ha a mit az békesség alatt szolgálai hire nélkül megvettenek a frigy ellen, azt visszaadatja, és azzal nagy hirt, nevet és hitelt is szerez magának az egész keresztyénségnél, s édesíteni is fogja az magyar nemzetet magához, és nem magának, hanem szolgálainak tulajdo-

nittatik az a frigy ellen való cselekedet, ugymint Vácznak megvétele. Hol pedig meg nem akarja az hatalmas császár azt az rossz palánkot eresztetni, tehát szolgálinak frigy ellen való cselekedetek magának is tulajdonittatik, a kit Vácért miért kellessék felvenni, ő hatalmasságának könnyű meggondolni; ennek felette hitelét is elveszti török császár e miatt, és minden vele való végezések is, csak kétségben fognak ezután is lenni, és e miatt, ki tudja? talán nagyobb dolgok is következnek, a mint kiváltképen az emberek elméje most jár.

Nincs pedig, azt mondja az én uram, magának is és Nagyságodnak becsületi ellen, sőt becsületire vagyon inkább, hogy a mit mások nem jól cselekedtek az békesség ellen, ugyan annak nem-javallása, s azal teszi Nagyságod bizonyossá ez után való békeségét is és neveli vele jó hírét, nevét is.

Az maga dolgát pedig az én kegyelmes uramnak a mi illeti, az gyarmati tractán az németek akaratjából hadták volt Vácot fön úgy, hogy a két császár követi tractálják azt a követség-hordozásokban, a melynek talán titkos oka is volt mások akaratjából: azért nincs becsületi ellen az én uramnak ő Nagyságának.

Bolondvárnak az ő állapotja s akkorbéli kára is nem Váczezal vettetett egybe, hanem Egerszeggel, melyet a török vitézek Bolondvárnak felégetése után mind feldultak és rablottak volt igen nagy kárunkkal. Nyilván vagyon pedig az is, hogy azért az bolondvári kárért Mátyás császár tizennyolecz ezer fo-

rintot adott, s a kik által adta, azok most is élnek. De ha ezt az bolondvári kárt még ujebben meg kell adni, mi arra készek vagyunk, csak Nagyságtok is elégítsen meg minket az egerszegi kárról, és azonkívül számtalan sok károkról is.

Meg kell azért adatni Vácznak, ha Nagyságod akarója az jó békességnek, és kívánója annak is, hogy a békesség megtartassék ezután az két hatalmas császár között; egyébaránt mi haszna végeznünk, ha nincs semmi bátorsága és bizonyos volta az végezeseknek? És ez a Vácznak megadása arra való, hogy senki a békesség ellen ezután várakat meg ne vegyen se egy felől se más felől, s kéri is Nagyságodat az én kegyelmes uram, mint jó akaró szomszéd ur barátját, Vácznak tekintetért ne halogassa az békesség dolgát, s annyival inkább azt valamint Nagyságod el ne bontsa, mert hidje meg Nagyságod, hogy Vácznál nagyobb akadályok találkoznak, kiről ő Nagysága most többet nem izen Nagyságodnak.

Negyedszer: Azt mondják a német urak és császár titkos tanácsi a rabok állapotja felől is, hogy a mint az Nagyságtok commissariusi a kilenczedik articulusban, melyet beadtak az mi császáruink követinek, nyilván írják, hogy az békességben rabot ne legyen szabad fogni, s ha szintén fognak is, mind az két részről pénz nélkül visszaadassanak, annak ugy kell lenni, mert azt a békesség magával szokta hozni. Minthogy azért tudni való dolog, hogy a két császár közt bizonyos békesség volt ezelőtt, a mely békesség alatt nagy sok számu rabokat vitte-

nek el: így tehát méltán kívánják azoknak is az szégyén községnek szabadulásokat, kiváltképen a kik a mi országunk szomszédságában vadnak; a kik pedig azokban megholtak, azokat fel nem támaszthatni, némelyeket tudják, hogy törökké is löttének, s sokan közzülök nagy messze földre is vitettenek, s talán nehéz volna azokhoz is hozzá jutniok; de az kik az Nagyságod, ugymint budai vezér botja alatt vadnak, mivel ez után való békesség szerzőjének is Nagyságodnak kell lenni, igen illendő és méltó dolog, hogy a kik azok közzül itt feltaláltatnak, megadásának; holott ha azok vissza nem adatnak, azt vélnék némely nyughatatlan emberek, mind egy mind más részről, hogy valamint ez ideig való rablások csak végezésben és feledékenségben mennének, és így soha békével nem lehetnénk miattok. Hogy azért az következő békesség is ezáltal inkább erősödjék, igen méltó és szükséges megadások azoknak az raboknak, a mennyire lehetséges.

Ötödször. Az palánkok állapotját eleget disputálták az gyarmati végezésben is, azt mondja az én kegyelmes uram ő Nagysága; de úgy találtatván az dolog, hogy többet építettek a török részről efféle palánkokat, hogy nem mint a mi részünkről, fenhadták azokat, hogy megmaradjanak az ő állapotokban, jóllehet a mi részünkről semmi új palánkot nem tudunk hogy építettek volna; mert a mi az Szolnok felé való dolgot illeti, azok nem valami nagy palánkok és erősségek, hanem csak valami tövises kertek inkább, és vitézlő rendből is állván minde-

nestől azoknak lakosi, magok bátorságáért kertelték be magokat valamennyire; de azt méltán palánknak és erősségnek semmiképen nem mondhatni, avvagy tarthatni. Ide Esztergom felé is afféle új épített palánk semmi nincs Szőgyénnél egyéb, s azt is az zsitvatoroki ¹⁾ végben meneteli előtt végezték el. A mi penig Verebélrt illeti, az ezelőtt is palánk volt, hanem csak jobbitották és ujitották e mostani épülettel. Nem tarthatni azért azt is új erősségnek és épületnek, mivel afféle jobbitás megengedettett az előbbeni békességben, és az mindenkor végház is volt.

Azonkívül, az mi az horvátországi palánkok dolgát illeti, azokról azt izeni az én uram Nagyságodnak, hogy semmi panasz a gyarmati végezésben mi ellenünk nem volt, hanem arról volt inkább, hogy az Nagyságtok részéről nagy sok pusztá várakat építtetenek fel, és azokból csatáznak és prédálnak a török vitézek, kire ugyan commissariusok is rendeltetenek volt és azok az horvátországi palánkok nem is valami oly palánkok, a melyek neveztetnek, hogy azokból valami károkat tehetnének, hanem csak valahány strázsáló ember vagyon benne. Azért ez abban maradhatna, a mint az gyarmati végezés vagyon.

Hatodszor. Az holdolt faluk állapotjáról, a hol azt kívánja Nagyságtok, hogy a mi Nagyságtok első laistromában leirva vagyon, az mind holdoljon, semmiképen az nem lehet; mert a mi Szolnok, Eger és Esztergam táját illeti, nyilván vagyon

¹⁾ Kinaradt: „végezés“, v. „tracta.“

nálunk, hogy némely falukat, a kiket Nagyságtok lajstromokban beirt, azok akkor holdoltanak Nagyságtoknak, a mikor Dévént, Kékkőt, Hajnácskőt, Somoskőt, Bujákot, Nográdót, Füleket, (a kikben csak magában majd hatszáz bíró járt), Szécsént, Gyarmatot és Palánkot Nagyságtok részére birták Damasddal együtt; de isten visszaadván mindazokat, és már mi kezünkénél lévén, illetlen és rendetlen dolog volna az, s nem is mehetünk arra semmiképen, hogy most is mindazok beholdoljanak, és ugyan nem is akarjuk azt az kívánságot hallani. Más az, hogy némelyiket csak az Boeszkai háborújában is holdoltattanak be a török vitézek, a mint az mostani háboruban is, a mikor szabadon jártak az országban, s azok is mihelyt meglett az békesség, mind felszabadultanak és nem tartoztanak tovább holdolni. De ha szintén ezek nem volnának is az okok, hiszem elég nyilván való dolog az, hogy azután még új végezés volt az holdolt falukról, és hogy ennek utána több falukat se nyilván se titkon be ne holdoltassanak az török vitézek, hatvan falukat engedtünk szabad akaratukból beholdolni, kikkel akkor az török vitézek is megelégedtenek, és minden vetekedés leszállott az holdolt faluk dolgáról. Nemhogy azért most többet kívánhatna Nagyságtok beholdolni, de sőt igen ilendő és méltó, s magában is azt kívánja az jó békesség, hogy valamint akár együtt s akár másutt, az hatvan faluk odaadása után, akár mikor is beholdoltattanak, azok mind felszabaduljanak az holdolástól; kiről articulus is irattassék és arra commissariusok

is rendeltessenek, hogy istenesen mindeneknek végére menjenek és azokat eligazítsák; mert egyébránt soha ennek vége nem leszen, ha az háboruk alatt beholdolt faluk vissza nem cresztetnek, hanem szünetlen veszekednünk kell ezután is miattok, a mint eddig tudja Nagyságtok, a dolog mint volt.

Hetedszer. Pécs, Simontornya és Szeged táján és a több helyekhez hallgató ráczokat sem tilalmazhatni attól, hogy az ő örökös magyar uroknak valamit ne adjanak, holott a mi törvényünk azt az fejedelmeknek sem engedi meg, hogy olyan végezéseket tehessenek akárkivel is. Hogy penig egy ideig elhadták volt az ő adójok felszolgáltatását földes uraiknak, az csak a sok zürzavartól volt és attól is, hogy a mint mondám, mind Fülel mind Szécsén és a több ott körül való végházak is mind török kézben voltak; így azért már ettől sem tilalmazhat Nagyságod bennünket, hanem adják meg azok is a mivel tartoznak a földesuroknak.

Nyolczadszor. Az kereskedésben való fogyatkozás is csak szintén a miatt lett, hogy semmi bizonyos békességünk nem lehetett; de ha isten akarattjából mindeneket szépen elrendel és végez Nagyságtok, azután sem egy sem más dologban méltó panaszolkozás a mi részünkre nem leszen, arra ajánlja az én uram magát Nagyságodnak; csak kívántatik az, hogy ha Nagyságtok akarója az békességnek, legyen akarója az módjának is.

Kilenczedszer. A mi az induciák ellen való panaszokat illeti, tudja az én uram ő Nagysága maga

is, hogy esnek némely lator, tolvaj emberektől afféle dolgok, ki attól is vagyon, hogy ilyen bizontalan állapotban vagyon az békesség dolga; mindazáltal, mivel az szakácsot nem büntethetni azért, ha az holt szén bele esik az étekbe, hanem ha azt onnat ki nem veszi, meglátja Nagyságod, azt mondja az én uram ő Nagysága, hogy bizony kiveszi az holt szenet az étékből, és bátor panaszolkodják Nagyságod ő Nagysága ellen, ha meg nem bünteti őket! Most is, csak szintén akkor, hogy ő Nagysága másodszor szembe volt Iszmael csaussal, a Nagyságod követével, három afféle tolvaj latrot hoztak ő Nagysága eleiben, kiket Iszmael csaus lábokon állva hagyott ott, de míg másszor oda megyen ő, vagy más Nagyságtok részéről avagy a míg csak én is vissza megyek, higye Nagyságod, nyakon függni találják azokat. Két ur embert is hivatott most ő Nagysága törvényre maga eleiben ugyan afféle dolog végett, kik ha most nem menthetik magokat, el nem lesz szenvedve azoknak is. De megbocsásson Nagyságod, Hatvan, Cserép és Eger felé inkább mind az erdélyi fejedelem alatt valókjárnak, s azokhoz nem annyira fér az én uram ő Nagysága, s mind füleki és szécsényiek nevével is cselekeszik; mindazáltal lehetnek ugyan azokban a végekben is azért latrok, kiknek végére menvén az én uram ő Nagysága, hírével leszen Nagyságodnak, hogy bizonynyal megbüntetődnek, csak Nagyságod is azont cselekedje.

Hogy azért, Nagyságos vezér, befejezzem az én kegyelmes uram izenetit, nem tanácsolhatja azt semmi uton ő Nagysága, hogy vagy előbb vagy utóbb va-

ló követnek beküldéséért (avval ugyan nem mulván azért a követtség el), sem egy ilyen rossz palánkért, mint Vác, a ki azé hadakozó üdőben, a ki hamarább éri és sem országot abból nem vesznek, se meg nem tartanak, sem penig valahány rossz faluért, valami utolsó dolognak és fegyverfogásnak ereszkedjék Nagyságtok; mert azon az mi németink, higgye meg Nagyságod, hogy bizony két kézzel kapnak, és ha eddig is az én uram ő Nagysága nem lett volna sok okoskodásával, és az mi császárunknál való könyörgésével is, másképen volna az dolog. De kiváltképen már megfizvén és győzvén az sléziai hadat és ellenséget, félő, hogy dolgot ne keressenek azok magoknak. De hogy az sok elnyomorodott szegénység, a kin az én uram ő Nagysága szánakodik, mind ő Nagyságára, az én kegyelmes uramra, s mind Nagyságodra jó áldást mondhasson, illik Nagyságtoknak, a két hatalmas császár között minden háboruknak eleit békességgel venni.“

Tassy titkos utasítása itt következik:

„1.) Tudjuk, hogy méltán vetették Bethlenre ezt az mostani tractát, mivel ő miatta lett az összeveszés; de az ki akarója és szerzője volt az háborunak, békességünk lévén egymás közt, mint akarhassa most viszont ugyanazon ember az békességet, kiváltképen azon dolog fennlévén most is, a kiért akkor feltámadott volt, sőt még rosszabban lévén állapotjok, úgy mint az ő német barátinak? azon legyen az ő böles ítéletek.

2.) Mivel azon németeknél neki hitlevele vagyon,

s tavalyi esztendőben mind együtt lévén is német, török s magyar hadakkal, ugyan nem segíthete nekik, most már csak azon kérik, hogy találjon módot benne, az mint végben ne menjen a két hatalmas császár közt való békesség, mert ő nekik ennél is inkább el kell veszniük. Avvagy ha az nem lehetne, csak halasztja, hogy azonban jobb alkalmatossággal békélhessenek meg az római császárral.

3.) Szólhatnánk az ő dolgáról és maga ajánlásáról, melyet mincünk tölt csak valami egy hónappal ezelőtt, és mi általunk az hatalmas római császárnak is minemű ígéretekre ment. De nekünk egymást nem illik talám vádolnunk, és mivel én véle soha egyet nem értettem, talám beszédemet nem is hinnék; hanem nézzék az külső jeleket csak, és módját az békességben való tanácsának, s onnét megtetszik, mivel nyilván azt nem meri jelenteni, hogy nem akarója az békességnek.

Hagyjanak békét azért az ő tanácsának és nyuljanak derekason az békességhez, mert talám csak két hét múlva is megindul császár az imperiumba, az hova most gyűlést hirdetett, és bizonyos dolog, hogy összealkusznak és megbékéllenek az keresztyén fejedelmek, s akkor aztán lássák, mi következik kicsin és semmirekellő dologért!

Im, Szeziában is megverték az ellenséget és mindenestől semmivé tették. Az is már a nagy had csak így vagyon hivalkodva szomszédságunkban, kit el kell hinni, hogy sokáig veszteg nem ül; oda fel pedig nem szükségesek, mert ott is elég nagy hadak

vadnak az pártosok ellen. Bizony, dolgot keresnek azért ezek is magoknak, csak igen kevés idő alatt is. Az mely had, igaz beszéddel mondják, hogy nagyobb annál, mint az ki tavaly bejött volt Magyarországbán.

Ne bizzanak Bethlen fejedelemben is; mert ő odahajol, az hol az szerencsét látja, és ide nem öregbithetvén az ő kedve szerint birodalmát s méltóságát, együld oda fordul, az hol az alkalmatosságot látja; mert ez néki természetiben is vagyon. Más az, anynyira megunta az magyar nemzet őtet, látván, hogy csak az maga hasznát keresi és csak az országot pusztítja, maga is és másokkal is azont pusztíttatja, hogy ha nem tudom mint parancsol is, de soha az magyarság többször ő mellette fel nem ül az római császár ellen. Most is nem tudom micsoda hitegetéssel hozta volt ki csak őket, s minden alatta való rendek is, urak, vármegyék, városok és hajduság megesküdtenek most azon, hogy soha az hatalmas római császár ellen fegyvert nem fognak, az kiről magán magán mindenik hitleveleket is adtanak, még az erdélyiek is.

Ez is az kevés had, a kit Budához gyűjtött a vezér, haszontalanság csak és azzal csak arra adnak okot, hogy ez az Sléziában való had nyakunkban jőjön, és ha bejön, bizony soha azok az békességre nem mennek, és minekünk is minden dolgainkot felforgatják. Jobb volna azért azt is oda valahová Eszék felé szállítani, ha ugyan fenn kellenék is már lenniük; egyébaránt

berohannak minden bizonynyal az német hadak is.

Váczt az gyarmati tractában is azért hadták volt fen az németek, hogy ha megbékéllenek egymással ők, és az romai császár hivségére hajlanak az mostani pártosok, legyen mi mellett összeveszni ő vélek, s ki tudja, ha most is nem azon czéljok vagyon-e, hogy Váczi miatt veszszenek össze, azzal az magyar nemzetnek is kedvét akarván cselekedni.

Hol penig ezekre az mostani kívánságira az hatalmas római császárnak magától semmiképen nem mehetne az vezér, és sem Váczt meg nem akarná csesztetni, sem az követek és holdoltság dolgát el nem igazithatnák, mi nem bánjuk, ha az mi izenettünket szintén beküldi is az portára, hogy értsék ottbenn is, mivel másképen vagyon az dolog, hogy sem talám az portát némely nem jó akarói ő Nagyságának informálják, az homét vegyen teljes tanulságot, noha az késedelem igen veszedelmes.

Maga állapotjáról is az mi uri kedves barátunk ne sokat gondolkodjék; mert mi ő Nagyságát kebelünkben is megtartanánk az szükségnek idején, nem-hogy .fejének valami akadékot és veszedelmet kívánánk, de csak egy szál haját sem akarnánk, hogy kedve ellen ezért elesnék, s ha az szükség kívánja, csak találjon meg ő Nagysága barátsággal bennünket, nem jut arra az dolog, az kitől talám ő Nagysága retteghetne.

Az mi egymással való szembeletelünket penig az mi illeti, az nagyját a dolognak így levelek által

elvégezvén, mi az mi kegyelmes urunk római császár ő felsége engedelmséből igen nagy szeretettel szemben leszünk ő Nagyságával, ki az mint iránk, ugy leszen nagyobb becsülettel és szeretettel, ha minden képen bizonyosok leszünk az jó békességben.

Tudni kell az mi kedves barátunknak azt is, hogy mi itt közel lakván az hatalmas római császárhoz, minden nap jön inkább levelünk onnét és irunk mi is ő felségének, kire nézve ugy kell minekünk is az mi dolgunkot rendelnünk az békesség dolgában, hogy magunkat meg ne jegyeztessük; mert nem tagadhatják azt, hogy három héttől fogvást is, sokkal keményebben viselik az mi császáruk körülette levő titkos tanácsi magokat, mint azelőtt, s kiváltképen azólta, hogy az Sléziában levő hadat és ellenséget megverték. Az időnek szolgálni és engedni kell azért, mert az eszesnek való dolog, s ehhez kellett nekem is most az én izenetemet rendelnem, látván az ő messze-nézéseket, mindenütt megvervén ellenségeket.

Ezeket penig, hogy ő Nagysága a vezér magában tartsa, és ha közli is valakivel, de azt az portán levő fő emberckkel közölje, és ne is jelentse kitől értette, kérem igen ő Nagyságát, mint kedves szomszéd ur barátomat, s kérem azon is, hogy ebben ne is kételkedjék, az mikről én izentem; mert bizony dolog, hogy különben nincsenek, s meg se gondolja azt is, hogy valami álnokság volna ebben, hanem az én hazámhoz és az jó békességhez való szeretet visel, mind ezekben kes-

rülvén és szánakozván az szegény együgyű községen.

Erre, hogy ez titokban legyen, azért is kérem az én szomszéd uri barátomat, hogy ennek előtte is az minemű titkos dolgokról izentem volt, mind azokat jól értette Bethlen f.; ki micsoda tanácsot adott az dologban, vagyon az is hiremmel. Sőt tudják alkalmasint az mostani egri pasát is, mivel bocsátta vissza, mikor utána ment volt; kit neki meg kell cselekedni; mert tudjuk, hogy az török császár az ő szorgalmaztatására adta már melléje csak hamar kétszer egymásután hadát és szerdárját.

De mindazoknak az ő biztatásinak valahány szegény községnek rabságra való vitelével és szegénységnek romlásával, vajon micsoda haszna lőn egyéb, ki ne lássa?

A mi pedig az commissariusoknak ujobban való összegyűléseket illeti, talám haszontalan lesz en mindaddig is, mignem ezek az nagy dolgok el nem igazodnak, melyeket ha most valami jó rendben vehetnénk, mind együtt úgy kellene osztán szembe lennünk, magán az commissariusok s magán mi; azonban igen nagy esendességben levén mind az két felel, és helyen maradván az commissarius urak is.

Az rabok dolgából is kedveskedjék valamenynyivel az vezér, nagy néven veszi az mi császáruink, hiszen ajándékon is küldhet ő Nagysága valahány számút ki!

Az dolgokkal hogy ő Nagysága semmit ne késék, felette igen kérem; mert hova tovább mind ne-

hezedik az dolog, s kiváltképen ha császár az imperiumban felmegyen s ők megbékéllenek, soha ezeknek elméjekkel mi nem birunk, most is csak az Isten tudja, mint tarjuk az tractában őket. Ezután is azért, én a mit Magyarországért és az szegény községért cselekedhetem, azt el nem mulatom, előttem viselvén az ő Nagysága barátságát is.“

Másnap, hogy a követ Kismartonból elindult, azaz 19-ikén, Eszterházy ezen pótlék utasítást küldé utána:

Generose Domine nobis honorandissime.

„Tegnap Kis-Martontól megindulván, szintén hogy ebédemet végeztem ezindorfi majoromban, érkezek csak mintegy postán Questemberg uram hozzám császár urunktul ő felségétől. Az mi németink, úgy látom, igen apprehendálták az török commissarius urak cselekedetét, hogy felkelvén helyekből, kimentenek haraggal az sátorból, ott hagyván a mi commissariusinkot, s kiváltképen, hogy az mint ők vélik (kiben vagy on is valami) olyan méltatlan kívánság mellett, az mint az ujonnan való követnek beküldése volt! Mely cselekedetekkel hogy despectálták is az mi kegyelmes urunk méltóságát, azt igen erősítik és így azt az cselekedetet az több nagy és sok offensák mellé vetvén, ilyen követséggel küldötték hozzám Questemberg uramot, parancsolván ő felsége, hogy késedelem nélkül adjam opiniomot felőle.

„Első, hogy rebus sic stantibus, minden dolgai most jó karba levén ő felségének, ha nem volna jobb visszahívatni az commissarius urakat és interrump-

pálni az tractát, minthogy az török commissariusok adtak volna erre okot.

„Másodszor, mivel az vezér bizonyos számu hadakat gyűjtött s gyűjt most is Budához, mi tetszik én nekem benne, hogy ha azt az dolog nélkül való hadat, Sléziából mindjártást mind beszállítsa-e ő felsége az országba, vagy csak valami bizonyos részét annak?

„Harmadszor, parancsolja expresse ő felsége, hogy mindjárt írjak mindennűve az vármegyékre és felvegyem az ország népét s az szerint az végbelieket, s magam is kiszállván közikben személyem szerint, mind uri és nemes rendet is felültessek és Komáromhoz szálljak.

„Ettől én mind félttem az dologtól s azért akartam praeveniálnom is kegyelmed által, instituálván mostani legationot az vezérhez. Izentem azért könnyörgéssel mindezekre ő felségének, instalván azon, hogy ha egyebet nem akar is ő felsége ebben, ottan csak kegyelmedet várjuk meg, micsoda resolútióval jön meg az vezértől, reménységet is nyujtván, hogy talám el fogjuk még igazithatni mindazokat az kérdésben való dolgokat, exaggerálván kiváltképen az hadak behozásának nagy alkalmatlan voltát ilyen aratásnak idején. Kikkel mit végezhetek, nem tudom, mert úgy látom, igen felemelte az szerencse őket. Hanem ím én egy ilyen orvosságot is gondoltam, annyival nagyobb effectussal legyen törekedésem, hogy az vezér ő Nagysága igen sietséggel küldene nekem egy hitlevelet, melyben assecurálna engem, hogy azok az Budához gyűjtött hadak semminemű ellenséges dol-

got nem fognak cselekedni, valamig vagy az békeségben isten jó véget nem ad, vagy teljességesen kimondunk az tractán. S másikat viszont cselekedje azt ő Nagysága, hogy az mint azelőtt is kérttem kegyelmed által, szállítsa alább Eszék felé azt az Budánál levő kevés számu népet s ezzel talám fentartathatjuk valamente őket. Egyébaránt én semmi módját nem látom az dolognak, mert kétségben hozhatnám magamot is. Hol penig ezt az vezér nem cselekeszi, higgye el ő Nagysága, hogy soha olyan dolog nem volt, a minémőt fogunk látni, noha teljességgel én arra sem ajánlhatom magamot, hogy ezek meglévén is, ki ne jőjenek az hadak. Reméllem mindazáltal, hogy így megtartóztathatnánk őket, s nem kell azzal gondolni, hogy de non exercenda hostilitate az tracta alatt vagyón hitlevelünk azonkívül is egymástól, hanem ez specifice az mostani odagyűlt hadról kívántatik cum clausula illa, hogy eloszolván az commissarius urak is, és el mosódna reménsége az békességnek is, három hét alatt ugy is semminemű ellenséges dolgot nem cselekeszik, sem cselekedtet ő Nagysága. Melyet én azért is kívánok, hogy azonban a portára is elküldhet ő Nagysága, ha mi jobbitást és tanácsot kell-e onnat is várni, és én is az mi emberinket assecurálnám arról, hogy semmi hertelen való irruptiótól ne tartsanak. Erre mégis igen kérem az vezért, ha kívánja az békességet, cselekedje meg, mert egyébaránt a mint feljebb is íram, ezennel sok nem jó dolgok következnek közinkben. Mutata egy írást is, nálam levén Questemberg uram, kiből írják,

hogy postája jön a dánusnak császár urunkhoz, azon instálván, hogy ide Bécsben ő felségéhez küldendő fő követiért adna literas salvi passus ő felsége, melyet obtineálni is fog, és így az Imperiumban való menetele megváltózik és haladni fog császárnak; itt Bécsben akarván megvárni az dániai követeket ő felsége. Így azért ezek, az mint látom, neki indultak az békességnék, mely dolog, úgy látom, nemcsak nehezíteni fogja az mi törökkel való békességünket, de ha halasztják, talán el is bontják. Mely dolog, ha úgy leszen, minek utána mindeneket megcselekedtünk volna mi, az mit cselekedtünk, úgy látszik, isten fogja akarni, hogy vélek meg ne békéljünk, s így mi is könnyebben szenvedjük, s ottan legyen úgy, mint isten akarja s az jámbor szent császár.

„Kegyelmed ne késsék, azon legyen, holott már ezek az mi emberink csak onnét várnak. Isten kegyelmeddel. In Lakompak 19. Julii, 1627.“¹⁾

---

¹⁾ Mindhárom utasítás a kismartoni levéltárban. „Tractatus Turcici.“

X.

Tassy Gáspár július 18-ikán indult el Kis-Martonból és 20-ikán érkezett Komáromba, hol utasításait közlé Sennyci cancellárral és Eszterházy Dániellel. Még az nap átment Szönyre, hol az egri pasa szállásán éppen divánt tartának a török biztosok. Ott a divánban a nádor két követét leültették. Az egri pasa panaszkodott, hogy a nádor három hónap óta huzza az alkudozásokat, holott azt ígérte volt, hogy három nap alatt be fognak végződni. Erre Tassy azt felelte, hogy a nádor most is ohajtja, a mit azelőtt, — hanem a haladéknak magok a török biztosok az okai. Panaszkodtak a törökök, hogy ők már igen elunták a heverést Szönyben — s azért szeretnék tudni, mivel jár most a nádor követje. Erre azt felelték, hogy a nádorhoz a budai vezér küldött volt követet, nem ők, — azért a nádor is a vezérhez küld követeket, s az izeneteket csak ennek fogják elmondani. Kérik azért a török biztosokat, ne késleltessék őket.

Toldalagi Mihály, Bethlen biztosa is, jelen volt a divánban. A fentebbi beszédek után kezét fogá a nádor biztosainak, s megkérdezte, ebédeltek-e már? — Ugy látszott, alkalmat keres a biztosokkal való

beszélgetésre. A követeket Toldalagi csakugyan szállítására vitte ebédelni. Itt magokra levén, Tassy Gáspár átadta neki a nádornak hozzá szólló levelét.¹⁾

Toldalagi így adja elő a találkozást:

„Julius 20. Jöve ide Izmael csaussal palatinus uramtól Tassy Gáspár és Révay András. Az mi commissariusinknak levelet nem hozza, hanem az vezérnek és nekem. Az vezérhez ugyanazon nap Budára elmene. Az egri pasa is utána ugyanazon nap oda mene. Nekem az levél mellett (Tassy) ilyen követtséget monda: Csudálkozik azon az ő ura (nekem azt izente), hogy én ennyi ideje immár hogy itt vagyok, és mégis neki sem innen, sem Budáról semmit értésére nem adtam, holott én is keresztyén vagyok és kiváltképen katolikus. Másikon azon csudálkozik, hogy most is az én uram (Bethlen), mint harmad ideje, belé elegyítette magát az békességbe, és az ő ura úgy veszi eszébe, hogy nemhogy abban én álltam valamit szolgálna, de talám még inkább ártani akarna.

„Kire én olyan választ töttem, hogy én nekem módomban abban nem volt, hogy gyakran izenjek, s ugyan nem is akartam, látván azt, hogy ő nagysága (a nádor) kételkedik mind az én uramhoz s mind magamhoz. Nem akartam itt is (a töröknél) elveszteni, az mi hitelünk vagyon azt, ott is nem lévén. Azért ő nagysága higgyen, s én is úgy tudok szolgálni. Az uram pedig nem elegyítette az békes-

---

¹⁾ Tassy Gáspár jelentése, — a kismartoni levéltárban, „Tractatus Turcici.“

ségbe magát, hanem hatalmas török császár kívánságára küldött ide.“¹⁾

Vác dolga is szóba jövén, azt mondá Toldalagi, eléggé ügyekezett annak kiadására rábírni a vezért, sőt meg is czáfolta ennek minden ellenvetését; de a vezér azt mondá végre, hogy ha ezer darabra vagdadják sem áll rá. Erősíté végül Toldalagi, hogy urától semmi oly utasítást nem hozott, mely a békét elenezné.

„S miért hát — mond Tassy — hogy a béke föltételekbe beleiktatá Erdélyt s Havasföldet is, holott ebből nem egyéb jőne ki végre is, hanem a mi az azelőtti végezéskor Komáromban mikor azt kívánta (Bethlen), hogy Erdély maradjon a mostani állapotjában, hogy örökösen a töröknek transcribáltatnék.“ Itt Toldalagi „hímezé-hámozá feleletit“ mond a nádor követe: „Az mi javunkra (azaz a nádorékéra) volna inkább; de azzal ők, ha ugyan nem akarjuk, nem gondolnak.“

Tassy és Révay július 22-ikén délután érkeztek alá Budára, hová az egri pasa, őket (Toldalagi tanácsára) megelőzve, még az nap reggel nyolcz órakor érkezett meg.

A budai vezér tisztességgel fogadá a nádor követeit másnap, azaz 23-ikán reggel. Tassy ajánlatára a vezér beleegyezett, hogy mindenekelőtt fordíttassa törökre a nádornak a vezérhez intézett levelét, mi megtörténvén, azonnal fogadja őt kihallgatáson.

Tassy 25-ikén délután nyerhetett kihallgatta-

¹⁾ Toldalaghi jelentése, az erdélyi muzeum kéziratai közt.

tást, s időközben értesült a tolmáctól, (ki keresztyén volt), hogy a vezér nagyon haragszik a beadott föltételekért, különösen pedig azért, melyben Vác visszaadását kívánják tőle.

A vezér csakugyan méltatlankodással említé föl a kihallgatáson a nádor azon ígéretét, melyet a tavalyi hadjárat végén tett s mely szerint ő, a nádor, száz napot fog egygyé tenni a törökkel való béke megkötésére — most pedig ugyanő oly dolgokat követel, melyeket megadni lehetetlenség. Tassy fölhozá, hogy most is arra törekszik a nádor, ki különben a császár akaratját tolmácsolja. Vác, miért a vezér neheztel, nem nagy erősség, s azzal nem veszít a török, sőt a török szultán hirneve csak nevededik, ha ki ad oly erődöt, melyet a korábbi béke ellen foglalt volt el.

Szóba jött ezen alkalommal az ünnepélyes követküldés elsőségének kérdése; a hadgyűjtés miatt Tassy interpellálta a vezért, valamint sok más, a békét közelebbről vagy távolabbról érdeklő tárgy.

Tassy Gáspár utolsó kihallgattatása a budai vezérnél augusztus 9-ikén volt. A vezér azt a sérelmet követé el rajta, hogy írásbeli válaszát nem neki adta át, hanem külön esaus által küldé meg, mi felől hasztalan vigasztalá Toldalagi, hogy ez rendes szokás a törököknél. Személyesen azért is neheztelt Tassy, hogy őt a pasa csaknem erőszakkal tovább tartóztatá Budán, mint ő el kívánt utazni. Oka az volt, hogy időközben is írt volt a vezér a nádornak s levelére választ várt. Tassy arról győződött meg ezalatt, hogy

a vezér minden más föltételbe beleegyeznék, csak Vác ne követeltessék tőle, s azt javaslá, hogy a király biztosai más pontban ne is engedjenek semmit. De, időközben a követküldés elsősége tárgyában is történt egy engedmény, — vagy inkább közvetítés, mi abban állott, hogy a két fél egyenlő rangu követséget és egyszerre indítson az illető udvarhoz.

Azon levél, melyet Murtéza pasa a nádornak iratott, midőn Tassy Budáról elindult, itt következik:

A budai pasa a nádorhoz:

„Az győzhetetlen hatalmas császárnak tengeren innyed lévő országainak, azokban lévő minden rendeknek és hadainak fő gondja viselő és igazgató fő vezérének, szerdárjának, Budán helytartójának, az tekintetes és nagyságos vezér Murtéza pasának feleleti azokra: Eszterház Miklóstól Magyarország palatinusától és az felséges római császárnak belső tanácsától s főhelytartójától küldettetének volt mostanban ő nagyságának az becsületes Tasi Gáspár által.

„Meg értette ő nagysága vezér urunk az nagyságod izenetit és irásit minden részeiben, mely dolgozon nem keveset csudálkozik, kiváltképen ezért, hogy olyak az kívánságok az fölséges római császár részéről, az kiken sem ennyi időt hijában való vetekedésekkel tölteni, sem magokat az uraknak fárasztani nem köllött volna; mert az mely két kiváltképen való punkt felől vagyon most az veszekedés, azt már ő nagyságának az tractára rendeltetett urak megmutogatták és bizonyították, hogy nem méltók azok az

kivánságok. Tovább azért nem volna szükséges azokon veszekedni; mind az által, hogy nyilvánban és bizonyosban nagyságtok azokra való válasz tételét ő nagyságoktól vezér urunktól is megértse, nem neheztelte egy néhány szóval való írását nagyságodnak küldeni.

„Az követség felől való kivánságot az mi illeti, nyilván vagyon Nagyságodnál, hogy valamikor az két hatalmas császárok között valami végeztések lettenek, azoknak az végeztéseknek hitlevelét mindenkor először az fölséges római császárok küldötték meg az mi hatalmas győzhetetlen császárunknak nagy szép böcsülettel és császári méltóságához való ajándékokkal, mely fő követeket az budai vezérek illendő tisztességgel fogadván, az fényes portára szorgalmatos gondja viselésekkel, fő uri emberekkel késértették. Ott követségeknek tisztit elvégezvén, az hatalmas császár részéről is azon móddal az fő követ bocsáttatott Bécsbe. Így volt az zsitvatoroki tracta után az német követnek fölséges Rudolfus császártól portára való bocsájtása, így volt azután az fölséges Mátyás császártól bocsáttatott követ állapotja, így kell most is lenni mind az igazságnak, s mind az szokásból vett rendtartásnak kivánsága szerint, melyet igaz okokkal is megbizonyíthatni; mert ezt nem tagadhatni, s nem is köll tagadni, az mint főképpen megmutogatták az követ urak, hogy az fölséges római császár részéről bontatott mindenkoron fel az frigy az sok csatázásokkal, uton állásokkal, hatalmas császár végbeli vitézinek küldött zsoldpénznek eltolvajlásokkal, sok

károknak tételekkel, az meg holt Mátyás császár idejében Erdély országra egy néhányszor haddal való menetelekkel, égetésekkel, rablásokkal, mely országot ő hatalmassága nem különben akar oltalmaznia, mint Budát és az többit, mely cselekedetek oly igazak, mint az égen az fényes nap. Ezekkel és ezekhez hasonló több dolgokkal az békességet felbomlottnak lenni im érti nagyságod, melyekre nézve az előbbeni végeztésekhez nem ragaszkodhatik egy császár is, hanem ujat és állandót hogy az országoknak megmaradásokra végezzen vezér urunk ő nagysága az felséges római császárral, hatalmas császárunktól ezekért az előszámlált okokért parancsoltatott. Hogy ha annak okáért békességet akar nagyságtok az két hatalmas császár között tartani, szükség, hogy az mostan egyben rendeltetett urak által az békesség az eddig való trakták által csinált pontokból állandó képpen elvégeztessék. Mely végeztéseket az szokás szerint az felséges római császár hitlevelével megerősítvén, azt fő követe által annak módja szerint az fényes portára beküldje, hatalmas császárunk részéről is az hit levélnek fő követe által Bécsben való elküldése hasonlóképpen meg léssen késedelem nélkül. Második oka ez kívánságnak ez is: jól tudja nagyságod, hogy az felséges római császárok eleitől fogva követek által aztat hallották, hogy ők nem úgy tractálnak békességet mint római császárok, hanem úgy, mint magyar országi királyok, és ausztriai hercegegek, mi ha így volt, és most így akartok tractálni, ez eránt is meggondolhatja nagyságod, melyik követnek illen-

döbb előbb bemenni; mert az mi hatalmas császárunk nem úgy tractál csak, mint Magyar, Bozna, Horvát, Tót, Rác, Bulgár, Moldva, Havasalföld országoknak királya, mely országok régen az magyar korona alatt voltak, de isten azoknak nagyobb részeit ő hatalmasságának adta; hanem úgy tractál, mint Ázsiának, Afrikának, Európának nagyobb részeinek hatalmas császára, s ez is az oka, hogy az zsitvatoroki végezésben is azon állapotok meg, hogy az fölséges római császár követi menjenek előbb be.

„Nem következik azért ebből az felséges római császár méltóságának semmi sérelme, ha az szokás szerint fognak cselekedni mind az két részről; mert ha esztendeig vetekedünk is az előbbeni végezett békeesség fölött, egyebet senki nem mondhat annál, hanem hogy az sokképen bomlott fel, először az megholt Mátyás császár idejében egynéhányszor, mely ha felbomlott, nem mondhatni békeességnek; és ha békeesség az két császár között nem volt, szükséges mostan ujabban egyet állandót csinálnia; ha csinálunk, szükséges azt mind a két császárnak hit levelekkel megerősíteni; melyet ha megerősítnek, magok méltóságoknak kívánsága és az szokás szerint, illendő böcsülettel kell meg küldeni egymásnak. Így azért az fölséges császár követének kell az portára menni.

„Az mi az német követek panaszát illeti, hogy nem az fölséges császár méltóságának becsületi szerint bánnak velek, az mint Kurtz Jakobot Budán akarátja ellen sokáig tartóztatta akkori vezér, sőt hazameneteli után az fölséges római császár az ujabban

végben vitt békességet postája által küldvén az portára köszöntő levelével, a végre, hogy az elvégezett békesség hatalmas császártól is megerősítettetnék, melyet nemhogy megerősítettett volna, de inkább újabb hadat küldött ki.

„Az követeket, vezér urunk ő nagysága úgy tudja, hogy mindenkor illendő böcsülettel tartották, sőt némelyiknek sok maga illetlen cselekedetét is elszenvettk. Mert oly dolgokban találtattanak, melyek böcsületes követhoz nem illettek volna. Kurcz Jakabnak hogy Budán köllött egynéhány napig késni, az is nem ok nélkül lett.

„Hogy pedig az gyarmati végezéseket ő hatalmasága hit levelével annak módja szerint meg nem erősítette, okai annak, az mint vezér urunk értette, ím ezek:

„Első, mert semmi fundamentommal való punctok abban nem találtattak, kiket az békesség az két hatalmas császár között megerősíteni láttatott volna. Második: Vác felől semmi végezés és irás nem volt, hanem hogy követek küldessenek mindenik császártól egymáshoz, és azok által tractáltassék az váczzi állapot. Ingyen csak azt sem irták, hogy elvégeződjék. Harmadik: az több végezések is haszonra valók nem voltak, és így nem tudván az fényes porta, hatalmas császár micsoda dolgokat erősítsen meg hit levellel, holott azokban semí dolog bizonyosan el nem végeztetett volt, azért nem adott ahtnamét; hanem mondta az követeknek bemeneteleket, ki ha bement volna, és ott az dolgokat elvégezte volna, hatalmas

császárnak az fölséges római császártól azokról hit levél küldetett volna, méltán panaszolkodhatnék nagyságtok mostan, hogy ha az hatalmas császár is követet ahtnaméjával Bécsben nem küldött volna.

„De látván, hogy az követet egész 16 hónapig sem küldték el, sőt az alatt az csaták az ő hatalma végházai alatt jönnek s mennek és az pesti kapu eleibe is jövének, az barmot elhajták, melyet a vén vezér az maga csordájából nézett; ehhez hasonló sok dolgokat, az ő hatalma kéncsinek elkóballásával, sok helyeken vitézi leváogatásával, cselekedtenek: azokbul nem egyebet ismerhettek az ő hatalma vezéri, hanem hogy nyilván való ellensége akar az felséges császár ő hatalmának lenni, kiváltképpen értvén az német hadaknak is oly nagy erővel Magyarországbán beérkezéseket, kik nem Manczfel után indultanak, az mint hirdeték vala akkor, hanem egyenesen az hatalmas császár holdolt határra s földére. Nem kicsiny megjátszodtatásának tartná az hatalmas császár az maga méltóságos császári személyét ilyen cselekedetek által. Az (ok) az okai az hadak megindításoknak Nógrád alá menetelének, és ellenégeiknek eleibe való menetelnek, mind az utólszori és első indulatoknak.

„Az panaszoknak oka, hogy ha egri basa volna, miért fenyegetődzött és nyilvánmondotta, hogy hijába minden tracta, ha az portára követet nem küldenek, fel kelt s mindgyárt meg indult ülő helyéből a többi: Vezér urunk ő nagysága erre azt feleli palatinus ő nagyságának, hogy az mint egyik fülét az magok

követinek magok mentségére tartja, az másik fülét is tartsa az hatalmas császáruk követinek is beszédek meghallgatására. Az erdélyi fejedelem követit eskettessék meg: mondja meg igazán, ki adott arra okot az fölkelésre, és végére menne az dolognak: ítélje azután ő nagysága az dolgot istennek igazsága szerint. Az magyarországi nagyságos cancellarius-hoz nem illett volna hatalmas császár követit olyan gyalázatos szókkal illetni; mert ha nagyságtok illendő böcsületet kíván az hatalmas császár követitől magatoknak, az mint illik is, méltán megkívánhatják az mi hatalmas császáruk követi is először ő hatalmaságának méltóságának böcsülettel való megadását, annak utánna az követ urak is az magok böcsületét. Igaz és bizonyos dolog: sok nagy urak voltak már az tractákon; de nem emlékeznek arra, hogy senki közülök ilyen illetlenül viselte volna magát, mint az nagyságos cancellarius. Igen méltó, hogy az tekintetes és nagyságos palatinus úr is az jó rendet megtartassa minden dolgokban; vezér urunk ő nagysága is azon dologra igéri magát.

„Erdély Moldva, és Havasalföld felől való emlékezet tételnek az frigy levelében miért kell lenni, holott ennyi végezésekben eddig nem volt? Vezér urunk ő nagysága erre az kérdésre ilyen okkal felel: Első, miért hogy az megholt Mátyás császár Forgács Zsigmondot Erdélynek elfoglaltatására haddal küldte volt, mely országot el is foglalta volt, valakiket közülök fegyverrel meghajtatott. Mely császár hadának generaliséval együtt kiüzésekre az országból az ha-

talmas császáruk kényszerítettetett nagy erős hadaival sok költségével leni (Ali) basát, Zúlfikár basát, az tatár haddal Koroz Imirzát küldeni, és azok verték ki, — különben ki nem mentek.

„Az mostani erdélyi fejedelemre azon császár küldte Homonnai Györgyöt Sorbán vajdával együtt haddal, kiknek hadait az erdélyi birodalomban, Váradon túl 3 mélyföldön, verte meg Réday Ferencz. Lippaiaknak is azon császár küldött segítséget az erdélyi fejedelem ellen, az végre, hogy Erdélyországnak végezése szerint Lippát az hatalmas császárnak meg ne adhassa, kiket Lippa és Jenő között vert meg az fejedelem hada. Azután azon esztendőben késő ősszel ugyan Mátyás császár idejében küldte Dóczy András Erdélyre Sarmasági Zsigmonddal bizonyos számú hadat; kiket Erdélyben Dézs nevű városnál vere meg az fejedelem hada.

„Azon Mátyás császár az mostani erdélyi fejedelem idejében, Dóczy András (maga practikája és császár fizetése által) Huszt és Kővár nevű váraknak kapitányival elárultatván az országot, az megnevezett várakat az országtól elszakasztották volt, mely várakat vezér Naszup basa sok fenyegető követsége által nyere vissza az országhoz az bécsi gyűlésben.

„Ezek mind az két hatalmas császár között végeztetett frigy ellen lettenek; mert Erdély országa közel száz esztendőttől fogván hatalmas császárok oltalmok alá adták magokat. Nem különben oltalmazták az meg holt császárok az országot, mint az magok saját birodalmát.

„Nem is panaszkodhatik méltán Erdély azon, hogy az török nemzet miatt romlott, pusztult el; mert valámig az fényes portától el nem szakadának, németekhez nem állottanak, akkori hatalmas császár ellen arczúl nem fordulának, tamadának haddal: mindaddig oly békességben, szabadságban éltenek, az mintszultán Szulimánnal való végezett frigyek tartotta. De mivel az portától elhajlának, az isten meg veré őket; mert a német hadak által pusztittatta és vágattatta le őket akkori nagy Rudolfus császár, az kihez folyamodtak volt. Mely magokon esett nyomoruságokat látván, kényszerítettének az hatalmas császárhoz vissza folyamodni, segítséget az portától kérni. Mely országot szultán Ahmet császár megszánván, minden előbbeni cselekedeteiről elfeledkeztvén, újokban szárnya alá vette és erős hadait kibocsátva, Erdélyből minden ellenségeket kiűzettetett, az országot akkori nagy nyomoruságok alól megszabadította, és azólta tartja, oltalmazza őket minden ellenségek ellen. Az zsitvatoroki tractatusban is azon állapotban hagyattatott, az melyben régtől fogván voltanak, tudni illik különb és szabad fejedelemség alatt. De az megirt Erdély ellen lett dolgok azután az frigy és az országnak szabadsági ellen valók mind, melyekre sem Bátori Gábor okot nem adott volt, sem ez az mostani fejedelem semmi okot ez ő idejében maga ellen hadakkal való indulatokra nem adott volt; mert bizonyos az, hogy az felséges római császár ellen ez előtt nyolcz esztendővel semmit nem cselekedett; de ő reája az előtt mentek mindenkor az hadak. Noha

szintén cselekedtek volna is valamit az frigy ellen az erdélyi fejedelmek az felséges római császároknak, az mi hatalmas császárinkat kellett volna először levelek, követek által megtalálni, az ellenek való dolgokat megjelenteni; — nem mindjárt haddal reájok küldeni és az országot égettetni, pusztíttatni, népét levágnatni; mert tudják, hogy az hatalmas császárok oltalma alá adták magokat. Hatalmas császárok az közöttök való háborúságot szép barátságos tracta által eligazították volna, és im most is, az ország az fejedelem tekintetiért, az ő szabadságok szerint, magoknak (jövendőben következhetendő háborúságok eltávoztatásáért) az mostani fejedelem holta után is hogy készen fejedelmek találtassék, választottak magoknak fejedelmet, kinek megerősítését, szokás szerint, hogy hatalmas császár végben vinni méltóztassék, az fényes portára követét küldé, ki mikoron azt ott benn tractálta, az felséges római császár ott ben lévő embere az nagyságos vezéreknél kezdett futnia, és azon kérni őket, hogy az ország választását ne erősítse meg hatalmas császár, azt sok okkal állatván, miért ne erősítse meg az szokás szerint ő hatalmassága. Melyet mikoron az fejedelem ott benn lévő követi is megértett volna, nem keveset vetekedett a felől az felséges császár emberével, és sok veszekedéseknek utána találta kimondani, hogy az ő urának és az magyar koronának igazságát, az felséges római császár parancsolatjából igyekezett volna mindenképpen oltalmazni, ha végbenvihette volna.

„Az nagyságos vezér urak ebből is vevén eszek-

ben, hogy az fölséges császár Erdélyhez közét tartja: ezek az okai Erdélyország felől való kívánságnak. Moldvának, Havasalföldnek is hogy az frigylevélben emlékezeti legyen, nem egyéb az oka, hanem ebből veszi eszében az fényes porta egyikből, hogy ahhoz is titkon igazságokat mondanájok az fölséges római császárok, hogy annak az békességben való írását nem akarnájok, mivel valaha régen azok is az két tartományok az magyar koronától hallgatának. Hogy azért semmi alkalmatosság az mostan nevezendő frigynek felbontására egyik részről se adassék, azért kívánja az hatalmas császár azoknak az országoknak frigy levélben való beiratásokat, emnyiben és ilyen módon, formán, tudni illik hogy azon állapotban maradjanak, és azon szabadságban, melyben mostan az hatalmas császártól tartatnak és oltalmaztatnak. Igen méltán is vagyon az kívánság felül meg irt okokra nézve, el sem akarják hadni. Az tracta ezzel nem terheltetik, hanem inkább minden visszavonásokra való okok eltörültetnek véle. Másik oka, hogy odairni kívánjuk, az, hogy az római császár ő felsége comissariusi Lengyelország felől emlékezetet tesznek, a kik Moldvával Havas alföldet egynéhányszor akarták elvenni, Sorbán vajda, Koroczki, Szolkolezki, Gáspár vajda által.

„Vácznak visszaadása felől való kívánságot az mi illeti: Vezér urunk ő nagysága arra kevés szóval azt adja válaszul ő nagyságának, hogy ha állandó békességet az hatalmas császárral akarnak végezni, kötni, efféle lehetetlen kívánságokkal az tractát ne

terheljék, s magokat se fárasztás az követ urak ő nagyságok felette való sok szószaporításival; mert bizonynyal elhiheti ő nagysága: soha Váczt az hatalmas császár féltében és holmi rémitő fenyegetődésekre tartozó szókon való megijedésében vissza nem adja. Meg mondták az követ urak okait Vác elvételeinek, tudni illik: az meg holt császár nevével meg volt ígérve elbontása Bolondvárért; de el nem bontották az ígélet szerint. Dóczy István követsége meg volt akkori palatinustól és az több uraktól, ha istent és lelki üdvességét szereti, mondja igazán meg. Hogy pedig az Dóczy István alámenése előtt vette meg akkori budai vezér: az dolog hogy különben nagyon annál sokkal is, — hiszem sok vezér emberek vagnak s élnek, az kik reája emlékeznek! Dóczy István Budára ment és ott az vezérrel sokat tanácskozván, igaz, kérte igen, hogy ne kívánják Vácznak akkor vissza adását; nagy sommát ígértek az vezérnek az ország nevével; de mikoron látta, hogy az vezér arra nem megyen, végtére csak arra kérte, hogy addig ne vegye vissza, míg az porta (portára) érkezik: mutathassák magok be ott hatalmas császárnak az ország nevével; mert nem tagadja immár maga is, hogy az országtól s palatinustól még ígéletire való tanúsága nem volna; de úgy, hogy az hatalmas császár is az után ne az felséges Ferdinand császár barátja legyen, hanem az országé, és az országot segélje ellensége ellen. Mely dolgot hallván akkori vezér, mindenekre ajánlotta magát az hatalmas császár képében az követeknek, s meg ajándékozván őket, alá bocsájtotta

az portára, és onnat vevén alkalmatosságot az Vác vissza vételére, úgy ment alája; és azontúl akkori kapitány Strucz Ferencz megígérte, s más nap kiköltözött belőle. Kit az vezér is békessegesen elkísértetvén, Vácot ő is kézhez vette. Ez volt Vác visszavételének minden módja, alkalmatossága, melyet eddig vezér urunk nem akart mondani, az veszekedésnek eltávoztatásaért; hogy az igazság az eránt is hatalmas császárunknak méltóságának őrzésére megbizonyodhassék, im mindeneket ő nagyságának vezér urunk meg feleltet. Világosan kitetszik, hogy az mi hatalmas császárunk, sem utána való vezér urak frigy ellen semmit nem cselekedtek az Vác vissza vételében is. Nem méltán tulajdonitja annak okáért senki ő hatalmasságának, sem utána való vezéreknek frigy ellen való cselekedeteket, ha tulajdonitják is valakik. És hogy az gyarmati végezés miért nem tartatott meg, sőt semmire nem volt jó, ezzel bizonyodik meg egyikkel, hogy Vác felől semmi bizonyost nem végeztek volt. Ezzel is nem kevésbé bizonyodik meg, hogy nem az hatalmas császáron mult akkori végezéseknek meg nem erősítése. Hogy az követek beküldése felől melyiknek kelljen előbb bemenni, semmit nem tractáltak, hanem csak azt végezték, hogy mindenik császár küldjön követeket egymáshoz. Az fényes porta várta az követ beküldését, egyik okáért az régi szokásra nézve, másikért az Vác felől való végezésért. Meg sem gondolta senki, hogy az követség küldés fölött valami vetekedés támadjon valaha. Ezekre az dolgokra vezér urunk ő

nagysága így akarván nagyságodnak választot adni, szeretettel kérjük nagyságodat, hogy ha az békességhez kedvek vagyon, az időt ne töltsék hijába való vetekedésekkel; mert ennél tovább ő nagysága nem mehet, az minthogy nem is megyen, hanem ha az békesség köll, nyuljon nagyságtok mind az két részről az több dolgokhoz, melyeket ő nagysága, az lehetők, kész leszen eligazétani, valamik illendők lesznek és lehetségesek az kívánságok közül.

„Az több dolgokra és kívánságokra mostan vezér urunk ő nagysága azért nem akart nagyságodnak választ adni; mert az mely két dolgon az tracta megakadott, azok különben az hatalmas császáruk részéről nem lesznek és ha nagyságtok is azokat elnem hadják; különben nem akarja az békességet elvégezni. Nem szükséges az több dolgokon időt hejába eltölteni, és elméjeket azokon haszontalanul fárasztani.“¹⁾

E közben Bethlen is békére inté a nádort, ki — egy fenn nem maradt — levelet irt volt a fejedelemnek augustus 1-sején saját szolgája által, mire a fejedelem ugyanazon hó 20-ikán válaszolt.

Bethlen Eszterházyhoz.

„Gabriel s. a. t.

„Illustrissime comes, amice noster benevole!

„Kegyelmednek prima praesentis mensis nekünk iratott levelét tegnap estve felé Bakos István szolgájátúl illendő böcsülettel vevén és megolvassván, kívánságira, hogy az mi feltött syncerus affectusunk-

¹⁾ Törökös jellemű, eredeti kézirat a kismartoni levéltárban. Úgy látszik, a tolmács kézírása.

ból származott akaratunk szerint nem felelhetünk kegyelmednek meg, okát egyébnek ne tulajdonítsa, hanem annak, hogy az törökkel való mostani tractában is, úgymint ennek előtte kegyelmeteknél hitelünk semmi ninesen, sőt csak hogy emberünket oda kényszerítettünk boesátani is, igen neheztelli, és secretariusus által ugyan izente is kegyelmed neki, csudálkozik azon, hogy most is az két császár tractájában ingeráltuk magunkat. Kiben hogy nem ingeráltuk, és csak az egy főemberünknek is oda küldését nem kívánságunkból és practikából, hanem magának török császárnak egynéhány rendbeli levelei által való intéséből, az vezéreknek kérésekből kellett cselekednünk, nem akarván megvetni annyiszor való requisitióját a Portának és azzal magunkat annál is nagyobb suspicióban hozni, a miben eddig császár ő felsége agense ottben való csacsogásával hozott volt: megirtuk és izentük kegyelmeteknek; mert megtudtuk volna magunktól is gondolni azt, hogy két hatalmas császár tractájában mind illetlen s mind veszedelmes egy privatus embernek magát elegyíteni, melyre nézve elhiheti kegyelmed, hogyha az kéntelenségtől nem viseltetnénk, az mi emberünk miatt senki ott nem búsulna és kegyelmedtől ennyi gyalázatos pirongatásokat nem szenvednénk magunk is, mennyit az két tractán kellett szenvednünk. Holott annak okáért hitelünk és böcsületünk ninesen kegyelmed előtt, módunk is abban ninesen, hogy tanácsadásunkkal, ha arra elégségünk volna is, ő felségének ebben szolgállassunk, noha bizonyára az ő fel-

sége szolgálatjára más feltött propositumunk vala, és csak gondolkodni sem tudtunk immár az mi onnét megjöött commissariusink által lött szép ajánlásokra nézve, hogy mégis ilyen rút suspicioban forogjon személyünk, mely commissariusink relatiojokra nézve mi is mind az Portán lévő continuus oratoruunknak, hogy az őfelsége agensével jó correspondentiattartson, és valamiben tud, azzal együtt ő felségének igazsággal szolgáljon, serio megparancsoltuk volt. Tholdalagi Mihályt pedig mint expediáltuk oda: igaz pápistának tudjuk lenni, gyónja bátor meg cancellarius uramnak sub amissione conscientiae suae, nem bánjuk. Inkább mi azt remélnjük, hogy kegyelmed nem a végre küldte levelét mi nekünk, hogy valósággal kívánná ebbeli szolgálatunkat, hanem az minemű hireket ismét nem-barátink újabban vittének kegyelmetek eleiben felőlünk, azoknak menjenek végére, melyre nézve ha küldtettenek ez két katonák, magunk is akarjuk és megizentük nekik, hogy bátorsággal járjanak szélylyel országunkban, s ha az mi indulatunk felől való szándéknak csak mi jelét érthetik is, mindeneket vigyenek igazán meg. —

„Mindazáltal értvén az tractának három punct miatt való megakadását, mikor hitelünk volna, és mi is elhihetnénk, hogy nem gyalázatunkra próbálgat kegyelmed: úgy tetszik, alkalmas orvosságit találhatnánk fel azoknak complanalásokra. Nem oly nagy dolgoknak láttatnak minekünk azok, az békességet azok miatt végben nem vihetné kegyelmed, melyet, hogy fegyverre kegyelmed ne bocsásson, szükség igen

abban fáradni; mert ha fegyverre megyen, bizony senki azt mi nálunknál magyaroknál inkább meg nem fogja bánni. Ezaránt mi is tudnánk az dologhoz szólni, mert nagy dolgokat messzinnen is értünk, és nemzetünknek vérünk hullásával is megmaradására való dolgokban, Isten látja, szolgálni készek volnánk; de ha nem veszi kegyelmetek, erővel magunkat kellettünk nem illik.

„Az idegen nemzeteket Magyarorszáiban nem jó béhozni, mert az mostan megoltott tűz még el nem aludt jól, és hamar ismét nagy tüzet gerjeszthetni az hamu alatt való szikrából is. Bizonyval higye kegyelmed, hogy az ázsiai tüzet megoltani mesterkednek az emberek, mely kétség nélkül azonnal végben megyen, mihelyt német hadat értenek Magyarorszáiban. Most is meg tartozott az fővezér Diarbekirnél, tovább nem megyen ez esztendőben, mivel bizonyosan az békeséget sollicitálja az Persa, és ha szintén béhozná is Volstan uram az hadakat, jól tudja kegyelmed, az magyar äer igen egészségtelen az német vitézeknek. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. Datum Albae Juliae, die 20 Aug. 1627. Ill. D. V. benevolus amicus Gabriel.¹⁾“

---

¹⁾ Eredeti a kismártóni levéltárban. *Variae literae principum Transsylvaniae etc.*

XI.

Toldalagihoz Bethlennek egy korábbi levele érkezett, mely a nádorhoz volt intézve. Toldalagi azt átadá saját szolgájának, Szabó Balázsnak, ki együtt ment föl Tassy Gáspárral és a szolnoki alajbéggel.

Bethlennek a nádorhoz intézett mindkét levele panaszkodással, szemrehányásokkal teljes részint Tassy Gáspárnak s a nádor más küldötteinek Bethlen elleni nyilatkozataik, részint Ferdinánd konstánczinápolyi követének ugyancsak ellene intézett vádaskodásai miatt.

Bethlen komolyan el lehetett keseredve; de ez inkább visszás helyzetéből folyt, mint ellenfeleinek kiszámított cseleiből. 1627-ben az erdélyi fejedelemnek csaknem mindenki ellensége volt a portán.

Anglia, Holland és Dánia — előbbi szövetségesei — hitszegéssel vádolták őt a miatt, hogy 1626 végén nélkülök és akaratjuk ellen kötötte meg a pozsonyi békét a császárral, — elejénte a török nagy vezér is neheztelt rá e miatt, — míg más felől éppen azon megnyugtató és újabb ígéretek, melyekkel Bethlen a portát és nyugat-európai szövetségeseit iparkodott kiengesztelni, gyanússá tették a bécsi udvar előtt, mely ily módon nem hihette, hogy Bethlen őszintén meg akarja tartani a pozsonyi békét. És hozzá járult ehhez, hogy a portánál folyt diplomá-

tiai harcokban nagy tekintélyű angol követ, ki Bethlent nélkülözhetlennek tartá az európai háború folytatására, 1627 elején, mielőtt a pozsonyi békéről tudomást vett, azt a diplomatai programot tűzé maga elé, hogy bizalmatlanságot keltsen Ferdinánd császár és Bethlen fejedelem közt.¹⁾ A követ nem kételkedik benne, hogy „a vizet fölzavarhatja s Bethlen nem fog nyugodtan alhatni a szerzett békében.“ A portával Bethlen nem közölte volt, még aprilisig sem, az új évkor már megkötött békét, — midőn pedig már, mint tudjuk, Ferdinánd és a szultán közt a béke alkudozások el voltak kezdődendők.

Az angol követ sajtószerű syllogismust állít föl Bethlenről. Úgy vélekedett, Bethlennek természetében van a csalfaság, — és ha csálnia kell, nem jó barátjait, hanem ellenségeit fogja megcsalni.²⁾ Meg volt győződve, hogy ha az angol kormány június 1-sejéig pénzt, vagy hitellevelet küld az ő, Roc kezébe, Bethlen számára, utóbbi rá lesz bírható, hogy ismét ellenségkép lépjen föl a római császár ellen. A pénzt különben csak akkor adná át Bethlennek, midőn ez halálaival csakugyan kiindul.

Az angol követ reményét táplálta volt az, hogy Bethlennek, ki panaszkodott szövetségeseire, de a porta iránt is neheztelést mutatott a miatt, hogy még 1626-ban megígérte volt a török kormány, hogy neje, Brandenburgi Katalin számára megküldi az

¹⁾ „Nincs más biztos út, — írja 1627. márt. 20. az angol követ kormányának, mint Bethlennek a császár elleni ingerlése vagy legalább a köztök való bizalmatlanság és meghasonlás táplálása“ Roc. 729 l.

²⁾ U. a.

investitúrát képező portai jelvényeket s Bethlen fényes követséget is küldött volt elejökbe, de azok meg nem érkeztek, most május első napjaiban, csakugyan elküldettek Konstantinápolyból Erdélybe. Így Bethlen elégedetlenségének egyik oka (mit hihetőleg föl is panaszolt) most elenyészett.

De az angol követ reményét éleszté most a következendő eset is.

Még május közepén 1627-ben a török nagy vezér folyvást hihetlennék mondá a Bethlen és Ferdinánd közti békekötést. Maga a fejedelem konstantinápolyi követe, Roe gyakori kérdéseire azt válaszolta, hogy nem tud semmit ama békekötésről s maga sem tudja hinni, hogy az létezzék. Azonban májusban Ferdinánd konstantinápolyi követeminden követségénél s a portán is kihirlelé, hogy ama békekötés csakugyan létezik, még pedig az is benne foglaltatik, hogy Bethlen a római császár barátjainak barátja és ellenségeinek ellensége lesz. Bethlen követe ezt a hirlelést arra magyarázta, hogy a római császár nem őszinte a békében; mert ime magát a szerződést nem jó indulatból használja föl és hihetőleg elferdítve adja elő. Heves szóváltás támadt e miatt a fejedelem és a császár residence közt.¹⁾

Az angol követ ismeré ugyan a pozsonyi szerződés pontjait — legalább kivonatban, — de még indokairól feleletet nem kapott. És mig erre nézve bizonytalanságban volt, egy másik kellemtelen dolog ellen kellett küzdenie: a török szul-

¹⁾ Roe „Negociations“ 646., május 29-iki levél.

tán és német császár közt Komárom mellett elkezdődött béke alkudozások ellen. Különösen rossz néven vette, hogy ezen béke-alkudozásoknak Bethlen is részese. Utóbbi tárgyban június 2-ikáig kapott is levelet Bethlentől, s fölvilágosítást ennek portai követjétől. Bethlen azzal menté magát, hogy az alkudozás szükséges a törökre nézve, határainak biztosítására; de ő, Bethlen, iparkodni fog oly sok nehézséget és lehetlenséget gördíteni az alkudozások útjába, hogy az értekezlet félbenszakasztása annyi lesz, mint a háboru kezdete, s a török akaratja ellen kénytelen lesz részt venni ebben.¹⁾ Majus végén a római császárnak is érkezett egy új követje Konstantinápolyba, kinck utasításában sok vádaskodás volt Bethlen és Murtéza pasa, mint a korábbi frigyek megháborítói ellen.

Csakhamar Bethlennek is érkezett egy rendkívüli követe, ki késznek nyilatkoztatá a fejedelmet újra fegyverhez nyulni, ha kifizettetik neki a mult évi három hónaptól elmaradt 120 ezer tallér; továbbá jelen év júniusára 40 ezer tallér s ugyanannyi biztosíttassék neki a következő hónapokra. Ezenkívül igéri Bethlen, hogy meghiusítja a szőnyi alkudozásokat.

Ámbár mindez Bethlen részéről nem volt komoly ajánlkozás, s az angol követ sem vette annak; mert belátta, hogy a fejedelem helyesen arra számít, hogy az angol követ rendelkezésére nem fog annyi pénz bocsáttatni, mint a mennyit kívánt; de a fejedelemnek ilyes mentegetődzésül felhozott ajánlkozása, miről a

¹⁾ Roe, 649. l.

bécsi kormány értesülhetett, méltó gyanút ébresztett ellene.¹⁾ Méltán folytathattak hát a császári pártiak is diplomatai harczt Bethlen ellen, mit nem is mulasztottak el.

Ily barátságtalan viszonyok közt adá a nádor utasításait Tassynak, mikről Bethlen értesült; — s ezen előzmények után Bethlen július 30-ikáról egy panaszos levelet irt a nádornak. Ez azon levél, melyet Toldalaghi küldött meg külön postája által a nádornak. Az itt következik:

Bethlen Eszterháznak.

„Gabriel s. t. b.

„Illustrissime comes nobis benevole.

„Alkalmas időtől fogva nem irtunk kegyelmednek, nem akarván holmi haszontalan dolgoknak írással kegyelmedet terhelni. Kivánnánk igen, hogy most is ilyen írásunkra való alkalmatosság ne adatott volna; de mivel meg kezdenék bizonyosodni az ellenünk ő felsége parancsolatjából, portán lévő agense által való acták és kegyelmednek is az budai nagyságos vezérnek küldött írása által felőlünk tölt gyalázatos emlékezeti, nem türheténk, hogy azokról egy néhány szóval ne írjunk. Nem tudjuk okát elménkben fel találni, miért kellessék kegyelmednek minket ily gyalázatos szókkal illetni; hiti szegetteknek, frigy szegőknek, zürzavart esinálóknak nevezvén bennünköt, holott okot erre, hogy az végben ment transactio után nem adtunk, az minden titkoknak tudó istenét hihatjuk bizonyságunkra, és az ma-

¹⁾ U. a. U. o.

gunk igaz lelki ismertetit; mert egy újjnyi czedulát az ólta ő felsége ellenségének nem irtunk, sem izentünk; hanem az mult napokban irattunk volt egy credentionalis levelet az dániai király commissariusának (a ki eluntatván segítség adásunknak kérésével) meg izenvén neki, hogy hozzánk ne bizzanak; mert mi immár ő felségével megbékélttünk, és ő érettek többet sem személyünket, sem fejedelemségünket nem periclitáltathatjuk. Noha kegyelmed az nagyságos vezér követének azt mondta, hogy „most is abban mesterkednénk, miképpen az ő felsége ellenségének segítséget adhatnánk, melyben nincsen semmi módunk, úgy viselt arra gondot,“ s több efféle szókkal gyalázott. Mi kegyelmednek accordonknak végben meneteli után semmit sem szónkkal, sem irásunkkal nem vétettünk, és ezt nem érdemlettük tőle, nem is köszönhetjük, sem jó akaratra magunkat érette nem ígérhetjük, és ha nyelvvél való harezolást tanultunk volna, mi is meg tudnánk felelni; de magunkat és indulatinkat meg birni tisztességesnek tudván lenni, kegyelmeddel papiros által azok felett harezolni nem akarván, szeretettel intjük, szünjék meg gyalázásunktól, ne kénszeritessünk böcsületünk mellett kikelnünk, és extremumokat próbálnunk; mert elhiheti, hogy mi is tisztességünket igen szeretjük, féltjük, melyet ótalmazni, őrizni, vérünk hullásával is igyekezünk. Soha hitszegők, frigybontók, háborúság szerzők nem voltunk, hanem hitünknek, frigyünknek megtartói, és haboruságok eltávoztatói, s háborúságoknak lecsendesítői hogy voltunk, azt

sokképpen megmutogathatnánk; de nem látjuk szükségesnek, mert ha conscientiájában száll, és renddel az mi fejedelemségünknek kezdetitül fogva való actákat elő veszi, feltalálja azokban, kik voltak az frigyszegők és az fejedelmeket s országokat (nem akarván megelégedni magok sorsával, az másokét kívánván) indították volt az háborúságokra és hadakozásokra. Mert senki kegyelmednél magánál azoknak indító auctorit, patronusit nem tudja jobban.

„Hogy pedig az mostani tractában hatalmas török császár parancsolatjából az nagyságos vezír Erdélyországa, Moldva és Havasalfölde felől emlékezet tételt kíván lenni az frigylevélben, annak nem mi vagyunk okai, az mint kegyelmed magában ellhitte, és abból vött alkolmatosságot mi felőlünk gyalázatos szókkal való írásra; mert mi eddig sem urgeáltuk soha, ez után sem bánjuk sem azt, ha Erdélyt az frigylevélben írják, sem azt, ha nem írják; mert az míg isten minket éltet, könyörgünk ő szent felségének azon minden nap, hogy hazánknak, fejedelemségünknek és annak szabadságának megtartására, ótalmazására erőt és eszet szolgáltasson minden ellenségink ellen, ügyekezünk is azon, hogy országunkat belső külső eszközök által megtarthassuk azok ellen, kik ennyire szájakat ellene tátották; csak az frigylevélben való beiratásra, aból igen keveset, avagy semmit nem bizunk. Az mint azért iránk, annak az kívánságnak nem mi vagyunk okai, hanem az császár ő felsége parancsolatja, mivel az Portán levő agensének ő felsége parancsolta az mult tavasszal, jó üdövel

az köztünk végben ment békesség után, az fejedelem asszony libera electióját, az török császár hogy ne confirmálja az szokás szerént, ügyekezze impediálni, és végben vinni, mely ő felsége parancsolatját mikoron az vezéreknél kezdette volna tractálni és sollicitálni sok igiretivel, az vezérek nem találván hertelen fel elméjekben okait, hivatta az fővezír az mi oratorunkat, kinek az practikát detegálván, kérdete, ha vagyon-e hírével? okait is kívánta érteni, miért sollicitálja, mi közüi vagyon az erdélyi fejedelemséghez római császárnak ő felségének? Orátorunk értvén az dolgot, mint uj és reménytelen hiren nem kevésbé indult meg rajta, és kérte az vezírt, hogy az ő felsége agensét felhivassa, legyenek ő nagysága előtt egymással szemben. Az vezír annuált oratorunk kívánságának, felhivatta, és examenre fogván oratorunk az agenst, sok expostulatiók után mikoron okait kérdezte volna ellenünk indított practikájának, szemére vetvén az diplomában amaz articulust: „in quo noxiorum consiliorum agitatio evitari, quin imo noxia quoque aliorum, ad turbendam pacem et statum tranquillum, suggestiones et sollicitationes, authoresque illarum, in signum syncerae erga bonum publicum affectionis ex utraque parte manifestari promittuntur“; mely ellen, mivel az ő ura sem az ország semmit nem vétett, ilyen dolgot hogy mert indítani? mert tudni kell, hogy Erdélynek annál főbb szabadsága nincsen, mely ellen valaki agál, tractál, az országnak nyilván való ellensége; ha maga fejétől cselekedte, el nem szenved, mindjárt megírja az ő urá-

nak, interim hogy arestumban legyen, míg magát megmenti, azon leszen. Az ő felsége agense nem titkolhatván tovább, megmondta ezen szókkal: „quia jus domini mei, et coronae regni Hungariae ex mandato suae caesareae regiaeque majestatis omni modo volebam tueri“. Mely választételét az vezírnek az az mi oratorunk megtolmácsoltatván, mintegy mély álomból serkentenek volna fel, sok csudálkozások után úgy vöttek észekben, hogy most is császár ő felsége Erdélyen jussát láttatik tartani. Ez az oka az török császár Erdély, Moldva, Havasalföld felől való kivánságának, ha eddig nem értette. — Mely dolog, mivel minket és országunkat concernál, mi sem mulatjuk el ő felségét felőle requirálni, az végezés szerént, mert el sem mehetünk könnyen mellőle. De az török császár is (kinek patrociniuna alá adta magát Erdély régtől fogva) az agens által kijelentetett titokra nézve nem méltatlan kívánja az frigy levélben való beiratását, és immár magunk sem tartunk ellent, sőt akarjuk, ha beiratják, és bizonyára igen is csudáljuk, miért kellett ő felségének az mi országunk szabadsága ellen, nekünk adott diplomájával ellenkező dolgot az Portán tractálni. De erről sem írunk többet, mert az mint iránk, ő felségét requiráljuk felőle.

„Az mi az mostani két hatalmas császár között való tractát illeti, noha nekünk ahhoz semmi közünk nincsen, s nem is kívántuk magunknak abban való közösségünket, de látván az kivánságokat, nem tűrheténk, hogy néhány szóval azokra isne írjunk nem-

zetünkhöz való igaz szeretettől viseltetvén. Mi úgy vesszük eszünkben, hogy ha az kívánságokat némely részeiben nem mitigálja kegyelmetek, az békesség az két császár között végben nem megyen, és az mely hadakkal fenyegeti az török császárt, meg nem ijednek azoktól; mert elég hada leszen ennek is az vezírnek mind török, tatár, ha arra megyen az állapot (kitől isten oltalmazza szegény nemzetünket, s az egész keresztyénséget!) Nekünk is immár irtak az török császár nevével, intvén arra, hogy hadainkat készen tartsuk, hogyha az békesség végben nem lehetne az mostani tracta által, nyúlhasson úgy az fegyverhez velünk együtt az budai vezér, a mint a császár méltósága kívánja; mely ha lenne, egyéb, országok rettenetes pusztulásoknál, abból ki nem jönne.

„Bizonyosan irhatjuk, az persa királynak póstaképpen követe harmincz magával az előtt való nap érkezett Szkuderben, az mely nap az mi vice lovász mesterünk valami pénzen vött lovainkkal onnét elindult. Nagy kívánsága vagyon az persának az megbékélésre, kitül, úgy értjük, az porta sem idegen. In reliquo autem eandem bene valere cupimus. Datum in arce nostra Fogaras, die 30 julii anno Domini 1627.

D. V. Ill. benevolus

Gabriel.¹⁾

¹⁾ Eredeti a kismártoni levéltárban. *Variae literae principum Transsylvaniae etc.*

XII.

Bethlen fentebbi neheztelő levele, valamint egy másik, melyet Pázmánhoz ugyanazon napokban írt, s melyben nagyon fenyegetőnek festi a tatárok egy berohanását Magyarországra (habár ezt a keleti viszonyok azon pillanatban nagyon valószínűtlennek mutaták) aligha lényegesen befolyt a béke művének haladására.

A törökök nem csak hogy Persiával nagyon el voltak foglalva, hanem a tatárok magok is Ábáza vezérlete alatt hűtleneknek mutaták magokat ugyanazon időben a Portához. Ennek nagy érdekében állott hát, hogy legalább nyugat felől békében hagyassék. Hasonló érdeke volt Ferdinándnak, hogy Magyarországon a török és Bethlen vesztég maradjanak. Wallenstein és Tilly egyesült hadai éppen akkor voltak döntő csapást mérni a dánokra és szövetségeseikre.

Maga Eszterházy nádor is oda vitte a dolgot a budai vezérrel való alkudozásai által, hogy már az ellentét nem volt többé oly nagy a két alkuvó fél közt, mint azon ideig. A nádor augusztus vége felé — még Bethlen panaszos levelének vétele előtt — válaszolván a budai vezér fenn közlött levelére, közvetítő

utakat ajánl a kiegyezésre a pasának. Levele itt következik.

Eszterházy Murtéza pasához.

„Rövid választ az budai vezér ő nagysága, mi szomszéd úr barátunk hozzánk küldött követségére.“

„Négy rendbeli dolgokról vagy on kiváltképpen közöttünk az kérdés, úgymint:

„Az követség küldésből; Erdélynek, Moldovának és Havasalföldének ebben az mostani békességben való emlékeztéről; az holdolt falukról, és Vácz dologáról is.

„Mely dolgokról mivelhogy az én szomszéd ur barátom igen sokat és bőven ír, talám nekünk is mindazokra rend szerént kellenék felelnünk; de szót nem akarván szaporitanunk, noha azokra elegendő és méltó s bizonyos választot adhatnánk, megmutatván különben való léteket, egy szóval mondjuk csak azt, hogy mindazok oly informatiókból mentenek ő nagysága eleiben, az kit jövőendőben maga is megtapasztal ő nagysága, hogy különben vagy on, kiről jóllehet szóval ugyan bőségesen fog azért szólhatni szolnoki olaj-bék uram; — hanem csak igen rövideden így akaránk mégis felelni arra az négyrendbeli dologra:

„Először is, hogy az mi az követség dologát illeti; méltósága ellen az római császár semmi dologra nem mehet, — az penig igen méltósága ellen lenne, hogy egyik követe megjövén az Portáról, az kinek lovának verítéke is alig száradott még meg, hogy viszont új követét bocsássá alá; — hanem hogy egyenlő képpen először postakövetek által köszöntse az két esá-

szár egymást és az békeségnek jó hírét is megküldvén egymásnak, szorgalmazták az fő követésegeket mind az két részről. és az mi követink Komáromba s az ő nagysága részéről Esztergomba jövé, egymást jelenlétekről tudósítván, Esztergom és Komárom között megváltozzanak az követek. Erre hogy reá menjen az mi hatalmas császáruk, mi sokat fáradoztunk, az kiben, — csak lássuk az több dolgoknak igazítását, — reméljük, hogy fogyatkozás nem is lesz.

„Az Erdély felől való emlékezetnek — az mint azelőtt is — most is semminemű szükségét nem látjuk; mert mind fejedelmével, mind penig Erdély országával magán való kötése vagyon az hatalmas római császárnak, melyet hitlevelével is megerősített. Nem kell azért semmit tartani nekik innét, — csak ők is az mi császárukkal való kötéseket tartsák erősen meg.

„Az holdoltság dolgát is az mi illeti, soha az holdoltatásnak vége nem lenne és az békeségnek is állandóságot nem ígérhetnénk, ha az hatvan faluknak megeresztése után az békeség ellen a minemű falukat beholdoltattanak, vissza nem eresztenének, a kik mivel nem is oly sok számmal vadnak, érette nem méltó ő nagyságának az békeség dolgában akadékoskodni, s nekünk efféle faluknak végezés által való beadása hitünk ellen is lévén, hogy efféle kívánságokkal ne terheljen ő nagysága bennünket, kérjük ő nagyságát.

„Az vácsi dolgot penig az mi illeti, három dolog vagyon, az kit abban cselekedhetnénk. Egyik az,

hogy megadják és ereszszerék mi nekünk. Másik az, hogy — az mint az gyarmati tractában — fennhagyassék. Harmadik: hogyha elrontatnék a palánkja.

„Az mi az elsőt illeti, — hogy megeresztessék, — az mindenképpen illendő dolog és méltó is, az mint azt sokrendbeli írásunkban meg is mutattuk. De hogy odahagyassék, az teljességesen lehetetlen, mert az hatalmas római császár liti ellen volna s mind az egész keresztyénségnek, és semmiképpen ő felsége arra reá sem megyen. Fennhagyni pedig úgy, az mint az gyarmati tractában volt, habár azon megalkhatnánk is, mi semmiképpen nem tanácsolhatjuk sok tekintetekre s nagy okokra néve, az kiról most semmit sem írunk. Az harmadik dolgot a mi illeti, arról olajbég urammal beszélgettünk. Mi — úgy vagy — nem örömet látjuk azt is; de talám abban nyujthatnánk mi is törekedésünket az római császárhoz, — noha kedvünk ellen.

„Az több dolgokról, hogy az mi szavainkot s úgy, a mint az mi szánkból vötte olajbék uram, megmondja ő nagyságának az vezérnek, kívánjuk.

„Az mi az több dolgokat illeti pedig — és ezeket is mi is már az commissarius urakra tartjuk — vagy on mindenekről tanulságok ő kegyelmeknek. Eddig is ezekben hogy könnyebbíthessük az jó békeséget, azért akartunk fáradozni és azért is, hogy ő nagyságához, az vezérhez, jó úri barátságunkat és szomszédságunkat mutathassuk. Azzal már ő nagysága szabad: mint veszi az mi ebbeli fáradságunkat és sok rendbeli törekedésünket. Több jóakaratusunkat

mi az békeség dolgában ennél már, az kit mutattunk, nem is mutathatjuk. Reménljük, hogy ő nagysága is, az mi szomszéd ur barátunk, mindezeket előtte viselvén, úgy alkalmaztatja az dolgot, hogy tovább se az két hatalmas császár fejét se az magunkét ne kellessék fájlalnunk ezért. Aug. 27. 1627.¹⁾

Azon enyhébb föltételeket, melyek a fentebbi levélben foglaltatnak, a nádor a hadi készülétek folytatásával is támogatta, válaszul a törökök hasonló tüntetéseire.

Midőn a nádor a fentebbi levelet írta, már akkor Szőnyben is elkezdődtek az alkudozások a szultán és magyar király biztosai közt. A két fél biztosainak összegyűlésére augusztus 26-ikán késznek nyilatkozott a török fél. Az első találkozás augusztus 27-ikén volt, mintegy ötven nap múlva az utolsó ülés után.

Most már mintegy tizenhat nap alatt létrejött a békeokmány. Ezen tizenhat napi alkudozásokról nincsenek részletes adataink; ²⁾ de bizonyos az, hogy folyvást a nádor vezette az alkudozásokat; — a szőnyi biztosok minden fontosabb kérdésben hozzá fordultak utasításért, s némileg ez okozá, hogy még rövidebb idő alatt nem lett meg a szerződés. ³⁾

A fennforgott három fő nehézség közül a követ-ség ügye akkép fogadtatott el, a mint a nádor Mur-téza pasának a fentebbi levélben javaslá; Vácz dolga

¹⁾ Minuta a kismartoni levéltárban. Tractatus Turc. Pars I.

²⁾ Toldalagi naplója csak augusztus 17-ikéig maradt fenn. Az erdélyi muzeumi — hihetőleg egyetlen — példány többi része elveszett.

³⁾ Jászai, 255. l.

elnapoltatott, a rendes diplomatiai működésre bízván az e részben való további alkudozás, a mint a nádor ugyanazon levélben nem látszott egészen idegennek tőle. Erdély — a nádor kívánatához képest — nem foglaltatott a szerződésbe; — és végre elfogadták a törökök azon elvet, hogy a zsitvatoroki s más korábbi végzések czikkei, melyeket a mostani szerződés el nem törül, épségben maradjanak.

A szerződés tehát, lényeges részeiben elég kedvező volt, s a nádor türelmének, erélyének s diplomatiai ügyességének müve az mindenek fölött.

Maga a békeokmány, melynek mind magyar, mind latin, mind török szövegét egyaránt hitelesnek tekinték, magyar eredeti szövegében itt következik.

A szőnyi békekötés cikkelyei:

„Minthogy az időtől fogván, mióta az ennekelőtte való végezesek, ugymint zsitvatoroki, bécsi, komáromi és utolszor gyarmati, az két hatalmas császár között lettenek, sok különb-különbféle ellenkező dolgok történtenek mind az két részről, melyekkel az megnevezett békességek megbántódtanak: Látván az két hatalmas császár az szegény megnyomorodott községnek inségét, könyörületességből indéttattanak arra, hogy az megnevezett végezesek ujjban helyre álléttassanak, és azok ellen történt dolgok eligazittassanak. Annakokáért bizonyos főcommissariusokat, minket rendeltek mind az két részről ő hatalmaságok, az kik ez dolgot jó végben vigyük, ugymint az hatalmas Ferdinand római császár, Német, Ma-

gyar, Cseh, Dalmatia, Horvát, Tót etc. országoknak királya ő felsége részéről az nagyságos Sennyey István váci püspöket, római császár ő felsége tanácsát és Magyarországon udvari cancellariusát; az tekéntetes és nagyságos Gerardus Questenbergert, szabad urat és azon fölséges római császárnak hadakozó tanácsát, az nagyságos galanthai Eszterházy Dánielt, szabad urat és azon római császárnak ő felségének tanácsát; és az nagyságos Kohári Pétert, szabad urat és mégis ugyanazon római császárnak ő felségének tanácsát és az Dunántúl való végházainak vicegenerálisát. Az hatalmas török császár szultán Murat kán, Mekka, Medina és Jeruzsálem és sok több országoknak császára részéről, parancsolatjából és teljeshatalom-adásából az tengeren innét való hadainak főszerdárját és kedves vezérét, Budának helytartóját és ennek az szent békességnek tractájának hatalmas császár képebeli főcommissariusát, az tekéntetes és nagyságos vezér Murtéza pasát, kinek itt jelen nem létében ugyanazon teljeshatalommal levő ő hatalmassága commissariusit, az nagyságos budai mufti Isza effendit, az nagyságos egri Mehemet pasát, az nagyságos Ahmet esztergami békét, az nagyságos Muharem szolnoki békét, és az böcsületes Dsilán budai azap-agát; az felséges erdélyi fejedelem emberének, az nemzetes Tholdalaghi Mihálynak, Maruszéknek király birájának jelenlétében. Az kik egybe gyűlvén az szőnyi mezőben, ezerhatszáz és huszonhét esztendőben, szent Mihály havában, sok tanácskozások és fáradságok után, az követke-

zendő articulásokra léptünk és ezeken nyugodtunk meg :

Első *Articulus*.

Minden rendbeli, az szent békességre nézendő végeztések és azoknak articulusi, tudniük zsitvatoroki, bécsi, komáromi és gyarmati, az melyek ennekelőtte elvégeztetnek, és mostan másképen nem csináltatának, vagy meg nem újítottanak, minden részeiben, cikkelyiben és punctjaiban megmaradjanak, és erősen s felbomolhatatlanul, mind az két részről megtartassanak.

Második *Articulus*.

Mivel úgy mi köztünk commissariusok között bizonyos okokból Vác dolga mostan el nem végeződhetett, főképen penig Bolondvár miatt, ugy alkudtunk meg arról, hogy ez az dolog az mostani főkövetségek által az hatalmas császárok portáján végeztessék el, és ha szintén akkor végbe menetele nem lehetne is, mindaddig az szent békeség szentől megtartassék mind az két részről, és Vác is ezen állapotban maradjon, valamíg az hatalmas császárok magok ez dologról végezést nem tesznek, a mint az gyarmati végeztés is magával hozza.

Harmadik *Articulus*.

Az Horvátország határiban mind az két részről ujonnan építettett palánkoknak elvonása felől, melyeket az végeztések ellen csináltak, megerősítettik

az előbbi gyarmati harmadik articulus, úgy hogy az követségnek változása után tizedik nappal, ugymint januarius havának, a következő ezer hatszáz huszonnyolcz esztendőbelinek, 12. napján, mindjárt kezdjenek hozzá, és el is végezzék az két részről arra rendeltetett urak, ugymint az hatalmas római császár ő felsége részéről az tekintetes és nagyságos gróf Tersaczk Miklós, és az hatalmas török császár részéről, az tekintetes és nagyságos vezér Murteza pasa rendelkezéből, az nagyságos Mehemet egri pasa. Hogyha pedig ezeknek valami akadékok lennének, mások arra rendeltetve lesznek alkalmasak mind az két részről.

Negyedik *Articulus*.

Hogy az szent békességet végbenvivén az commissarius urak az két hatalmas császárok között, ő hatalmasságok neve alatt bizonyos és úri renden való előljáró követek által, ugyanezen tractának helyéről, az commissariusoknak jelenlétében, tudósítsák egymást róla, elküldvén az commissariusok peccéses végezéseket, hogy mind az két hatalmas császár hasonlóképen erősítse meg, melyet ő hatalmasságok peccési alatt az főkövetek kezekben adjanak, és mind az két részről egyenlő ajándék küldessék, mely ne legyen bátor derekas, azután négy holnap alatt küldessenek el az derekas követségek az feljöl megírt és megerősített frigylevelekkel, úgy hogy a jövőndü karácson napjára az hatalmas török császár követi jüjenek Esztergomban, és az hatalmas római császár követi Komá-

romban, és onnét egymást tudósétván, januarius havának második napján ezer hatszáz huszonnyolcz esztendőben az hatalmas római császár részéről való követ Szönyben szálljon, az hatalmas török császár részéről való követ pedig Almásra, az két falu között egyenlő köz helyen egyszersmind változván, az hatalmas török császár főköveti az hatalmas római császárhoz jöjenek böcsületes ajándékokkal, és az hatalmas római császár részéről való követek hasonló ajándékokkal menjenek az fényes portára.

Ötödik *Articulus*.

Az mi pedig az holdúlt falukat, azoknak panaszit, sok rendbeli inségit és summáit, és ujonnan erőszakkal, vagy akármi módon az végezések után és azok ellen elfoglalt és holdúlásra sadózásra erőltetett faluk, és az békesség ellen mind az két részről ujonnan építettött palánkok, és az holdultságban lakozó nemesek dolgát illeti, mind az két részről azok az előbbeni végezések, tudniillik az zsitvatorkinak a tizenhatodik és tizenhetedik, az bécsinek harmadik, az gyarmatinak negyedik, és az komárominak is continentiája és articulusi szerént igazétassanak el, úgy, hogy az hatalmas római császár két arra való alkalmatos főúri embereket rendeltessen, kiknek egyike az Dunántúl való földre, az másika pediglen az Dunán innét valóra legyen; az hatalmas török császár részéről is két kapucsi pasa küldessék az portáról, egyik az Dunántúl való földre, másik az Dunán innét, és csak bizonyos közhelyen együvé gyűlvén, a

magokkal leendőikkel, az kiket az magyarországi palatinus, és az budai vezér ő nagyságok melléjek rendelnek, mindennemű dolgot igazétsanak el és vigyennek jó végben, úgyhogy mind az két résznek az ő igaza meglegyen. Az holdult faluknak pedig sumájokat, se adójokat feljebb ne verjék addig, a míg az elrendeltetött commissariusok egybengyülvén, azokat eligazéjták, és annak eligazétására elrendeltetett urak, mind az két részről az jövődő ezerhatszáz huszon nyolcz esztendőben, tizenkettődik januarii hozzá kezdjenek.

Hatodik *Articulus*.

Az rabok dolgán úgy alkudtunk meg, hogy az mely rabok az mostani induciák alatt, melyek az nagyságos Magyarország palatinusa és az nagyságos budai vezér között lettenek, elvitettenek, azok mind az két részről ingyen bocsáttassanak el minden sarcz nélkül. Az melyek pedig azokon kívül találtnak, azokat egyikét az másik rabért adják vissza. Az kiknek pedig sarczon kölletik kiszabadólni, az türhetőképén legyen, mely dolgot az magyarországi palatinus és az budai vezér ő nagyságok igazétsanak el.

Hetedik *Articulus*.

Minthogy az előbbeni szent békességnek idejében csak kilencz esztendő vagy on hátra, az megromlott szegénységnek épületire tetszenék az commissarius uraknak, hogy bátor huszonöt esztendeig tartat-

nék meg mind az két hatalmas császárok részéről az békesség; mindazonáltal az hatalmas császárok végezzék el az mostani főkövetség által, ha annyi, több, avagy kevesebb esztendőkre akarják megtartani, és azt irassák be magok ő hatalmasságok hitlevelekben.

N y o l e z a d i k *Articulus.*

Az csatázásoknak tilalmáról, és az kereskedőknek szabados útjokról, hogy mind az kétrésről az hatalmas császárok országai békével maradjanak, megerősítettnek az előbbeni, ezekről való articulusok minden részeiben, az kik pedig azok ellen vétnek, azokat az generalisok, pasák és békek mind az két részről büntessék meg, ha azok pedig meg nem büntethetnék, az hatalmas római császár részéről Magyarország palatinusa ő nagysága, az hatalmas török császár részéről pedig az budai vezér ő nagysága, engedelem nélkül büntessék meg, azokat is, az kiknek akarattjokból efféle békesség ellen való dolgok történnek.

K i l e n c z e d i k *Articulus.*

Minthogy az tiszteknek gyakor változások az szent békességben akadályt szerezhet, az végvárakban olyan kapitányok, pasák, békek és gondviselők tartassanak mind az két részről, az kik békesség-szeretők, és szegénység-oltalmazók legyenek, azok pedig az ő tisztekben és hivataljokban sokáig megmarad-

janak, és ezt az szent békességet, melynek végbenvitelében most is fáradozott az nagyságos Murtéza pasa budai vezér ő nagysága, megtartván és oltalmazván, az ő tisztiben és hivataljában sokáig megtartassék.“

Tizedik *Articulus*

Az hatalmas török császár ő felségének, az tengeren avagy szárazon lévő minden országainak és tartományainak az felséges római császár részéről és hadaitól semmi bántások ne legyen, és az felséges római császárnak, avagy tengeren avagy szárazon lévő minden országainak és tartományainak azon hatalmas török császár részéről, sem hadaitól, semmi bántások ne legyen.

Tizenegyedik *Articulus*.

Az megnevezett dolgok kívül, mindennemű kártételek és ellenkezések mind az két részről, az zsitvatorki, bécsi és a több végezések ellen, az mostani frigynek idejéig az kik lettenek bizonyos okokból, mind az két részről, azok elnyomattak legyenek és elfelejtve. Az mostani végezések penig mind az két részről, minden nemű részeiben szentül és minden fogyasztás nélkül minden rendektől megtartassanak. Mindezeknek nagyobb bizonyására, mi az feljöl megnevezett teljes hatalommal levő commissariusok, ugyanezen szőnyi mezőben, ezeket az articulusokat, kezünk írása alávetésével és pecsétünkkel megerő-

sétettük. Mivel pedig az nagyságos vezér maga jelen nem lehetett az végezésben, végeztük azt, hogy ő nagysága is, az római császár ő felsége részéről való commissariusoknak, ezeknek megerősítését megküldje mentől hamarább. Actum in campo Szőnyiensi, die 13. mensis Septembris Anno 1627.“

Stephanus Sennyey
episcopus vaciensis m. p.
(P. H.)

Daniel Eszterházy m. p.
(P. H.)

Gerardus Questenbergh m. p.
(P. H.)

Koháry Péter m. p.
(P. H.)

Következik az öt török biztos aláírása és pecsétje. ¹⁾

Ezen békeokmány függelékének tekinthető a török biztosok által ugyanazon nap kiállított következő okmány:

„Mi az tekéntetes és nagyságos budai Isza mufti effendi, az tekéntetes és nagyságos egri Mehemet pasa és nagyságos Ameth esztergomi bég, az nagyságos Muharrem szolnoki bég és az böcsületes budai Csihány azáp aga

„töttünk ilyen végezést az hatalmas római császár commissariusival:

---

¹⁾ Gévay, külön kiadása, Bécs. 1837. (Mindhárom szöveg). Jászai a „Tudomány-tár“ idézett kötetében. A fentebbi itt közölt szöveg néhány szó változtatással vagy is jobbitással van adva az Eszterházy levéltárban (Tractatus Turc.) található egykoru másolat nyomán.

„Mivelhogy az holdultságnak nyomoruságos inségének felettébb való, elviselhetetlen adózásoknak eligazéttása haladott az portáról rendeltetett kapucsi-pasák és az mellé deputált commissariusok eligazéttására, — azért fogadjuk az mi peesétes levelünkkel, hogy míg az megnevezett kapucsi-pasák el nem igazéttják azoknak dolgokat, semminemő ujjobban való adófizetéssel nem erőltetjük az szegénységet sem az Dunántul, sem innét, sem reájok ki nem küldünk senkit; az földesurak mindenik küldje be az török urakhoz jobbágyit, az mit hozhat adójában, hozzon, miglen az többinek szerét tehetik és az elvégezett fizetésnek napjáig beküldhetik. Sőt még adójokban is az iszpáják, az miből lehet, elengednek és sem fogják, sem verik őket. Hanem ha az kapucsi pasával az magyar rendről elrendelt commissariusok, az miben végezik el srendelik, azután azt tartoznak megfizetni.

„Ennek bizonyosságára adtuk peesétes levelünket.
Actum in Szőny Anno 1627. 13. septembris.

„Kévántatik penig, hogy az mi jó akaró szomszéd barátink erre nézve az jobbágyokat sokáig ne mulattassák az bemenéssel, hanem mentől hamarább, az mivel tartoznak, azzal beküldjék.“

(A fentebbi török biztosok aláírása és peesétje).¹⁾

---

¹⁾ Egykoru másolat a kismartoni levéltárban. „Tract. Turc.“ Pars. I.

XIII.

A szőnyi béke 1627. szeptember 13-ikán meg volt ugyan írva; de, mint pontjaiból kitűnik, az alkudozások tárgyát képezett némely kényes pont további alkudozásokra tartatott fenn és a már fogalmazott okmány ratificatiója is kérdésesebb volt a török udvárnál, mint rendesen a békekötéseknél szokott lenni.

A szerződés 4-ik cikke értelmében, úgy látszik, azonnal elküldetett Szőnyből egy magyar fő ember a biztosok által megpecsételt kékeokmány nyál Konstantinápolyba. Ezen magyar fő ember Balogh István volt, — míg török részről Mohammed bég küldetett Ferdinándhoz.¹⁾

Balogh István november első harmadában érkezett meg Konstantinápolyba. — Mint a portán volt angol követ írta november 13-ikán: „Bethlen rendkívüli követe ideérkezett s hat nappal később a császár internunciusa az ő o l a j á g á v a l^a.²⁾ Másnap 14-ikén pedig: hogy a német császár követe azelőtt néhány nappal hozá meg a szőnyi béke czikkelyeit. Mindamellet azon napig még nem nyert volt kihallgattatást a por-

¹⁾ Jászay az, i. h. 266. l.

²⁾ Roe 693. l.

tán s az angol követ kezét fogott a belgával, hogy ezen fogadtatást minél tovább hátráltassák.

Bethlen ez ügyben korántsem tartott az angol követtel, — sőt Balog István követtel tette magát összekötetésbe a ratificatio előmozdítására. Habár az alkudozások folyamát hátráltatta, s méltó gyanúkat ébresztett maga ellen, annyi áll, hogy a békepontok elkészülte után a ratificatiót maga is sürgette a portán. Ismeretes a fejedelem rendkívüli követe Mikó Ferencz utasítása, melynek iránya egészen véve az, hogy a békepontokat, mint a portára nézve adott viszonyok közt előnyösöket, ajánlja. Ez természetes is. Maga és a budai vezér levén megbizva a szónyi béke szerződés elkészítésére, Bethlen mind magát mind a vezért művökben dicsérni iparkodott. Csak Erdélynek a szerződésbe föl nem vétele miatt vádlá a török biztosokat. Láttuk, hogy az alkudozások folyamában Tol-dalagi nem kívánta Erdély fölvételét a szerződésbe — ennek kieszközlése a török biztosok és a budai vezér szerepébe tartozott. — Most Bethlen Mikó Ferencz által azt panaszlá föl a portán, hogy a török biztosokon mult Erdély kihagyása a szerződésből; mert a király biztosai beleegyeztek volt, hogy Erdélyre nézve egész átalánosságban annyi mondassék ki, hogy „egyik császártól se legyen bántása“; de ezt a török biztosok vetették el, — maga Murtéza pasa sem mervén a szultán nevében ilyet ígérni meg. Bethlen meghagyja kövétének, eszközölje ki a szerződésbe fölvételét azon helynek, melybe a németek már beleegyeztek volt.¹⁾

¹⁾ Gr. Mikó Imre „Erdélyi tört. adatok“ I. k. 363. l.

Mikó Ferencz buzgón fáradozott Konstantinápolyban a ratificatio kieszközlésén, s kétségkívül az Erdélyre vonatkozó pont beiktatásán. Az angol követ minden ellenkező törekvése hasztalan volt. Egyelőre nem ismervén a békepontokat, abban a tévedésben volt, hogy a szőnyi béke nem egyéb, mint a zsitvatorokinak megerősítése, s főképp attól tartott, hogy mint emennek egyik pontjába, az újabb szerződésbe is bele van foglalva Spanyolország is, mi a protestans hatalmak érdekei ellen lesz vala. De már eleve nem sok reménye volt a különben oly nagy befolyásu angol követnek, hogy meghiusithassa a ratificatiót. Még october 30-ikán (midőn Balog István még meg nem érkezett volt) azt írta Roe, hogy szándéka azt követelni a portától, nehogy megerősitse a szőnyi békét, míg a porta szövetségesei (Dánia, Anglia, Svédország s. a. t.) bele nem foglaltatnak. „Ezzel, mond az angol követ — üthetek némi zajt; de úgy itélem, fogamat nélkül. Legtöbb, a mit remélhetek, a spanyolok kizárása, kik kétségkívül igyekezni fognak, hogy ezen az ajtón juthassanak békéhez.“

November 15-ikén az angol és hollandi követ a nagyvezérnél kihallgatáson levén, emlékeztetést szolgált az azon ígéretére, hogy a porta nem fog békét kötni a római császárral, a nélkül, hogy bele ne foglalja azon királyokat és fejedelmeket, kik a porta szövetségesei és hogy Németország szabadságát kikötné.

A vezér azt felelte, van egy záradék a szerződésben, mely általánosán a porta minden barátjait (amicos omnes) magában foglalja, s ez éppen annyira

szól a többi barátokra, mint az erdélyi fejedelemre.¹⁾

Az angolkövet azt felelte: Ez csak a császáriak csele, s nincs semmi nyomatéka; mert a keresztyén világban kötött szerződések ily általános kifejezései nem szoktak kötelezők lenni, — csak „pro forma“ igtatják be, nem hogy érvényök legyen. Ebből is látszik a császáriak kétszínűsége és ravaszsága; mert céljuk, hogy mihelyt jó alkalmuk lesz, szabad legyen boszút állani Bethlenen, ki ily módon ki van zárva a szerződésből.²⁾

Roc kérte a vezért, mutassa meg neki a szerződés szövegét, hogy bebizonyítsa, mennyi abban a csalás és kár; mert a török császár becsülete ellen volna, ha igaz, hogy a szerződés a zsitvatorkit megújítja, s nevezetesen ha az azóta elfoglalt erődök s így Vác visszaadását kiköti, — s ha a zsitvatorki szerződés 4-ik czikke szerint a spanyol király is bele foglaltatik.³⁾

A vezér azt felelte, hogy a szőnyi békének csak török szövegét látta még, melyet a budai mufti hozott meg neki; de még nem olvasta a római császár küldte szövegeket. Hanem másnap lesz kihallgattatása a császár nuntiusának, s akkor megkapván tőle a más (magyar és latin) szövegeket is, közölni fogja

¹⁾ A vezér ezen állítása valótlan volt — a szerződés szövegében ily kikötést nem találunk.

²⁾ „ . . . to be free to be revenged, by implicit exclusion of that prince, when their affayres were fytt for yt.“

³⁾ A zsitvatorki 4-ik czikk végén ez áll: „Et si Rex Hispanus quoque pacem inire vellet, non contrariaremur.“ (Corpus J. H.)

vele, az angol követtel, és véleményét is ki fogja kérni felőle. Nem áll — mond a vezér — hogy a zsitvatoroki szerződés ujíttatott volna meg, — hanem most „ex re integra“ új kötés keletkezett, melyben nincs s nem is lehet szó a spanyol királyról. A mi Vácztot illeti, arra nézve nehézség nincs; mert annak ügye ide, a portára van utalva s a szultán kegyelmétől függővé téve, — a mi ha meg nem adatnék is, a békére befolyással nem lenne, hanem eldöntetlenül marad a kérdés, mint azelőtt volt.

Roe megmutatta, ugymond, hogy ebben megcsalták a portát; mert a római császárnak nyílt ajtó hagyatott a háboru megkezdésére, mikor csak neki tetszeni fog. Szükséges a vizsályt tisztába hozni s minden bizonytalanságnak véget vetni.

„De — veti hozzá az angol követ, — azoknak hiában valók a helyes okok, kiknek nincs fölfogásuk, vagy egy kissé tán az ázsiai ügyek félelme foglalja el lelköket. Egy szóval tünnünk várnunk kell jobb időkig, s csak általánosságokat kaptunk feleletül, melyek habár ígérni látszanak valamit, nem lehet belőlök semmit következtetnünk; mert a két birodalom, (a török és német) annyira hasonló helyzetben vannak, hogy a kénytelenység hajtá őket némi időt engedni egymásnak, mindamellett, hogy egyik sem hiszen és bízik egy kiengesztelt ellenség színlett barátságában. Véleményem az, hogy meg nem gátolhatja semmi azt, a mit mindkettő egyenlően, bár különböző czélból, ohajtva ohajt.

„Nem mulasztandom el megkeresni ezen biroda-

lom valamennyi miniszterét s megmozdítani minden követ, — az eredményt a minden emberi szándékok isteni intézőjére bízván. Úgy vélem, hogy sokat, s talán várakozásomnál többet érek el, ha csak oly nehézséget vagy kétséget vethetek közbe, a mi Bécsből választ vagy fölvilágosítást fog megkívánni.“

Roe Tamás a vezérnél találkozott Mikó Ferencz-czel is, az erdélyi fejedelem követével, ki azt mondá neki, hogy fontos közlendői lennének, mire az angol követ csudálkozását jelenté ki, hogy oly fontos levén az ügy, nem sietett azt megérkezte óta közölni. Mikó azt felelé, a dolog még nincs megérve, s a béke ügy nem áll oly kedvezőtlenül, mint Roe gondolja. Utóbbi a vezért föl szólítá, beszéljen nyíltan: minő irányban működött „Gábor“ ezen béke ügyben s mi az ő követének szándéka? A vezér azt felelte, s nagy esküvel erősíté, hogy Gábor ép úgy gondolkodott ezen tárgyban, mint ő, az angol követ, s most is egyezik az angol követ törekvéseivel; mert arra biztatja a szultánt, hogy soha se higyen a német császárnak.¹⁾ De — írja az angol követ — azt nem mondá a vezér, hogy Bethlen a jelen szerződés ellen működne. „Mit higyek már? — így szól — Sybilla oraculumai könnyebb földatok!“²⁾

November 17-ikén az erdélyi követ, Mikó, csakugyan meglátogatta Roe Tamást, s több más köztök

¹⁾ Mikó Ferencz utasításában csakugyan benne van ez az intés — pro forma — ; mert különben Mikó nagyon ajánlá a szűnyi szerződés elfogadását.

²⁾ Roe Negotiations 700—701. ll.

fennforgó kérdés közt, előfordult a szőnyi béke ügye is. Mikó e részben nyíltan beszélt. Kijelenté, hogy utasításában benne van ugyan általános kifejezésekben, hogy intse a szultánt. ne bizzék a német császárságban; de az meg hagyva nincs neki, hogy a béke pontok ratificálása ellen működjék. Különben ezen ratificálás napja is meg van már határozva, — így nem valószínű, hogy az ellene való működés sikeres legyen. Azonban állítá, hogy a fejedelem nem szereti ezen szerződést s ohajtaná, hogy legalább elhalasztás-sék. Erre azt kérde az angol követ, mit gondol Mikó, minő uton lehetne ezen közös ohajtásukat létesíteni, hogyan lehetne a békepontokban valami oly nehézséget találni, a mi megkívánná, hogy a császár küldötte új utasításokat legyen kénytelen bevárni Bécsből, a mi 2 vagy 3 hónapi időnyerés fogna lenni? Ezalatt fordulat állhat be akár Persiában akár Németországban a protestans fejedelmek hasznára. Eczélből az angol követ kívánta, hogy Mikó mutassa meg neki a szőnyi béke pontjait. Erre Mikó a portán levő új és régi erdélyi agenssel magyar nyelven értekezvén, (mit Roe nem értett) Mikó azt felelte, hogy teljesíteni az angol követ kívánságát s másnap közleni fogja vele a békeczikkelyeket, oly föltétel alatt, ha szoros titkot fog tartani. Lesz abban elég, a mibe bele lehet akadni, mondá Mikó, — s miután az angol követ elolvasandja a czikkeket, találkozzanak ismét tanácskozni a teendők felett.¹⁾

Az angol követ két napig várta hiában, hogy

---

¹⁾ Roe, 707—708. l.

Mikó megküldi neki a szőnyi békepontok másolatát. Ekkor levelet irt neki, emlékeztetvén ígéretére, s arra, hogy minden napi késedelem nagyon káros most, midőn a császár követe komoly lépéseket tesz a ratifikáció kieszközlésére. Mikó — mond az angol követ — azt felelé, mintha neki, Bethlen követének, ki közlelről van érdekelve a béke által, ennek okmánya nem volna kezénél s mintha azt mástól kellene használatra elkérnie, — és több ily léha mentségeket hozott föl, melyek világosan mutatják az ő csalfaságát „Jövőre ígért barátsága pedig hasonlatos a vízhez, mely megfűllasztja az eleven embert, s mikor halott, uszni tanítja és segíti.“

De legnevezetesebb az angol követnek a nagyvezérrel november 20-ikán három egész óra hosszát tartott beszélgetése.

Roe mindennek előtt emlékezteté a vezért adott szavára, mely szerint nem fogja siettetni azon béke ügyét, melyet idővel ők megbánhatnak. „Megvallom, írja az angol követ, nem vagyok oly tudatlan, hogy a békére való teljes eltökélésöket megváltoztatni remélhessem; de mint igaz barátjok, segítni és védni akarom őket a tulságos hibák ellen. Azért csak arra kértem, hogy a császár követét legalább egy hónapig tartóztassák ott.“ Ezalatt a persiai ügyek jobbra fordulnak, a lázadó Abáza pasa legyőzetik; Németországon hasonló jó eredmény várható; mert mint Bethlen követe mondá, a dán király egy nagy ütközetben megsemmisítette Tilly seregét, mi ha valósul, a császár oly szorult helyzetben lesz, hogy a portára

nézve kedvezőbb béke föltételekbe lesz kész beleegyezni.“ Azt is hallám — folytatá Roe — hogy a császár követéhez egy titkos futár érkezett, ki meghagyá, hogy siettesse a béke aláírását, — a mi valami sürgős szükségre mutat. Azért ha ők, a törökök, egyebet nem tesznek is, mint csak az el nem igazított nehézségeket hozzák föl s csak tartózkodást mutatnak, mindent kivihetnek, a mit akarnak; mert a császáriak készek magadni mindent, hogy csak időt nyerjenek. Kitünik ez abból is, hogy oly könnyen beleegyeztek Vác visszaadása ügyének függőben hagyásába. Ez annyival gyanusabb, mivel általános szabály, hogy a ki sokat enged, nagyon gyanussá teszi jó hiszeműségét; s ha a legrosszabb megtörténik, a béke, ily föltételei levén, egészen az ő hatalmukban lesz.

„A vezér, kire ezen beszéd hatással volt, ezt mondá: két nappal azelőtt nagy tanács tartatott, melyben a békeczikkelyek fölolvastattak, és legnagyobb részben elfogadtatván, határozatba ment, hogy a császár nunciusa visszabocsáttassék. De van némely pont, mint a határszél kérdése, mely nincs eldöntve, s mely a két fél biztosainak elhatározására bízott; így tehát van idő addig, míg minden el lesz döntve. Fölkért a vezér, mondjam el, mik az én kétségeim, s mikben gyanítok csalást.

„Azt feleltem: Mig a czikkelyeket nem látom, nem tudom oly jól kimutatni, miben lappang az álnokság (Semmi uton sem voltam képes azokat meg-

szerezni; mert az volt a mentség, hogy még nincsenek lemásolva s csak más időre halaszták közlésüket, — úgy hogy kénytelen voltam csak általánosságban válaszolni). Először is azt mondtam a vezérnek, kérdeje meg a császár küldöttétől, ki szerzé ezen békekötést? Ha azt feleli, hogy Ferdinánd császár, meg kell kérdezni, mily minőségben: mint császár-, vagy pedig mint magyar király? Mert — tudtommal — mint császár, az ottománok ellen örökös ellenségnek esküdött fel, s így nem tehetette azt; ha pedig mint Magyarország királya, a mint meg vagyok győződve, hogy úgy van, akkor mint császár és mint Csehország királya tetszés szerint háborút indíthat.

„Másodszor megjegyzém: Mindez kétség nélkül Ferdinand nevében kelt és iratott alá. De a háboru Magyarországon és Magyaroszágiért folyt, s következőleg a békét és Magyarország királyának kell megerősítenie. De köztudomásu, hogy Ferdinánd nem rég egy parlamentet hívott össze és első szülött fiát Pozsonyban királynak koronáztatta. Így törvényesen erre szállíttatott a béke és háboru fölötti souverain hatalom, ez ruháztatott föl a királyi tekintéllyel, s ilyenül fogadák és ismerék őt el a nemesség, városok és a nép. Ennél fogva Magyarország ezen békekötését nem ratificálván a király, megteheti, hogy el ne ismerje apja kötését s szabadon ujíthatja meg a béke szegést, aláírása lényeges levén a remélt béke biztosítására.

„Harmadszor: Ha a császár aláírása, mint olyan, mely fiát is magában foglalja, elegendőnek ismer-

tetnék is el, szükséges kifejezni azt, hogy Ferdinánd mint császár és mint magyar király erősíti meg a czikkeket; mert egy különböző, egy mástól független koronákat viselő királynak, ha személye megoszthatlan is, tettei különböző szempontból tekinthetők: mert mint császárnak, szerződései és törvényei, nem kötelezik Csehországot, sem pedig Csehországi Magyarországot, mely királyságok saját elveiken és külön szabadságaikon alapulnak. Világos pedig, hogy a jelen küldöttnek csak magyarországi küldött minősége van s mint ezen állam tagja jött, nem pedig, mint a német birodalomé. Ennél fogva szükséges, hogy legalább a császár fia is, ki királyi címet visel, ratificálja atyja szerződését.

„Erre a vezér előhivatá cancellárját a császár levelével s azt megmutatta nekem. Latinul volt írva s Ferdinánd irta alá. Nagyon száraznak találtam. Lényege, mellőzván a szokásos czimeket és üdvözléseket, ez volt: Sürgős és nyomatékos okok, különösen a határszéli rendetlenségek miatt kifosztott és megrontott szegény alattvalók sorsa birta rá, hogy a két részről kinevezett biztosok békealkudozásokat folytassanak; kik a régi végzéseket (antiquas conclusiones) elfogadták, aláírták és megerősítették. Jelen követ¹⁾ meg van bizva kijelenteni a szultánnak a császár szándékát és jó akaratját; s kéri, gondoskodjék biztosok kinevezéséről a 4-ik cikkben foglalt nehézségek elintézésére. A követet, reméli a csá-

¹⁾ Roe zárjel között üres helyet hágy nevének, nyilván elfelejtvén, vagy jól kiolvasni nem bírván a Balogh István nevet.

szár, jó indulattal fogadandja és hallgatandja ki a porta, s telhető gyorsasággal és jó válaszszal bocsátandja vissza, nem lévén megbízatása semmi nem ü alkudozásra.“

Mellőzzük az angol követ levelének többi részét, melyben leírja, mily ellenvetései voltak ezen levél olvasása után a béke ellen; mert ezen levél csak megerősíté őt azon tévedésben, mintha a szőnyi béke nem volna egyéb az előbbi szerződések ismétlésénél, s mintha e szerint Spanyolország is belefoglaltatott volna. Azonban meg kell említnünk még Roe azon tanácsát, hogy a porta kivált Vácra nézve tegyen ellenvetéseket, melyekre a császár küldötte nem felelhet, mert nincs rá utasítása, valamint megemlítendő a török vezér azon álnoksága, mely ezen feleletében foglaltatik:

„Mi meg vagyunk csalva; mert Magyarország nádora a császári fő békebiztos, azt irta nekem, hogy új szerződésen alkudoznak, miután minden korábbi eltöröltetett.“ Megköszöni a vezér Roe fölvilágosításait, melyek jó barátságának újabb jelei, s ígéré, hogy ezután is kikéri tanácsát, s hogy azonnal beszélni fog a császári küldöttel a szerződés 4-ik czikke tárgyában, mely a keresztyének által Eger és Kani-
zsa táján jogtalanul épített erődökről szól.¹⁾ Csak-
ugyan az angol követ, eltávoztakor az előszobában várakozva találta a császár küldöttét.

Azonban az angol követ élesebb látásu volt, hogy sem egész átalánosságban annyit ne lásson, hogy őt

¹⁾ Korántsem arról szól pedig a 4-ik czikk.

ámítják. Az egész beszélgetésből azt a meggyőződést meríté, hogy fáradozásai annyit érnek, mint „a szél egy szikla kimozdítására.“ És azt látta be, hogy „a törökök, császáriak és erdélyiek egyet értenek abban, hogy mindaddig eltitkolják előle a béke czikkelyeit, míg késő lesz őket zavarhatnom. Egyik (a császáriak és erdélyiek) röstelli csalárdságának, a másik (a török), gyöngeségének napfényre hozását az angol követ előtt.¹⁾

November 24-ikén az angol követ a porta egyik főítélőmesterétől (a rumili kadiaskertől) azt hallá, hogy mielőtt a békepontok megerősítenének, még lesz egy tanácskozás azon tárgyban; de habár egy s más kérdés okozhat is némi haladékot, a portán minden ember kívánja a békét. Jól tudják, hogy a szerződés sem becsületére sem hasznára nem válik a portának; de a kénytelenség befog minden száját jobb alkalomig. Azonban ígéré, hogy iparkodni fog meggátolni az igen nagy sietséget s némi elégtételt szerezni a porta barátjainak is.

Végre december 9-ikén, a császár küldötte visszautazhatott a portán megerősített okmánynyal és a szultán kíséretében levő tiszttel, ki mint ugy nevezett „kisebb követ“ kísérté el Balog Istvánt, magával vivén a szultán megerősítő levelét is.²⁾ De az an-

¹⁾ The Negociations of sir Thomas Roe. 710. l.

²⁾ „Roe, 716. l. Az angol követ erre vonatkozó levele írja, hogy „m a“ indul a követ; a levél alatt pedig nincs idő szám. De a megelőző levél, mely Bethlennek szól, november 30-ikán íratott, s úgy látszik, egy nap az itt szóban levővel. Mint hátrább kitűnik, más valószínűségek is szólanak e mellett. November 30-ika ó szerint megfelel új naptár szerint, december 9-ikének.

gol követ meg nem tudhatá, ugymond, mi van ezen levélben, mert ezek annyira titkolódnak, mintha az egész dolgot szégyenlenék. A béke czikkelyeit maig sem láttam, s a császárnak küldött levelet a kaimekám, szokás ellenére, a maga jelenlétében aranyoztatta meg, nehogy valamely hivatalnok beletekinthessen, s azt vélem, mindez Gábor követének tanácsa, ki állítólag azért küldetett, hogy kezét fogjon velünk, de én valódi Janusnak fedezém föl; mert midőn a békeczikkeért hozzá küldék, nyiltan bevallá, hogy valami mesét kell kigondolnia maga mentségére, s midőn arra kértem, ne bánják így velem, azt felelte, ne zavarjam a vizet ama czikkek magyaráztatásával. Ha, írja az angol követ, csak ezen vonatkozás volna minden, még némi becsületesség lenne a dologban. De miután helyes ok találtatott a szerződés némely czikkeinek megváltoztatására, s a vezérek azt újra iratván, közlék a császár küldöttével, oly változtatásokkal, hogy Gábort határozottan és névszerint kívánja a szultán a szerződésbe foglalni, a császári nuncius azt felelte: Ha ti arra kötelezitek a császárt, hogy a szerződés valamely megszegése esetében őt (Bethlent) háborgassa, ti is arra lesztek kötelezve ugyanazon cikk által. Ezen válasz azt a gyanut ébreszté, hogy a császáriak és Gábor közt egyetértés van, mintha azok Gábor részére titkosan odaértett függetlenséget akarnának kieszközleni a porta alól.¹⁾ — A második változtatás az volt, hogy Vác ügye intéztessék el; a harmadik, hogy a császár ron-

¹⁾ „As if they sought for him an implicate manumission.“

tassa le tetteleg az ujonnan épített erődöket, mielőtt a szerződés megerősíttetnék. De a császár küldötte erre határozottan kijelenté, hogy vagy azt a szerződést fogadják el, mely megiratott és általa elő van terjesztve, vagy semmit; hogy ő egyetlen egy szótagot sem enged változtatni, s ezt jelentette a császár levele is, midőn a szentesítést „verbum ad verbum“ kívánta.

„A küldött ezen insolentíája — mond Roe — nagyon békétlenné tette mindenik vezért, látván, hogy a császáriak saját előnyüket kényszerítéssel akarják keresztül vinni, s a megerősítés el is halasztatott, elhatározván, hogy ezen pontokra nézve irni fognak a császárnak, a békét csak általánosságban fogadván el. Ily végzéssel váltak meg a vezérek a küldöttől november 25-ikén, szombaton késő éjjel¹⁾ De más nap (azaz vasárnap, nappal) Gábor követe és két agense a kaimekámhoz mentek, s állíták, hogy uroktól levelet kaptak titok pecsége alatt, hogy legujabb tudósítás szerint a dán király serege teljesen megveretett s maga némely szigeteire menekült, egész országát és Németországot a császár lábaihoz borulva hagyván, (ezen híreket előbb a császár követei terjeszték itt). Azt tanácslá a kaimekámnak, vessen véget az ügynök, fogadjon el s írjon alá bárminő föltételeket és a császár küldöttét gyorsan és kielégítve kell elbocsátni; különben az ausztriaiak ezen győzelmeiken fölfuvalkodva, magok hasznára

---

¹⁾ Helyesebben vasárnap; mert 1627-ben nov. 25-ike ó szerint vasárnap volt. Így szombaton ültek össze; de éjjél után, azaz vasárnap oszlottak el.

fordítják a késlekedést, rosszabb föltételeket terjesztenek elő, sőt el is utasítandják a békét. Erre a vezérek sietve megerősíték a békét. Így szerzének magoknak érdemeket — mond az angol követ — Bethlem emberei a császárnál ezen béke végrehajtásában.¹⁾

Mint a török szultán megerősítő leveléből kitünik, az, 1627-ben, ő szerint november 29-ikén, vagyis új naptár szerint december 9-ikén iratott alá,²⁾ vagyis a Roe említte vasárnap után való csütörtökön. Másnap, azaz december 10-ikén kelt az a levél, melyet a szultán Ferdinándnak irt, s melyet a Balogh Istvánnal felküldött Recsep, ugyanekkor kanizsai pasává, vagyis béglerbéggé kinevezett portai ember vitt meg.

A szultán megerősíté a békét 25 évre maga és utódai nevében, mi pedig nem volt szokás a török uralkodóknál. Mellőzzük a különben jellemző irmodoru okmányt³⁾ és a Recsep pasának átadott levelet, habár nem kis meghasonlásra adtak okot; mert Lustrier a konstanczinápolyi követ december 25-ikén figyelmeztetvé a bécsi udvart a szultáni levél némely kitételeire, melyekben nincs magadva a római csá-

¹⁾ Roe, 716. l.

²⁾ Jászainál (270. l.) olvassuk az okmány végén: „Kelt“ Rebi-ul-evvel havának utolsó napján, 1037-ben.“ Mivel 1627-ben a török 1037-ik új év (ő szerint) september 2-ikán kezdődött, s az első hó, vagyis Moharrem 30, a második szafar, 29 nap, a 3-ik Rebi-ul-evvel 30 nap, — ő szerint nov. 29-ikén esik a nevezett datum. Gévay csak annyit számított ki, hogy azon nap nov. 30-ika és decz. 9-ike közé tehető.

³⁾ Mind a szultán megerősítő oklevele, mind a Recsep pasának adott levél Jászaynál olvasható magyar fordításban. Olaszul és latinul egész ép-ségben találhatók ezen okmányok a kismartoni levéltárban. Tract. Turc. I.

szárnak a kellő és szokásos tisztelet, s magokban a ezikkelben is némely kijavítandókat ajánlott, — miket Ferdinánd hadi tanácsa elé terjesztvén, ez komolyan vitatá Lustrier kétségeit.¹⁾ Ez azonban már a következő év történetébe megy át, valamint a békekötés egymásik utójátéka is; mert mint tudva van, a határjárásra és a hódolt faluk ügyének rendezésére bizottságot rendel kineveztetni a szónyi béke szerződés Ezen bizottsági munkálatok vezetése egyik részről Eszterházy nádor s másik részről Murtéza vezér pasa föladata volt.

Ezen alkudozások folyamát, melyek csak 1629-ben értek véget, majd időszámbeli sorban, fogjuk ismertetni, más közbejött ügyekkel vegyesen.

---

¹⁾ Kismartoni levéltár Tract. Turc. I.

XIV.

II. Ferdinánd september 17-ikén ír a nádornak, hogy néhány nap múlva Csehországba akarván utazni, mielőtt elindulna, némely Magyarországot illető ügyekben ohajtana vele értekezni. Miért is meghagyja neki, hogy september 22-ikére Bécsbe menjen, ott a király rendeleteit elfogadandó.¹⁾

Ferdinándnak egy ugyancsak 17-ikén kelt levele tudatja a megyékkel a béke létrejöttét, s egyzersmind inti, hogy a német birodalomba akarván indulni, a kölcsönös jó egyetértést fenntartsák s a veszélyek anyagát iparkodjanak kiirtani. Ugyanezen értelemben fogja őket inteni a nádor, „kire, mint a király távollétében való rendes országos hatóságra utalja a megyéket.“²⁾

A király továbbá september 23-ikán ezt írja Eszterháznak:

„Tudva van hivséged előtt, hogy magyar tanácsunk itt Bécsben tartott utolszori tanácskozmányában a mi kegyelmes határozatunk az volt, hogy a német birodalomba vagy más birtokainkba és országainkba való távozásunk esetében az ország megyéit

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban, Ferdinánd 1627-iki rendeletei.

²⁾ Ráth Károly. „Történelmi Tár“ VIII. 17. l.

erről tudósítsuk. Midőn tehát isten segítségével néhány nap alatt ezen útra elindulunk, sa megyékhez intézett tudósítást kiállítottuk, melyet is a szétküldés s kihirdetés végrehajtása végett hűségednek átküldöttünk, és hogy minő tartalmu legyen a mi nevezett kegyelmes levelünk, az ide mellékelt párból látni fogja: — alkalmasnak látnók, hogy levelünk szétküldése alkalmával intéstünk értelmében hűséged is intené azon megyéket a béke és az ország java előmozdítására. Maradván egyébiránt hűséged iránti császári királyi kegyünk és kegyelmünkkel való jó indulattal. Kelt Bécsben, 1627. september 23-ikán. (Aláírva) Ferdinánd.“¹⁾

A nádornak a megyékhez september 30-ikán intézett levele mindenek előtt tudtokra adja, hogy a béke megkötetett, miben ugymond, „nem keveset segített a kegyelmetek insurrectiója is.“ Szükséges, hogy az oly sok fáradsággal szerzett békének fönttartására a megyék szorgalmas vigyázással legyenek. Értesíti továbbá, hogy II. Ferdinánd király Csehországba indult fiának cseh királylyá koronáztatására, és azután elmegy a német birodalomba a béke helyreállítására, mit bizonyynyal végbe is viend. Inti a megyéket a haza javában való fáradozásra s a béke fenntartására „Igérvén, ugymond, mi is arra magunkat, hogy a mint ifjúságunktól fogvást semmi alkalmatosságot az mi édes hazánk javát néző dologban el nem mulattunk, ugy ezután is, hivatalunk szerint való kötelességünk is azt kívánván tőlünk, nagy kész-

¹⁾ Ferdinánd 1627-iki rendeletei.

séggel és igazsággal igyekezőnk édes hazánknak és nemzetünknek szolgálni, készek levén azért mindenemű fáradságot, munkát s költséget is felvennünk. Elhívén még is kegyelmetek felől is, hogy ugyan-ezen ő fölsége távollétében úgy alkalmaztatja magát hozzánk az közönséges jókat néző dolgokban, a kívül maga és édes hazája jóvát is öregbiti, az mi kegyelmes urunk atyai intésének eleget teszen és az mi kegyelmetek felől való várakozásunknak is megfelelő kegyelmetek.“ Kismarton. 1627. september 30.¹⁾

Ferdinánd, úgy látszik, 26-ikán indult el Bécsből, mert még 27-ikéről innen keltezi a nádorhoz intézett levelét, míg november 1-sején már Prágából. Mielőtt a király elindult volna, egy, elejétől végig saját kezüleg irt levelet intéz a nádorhoz, ki nem mehetett föl Bécsbe a tanácskozásra. A levél 26-ikán kelt.

Ferdinánd, Eszterházyhoz.

„Kedves nádorom.²⁾ Mivel elutazásom valamint a birodalomba, úgy nőmnek és fiamnak a királynak csehországi koronázására küszöbön van, ezen levellemmel kegyelmedtől (vobis) búcsút akarék venni s legkedvesebb magyar királyságomat nemcsak ajánlani, hanem kegyelmedet inteni is akartam, hogy az ország első rendű főuraival, főképen pedig az esztergomi érsek ő eminentiájával jó egyetértésben legyen; mert ha kegyelmetek, mint az ország első oszlopai egyetértők, a tekintetes ország (regnum inclytum) soha sem szenved semmi romlást, hanem az számom-

¹⁾ Ráth Károly, Tört. Tár VIII. 19. l.

²⁾ Minden más megszólítás nélkül: „Dilecte palatine!“

ra és tulajdon kegyelmetek számára is bántatlanul és rendíthetetlenül fog fenntartatni. Ditrichstein bibornoknak s más tonácsosaimnak, kiket itt (Bécsben) hagyok, utasításul adtam, hogy kegyelmeddel szorgalmas érintkezésben legyenek, — azont várván kegyelmedtől is. A két hónapi fizetés, mind posztóban, mind pénzben csaknem egészen készen van, a mint Forgách Miklóstól bővebben megtudhatja. Cancellárom kegyelmedhez megy, és ha valamit akar kegyelmed nekem általa jelenteni, a mi az ország javára és hasznára néző, örömet meghallgatom, s habár az országtól kissé távolabb leszek, arról mindig megemlékezem s nem is engedem szivemből kimenni. Egyébaránt maradok kegyelmed iránt állandó jóakarattal és kegyelemmel. Kelt Bécsben, september 26-ikán, 1627. Ferdinánd.¹⁾

Azonban a nádor — úgy látszik — nem teljesíthetné a király fentebbi meghívását, mely september 22-ikére Bécsbe szólítá, sem pedig a király elutazásakor nem jelenhetett meg Bécsben, — a Konstánzinápolyba menendő küldött Balog István elindításával volt elfoglalva.

A király utóbbi levelére, melyben fölszólíttatik, hogy a Magyarország javára nézendőket adja elő, a nádor terjedelmes emlékiratot küldött föl Sennyei cancellártól, melyben az ország egész akkori szomorú állapotját leírja. A cancellárhoz intézett, de a királylyal közlendő emlékirat már nem találta

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. „Ferdinánd rendeletei 1627.“

Ferdinándot Bécsben. Bár datum nélkül maradt fenn az, nyilván ideigtatandó, s itt követzik.

„Memoriale pro Reverendissimo Domino Regni Hungariae Cancellario.¹⁾

Felette igen kívántam volna, ha az ő felsége elmenetele előtt magam beszélhettem volna ő felségével ennek az mi romlott hazánknak állapotjáról. De mivel hogy az török mind táborban volt s mind az ablegatusnak beadása²⁾ még hátra volt, nem látszott consultumnak, hogy az nemességet addig házokhoz bocsássam, nem akarván az törökkel megcsufoltatnunk magunkat, hogy csak gyűltünk össze, s meg mindjárt vevén az végezéseket, őket tábori készülettel mezőn hagyván, eloszlottunk. Kérem azért ő felségét alázatosan, hogy ha mi fogyatkozás ebben esett, kegyelmesen megbocsássa. Mindazonáltal, mivel már ebben mód nem lehetett, és parancsolja kegyelmesen ő felsége, hogy az mit ő felségével szólanom kellett volna, kegyelmed által intimáljam rövideden, az kik pro nunc eszembe jutnak pro securitate regni et contentatione regnicolarum, távollétében ő felségének, ezeket ismerem igen szükséges dolgoknak:

És először is, noha ugyan, igaz okossággal nem kellenék semmi gonoszságától Bethlen fejedelemnek tartani, de mivel hogy természetiben ugyan neki az nyughatatlanság, csak legkisebb occasioval is

¹⁾ A nádor eredetileg ezt, mint sok más emlékiratát magyarul fogalmazá, úgy látszik, s azután fordította latinra. Ezen okmány magyar szövegében, melyet tán dictando íratott, az ő saját kezű javításai láthatók, míg a Ferdinándhoz küldött s szintén meglevő másolat *l a t i n*.

²⁾ Ablegatorum permutationem.

félelmes, hogy megint valami új indulatokat ne csináljon, holott ő az ő dolgait könnyen elköti az töröknél, és az is csak lásson zürzavarban bennünket, örömet engedelmet nyújt neki. Ezt pedig az gyanúságot, két kiváltképen való okból veszem az mostani időhöz képest hozzája.¹⁾ Egyikből, hogy nem szűnnek meg most is szorgalmazni mindenfelől őtet az factióknak és eretnekségeknek gyámolítói, hatalmas nagy ígéretekkel és bő pénzbeli költség adásnak biztatásával.

Másikból abból itilem nyughatatlanságát, hogy az magyarországi haereticus status is így kezdett az szomszéd országok állapotjával álmodozni, s tartnak attól, hogy szintén úgy ne járjanak mint az többi, kiket mindenfelől ingerlenek azok az rossz expulsusok, kik közül mivelhogy ide Magyarországba is nem kevés számmal jöttek mind praedikátorok s mind egyéb rendek, csudálatos dolog, a mint exaggerálják az dolgot mindenfelől, s mivelhogy Bethlen egy desperatus ember és igen felfuvalkodott s kevély, s azt ő ugyan spe devorálta, hogy az német had Magyarorszában ő neki nem árthat, méltó gondolkodni fölöle, hogy az ő felsége hadainak is messze voltát tudván és maga személyének is ő felségének, és az készületlenséget is, sub specie religionis új fegyverhez ne nyuljon, avagy ha maga nem cselekszi is aperte, subordináljon valakiket, az kik nekilázaszszák az haereticus statut és sok szabad legényt s pórságot

¹⁾ Latin okmány: Quam quidem de Betlenio suspicionem colligo potissimum ex duabus causis.

is, kihez készek az prédikátorok is, s azok által is ne inditson valamit, a mint erről vadnak sok példánk is immár az országban.

Más akadéunk az ő dolgaiban in casu mortis ipsius lehet; holott felette nagy sok erősségek vadnak kezekben azoknak az ő töle nevelt embereknek, s hasonlóképen az hajduság is alatta vagyon, és az országnak is nagy része, az kiket az ő felsége hűségére nagy dologgal és sok adománynyal kelletik hozni, s talám sokakat fegyverrel is, mert féltik állapotjokat, kit hogy megtarthassanak, oly emberhez ragaszkodtanak, az ki mindazokat kívánni fogja birni, az mit Bethlen bir most és így fegyvert kezd ezekért fogni. Kiből minemű sok rút alkalmatlan zürzavarban hozzátják esmét az országot, ki ne lássa? Ezt penig bizonyosnak tartzuk, hogy az török is segíteni fogja.

Harmad felől vagyon ilyen félelme is ez nyomorult országnak: hogy noha im az törökkel is véghez ment az békeség, mindazonáltal ő is csak az alkalmatosságra vigyáz, az mint im eléggé megtapasztaltuk az egynehány esztendőkből, s félelmes, hogy ez is vagy a mellett az praetensio mellett, hogy az mit eddig az erdélyi fejedelem birt, birja az is, a ki Bethlen után in casu mortis succedálna Erdélyben, vagy penig valami internus motus támadván vagy egy vagy más okból, a közé ne elegyítse ő is magát, s valami ruinát ne hozzon országunknak, kiktől higgye el ő felsége, hogy én nem ok nélkül is rettegek, mert im semminemű kész népünk nincsen az országban, sem penig semminemű occasióra való költségünk,

sem az szomszéd országokban semmi hada nincsen ő felségének, kiket ők mind jól tudnak. Az végházak is, a melyek az országnak oszlopi és oltalmi volnának, oly kimondhatatlan nagy fogyatkozásban vadtak mind fizetésből, mind népből, mind élésből s mind penig épületből, hogy soha senki még azt a mi hazánkban nem érte volt. És az mi kevés vitézlő nép benne vagyon is, szintén exacerbatatik s ez is egyik majd legnagyobbik félelmem, hogy desperate valami extremumra ne menjenek. Nem is tudom soha, mit tudjanak egyebet már annál cselekedni, hanem vagy az, hogy töröknek adják az végházakat, vagy pusztán hagyván, kimennek belőle, vagy mind magyarra, törökre egyaránt kell csatázniok, ki miatt sem az ország békességben nem marad, sem az törökkel való békesség meg nem tartatik, az mint immár is elkezdték, s ezek azért, hogy ha mi támadás találja országunkat, nem oltói hanem segítői lesznek veszedelmünknek.

Nem kell semmit is az vármegyékhez is bizonunk, mert soha annyit ezután nem parancsolhatunk nekik, hogy felüljenek; holott csoportostól jöven az urak és nemesek előmben, nyilván protestáltak, hogy ők ezután fel nem ülnek mellettem, mivelhogy a ki az javát és zsírját birja az országnak, többire majd ugyan senkit közikbe nem küldtenek, mely fellelte nagy botránkozásokra is esett. — És így én nem tudom, micsoda securitást ígérhessek az országban, az ő felsége távollétében. Magam is mindenestől exhaustus vagyok ennyi esztendőök alatt, és semmi-nemü szükségében az országnak én bizony nem suc-

currálhatok, mert senki nem akar segíteni; s az magamé már elfogyott, s kegyelmesen megbocsáson ő felsége, de én ugyan protestálok is, hogy oka semminek nem leszek, ha mi az ő felsége távollétében szegény hazánkat találja.

Ha annakokáért ő felsége assecurálni akarja ezt az országot, mindenek előtt ezek kívántatnak, hogy *primo quoque tempore* rendben vétessenek:

Először, ne csak az mostani rendelt fizetést adják meg az végbelieknek, hanem egyébaránt is provideáljanak tovább való fizetésekről is, mert száz közül is alig leszen egy, a kinek ebből az fizetésből csak egy pénze is jutna, hanem mind mások veszik fel előtte, az kiktől kölcsön kért pénzt és egyéb élest hogy éhel meg ne haljon, és így az mostani fizetés helyére bizony őket nem állatja, sem penig azokban való difficultásokat nem tollálja, hanem ugy kell oda menni az commissariusoknak, hogy assecurálhassák őket az jövőendő fizetésekről is, és megvigyék a vacantiákra is az pénzt, hogy *pleno numero* lehessen vitézlő nép az végvárakban, és a mellé holmi álgyu körül való dolgokra s mindennapi szükségre, kiváltképen az fő fő helyekben adhassanak valami pénzt az kapitányok kezében, avagy az esajibartoknak,¹⁾ hogy restaurálhassák vele az lövő szerszámot, mert szégyen kimondani, az minemű állapottal vadnak az lövő szerszámok is. Valami munitionból is provideálni kellene, mert abból is sok helyek teljességesen ki-

¹⁾ Zeugwerk. A régi tüzéségnél a zeugmeister utáni rang, — mint egy tüzmeister, vagy tüzérhadnagy.

fogytak, úgy hogy némely helyen alig vagyon csak lövésre való por is.

Az mely végházakban az német vitézlő nép vagyon is, az is többire mind elholt az nagy gondviselatlenség és meztelenség miatt, kik pedig elszöktek s némelyek ex desperatione törökké is lettek. Más provisiót kellene azért azokról is rendelni, mert gyalázatjára vadnak ő felségének a végházakban. Az bányákról kellene nekik valami lőhent rendelni, avagy valahonmét másunnét fizetni, mert kikeletig ha így hagyatnak, a mint mostan vadnak, jó ha száz közül is tiz megmarad.

Más az: valami kevés mezei hadat is kellenék tartani, bár csak valami kétszáz lovast is az ujbári generalis mellé, az kivel holmi latrokat kergethetne, és az végbelieknek erőtlenségeket valamente supportálná, az csatázókat is, kik a török ellen csatáznának, compescálná, és azok mellé, ha mi szükség találna bennünket, mindjárt többet is fogadhatnánk, s még is csak az egy helyt is, ugymint Ujbárat, pro-interim, míg meg látnánk hová inclinálnak az dolgok, erősitenénk meg véle, noha ha többen volnának, annyival inkább dicsírném.

Harmadszor. Semmiképen el nem kell mulatni hallgatni az eperjesi praesidium dolgát is; mert az mindenféle occasióra hasznos dolog leszen, akár in casu mortis Bethlenii, akár pedig valami motussára is, vel quorumeunque in Regno. Az vigyázhat afféle profugus roszakra is, az kik mind az regnicolákat incitálják, s mind Bethlen fejedelmet szorgalmaznak

holmi novításokra, kiról minthogy immár szó is volt és végezés lett az eperjesi polgárokkal is, gyalázatos is elmulatni, és azt ítlik az emberek, hogy vagy Bethlen fejedelemre nézve nem mertük bevinni, vagy hogy nincs annyi substantiánk, hogy eltarthassuk őket. Ezenkívül öt vármegyéje vagyon oda fel ő felségének, az kik semminemű dolgokban nem tudnak hová confugiálni; mert mivel én messze lakom tőlök, nem fáradhatnak minden dologért hozzám, s nagy panasz is vagyon tőlök az nagy gondviseletlenségről, hogy az alföldön való vármegyéknek hétét ő felsége Bethlennek adta, az ötét pedig minden oda való fő nélkül és gondviselés nélkül hadta.

Az három végház is, ugymint Szádvára, Szendrő és Putnok, senkihez bizonyos főhöz nem tartnak, hanem csak úgy vadnak magok. Erre nézve is azért szükséges volna egy főnek ott alatt közöttök lenni, az kin ugyan könyörgök is ő felségének, hogy vitesse jam tandem in effectum.

Negyedszer. Kivántatik az is, hogy az törökkel való commissio az mostani utolszori végezés szerint in suo termino peragáltassék, kit noha én reám dirigált az végezés, mindazáltal annak is az ő felsége hírével és akaratjából kell meglenni, mert noha nem tetszik, de számtalan difficultások fognak abban az dologban lenni, s valami költséget is kell azoknak az commissariusoknak rendelni, mert nem minden ember költi a magáét örömet efféle közönséges dolog mellett, hogy így solidálhassuk ez aránt is az törökkel való békességet.

Ötödször. Kivántatik az is az ország securitására nézve, hogy ő felsége parancsoljon az győri királyképének és az komáromi kapitánynak is, s az szerint az tótországi generalisnak is, hogy jó correspondentiát tartsanak velünk, és ingruente aliqua gravi necessitate, minden jó akaratjokat és segedelmeket nyujtsák az ő felsége szolgálatjában hozzánk.

Hatodszor. Az ország securitásához való dolognak esmerem azt is, hogy casu quo vagy meghalna Bethlen, vagy valami uj tumultust inditana, avagy egy vagy más okból zürzavarunk támadna, csak valami kevés idegen népnek is kellenék itt az szomszédságban valahol lenni; mert, kegyelmesen elhigye ő felsége, hogy akár mely akadék is találjon bennünket ő felsége távollétében, pénz nélkül semmit nem cselekedhetünk. Parancsolna azért ő felsége cardinál uramnak ¹⁾ arról is, hogy szerzene valami pénzt öszve arra az casusra, és egyetértvén ő nagysága velem, volna mi mellett nyúlnunk az ő felsége szolgálatjához, és országának oltalmához, avagy recuperációjához.

Hetedszer. Ugyan ezen országunk securitására nézne az is, ha az Illyésházi Gáspár dolgát accommodálják, ki most is igen pertaesus és nem igen securus az ő felsége gratiájában, melyre nézve igen feltartja az Bethlen fejedelem favorát, s minthogy potens, vadnak sok adhaerensi is, s nagy erősségek is vadnak kezében. Nem itilem azért consultumnak

---

¹⁾ Ditrichstein bibornoknak, kit Ferdinánd Bécsben hagyott a szomszéd tartózmányok kormányán.

már tovább ötet in suspenso tartani, Ugy tetszik, eléggé mortificáltatott már én általam, s kész minden hűségre és igazságra, csak peculiaris assecuratiót kíván ő felségétől, hogy nullo unquam tempore bántódik meg ez ideig való cselekedetiért, neque jure neque aliis quibuscunque modis. Kész ő is erős reversalist maga fidelitásáról adni, és azonkívül a végházakra öt ezer mecz gabonát is ígirt. Ő felségének könyörgök felőle, elégedjék meg rajta és vegye gratiájába, felelek magam is felőle, hogy hűséges szolgálatokat fog ezután praestálni.

Az mi az ezeken kívül való dolgokat illeti, melyek ugyan ezen ország securitását nézik, mi most azokkal ő felségét nem terheljük, hanem az mennyire isten tudnunk adja, készek vagyunk minden munkát, fáradságot és gondviselést felvennünk, de ezek nélkül gyümölestelen lenne munkánk, kik nem oly dolgok is, hogy mindjárt effectui nem demandálhatná ő felsége.

Ezeken kívül is igen méltó és szükséges dolog, hogy kegyelmes rendeléseket tegyen ez következő punctumokról is ő felsége:

1. Először, mivelhogy az idő eljár, az törökhöz való solennis legatiót idején el kell készíteni, s arra bizonyos személyt denominálni, ajándékokat rendelni és költséget készíteni; mely hivatalra kit választ ő felsége, könyörgök ő felségének, méltóztassék velünk is közölni.

2. Mivel ő felsége kegyelmesen intimálta, hogy az mi kegyelmes urunkat, új királyunkat, az esch-

országi királyságra is meg akarná koronáztatni, talám mind az ő felsége méltóságáért, s mind az mi szent koronánknak is böcsületiért, az ki után tétetik az csehországi korona az ő felsége fejébe, valahány magyar ur ember is lenne akkor jelen, az hová kiket kívánná ő felsége, és mennyi számuán: s mind kívánnámigen értenem, kihez, mivel az mi embereink szégyenyek, jó volna valami segedelmet is nekik rendelni.

3. Mivel ő felségének tudom késése leszen oda fel, adminimum egy vagy két consiliarius urnak is méltó volna cancellarius urammal együtt ő felsége mellett lenni. Kiről hogy ő felsége kegyelmesen rendelést is tegyen, és az kiket kíván alternatim maga mellé, azoknak parancsoljon is, szükséges leszen, kire én kiket esmernék alkalmas embereknek, cancellarius uramnak megjelentettem.

4. Nagy confusióban maradánk mégis az moneta miatt, mert látván és tudván az török, hogy Bécsben sem veszik az ő felsége Körmöczön vert pénzt el, ő is difficultást teszen benne, az ki miatt az holdoltság felette nagy inségben vagyon, az szerint az Dunán innen való vármegyékben¹⁾ is nem foly azon pénz, és így egyebütt is az országban nagy sok villongás vagyon miatta. Könyörgök azért ő felségének alázatosan, parancsolja meg kegyelmesen, vegyék el Bécsben azt az magyar pénzt, mert teljességesen elnyomoroszik az ország népe miatta; holott Lengyelországból ama rossz adulterina moneta jön be, s többire mind avval él az ország népe.

---

¹⁾ Jelenleg Dunán túliaknak nevezzük.

5. Ötödször. Az tótországi statusok is felette nagy confusióban vadnak, számtalan inconvenienciák lévén közöttök, s nem is lehet semmi törvényjek, mert nem hites a bán,¹⁾ sem penig az vicéje, és így a protonotáriusa is pecsét nélkül lévén, minden iuridicus processusok megszüntenek közöttök s számtalan gyilkosság, invasio domorum s turmatim hinc inde vagantium non est numerus, az ki mind csak egynéhány száz forint miatt vagyon: hogy a bán nem akar megeskünni, miglen az ő tiszti után való vitézlő népet helyére nem állatják, a ki mindenestől is igen keveset teszen. Hogy azért erről is valami ordinatiót tegyen ő felsége, igen kívántatik.

6. Azon Tótországban való commissio is sok esztendőktől fogva szorgalmaztatik már ő felségénél az oláhok végett; de im mind ez mai napig sem meheve végben. Tetszenék azért nékem, hogy most az télnek idején, az mikor a törökkel való tótországi commissio leszen, uno contextu végeznék el azt is; lám mindenek in promptu vadnak már.

7. Sokszor instáltam már ő felségénél az personalis felől is, kiről könyörgök most is ő felségének: denomináljon ő felsége valakit, noha ugy vagyon, értettem, kit akarna ő felsége promoteálni arra az tisztre, de én semmiképen nem svadeálhatom; mert az personalisnak magyar embernek kell lenni, s itt künn kell az országban lakni és nagy zálogjának is kell lenni s olyannak is, a ki habeat dexteritatem in expediendis iuridicis mandatis, et tempore comitiorum

¹⁾ Az új bán Erdődy Zsigmond volt.

nuntios comitatum regendi, sed et magnam notitiam et favorem regnicolarum deberet habere, ¹⁾ az ki ő benne egyik sincs. Ezen kívül nem akarok detrahálnom a jámbornak, de emberét adom, az kitől hallottam, hogy postremo defuncto bano, posteaquam jam humi jaceret, ²⁾ nyilván mondja, hogy száz juridicum mandatumnál többet adott ki pecségi alatt, mely ha úgy volna, nem tudom, mint concredálhatnánk az ő felsége pecsétit neki, s egyébaránt is az tótországiak közt szük levén az ember, úgy tetszik, méltó volna köztök hadni; despectusnak is tartván azt a magyarországiak, hogy közikbe onnan hozzon ő felsége personalist, a ki még soha nem volt. Ha mód vagyion annakokáért benne, könyörgök ő felségének, változtassa meg abbeli szándékját propter scandalum regnicolarum; mert juristassággal is és experientiával nem haladta meg ezeket, a kiket itt Magyarországon találunk. S azelőtt örömet ex magnatibus is voltanak personalisok, a mint az mostani utolszori is, ³⁾ ki az ő felsége autoritásáért is kívántatik, és az ki ne is legyen valami lueri cupidus, a ki abutáljon az ő felsége pecsétivel, avval akarván csak kenyerét keresni. Tetszenék azért nekem ebben is, hogy az kiket kegyelmeddel közlöttem, azok közül választana valakit ő felsége. ⁴⁾

¹⁾ Kinek nagyon ügyesnek kell lennie a törvénykezési rendelve-
nyek kiállításában és országgyűlések idején az alsó tábla vezetésében; de
egyszersmind olyannak, ki a rendeket jól ismeri és közkedvességben áll.

²⁾ Az utóbbi bán (Zrínyi György) halála után.

³⁾ Cziráki Mózes.

⁴⁾ Kit ohajtott a nádor personalisnak kineveztetni, nem tudjuk.
Ferdinánd a horvát ítélőmestert, Patachichot akarta.

8. Az Dunán innen való harminczadoknak applicatiója miatt is nagy zúgolódásban vadnak az regnicolák, és sokszor importunusok nekem is, hogy szorgalmazzam ő felségét applicatiójok felől, kit én meg is cselekedtem, és ő felségétől resolutióm is lett reá; mind azon által az mai napig sem akarja az ő felsége kamarája effectuálni, s efféle dolgokkal nehezítik (a kiből semmi haszna ő felségének) az országban való ő felsége dolgait. Könyörgök azért ő felségének, parancsolja meg azt is, hogy applicálják az pozsonyi kamarához; hiszem azok is csak úgy disponálnak fölöle, a mint ő felsége parancsolja.¹⁾

9. Az komáromi commissio felől is találtam meg egynéhány ízben ő felségét, hogyugyan most ott az törökkel való tractán levén, kegyelmetek igazította volna el, de nem leheté válaszom. Mivel azért kemény articulus vagyon arról is, adjon authoritást ő felsége reá, és parancsoljok az komáromi kapitánynak is, igazéthassuk el azt is, mert mind én reám futnak érette.

10. Az lévai dologról is, és az Kolonics creditorinak contentatiójáról articulus iratott,²⁾ s az articulusnak continentiája szerint a tábla birái ruminálván a dolgot, deliberatiót is tettenek fölöle, s nem tudatik, honnan indéttatván az aulica camera, vétkesnek s hamisnak itili az biráknak deliberatiójokat, az magok tudatlanságát és vigyázatlanságát, amaz intés ellen, hogy vigilantibus subvenient jura, mi reánk akarván

---

¹⁾ Erről szól a későbbi 1630-iki 15-ik törvény ezikk, — valamint az előbbi 1625. 33-ik is.

²⁾ 1625-iki 56-ik.

háritani; nem mi tőlünk és az biráktól azért, hanem ő tőlük lett, ha mi difficultás esett az dologban, s azzal nem is forgathatni fel az tábla biráinak deliberatióját, hanem ha ki hamisan exponált mi előttünk, nekünk kellett volna arra vigyázni, mert mi birák és pörösök egyszersmind nem lehetünk. Corrigálják azért az magok fogyatkozását. Bécsbe vadnak azok, kiket mondanak, hogy hamisan exponáltak s hozzáfér az ő felsége büntetése, s ott keressen *lucrum camerét*, és ne bolygassa a mi törvényünket, a kihez ő nem tud; mert nyilván mondom, hogy ha ezt az *articulust* és az tábla biráinak *deliberatióját* helyén nem hagyja az ő felsége kamorája vagy egyik vagy másik, mindennemű *juridica revisióktól supersedeálok*, mert ugyanis *suspensi manent ab officiis ibi iudices ordinarii*, *ubi in juridica aliqua revisione falsitatis arguuntur*. Nem is vártam volna soha ezt az ő felsége kamorájától, hogy így megmocskoljon mind engemet, s mind az tábla biráit; mert vagyon lelkünk esmereti is olyan mint őnekiek, hazánkknak pedig törvényét, a kire igazítottott annak *revisiója*, bizony dolog, jobban tudjuk őnáluknál. Hogy azért ebben is ne akadályoskodjanak, parancsolja meg ő felsége nekik, könyörgök ő felségének, s megtapasztalja ő felsége, hogy vagyok én ebben is olyan igaz szolgája ő felségének, mint az kamorás urak.

11. Valami *extraordinariákat* kelletnék láttatnom pedig, az ország *articulusa contineálván* azt is, kit *circa festum S. Nicolai* akarnék peragálnom, és azután, viszont *pro festo Epipheneorum*, az transmis-

siókért kelletik öszvegyűjtenem az arra rendelt személyeket, kit akartam ő felségének hirrre tennem, hogy értse kegyelmesen az dolgot, melyek igen szükséges dolgok is, mivelhogy ily ritkán szolgálatnak az országban a törvények; de operájokkal én addig nem tudom mivel élhetek az bíráknak, mignem ebből az kamora diffamatiójából megszabadítjuk magunkat.

Az mi penig az ő felsége kegyelmed által tett kegyelmes parancsolatját illeti, azt is mint atyai intést, alázatosan vöttem, és az mi az közönséges szolgálatot illeti, azminthogy eddig is semmi üdőben annak nem akartam megfogyatkozni, és az szerint ő felségének is, ugy ezután is az én kicsin tehetségem szerint, ugy kívántatván, életem fogyásával is kész vagyok megmutatnom az ő felségekhez való igazságot és hűséget. Csakhogy, hogy abban való munkám gyümölcsös lehessen, ő felségének mégis könyörgök, mint felyül is irám, hogy, az mi nélkül securitásunk nem lehet, és megglehető dolgok is, kegyelmesen effectuáltassa ő felsége. Mely dolgokat mind *pro securitate regni et provinciarum suae majestatis* noha mi igen szükségeseknek látunk, mindazáltal ezek közül sokaknak effectiójában tudom, nem kevés difficultásokat teszen az ő felsége kamorája, s némelyeknek talám ugyan lehetetlenséget is. Kire nézvén talám ugyan itfletet is veszek ő kegyelmektől magamra; mindazáltal én azon könyörgök ő felségének alázatosan, holmi apró difficultásoknál, és egynéhány *privatus* embereknek is az ő fogyatozásoknál, ha mi

következnék is abból, tartsa nagyobbban maga nagy nevét, és kinyomtatott s megpecsételt igiretit; holott effélék sokszor újították már az mi hazánk háboruit, inquietálván mind magokat az regnicolák s mind ő felségét; kik mivel nem oly nagy dolgok is, hogy valami nagy inportantiák volnának benne, praeferálni azokat egy ilyen ország állapotjánál, az ki bátyája az köröszttyénségnek! Mely meglevén, csak igen kicsin külső segítséggel is megtapasztalja ő felsége, hogy assecurálhatjuk ez országot ő felségének, és evvel az több szomszéd országit is; mert kegyelmesen megbocsássa ő felsége, meg kell mondanom, de soha nem hallottam sem olvastam én ilyen dolgot, hogy semminemű maga proventusából az országnak mindennyi számtalan veszedelmes állapotiban is, pro communi permansione et defensione regni csak egy filjér sincsen rendelve, hanem nem tudom mind micsoda idegen és haszontalan privatus embereknek distraháltatott, a mi kevés jövedelme volna is. És így hogy várhat ott ő felsége valami jó rendet, hogy az hová más országok fogyatkozásával is segedelmet és költséget kellene adni és rendelni, azt is a ki benne van, vagy kiviszik belőle vagy ad privatos usus et personas fordítják? Ezt medeálja azért ő felsége és kegyelmes igiretiben ne hagyjon az komorának okoskodni és akadályoskodni, és ez mellé nyujtsa egy kis segedelmét ő felsége, s kegyelmesen elhiggye, távollétében is pacatum habebit hocce suum afflictissimum et multis calamitatibus ac periculis expositum regnum, gentemque ac nationem

hanc sibi ac domui suae semper fidelissimam experietur.

Az mi az érsek uram dolgába való parancsolatját illeti ő felségének, mindenben igyekezem ahoz alkalmoztatnom magamat, és se az ő felsége szolgálatjában, se az közönséges jóban arra nézve én semmi fogyatkozást nem teszek; de mivel már esmervén ő kegyelmét, meg kellettik úgy tetszik magát mutatnom magának; mert egyébaránt mindenkor in continuo motu leszen. Ki eddig is semmitől egyébtől nem volt velem való egyenetlensége, hanem hogy felettébb engedtem neki, ki minthogy nem oroszlán természetű, contemnált érette és nem complectált. Mert lám az én praedecessoromnak, az kit esmert ő felsége ki volt, soha nyilván semmit ellene nem cselekedett, ki csak onnét volt, hogy tartott valamit tőle. Könyörgők azért ő felségének, ne legyen ellene, ha jövődő nagyobb egyességünkért, ideig magam jó akaratjának tőle való külső megvonásával szelidíteni fogom, mely dolog magának is fog használni, higye el ő felsége.

Továbbá, az fraknai jószágban bíró ausztriai uraim felől való izenetit alázatosan vöttem ő felségének, s könyörgők ő felségének, higye el kegyelmenesen, hogy én ellenek semmi törvénytelen processust nem indítottam, sem semmi hamissal őket meg nem bántottam, hanem csak szintén secundum leges regni kívántam azt, hogy producálják leveleket, lássam ki micsoda jussal bírja az ő jószágát, mivel hogy sok abusosok voltanak az ő felsége officialisinak idejében itt, melyet magának az ő felsége komorájának és fis-

cusának is meg kellett volna cselekedni, az kiben tudom, lett volna is haszna ő felségének. De mivel úgy parancsolja ő felsége, im én végeztem velek, úgy mint hogy ujesztendő napig kiki közülök, az kik még nem végeztek volna, végezzenek velem, s hol nem, hogy jure procedáljak. De hogy ezután is valami új controversia ne támadjon felőle, könyörgök ő felségénc, assecuráljon kegyelmesen arról engem magán való diplomával is (noha az én donatiómban is benne vagyon) hogy az mit ezektől az várhoz applicálok és kiváltok, tempore redemptionis arcis et bonorum Fraknó, azt énnekem az több summával együtt kegyelmesen megtéríti, docealván én azt, hogy kitől mennyit és mint váltottam ki az jószágot, s így ezek is megszűnnek ő felségét molestálni, s nekünk is satisfactiónk leszen, s jövőendőben ő felségének is haszna.¹⁾

Sennyei, bár még october elején a nádornál lehetett, s az csakhamar elkészítheté a fenntebbi emlékiratot, csak jóval későbbben indult föl vele Prágába a királyhoz, mikor is a nádor a következő levéllel kíséré amaz okmányt:

Felséges császár.

Kegyelmes parancsolatját hogy felségednek előterjesszem, a miket jónak látnék tenni ezen felséged országában az ellenségtől való biztonlétel és a polgárok belső egyetértése végett, tartozó kötelességemhez és a felséged iránti hűséghez képest, a mennyire töl-

---

¹⁾ Opiniones Palatini, eredeti fogalmazat a kismartoni levéltárban. 24. sz.

lem kitelt, szorgalommal telljesítém és azok előterjesztését és felségeddel való közlését kanczellárius uramra bizám, ki hogy későbbben indul, annak okai az ő magán akadályai és azon fizetésének kimaradása, melyet felséged ezen útjára neki kirendelni kegyelmesen méltóztatott s melynek kifizetésével az udvari kamara nagyon sokáig késett. Mindazáltal alázatosan kérem felségedet, méltóztassék előterjesztésemet nyájasan fogadni, s kegyelmes akarattját annak minden egyes pontjára nézve velem mielőbb közölni. Habár lesz benne több olyas, mi nehézségekkel járónak fog látszani; de mivel ezen országban nagyon elharapódzott a szomszéd tartozmányokból az eretnekek gonoszsága, szomszédunkban levő természetes ellenségeink hitében bizni nem lehet s belső ellenségektől is tartanunk kell, nagyon megkívánják azok a végrehajtást, s nem is ígérhetünk másképp biztosságot az országnak, felséged ama nehézségeket magas bölcsességével elhárítandja; s nem is engedi meg, hogy a köznyugalmat, melynél felséged előtt kedvesebb nincs, azok bár miként is megzavarják. Mivel pedig tudom, hogy felséged akarója ennek, nem kételkedem a sikerben. Kinek alázatosan kegyelmébe ajánlván magamat, hosszú boldog életet kívánok. Kismartonban 1627, November 5. ¹⁾

---

¹⁾ A kismartoni levéltár (Acta palatini I.) eredeti latin fogalmazatából, melyet a nádor sajátkezűleg javított, fordítva. 114.

XV.

Ferdinand november közepe után vehette a cancellár előterjesztését. Válaszolt is a nádor készítette emlékiratra több rendbeli levél és tényleges rendeletek által, melyek itt következnek:

Ferdinánd a nádorhoz.

Tekintetes és nagyságos őszintén szeretett hivünk.

Azon pontokat és czikkeket, melyeket hűséged magyarországi udvari kancellárunknak élénk terjesztés végett átadott, az ő jelentése nyomán elegendőleg és kegyelmesen megértettük, azokat egyenkint a mint az ügy minősége kívánta, a kellő helyekre utasítottuk, hogy a szükséghez képest minisztereink hivataluk szerint gondoskodás és elintézés alá vegyék. A mi pedig Illyésházi személyét és azt illeti, hogy magyar tanácsosaink valamelyikét jelöljük ki itt udvarunknál állandón mellettünk maradás végett, ebben mi legyen a mi kegyelmes határozatunk, meghagytuk nevezett udvari kancellárunknak, hogy hűségednek megírja. Nem vagyunk idegenek attól is, hogy a tótországi oláhok ügye mielőbb, még pedig a mint hűséged javasolja, még ezen a télen a bizottság által felvétessék, annak rende szerint tárgyalassék és mind a magánosok mind az egész

ország hasznára, a bizottsági tárgyalás annyiszori sürgetése után, foganatba menjen. Mivel pedig Dallos Miklós győri püspök uram, ki először volt ezen bizottságra kinevezve, bizonyos okokból abban el nem járhatott és helyébe Dávid Pál hívünk neveztetett ki, intettük őt, hogy hűségeddel értekezvén, minden további haladék és mentség nélkül, a dolog és az idő úgy hozván magával, azonnal elkezdje működését.

A mi pedig törvénykezésbeli személynökünk hivatalát illeti, arra kegyelmes levelünk által zajzédai Patatics István hívünket tartottuk kinevezendőnek, kinek ismételve meghagytuk, hogy hűséged nevünkben teendő felszólítására, ezen mi távolétünkben, hűséged előtt megjelenjék és a szokott esküt mind ezen hivatalára mind pedig tanácsnokságára nézve letegye, az ilynemű állam hivatalnokainknál az állami pecsét szokott átvétele nélkül, (a mit rövid időn biztosabban küldhetünk a megyékhez intézendő hirdetményünkkel együtt).

Nem vagyunk idegenek attól sem, hogy a komáromi bizottság, az erről szolló országgyűlési törvényczikk értelmében, végrehajtassék s hűséged kívánt sikerrel járjon el benne.

Hogy a rendkívüli törvényszékek Szentmiklós napján tartassanak, habár belátom, maga az ügy kívánja meg és hogy a törvényszékeknek rendes időben az ország lakosok hasznára való megtartását, melyet a mult idők zavaraiból támadt alkalmatlanságok meggátoltak, helyre kell állítani; de fontolóra kell

venni, vajon megengedi e jelen viszonyok közt csak az idő rövidsége is, avagy a birák kevés volta, hogy kényelmesen és kivétel nélkül megtartassanak?

A többi pontra nézve, melyeket, mint előre bocsájtók, más helyekre küldénk át, későbbben hűségednek megküldjük kegyelmes határozatunkat és intézkedő rendeleteinket. Maradunk sat. kelt királyi várunkban Prágában 1627 November 28.

Aláírva: Ferdinand; Sennyei István vácsi püspök; Ferenczffy Lőrincz.¹⁾

Ferdinand ugyanahhoz.

Tekintetes és nagyságos szeretett hivünk! A mi ket tanácsosunk és magyar királyságbeli alcancellárunk, Sennyei püspök által a te hűséged nevében az ország bizton létéről való gondoskodás tárgyában nekünk előadatni meghagytál, alázatosan előadattak bővebben is. Nagy mértékben tetszett nekünk mindaz; mert ép oly bölcsen vannak megfontolva, mint őszintén és a dolog hasznára való tekintettel előadva. Azért ha jelenleg a törököt belső zavarok s más háboruk akadályozzák is, és a németországi többi lázadó és ellenség isten jóvoltából annyi szerencsés diadal által a tengermelléig veretett viszsza, Bethlen ereje pedig annyira meg van törve, mint tudjuk, hogy új zavargó szándékok kivitelére nem képes; de állandó és első törekvésünk lesz, hogy külön tanácskozmányok folytán az alkalmas eszközök megtaláltassanak a mindazokról való gondoskodásra,

¹⁾ Latin eredeti a kismartoni lev. t. Ferdinand rendeletei.

melyek által az ország biztosságban legyen minden vé'tlen ellenséges megtámadtatástól s a mi ország-részeinket megtarthassuk Bethlen halálának bármily esetében. És a béke szerencsés megkötése könnyebbé teszi ezen ausztriai tartományoknak is, hogy jobban gondoskodjanak a zsoldra, erősítésekre, élelemre, a várak kijavítására való költség megszerzésére, úgy hogy ha eddig annyi lázadás és háboru viszontagságai közt majd semmit sem vehettünk be ama tartományokból, most remélhetjük, hogy isten segítségével bőven és közakarattal fognak ama költségekre adózni. Így bizunk abban, hogy azon módok sem fognak hiányzani, melyekkel hűségtek tanácsához és mi állandó gondunkhoz képest a hűséged által említett többi ügy is, mely az ország és a várak megmaradását tárgyalja, sikeresen végre legyen hajtható.

Mig tehát mindezek kivitelére nemcsak további érett tanácskozások, hanem valamennyi tartományainkban gondos értekezések és bizottsági tárgyalások fognak folyni a mi rendeletünkre, erős bizalmat vetünk, hogy kegyelmed hűsége s szokott folytonos gondoskodása hasznos segítségéül szolgálанд az országnak. Maradván, sat. Kelt királyi várunkban, Prágában, 1627. december 1-sején.

Aláírta: Ferdinánd; gr. Collalti Rambald; Frey Gáspár.¹⁾

Ferdinánd ugyanahhoz.

---

¹⁾ Latin eredetije Ugyanott. Megjegyzendő, hogy ezt már, mint az abszolút császár magán jelleműbb levelét a német tanácsosok írják alá.

Tekintetes és nagyságos őszintén kedvelt hivünk.

A mint több hivünk jelentéséből értesülünk, azon praedikátorok, kik felső és alsó Ausztria főhercegségből felségsértés büne miatt, mint a kik tudni illik nevezett birtokunk népét nem féltek lázadásra izgatni fel és mindennemű villongásokra biztatni, nyilvánosan elítéltettek. Számüzetvén és elbocsájtatván, ezen Magyarországunkban, részint a mi szabad városainkban, különösen Pozsonyban és Sopronyban, részint pedig mágnások birtokain és földén vonták meg magokat s ott házakat és állandó lakhelyeket szereztek. Ezeknek a néplázítására való aljas törekvései és veszélyes tanácsaik méltán sujtattak a számkivétel és kiüzetés büntetésével, s nem is megengedhető, hogy az így megbélyegzettek a vallás költött ürügye és palástja alá rejtven kiköltözésöket s így a legrosszabb eszméket terjesztvén, hű alattvalóinkat megmétegyezték, és a mennyire tőlök telik, nyugtalanságot terjeszsenek. Szükséges, hogy veszélyes szándékaiknak elejét vegyük. Azért komolyan megparancsoltuk, (a mit hűséged hozzájok intézett kegyelmes rendeletünk ide zárt másolatából látni fog) hogy a mi hű magyarországi alattvalóink, különösen pedig a mi szabad városaink, mint a szent koronának is közvetlenül alávetett tulajdonai, az ily nyilvános bűnben megbélyegzetteket be ne fogadják, ne pártolják, sőt meg se szenvedjék és tőrjék magok közt és a hozzájuk tartozó területen. Azért hűségedet kegyelmesen megbizandónak véltük, hogy először komolyan megintvén őket, a mi erre vonatkozó kegyelmes rende-

tünkhez alkalmazkodjanak s ne tőrjék hogy bünrészeseknek bélyegezzék magokat, kik is hogy minő felségsértőkül és viszálygerjesztőkül ismerteténk meg és ítelteténk el, az ide mellékelt rendeletből nyilván kitünik. Császári királyi kegyelmünkkel hajlandók maradván. Kelt királyi várunkban Prágában, 1627, november 26.

Aláírva: Ferdinand; Semnye István váci püspök; Ferenczffy Lőrincz.¹⁾

Mint egyik előbbi okmány egyik helye mutatá, Ferdinánd nem hallgatta meg a nádornak a személynök kinevezésére vonatkozó tanácsát: horvátot akart kinevezni. A külön rendelet e részben itt következik:

Ferdinánd a nádornak.

Tekintetes és nagyságos őszintén kedvelt hívünk. Mi volt a mi kegyelmes határozatunk a királyi személynök, az elhunyt nagyságos Cziráky Mózsos utódának kinevezése tárgyában, hűségtek, úgy véljük, értette eddig közelebbi levelünkből, hogy t. i. zajzédai Patachich Istvánt, tótországi ítélőmestert nevezttük és szemeltük ki ezen tiszt betöltésére. Mivel pedig ezen hivatal hiánya, miután tőle is függ a törvénykezési ügyek expeditiója, melyet részint az ugyan ezen hatáskörű ítélőmesterek, részint ő szokott eszközölni, az ország számos lakosára nézve könnyen kártékony lehet, alkalmasnak és czélszerűnek láttuk, hogy hivatalba iktatását minden hosszabb haladék nélkül hűséged végrehajtsa. Magához híván pedig őt, kegyelmes rendeletünknél fogva az uj hivatal-

¹⁾ Ugyanott.

nál az országban szokásos esküt mind a rendes ítélő bíróságra, mind a tanácsosságra letétesse vele. A mi ítélő birói pecsétünket, melynek nála kell állania, (melyet nagyságos kis sennyei Sennyei Sándor tanácsosunkra biztunk hiveségednek való átadás végett) neki hiveséged adja át, hogy így végbe menvén a beigtatás szokott szertartása, ő is hivatalos teendőihez láthasson. Maradván sat. kelt királyi várunkban, Prágában, 1627. december 5-ikén.

(Aláírta): Ferdinánd; Sennyei István váci püspök; Ferenczffy Lőrincz.¹⁾

Ferdinánd ugyanahhoz.

Tekintetes és nagyságos őszintén kedvelt hivünk, Miután a törökkel minap Komáromnál kötött béke szerződés több czikkei közt mindkét fél biztosai egymás közt azt is határozták, hogy mi is ünnepélyes követséget küldjünk a Portára és viszont onnan a török szultántól is küldessék hozzánk, a küldés idejéül pedig a közelgő januarius kezdete tüzetett ki, — annál fogva mi mind a keresztyénség közjávára, mind pedig különösen ezen szent magyar koronánk alatti ország és a magyar nemzet hasznára ezen követséget elrendeljük. Egyébaránt megkivántatik még, hogy elénk terjesztessenek azok is, a mik fölött ezen ország és a mi hiveink biztossága tárgyában ott alkudozni kell, s miket a küldendő követ utasításába tenni hiveséged jónak látna, Különösen Vác várának átadatása tárgyában, a mi a követ küldés idejére ha-

¹⁾ Latin eredeti a kismartoni levéltárban, Ferdinánd rendeletei „1627.”

lasztatott, mint kelljen eljárni? hűségtektől elvárjuk
mielőbb megirandó nézetét és véleményét, hogy a
mik követünk teljes elkészülésére szükségesek,
idején meglegyenek. Maradunk, s. a. t. Kelt királyi
várunkban, Prágában, 1627. december 3.

Aláírta : Ferdinand ; Sennyey István vácsi püs-
pök ; Ferenczffy Lőrincz. ¹⁾

---

¹⁾ Ugyanott.

XVI.

Mielőtt az 1628-ik évre átmennénk, szükséges még 1627-ről némely ügyre nézve pótló adatokat közlünk.

A nádor fentebbi előadásában szó volt a közte és Pázmán közti feszült viszonyról, — valamint arról is, hogy a megyei nemesség a miatt vonakodott részt venni az 1627-iki fölkelésben, mivel némelyek, kik az ország jövedelmének javát huzzák, nem küldének egy embert is a fölkeléshez.

Hogy ezen némelyek alatt mindenekelőtt Pázmán érsek értendő, kitűnik ezen leveléből :

Pázmán a megyékhez.

„Esék értésemre, hogy némelyek engem azzal terhelnek, hogy az minapi insurrectióban magam sem voltam jelen és képemben sem küldöttem. Mely dolgot gyűlölségesen vádolják és káptalanban való prótestállással akarják czéggérezni, mintha ezzel országunk végezése sértődött volna és magamat az közönséges óltalomból kivontam volna. Azért kegyelmeteket akarám rövid írásommal a dolognak igazságárúl tudósítanom. Mikoron 1622 esztendőben az nemes ország arra mene, ki az előtt nem volt, hogy

valami nagy szükségben palatinus mellé felüljenek mindenek, ugyanakkor abban maradt az ország, hogy az ilyen insurrectiót király ő felsége parancsolja. És noha szegény megholt palatinus uram kívánja vala, hogy in subitis necessitatibus palatinusnak hagyásából lehessen efféle insurrectio, kiváltképpen, ha ő felsége Bécsnél tovább menne; de semmiképpen az ország reá nem mene, hanem ugyan azt akará, hogy mint az octávát, úgy az insurrectiót király ő felsége hagyja mikor szükség, és az palatinus, a ki akkor leszen, publicálja.

„Ezt az országnak szokását és törvényét szemem előtt viselvén, tavalyi esztendőben, mikor az ellenség rajtunk vala és ő felsége parancsolá az insurrectiót, én is több egyházi urakkal együtt tehetségünk szerint insurgáltunk és feles fogadott népünket küldöttük palatinus uram mellé. Ezután is, mikor az szükség kívánja és törvényünk s szokásunk szerint leszen az insurrectiónak hirdetése, ki nem vonszom magamat a közönséges szolgálatból. De mivel ő felsége az mi kegyelmes urunk parancsolatját nem láttam az mostani insurrectióról, jövődre nézve, és az ország végezését szemem előtt viselvén, semmiképpen nem akartam consentiálni ennek az mostani insurrectiónak. Jólehet, ha derék szükségét láttam volna hazánknak, ugyan meg nem fogytokoztam volna az én szolgálatomban.

„Ezekről kegyelmeteket atyafiuságosan akarám tudósítani és jövődre nézve is solemniter protestálni, hogy soha semmi casusban efféle insurrectiók-

nak nem consentiálok, valamig koronás királyunk parancsolatját nem látom.

„Az úr istent penig szívből kérem, hogy az mely békességnek zsengejét most mutatta szegény romlott hazánknak, azt sok ideig állandóvá tegye, hogy épülhessen az szegény község, és kegyelmetek fejeként ily hosszú veszedelmek után nyúgodalmason szolgálhassa hálaadással az szent istent. Posonii 30. septembris 1627. Amicus ad serviendum paratus *Archiepiscopus Strigoniensis.*“ ¹⁾

A nádor octóber 26-ikán elég erélyesen felelt a megyékhez intézett rendelkezésében Pázmánnak a világi hatalom tekintélyét csontkító s mintegy a megyéket a nádor ellen bujtogató fentebbi levelére.

„Nyilván vagyon kegyelmeteknél — írja többek közt a megyékhez — minemű végezést tett legyen az „generalis insurrectió“ dolgában is az nemes ország, kit azt is némelyek megvetvén, az mostani utolszori insurrectióban, mintha se édes hazánkhoz, se országunk végzéséhez semmi közü nem volna, mások példája is nem indétván őket, mindenestül kivonták közülünk magokat, semminemű segedelmeket nem nyujtván ilyen nagy ügyében romlott hazánknak : sokan közülök minden engedelem nélkül házoknál maradván, némelyek viszont elmenvén mustrára, azután meg előttök járójok engedelme nélkül hazamentek. Némelyek viszont táborban száll-

¹⁾ Másolata a kismartoni levéltárban, Diversa minuta. 91. sz. Kivül a nádor saját kezeirása : esztergami érsek uram vármegyékre írt levelének mássa.

ván, fölkeltenek onnét is, és azok is előttök járójok engedelme nélkül elmentenek az táborból.“

Rendeljen a megye vizsgálatot ilyenek ellen; mert különben a törvény iránt való tisztelet csökenni fog. Némelyek ugyan azt hozzák fel mentségül, hogy csak a király személye mellett tartoznak felülni; holott az ország végzése az, hogy veszély esetében, ha a király beleegyezik és parancsolja, a nádor is kihirdetheti a fölkelést s a hirdetésnek tartozik engedelmeskedni mindenki. Mindez teljesítve lön. A nádor előterjesztvén a veszélyt, a király jóváhagyta a közfelkelés hirdetését, banderiumját is elküldé, sőt külföldi német hadainak is megparancsolá, hogy a nádorral egyetértve működjenek.

„Vagyon oly hazánk fia is — végzi a nádor — a ki ugyan protestált is ez mi értelmünk ellen, — azért szükségesnek ismerénk, hogy kegyelmetek, minden vármegye magán-magán, annak (az articulusnak) értelmére minekünk rescribáljon, és írja meg abban való értelmét, hogyha egyez-e a mi feljül megírt értelmünkkel avvagy nem? hogy valami szakadás e miatt közinkben ne jőjön és miatta szegény hazánk is veszedelmes kárba ne essék, mi is meg ne fogyatkozzunk se kegyelmeteknek, se tisztünknek, mindenben akarván magonkat országunk végezéséhez alkalmaztatnunk és rendelnünk.“ ¹⁾

Győr megye november 12-dikén válaszolt, s a nádornak adott igazat. A megye a törvényhez ki-

---

¹⁾ Ráth Károly, Magy. Tört. Tár. VIII. 25. l. és kismartoni levéltár, Opiniones Palatini, Pars I. a nádor sajátkezű aláírásával.

vánja magát tartani s „nem praejudicálgatni“ a nádor tekintélyének. ¹⁾

A nádor a Bethlennel való személyes vitát mérőben abban hagyá, úgy látszik az 1627-iki év júliustól fogva. Bethlennek július végén s augustus közepén irt s a nádort hevesen vádló leveleire nem is válaszolt decemberig, s akkor is csak a király sürgetésére tette, ki azonban inté a nádort, legyen lehetőleg mérsékelt a válasz. ²⁾

Igy ir a nádor deczember 1-sején fölvilágosítást Bethlennek a Tasi Gáspár által még a mult júliusban izentekre nézve, melyekért Bethlen azonnal kifejezé neheztelését még akkor.

Eszterházy Bethlennek.

Néminemű ellenem való panasziról felségednek parancsolja ő felsége az én kegyelmes uram, hogy informáljam felségedet, melyeket az vezérnek tett izenetemből vett felséged. S egyik az, hogy akadékszerzőnek izentem azt a békesség dolgában, aki Erdélynek, Moldvának, Havasalföldének emlékezetit forgatná valami felőlők való új végzéseknek kívánságával. Másik : hogy az birodalmot azénak mondtam, a ki hatalmasabb leszen. Harmadik : hogy valami frigy-szegéssel is vádoltam volna Erdélyt. Negyedszer : hogy valami secretumot is izentem volt az vezérnek, kit noha ő sem értett meg, mindazáltal maga ellen való dolognak tartja azt is felséged.

¹⁾ Ráth K. az i. h.

²⁾ Ferdinánd levelét 1627-ből, a kismartoni levéltárban.

De hogy bő szóval ne terheljem felségedet, maga az experientia megmutatta, hogy az első nem alkalmas kérdés volt, melyet hogy az török is talált legyen fel, maga írja nekem felséged, megirván okát is, honnét vötték legyen, kire nézve úgy látszik, az a kérdés nem illeti felségedet és megbántására sem lehet. Az második izenetem sem nézi felségedet, mivel az szó az két császárról s azoknak hatalmokról volt s nem arról, hogy (azt engedvén is Isten) az török ellen való győzedelme az mi kegyelmes urunknak felbontaná azt felségeddel való mostani végezését; holott tudom magán az törökkel és magán felségeddel megegyezett ő felsége az római császár. Az harmadik dolog intés volt inkább mint vádlás, és az is praecise nem nézte felségedet. De bár úgy lett legyen is az két ellenkező így, nyilván vagyons felségednél, hogy mindkettő nem lehetett igaz s felséged minket terhelvén azzal, a mint arról szintén magának is az én kegyelmes uramnak irt levelét olvastam felségednek, nem látom miért nem mehettünk volna mi is magunk mentségére mások vádlásával, ha azt vádlásnak veszi felséged. Az utolsó dolog is, kit magamegbántásának ércz felséged, magára hagyom felségedre: micsoda következés lehet ez, hogy assecuratio nélkül nem akarta titkon való izenete-met szolgálom az vezérnek megmondani: azért az az izenet felségedet illeté s még pedig károsan? Ha ez így van, nem fog semmi oly cselekedetem nekem lenni, az kit ez következéssel maga ellen való káros dolognak nem tarthat felséged. És így nem tudom,

micsoda gyümölcsessel munkálódom is tehát én abban, hogy felséged kedvében és szolgálatjában olt-hassam magamat!

De kérem felette igen félségedet, ne fáraszsza se magát se az én kegyelmes uramat efféle gyanuság-ból vett dolgokkal s engem is ennyi idegenséggel, bizonynynyal elhívén, hogy az közönséges jó-nak tekintetiért is szolgálni kívánok felségednek, csak ennyiszor ajánlott szolgálatomat ne vesse meg felséged, kérem felségedet. És ha mi idegen ítéletet veszen avagy hall felőlem felséged, közölje nehezte-lésének előtte velem, s megtapasztalja felséged, hogy magát is sok búsulástól megmenti s az mi pa-naszolkodásunkat is távoztatja, maga szolgálatjára kötelezván a helyett felséged bennünket. Költ Bi-csén, 1. decembris 1627. *)

Míg az erdélyi fejedelem a nádor iránt nehezte-lést mutatott, — augustus óta minduntalan jártak követei Bécsbe, s a király elutazta után Pázmán ér-sekhez, kik által egész határozottsággal fölajánlá magát Ferdinánd szövetségesének, oly föltétel alatt, ha az kibékül németországi ellenségeivel, megálja német tartományaiban a protestansok szabadságát és közös erővel a török ellen fognak fegyvert. A javaslatok tehát csak ismétlései azoknak, mi-

---

*) Eredeti a kismartoni levéltárban. Diversa minuta etc. Kivül a nádor saját kezével, 1. decembris B. fejedelemnek irt levelünknek másta.

ket a fejedelem 1627. tavaszán Hosszutóti által tett volt.

Bethleunek ez ügyben való mostani egyik küldöttje, ki is a később fejedelemmé lett Kemény János volt, ezt írja: „1627-ben és 1628 kezdetében két utat tettem postán oda fel azon cardinálhoz (Pázmánuhoz), noha ifiacska voltam, de hatalmas dolgokról való tractatusban... A dolog pedig így vala: hogy immár véget vetvén az fejedelem is római császár ellen való hadakozásnak, török ellen való hadakozást forralnak vala, és az fejedelemnek offerálták vala, hogy lenne generalis exercituum christianorum contra turcam, melyre inclinatus is vala; mert noha színezett nekik igen, de keresztyén gyomorból gyűlölte az pogányságot, s reá is ígérte vala magát, ha az imperiumbeli hadakozást akkorban császár sopiálhatja vala... Hogy pedig cardinál által tractáltatott ez dolog római császárral, oka ennek ez vala: mert az akkori palatinus, Ezterházy Miklós az fejedelemnek igen nagy aemulusa vala, s vele nem mert communicálni semmit is, sőt az mennyiben lehetett, titkolni inkább.“...

A fentebbiebben az lehet Kemény János tévedése (ki jóval később, emlékezet után írta könyvét), hogy a császárral téteti a fentebbi javaslatot; mert tudva van, hogy Ferdinánd nem egyezett bele, Pázmán javaslatára, ki azt írta a királynak, hogy Bethlen ajánlkozásainak nem kell hitelt adni; — célja nem egyéb, mint hogy a császárt a török elleni nagy háboruba kevervén, a nyugateurpai protestansok

hasznokra fordítsák a háborút. Mindamellett Bethlen javaslata nem utasítottatott vissza, hanem üres biztatásokkal tartatott függőben. ¹⁾

Ez mindamellett némi közeledés volt a csásár és Bethlen közt, s tán ebből magyarázhatni, a mit az angol követ azon tájban panaszol, hogy Bethlen követe előmozdítja a Portán a szőnyi béke ratifikálását.

Ezen béke ügy további folyamatba indult 1627 végén és 1628 elején.

A Balog Istvánnal jött török kapucsi pasa, úgy látszik, megérkezett még az 1627-ik év végén, a szultán utasításával, mely itt következik:

„Az török császár és budai vezér pasának és az kapucsi basának az ő érdemek szerint való adott titulusa után így következnek az parancsolatok az budai vezérnek és az kapucsi pasának.

„Budai gondviselőnk és több egyéb minden végvárainknak fő gondviselőjének és szerdárjának, Murteza pasának, kinek Isten sok jókat adjon! És te neked is udvarombeli kapucsi pasának, Omernek, tudására adom, ez parancsolatom kezetekben érkezvén, hogy a meglőtt szent békességben (Istennek segítségével) az ötödik articulusban ²⁾ mind az két részről összevegyülvén valahol, az adott diplomának tartása szerint ahoz rendeltetett okos, értelmes emberekkel, az te engedelmed szerint véghez menvén, az

¹⁾ Epistolae Petri Pázmán I. 195–207. Több erre vonatkozó levél.

²⁾ Kimaradt: „az foglaltatik hogy“ vagy valami ilyes.

mi fogadásunk kívül semmit az békesség ellen az mint az mi császári méltóságunkból megparancsoltuk, csak egy szikrát se cselekedjél. És parancsoljuk is, ez megemlített dolgokra magadnak szorgalmatosan gondod legyen, és az pörben avagy veszekedésben levő faluk, az meglőtt békességnek idejeig, (az miképen vezér Murad pasa és Ali pasa idejében az ő engedelmeiből végbe ment) az mely faluk Budára és több végvárakban holdultanak, most is azonképen azok az faluk holduljanak úgy, hogy az békesség és az fogadás ellen semmit átlalhágni ne engedjete. És ki én vezérem és szerdárom az én dolgaimban fő gondviselőm (vagy), az mostani veszekedő faluknak meglátására és megigazítására, az feljül megnevezett kapucsi pasa mellett az te részedről oly embereket rendelj, az kik meghitt és békesszerszerető emberek legyenek, hogy az veszekedő faluk dolgát az ötödik articuluban az én kötéslevelemben az mint meg vagyon írva, az békesség és fogadás ellen egy szikrát sem cselekedvén, véghez vigyétek úgy, hogy sem pasák, sem békek, sem alaj békek, sem iszpáják, sem harmincz-adosok, sem egyéb császár jövedelemszedők és akárhik legyenek is, az békesség és fogadás-levelem ellen, ne merészeljete semmit is cselekedni, úgy hogy az kik az szent békesség ellen cselekednének, úgy megbüntetessenek, hogy másoknak példájára legyen. Az én hitlevelemben való fogadásomnak mindenektől való megböcsültetése, az miképen az zsitvatoroki, bécsi, komáromi békességben el volt végezve mind az két rész-

ről való commissáriusok által, arra legyen szorgalmatos gondotok, hogy megint azok az faluk holdoljanak, ne is engedjetekek semmit ez ellen cselekedni. Úgy tudjátok és higgyjétek, az mint az én császári méltóságos pecsétemet látjátok. Költ Konstantinápolyban, karácson havában, Mahomed idejétől fogva ezerharminczhét esztendőben.¹⁾

Fennmaradt a budai vezérnek a kapucsi pasához intézett következő levele is a nádori irományok közt:

Az budai vezértől ő nagyságától az kapucsi pasának irt levelének summája, az melyben az ő titulása után azt írja:

„Ha innen mi felőlünk akartok értekezni, hála Istennek mi jó egészségben vagyunk. Az császár ő felsége kegyelmessége alatt, mostan leveleket vőttem, és az melyekről irsz, mindeneket megértöttem. Az mint az Musztafa bék fiacskája meghalt, megizented. Isten akartja az. Annak is az ő jószágocskáját az apjának engedték. Azoknak is az uraknak az határok felől irtunk és izentünk, hogy immár egyszer vége legyen, és ti is érette legyetek, hogy idején véghez vigyétek az dolgot, mert immár elmúlt szent Demeter napja és már erős időknek ideje érkezett avagy érkezik. Tudjuk, hogy ez az dolog most ujonnan nem végeztetik, és ujonnan nem kellett. Sem az határokat ujonnan végezni nem szükséges. Immár ennek-előtte minden dolgok meglöttenek. És ebben az do-

¹⁾ Kismartoni levéltárbeli egykoru másolat, Tractat. Turc.

logban az Ahmet béknek mindenképen értelme vagy. Ezokáért küldöttünk is oda, hogy experientiája levén, mindenképen segítséggel levén, hogy mennél hamarébb az dolog véghez menne, és ti is megjelenésétek az Athmet béknek, hogy mindenben mellettek legyen. Simontornya tartományában az mely faluk vadnak, sokan el is pusztultanak ennekokáért, hogy mostan sokkal többet kívántanak tőlök mint annakelőtte. Hogy azért se többet se kevesebbet ne kívánjanak, arról végzést tegyetek és tractálatok. Innen mi felőlünk az faluk, az kik enne kelőtte eleitől fogva adót adtanak, ennekutánna is adjanak; úgy azért, hogy soha az szokás kívül rajtok többet ne kívánjanak, az mint egyszer végezve megalkudtanak és lajstromokban beírták. Minekelőtte ez tél nem érkeznék, az mint ennekelőtte szokás volt, vége levén az egész dolognak, igen jó és hasznos volna, és az levelek megpecsételtetnének. Hogy egyszer immár vége lenne, igen jó volna, hogy idején végben mehetne ez az dolog, igen szorgalmatosan forgódjatok; mert ennek az dolognak késedelve és halogatása semmi hasznót nem hoz. Azért végezzetek hamar, hogy az szegénység nyugalomban lenne, az mi szerencsés császárukért Istent imádjának, mindeknél hasznosabb volna. Mi szükség ennél többet szólani? csak azon legyetek, hogy ez az dolog egy nappal vagy mennél hamarébb véghez mehesen. ¹⁾

---

¹⁾ Kismartoni levéltár Tract. Turc.

Ferdinánd király is az év végén a következő levelet írta ezen tárgyban a nádornak:

Tekintetes és nagyságos őszintén kedvelt hívünk. Miután hűségged gondja, mi módon létesíttessék a köztünk és a török császár közt vitás faluk tárgyában a bizottság, kegyelmesen megkívánjuk ezen levelünk által hűséggedtől, írja meg nekünk minél előbb, vajon a hűségged által javasolt biztosok hozzá fogtak-e ezen ügy tárgyalásához, s minő állapotban vannak a már elvégzettek vagy ezután elvégzendők? Maradván stb. Kelt királyi várunkban, Prágában, 1627. december 29-ikén.

(Aláírva): Ferdinánd; ő császári kir. felsége saját rendeletére: Frey Gáspár. *)

---

*) Latin eredeti a kismartoni levéltárban. Ferdinánd rendeletei „1627“.

XVII.

1828-ban újévkor már ki voltak nevezve a holdolt faluk ügyében kiküldendő keresztyén biztosok, s pár nap múlva, január 4-kén, a nádor ily utasítással, vagy is mint régen nevezték tanúsággal, látta el őket.

Instructio seu memoriale pro spectabilibus, ac magnificis et generosis Stephano Pálffy de Erdőd, Francisco Fántsy, Emerico Liptay, Joanne Rhymay, Georgio Horváty et Francisco Bakó, ratione pagorum dedititiorum ordinatis praeside et commissariis.

Régi mondás, hogy „mitte sapientem et nihil ipsi dixeris“, kire nézve nem kellenék talám magunkat ebben sokat fárasztanunk, hogy micsoda tanúsággal bocsássuk kegyelmeteket; mindazonáltal, hogy értse ez mi végzésünket is kegyelmetek, im valahány szóval, az mint mi értjük, intimáljuk az holdultságnak állapotját kegyelmeteknek, kihez hogy alkalmaztassa is kegyelmetek magát, szükségesnek itiljük:

1. Kegyelmetek együtt lévén, írja meg mindjárt az vezérnek, hogy az végezés szerint kész az hagyott helyekre menni, ugymint először is Nagy-Sarlóra, és ott az Garam és Nyitra melléki holdult-

ságnak állapotját eligazítván, Eger és Fülek táján való holdultságnak állapotjához is fogni, és ugyanott együtt az kapucsi pasákkal egy bizonyos helyt is végezni, az hol azoknak az faluknak is állapotjakot eligazithassa. Ezt jóllehet úgy rendelje kegyelmelek, hogyha szintén ők mindjárt készvoltokat mutatnák is, minaddig ki ne menjen azoknak igazítására, valamig az derék követség meg nem változik, kit ugyan intimálni is kell az vezérnek is, melyet praeses uram csak magátul is megcselekedhetik.

2. Mindjáraát vevén az mi instructiónkat kegyelmelek, küldjön ki az holdultság közében, és hivassa magához az öregét az biráknak, és mindenekelőtt ő tőlök értekezzék az dolognak mivoltáról, és magok nehézségének állapotjárul, holott ők adhatnak nagy lument kegyelmeleknek az kérdésben levő dolgokról.

3. Mennyin jöjjenek az kapucsi pasákkal az törökök, szükséges dolog leszen, hogy azt is mature elvégezze kegyelmelek, hogy az szegénységet se ők sem mi ne fogyassuk, s talán ha ők is száz lóval lesznek s kegyelmelek is százzal, szintén elég leszen, avagy ad summum kétszáz lóval; mert ha valami bizonyos rendelés nem lenne felőle, mind kitödulna az a sok rossz iszpájaság, és sok nagy akadékokat tennének az commissio dolgában.

4. Az békességnek confirmatióját, tudó dolog, meghozta az ő főkövetjek, az kinck fölkel'etik ő felségéhez menni, és az követeknek megváltoztatása is elég securitást láttatnék adni kegyelmeleknek; mind-

azonáltal abundans cuntela non nocet. — Azért talám jó volna valami új hitlevelet maga securitására az vezértől venni kegyelmeteknek, kihez képest lehető, hogy ők is mást fognak mitőlünk kívánni, melyet mi örömet is megadunk. Erről is azért ad praesentem kegyelmed, praeses uram, tegyen intimatiót először az vezérnek, praesupponálván, hogy ez is az commissióhoz való dolog.

5. Az holdultságnak pedig állapotjokat mi kíváltképen négy rendbelieknek tartjuk. Első a ki sine interruptione mindenkor beholdult és holdul most is Esztergam első megvételeitől fogvást az mikor ő kezekben volt. Második rendbeliek azok, az kik Füleknek, Szécsénynek, Gyarmatnak, Palánknak, Nógrádnak, Kékkőnek, Dévénnek és az többinek visszavételekkel felszabadultanak az holdulástul. De itt kegyelmednek azt kell jól megconsiderálni, hogy az törökök ilyen distinctiót tesznek az dologban, hogy ezekhez az visszavett várakhoz más faluk holdultanak s mások is megent Esztergamhoz s ők úgy okoskodnak, hogy mivel Esztergam most is kezeknél vagyon, valami faluk akármikor és mint holdultanak is Esztergamhoz, most is tartoznak oda holdulni. Harmad rendbeliek meg azok, az kiket az zshivataroki végezéstől folyvást s kíváltképen az kiket ez háborúságok alatt erőszakkal holdultanak be. Negyedrendbeliek pedig azok az hatvan faluk, az kiket tracta és commissio által adtak vala be az törököknek való holdulásra.

6. Az mi annakokáért az első rendbeli holdult-

ságot illeti, arról nem szükség semmi questiót moveálni, hanem az kik sine interruptione holdultak nekik, holduljanak ezután is; de az kik az megnevezett végházaknak visszavételével fölszabadultanak, méltatlan kívánság az tőlök, hogy azokat most is ők szintén, mint mikor azon megnevezett helyeket birták, úgy kívánják beholdulni Esztergamhoz, és nem az megnevezett végházakhoz holdultanak azok az faluk, az kiket most is beholdulni kívánnak; mindazonáltal maga az az esztergami török Esztergamhoz sem be nem holdithatta volna, sem egyébaránt nem birhatta volna, ha az több megnevezett, tőlök visszavett végházakat is nem birták volna. Méltó azért, hogy a mi azokkal fölszabadult, fölszabadulva legyen most is, kiről nyilván való végezés is vagyon az zsitvatoroki articulusok között. Ennek fölötté meg kely mondani azt is nekik, hogy az hatvan faluknak beadása is nem egyebet nézett, hanem ennek az ő praetensiójoknak leszállítását, melylyel akkor sem tartoztak volna; de már az meglevén, maradjon az is abban, de többet sem ők nem kívánhatnak, sem mi nem adhatunk nekik, az minthogy egyáltalában nem is kely adni, s így azért ezeket is az hatvan falukat most kérdésben nem vihetjük, hanem odaadva nekik egyszer, maradjanak odaadva. De az kiket az békeség alatt beholdultattak, melyek azok is három rendbeliek, ugymint egy rendbeli, az kit még az háborúk előtt holmi fenyegetésekkel és embereknek, gyermekeknek ellopásával kénszerítettnek beholdulni, csakhamar az zsitvatoroki végzés után; némelyeket

viszont ezekben az tumultusokban; harmadrendbeliek pedig, az kiket im tavalyi esztendőben rablának és égetének el, kiket mivel mind az békesség ellen cselekedett az török, az második rendben tett holdultságnak praetensiója mellett, úgy tetszik, ezterősen állattván kegyelmetek felszabadulni kívánhatja mind ezeket az utolsó rendbeliket, kit igen erősen is kell vitatni usque ad comminationem rupturae. De ha czután ugyan nem lehetne egyéb benne, s látnák kegyelmetek, hogy készebbek az commissiót félbe hadni, illo casu tartson ilyen rendet: Először, hogy ezelőtt az háborúság előtt, ha kik jóakarattjokból avagy félelmekből beholdultanak, hogy ám maradjanak holdulva ezután is, hanem kívánni kell, hogy az többi-től elvegyék praetensiójokat.

Ha azon sem maradnának meg, minekelőtte függőben maradna az a dolog, és az miatt periclitáltatnék az békesség, hosszú disputatio és protestatio után, oda kell azt is engedni nekik, a mit ez háború alatt is beholdultattanak; de csak azokat, az kik első beholdultatásoktól fogvást minden esztendőben beadták volna adójokat; mert egyébaránt az kik egy vagy két adót adtak csak imilyen amolyan biráknak félelméből, azután azt meg elhadták s nem holdultak, minden uton meg kell menteni őket, s kiváltképen az kiknek szegényeknek falujokat megégették, magok is szegények sokan elvesztek és sokat rabságra is vittek benne, mindazonáltal le nem mentenek az holdulásra, semminemű uton és módon azokat be nem kell adni és kényszeríteni; mert Isten

igazsága és az természet törvénye ellen láttatnék az lenni, ha eddig ennyi veszedelmekkel is megoltalmazván magokat, mi most ultro beadnánk őket, kiket elhittük, igen fog sarkallani és kívánni az török; de resolute meg kell mondani nekik, hogy abban csak egy falut sem hagyunk beholdulni, az kik eddig be nem holdultak, ha ad extremum kell az dolognak menni is; mert az nekünk keresztyénségünk sem engedi, s az békességnek mivolta sem kívánja s mi egyáltaljában resolváljuk is azt, kihez szükséges, hogy kegyelmetek is tartsa magát, hogy minekelőtte csak egy falut beadnánk is ujobban azokban, az kik már egészen megszabadultak az igátul, vagy hogy soha nem hódultak, in suspenso hagyjuk inkább az dolgot, és az jó Istennek gondviselésétől várjuk, holott ha csak egy puskának vagy kardnak beadása is az töröknek censurára és excommunicatióra néz, inkább gondolhatjuk azt, hogy annyi számu szegénységnek beadása, a mint ők kívánják, kiváltképen méltán censura alá vétethetnék; mert sok török él az ő kenyerekkel és pénzekkel, az kik elég puskát és kardot hoznak mireánk. Egyébaránt is a körösztységnek minája, főképen az mi hazánkunk, miből vagyon inkább az török által, mint az holdult faluknak kenyerek, pénzek és munkájok beadásából? Nem kell annakokáért, az mint följobb is iránk, semmi újat cselekedni velek, ha szintén el kellene az commissiónak oszlani is.

7. Igen nagy szorgalmatos gondja és vigyázása legyen kegyelmeteknek arra is, hogy minden faluk,

az kik az kegyelmetekkel való igazítás szerint be fognak holdulni az törököknek, valamennyi az Dunán innen vagyon, bizonyos lajstromban legyenek, és az mennyire lehet, investigálja summarie az biráktul adójoknak is mivoltát. Vagyon bizonyos czélunk, az kire nézve kívánjuk azt az adót tudni. Az faluknak penig számokat azért is szükség följedzeni kegyelmeteknek, hogy az török is tudja határát, és tovább ne igyekezzék holdultatni; mert hihető, hogy valamint az vezérség ő köztük változik és ujúl, úgy fog ez az ő mostani praetensiójok is megújulni.

8. Hihető, tesznek arról is kérdést az törökök, hogy mi szintén alá Nándorfejevárig is kívánjuk felholdulni az mi jobbágyinkat s véljük, azt ők mindjárt ellenzeni fogják, mihelen az holdultság dolgában magok praetensiója és kívánsága szerént elő nem mehetnek. De meg kell itt ezaránt is mondani nekik, hogy mi az mi jobbágyinknak örökös urai vagyunk, s azzal mi hozzájuk való igazságunkat el nem vesztettük, ha egy kevésse tovább vadnak tölünk, hiszen az ő jövedelmek azzal ugyan nem fogy, megadván nekik is azt az mivel tartoznak. Más az, ha mi kezünket nem tartanánk azokban az mi jószágainkban, elidegenednének az nemzetségektől, a kiknek örökök az jószágok. Kire nézvén, ha ők abban ellent tartanának, az szegénység sem maradhatna békével, mert untalan reájok küldöznének az földesurak, és mikor kereskedéssel följönnek, meg is fognák őket s csak észvesztést és akadékot szerzenének az békesség dolgában is. Attul penig senki meg nem

foghatja őket, hogy ők az ő igazságokat ne praetendálják. De erről úgy kell szólni, ha ők hozzák elő. Egy protestatiót tevén, ha mi végezést akarnának fölle tenni is in praedictum nostrum, nem kell reá menni. Ugyan ide való dolog leszen az is s ha ők ezt kérdésbe nem vennék is, kegyelmetek ab exemplo ugyan előhossa, hogy az mint mi az távol való jószáginkat, kik az ő végházoknak remote megette vadnak, szekerezéssel föl nem szolgáltatjuk, úgy ők is azokat az holdult falukat, az kik távol tőlök vadnak, ne kényszerítsék szekerezésre, se császár munkájára se magokéra az spahiák, hanem adjanak csak adót, mint mi nekünk az mi távol való jobbágyink. Kit ha obtineálhatni jóval jó, sin minus, csak kevéssé munkájokat, contentusok lehetünk vele.

9. Szükséges leszen fölötte igen az is, hogy az szegénység adajának auctióját igen exaggerálja kegyelmetek, és mindenképen szállítsa az régi adóra, megmondván, hogy az hadak miatt elpusztult és fogyatkozott az szegény ember; más az, hogy az pénzben is sok válogatást tesznek; harmad, hogy minekünk is mind szolgálniok mind fizetniek kell. Azért az mivel ennekelötte megelégedtenek az háboru előtt, elégedjenek meg mostan is, és az mint az hatvan falurul való végezés is tartja, az szerént kell czédulákat mostan is kiadni az szegény embereknek, hogy ezután való iszpaják is az mikor változnak, ne erőltessék följobb őket, s az hatvan falukat pedig az már egyszer nekik kiadott czédulák szerént tar-

tsák meg, azt kell kívánni tőlök. Melyeket az kapucsi pasának is meg kell mutatni.

10. Mivel hogy sok faluk elpusztultanak és elholt az szegény ember is belőle, effélékről azon legyen kegyelmetek, hogy valami magán való végezést tegyen; hogy valami bizonyos ideig vagy szabadságot adjanak nekik, vagy ad minimum könnyebbség adójokat.

11. Nagy panaszszal eleiben kell adni az kapucsi pasának azt is, hogy az törökök nem tartván az végezéshez magokat, kijárnak az szegény holdult falukra és kéménletlenül költetnek az szegény emberekkel, ki majd följobb megyen gyakorta az ordinárie való adójoknál is. Azért az kapucsi pasák által mint az szegény embereknek panaszokat néző dolgokról bizonyos végezés legyen erről is, szükséges az is. Nagy sok nyomorúságok és károk vagyon az szegény embereknek abban is, hogy kijöven az falukra a török, semminemű kérésére az szegény embereknek vissza nem mennek végházokban, hanem kin hálván az falun, megölik őket az csavargó latrok s az szegény nyomorult birákat sanyargatják aztán érette, nyárspan vonyással fenyegetvén őket és pénzbírságot is vevén rajtok. Ez is azért mivelhogy az szegénység nyomorúsága, csak minden igazság kívül, kívánni kell tőlök, hogy tractáltassék ez is, és végezés legyen felőle, hogyha ki közülök erővel magának veszedelmet keres, ne bűnhedjék azért az szegény ember.

12. Vagyon ilyen dolog is az törökök között,

hogy holmi megtiltott dolognak is bevitelére kényszerítik az szegény embert az ispáják, ugymint pus-kára, porra és holmi effélére, kit meg nem vihet-vén néha az szegény ember, s némely dolognak sze-rét sem tehetvén, csuda mint kinozzák, birságolják és vesztegetik őket, kirőlők szegények semmi pa-naszt nem is mernek tenni, féltvén életöket, felesé-geket, gyermekeket. Erről is azért, az kapucsi pasák hogy az szegénység tekintetért valami rendelést te-gyenek, kívánni kell tőlők.

13. Panaszolkodnak az fölöttébb való munkáról is sok helyeken az szegénység. Kivántatik azért; hogy abból is valami könnyebbséget cselekedjenek velek.

14. Az pénz dolgárul mai levelünkkel együtt majd négyszer irtunk immár magunk is az vezérnek, de ezzel az alkalmatossággal hogy ez legyen legna-gyobb oppressiója az szegénységnek, ezekkel az ka-pucsi pasákkal is kell tractálni róla, exaggerálván mindenképen az dolgot, az mint legjobban lehet.

15. Az holdultságban lakó nemességnek is sok injuriája vagyon, s az szerént az vitézlő népnek is, az kik az végházakban laknak, adót és dézmát kíván-ván tőlők. Ezt is elevenen kell azért fogni amaz zsit-vatoroki articulus mellett, a hol az vagyon irva, hogy az ki az mi császárunknak adót nem ad, nekik se ad-jon. Az melyet nohaők azzal erősitnek, hogy dézmát adnak ide az mi részünkre; de az aránt azt kell mon-dani nekik, hogy azt nem császárnak vagy valami földesurnak adják, hanem Isten nevében az papok-

nak és egyházakra; de ha valaki vagy szőlejétül vagy földétül valami földesurnak kilenczedet ad, ott lehet nekik csak valami praetensiójok. Jóllehet ezt is vigye kegyelmetek végezésben; de ha egyéb nem lehet benne, erre reá mchet kegyelmetek. De az ki nemes curia avagy vitézlő ember öröksége, az ki az mint mondánk, sem császárnak adót nem ad róla, sem kilenczedet valamely földesurnak, semmi úton meg nem kell engedni ezután is, hogy az olyanoktul megvegyék. Ugy vagyon, talán disputálnák azt is, hogy az kilenczed helyet hogy vámot adnak némely szőlőktül, az mint értettük hogy praetendálják ezt Léva táján és Szögyében is; de disputálni kell ezt is, s ha obtineálhatja kegyelmetek jóval jó, sin minus, ezt nem szükség fölöttébb erősíteni. Jóllehet az igazság azt kívánná, hogy ne az, a ki az szőlőt miveli, vallana az kárt, hanem ő kiadván az kilenczedet, vagy hegyvámot, azzal osztoznék az török, kit ugyan az szerént is kell eligazítani.

16. Szükséges, hogy értse kegyelmetek azt is, hogyha casu quo re imperfecta el kellene az commissiónak oszlani, kit nem reménlünk, viselje mascule kegyelmetek magát és protestatiókat praemittálván, megvárja ha lehet, hogy ők oszoljanak és menjenek előbb el; de ha ők mulatoznának is, ugyan eljőjön affelől kegyelmetek alkalmas helyre. Az mikor penig elakarna kegyelmetek onnét jönni, valami száz lovast kell véletlen oda vinni, latorságra ne mehessenek in casu illo az törökök; olyan beszéddel válván el tőlök, hogy kegyelmeteknek tovább való

instructiója nincsen, és nem mer az dologban tovább procedálni, hanem hogy mind minket, mind ő felségét sietséggel tudósít kegyelmetek az állapotrul, s kegyelmetek szolgálak levén az dologban, ahoz kelle-tik magát alkalmaztatni, az mit ő felsége parancsol.

Mindezeket pro sua prudentia et industria kegyelmetek úgy forgassa, az mint legjobban tudja, és igen sietve tudósítson mindennemű dolgokról ben-nünket s ezekről is az lejedzett punctokról, ha mely-ben mi consideratiója volna kegyelmeteknek. Azt mindazonáltal el nem kell mulatni, hanem cum protestatione adja érteni kegyelmetek az kapucsi pasák-nak, hogy ha az beengedett falukkal meg nem elé-gednek, és azoknak is adójokat s egyéb állapotjo-kat is nem könnyebbitik, egyátaljában az szegény-ség meg nem fogja állhatni azt az inséget, és mi hoz-zánk sem illik, hogy keresztyén atyánkfiait abban az sanyaruságban hagyjuk, hanem mi egyátaljában módot keresünk benne, az miképen elhozzuk aló-lok őket, és az békesség alatt mind őket, mind Beth-len fejedelem elég pusztát csinálván az országban, oda szállítsuk őket. Nincs is, úgy látjuk, nagyobb remedium ennél az szegény községnek könnyebbité-sére. Az többin legyen az kegyelmetek jó industriája és szorgalmatossága. Actum in Biese 4. januarii 1627.

Szorgalmazni kell azt isfűnások és ugyan vége-zésben kell venni, hogy az minemű igazítást kegyel-metek az holdultság dolgában most ott ő velek te-szen, azt oztán ne csak az vezér és mi ratificáljuk, hanem magok az császárok is; mert nálók az tiszt

gyakorta változik s meghalhatok én is, s úgy történhetnék, hogy minden ebben való végzésünk és fáradságunk, költségünk hasztalanná lenne, s az derék békességeknek akadékjára.

Comes N. Eszterházy m. p.¹⁾

Ferdinánd király Prágából január első napjaiban meghagyta egyfelől a nádornak, hogy szigoruan őrködjék, nehogy a magyar végvárakból török területre ellenséges kirándulásokat tegyenek a vitézek, s adjon ki redeletet, hogy a kapitányok meghatalmazó levele nélkül senki se járjon ki a falukra. A budai pasa, ki több kihágás miatt panaszos levelet intézett Prágába a királyhoz, hasonló szigoru rendszabályokat ígért a maga részéről.²⁾

A másik rendelet január 10-ikéről, (a király és Sennyei cancellár aláírásával), tudatja a nádorral hogy Koháry Péternek megment a rendelet, hogy a törökkel való egyezkedésre — a hódolt falukat illetőleg — társaival együtt kimenjen s a nádortól kérjen e részben utasítást.³⁾ Mint fentebb láttuk, a nádor már eleve megírta a kívánt utasítást.

Azonban Koháry Péter és társai csak ama Dunán inneninek nevezett kerületben voltak a hódolt-ság dolgát eligazítandók. Dunán tulra Eszterházy Dániel elnöklete alatt külön bizottság neveztetett ki, mely Körmenten, Vas megyében volt tanácskozendó

¹⁾ Kismartoni levéltár, Tractatus Turc. P. I. 88.

²⁾ Ferdinand rendeletei a kismartoni levéltárban. Kelt jan. 8. Különös, hogy a nádornak szóló redeletet nem Sennyei, a Prágában volt magyar tanácsos, hanem Collalti Rambald írja alá.

³⁾ U. o.

a kapucsi pasákkal, mint a nádornak Győrmegyéhez, januar 25-ikén irt levele bizonyítja. ¹⁾ Hasonlókép a török horvát határszéli viszályok kiegyenlítésében más biztosság működött.

---

¹⁾ Történelmi Tár VIII. 28. Ráth közlése.

XVIII.

Azonban a határjáró bizottságok nem kezdték meg e működést.

A mint a Kohárynak és társainak adott fentebbi utasítás első pontjából látni, ama működéshez nem lehetett hozzáfogni, míg a derék követségeket a két szerződő fél ki nem cseréli. Ugyancsak a fentebbi utasítás negyedik pontjából kivehetjük, hogy a török főkövet már megérkezett volt Budára a ratificatióval, melylyel föl vala menendő Prágába a császárhoz, hogy maga a nádor közel állónak tartá a két rész fő követségének megváltozását.

De, habár méltó okot adott is a Porta a halogatásra, — úgy látszik — Prágában nem tarták nagyon sürgősnek a szőnyi béke végleges megszentését, — annyival inkább nem, mivel a Porta oly nagy készséget mutatott. A szultán a persiai háboruban szerencsétlen, a császár a németországiban szerencsés volt — s ez elbizakodóbbá és követelőbbé tette a császárt és német tanácsosait. Ennél fogva az udvar bátran tett kifogásokat a Porta némely helytelen eljárása ellen a szerződés körül.

Említettük, hogy a császár konstantinápolyi követe, Lustrier, Balogh Istvánnak visszautazása után,

a török szultán ratificáló okmányában több hibát je-
lölt meg s azok kijavítását ajánlá.

Ferdinánd Lustriernek 1627. december 25-ikén
kelt s egy futár által fölküldött megjegyzéseit azon-
nal német hadi tanácsa elé terjeszté, mely még több
kifogást tón amaz okmány ellen, mint a konstanti-
nápolyi követ; — mert azt maga sem tudja megítélni
a tanács, s Lustrier sem irta meg, vajon a török ere-
deti szöveg a követ megjegyzéseihez képest kijavit-
tatott-e vagy nem. Azért a tanács önállóan terjeszti
elő a maga kifogását.

Mindenekelőtt kijelenti, hogy elejétől fogva ká-
rosnak tartá ő felségére nézve a szőnyi békét. To-
vábbá mindjárt a ratificáló okmány elején (mely
Dasquier tolmács olasz fordításában feküdt a hadi
tanács előtt), a római császárt tegezi a szul-
tán (olaszul „voi“-nak szólítván), — s így megy az
az egész okmányon végig. Sérelem az is, hogy míg
a régibb okmányokban megadá a szultán a „fölsé-
ges“ czimet (semper augustus) a római császárnak,
most csak „kedves“-nek nevezi (semper charus);
nemkülönben a szultán most a császárt a „keresz-
tyén fejedelmek legdicőbbikének“ czimezi, holott
ugyanazt a czimet meg szokta adni Bethlennek is, —
a mit megengedni nem kell, — hanem tegyen a szul-
tán a czimben kellő különbséget.

Továbbá a szultáni levélnek egyik helyén
az mondatik, hogy a régi szerződések azon pont-
jai megtartatnak, melyek megváltoztatva nem lő-
nek. Ez a kifejezés szabad kezet engedne a szul-

tánnak, hogy tetszés szerint bontsa föl a békét. Sérelem az is, hogy a szultán, szólván a szőnyi békeszerződés 4-ik cikkéről, melyben az iratik, hogy mindkét részről nagy követ küldessék a másik udvarához egyenlő ajándékokkal, azt írja, hogy kereszttyén részről fő követ menjen, míg az ő részéről a „maga embereinek egyike“ fog küldetni, az ajándékról pedig merőben a hallgat.

Ezen 6—7 pontban áll a haditanács kifogása a ratificáló okmány ellen. Azt javasolja, hogy ezen megjegyzések küldessenek meg egy megbízható ember, például Schmidt Rudolf által a budai pasának, de nem a császár, hanem a haditanács nevében, azon nyilatkozat kíséretében, hogy tüstént küldje tovább a javítások kívánását Konstantinápolyba, kijelentvén, hogy ha a kijelölt hibák ki nem javíttatnak a ratificáló okmányban, és ha nem nagy követ czímmel és illendő ajándékkal jön a török követ, — nem szükséges magát ide közelebb fárasztania. Ő felsége addig el sem fogadhatja a ratificatiót, sem a maga követét nem küldheti, ki pedig már utasításaival együtt készen állott, — míg ama kijelölt nehézségek ki nem egyenlítettnek. Ő felsége ezzel nem akar okot adni a béke megszakasztására, hanem csak azt, hogy a két fél biztosai által létrehozott szerződés erejét ne veszítse. Jónak látja a hadi tanács azt is, hogy minden kifogások közöltessenek a budai pasa Prágában mulató küldöttével a tolmács által s a hadi tanács elnöke jelenlétében. Ezen törökök pedig Schmidtel együtt utazván Budára, adja értésére a pasának élő

szóval is a kívánatokat. Végül elhatározott, hogy Lustrierhez külön futár küldessék ebben a tárgyban, intve őt, úgy vigyázzon föl szorgalmasan, vajon ezen javítások beigtattatnak-e majd az eredetibe, s tudósítsa az udvart a dolgok állásáról.¹⁾

Mind Lustrier javításainak mind a hadi tanács határozatainak okmányait II. Ferdinánd megküldé Eszterháznak egy levél kíséretében, melyben többek közt ezt olvassuk:

„Miben áll a török követség dolga, hűséged érteni fogja az idecsatoltakból, melyek pedig csak bizalmasabb tanácsosainkkal közlendők s nagy titokban tartandók. Addig pedig a követküldést elhalasztandónak véljük, míg az okmány kiigazításáról tudomásunk nem lesz.“ Kelt Prágában, 1628, jan. 29. Aláírva Ferdinánd és Sennyey István váci püspök.²⁾

Minő véleménye volt Eszterháznak, nem tudni; de az bizonyos, hogy a császár Prágából küldött egy követet Budára a hadi tanács megjegyzéseivel. Ezen követség sorsáról pár hónap múlva, mikorra értesült róla, így irt a konstantinápolyi angol követ Roe Conwayhoz:

„Örömmel veendi nságod azon értesülést, hogy a császár egy követet küldött a pasához Budára, hol a szultán küldöttje, ki „követ“ nevet viselt, várakozott a császáriak megérkeztére, hogy Bécsbe vihesse

¹⁾ Német egykoru másolat a kismartoni levéltárban Tract. Turc. I. 76. A hadi tanács német határozatának minden pontjához (kivéve hol olaszul idéztetik a szöveg) latinul van a tartalom a lap szélére írva, mi azt gyaníttatja, hogy a nádor nem volt jártas a német nyelvben.

²⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. Ferd. levelei.

föl az itt aláírt békeczikkelyeket, ugyanazon czikkek értelméhez képest. A császár küldötte a nagy követ nem érkezett két kifogással mentegeté, mely a békeokmány bevezetésében az itteni udvar két kifejezése ellen tétetett. Először a császár is visszatartatja, mintha ő kérte volna a portán a békét s az kegyelemből ajándékoztatott neki. Második kifogás volt, hogy a hozzá indított „muteferrika“ a maga megbízó levelében nem neveztetik főkövetnek, már pedig ily minőségben kellett azt hozzá küldeni. Ezen kifogások — mond tovább az angol követ — lényegtelenek lévén, arra mutatnak, hogy a császár vagy halogatni akarja a béke végleges megkötését, vagy vissza akar vele élni. A pasa, habár boszankodott, visszairt, hogy őfelségének ily cerimoniák miatt nem szükséges halogatnia a fő követ elindítását, kinek jelenléte teljes elégtételt fog szerezni. Ő maga a pasa, nem változtathat semmi részletet, ha innen meghatalmazva nincs.“¹⁾ Schmidt, úgy látszik ezuttal nem ment tovább Budánál, s még nyár elejéig sem érkezett meg a császár nagy követe Budára.

Igy a békeügy az utolsó lépésnél is fönakadt újra, s fönn ugy látszik, a bizottságok működése is, — kivéve, hogy a törökökkel határos vagy hódolt-ságot birt megyék szorgalmasan gyűjték az adatokat sérelmeik részletes összeállítására.

Ezalatt a Bethlennel való viszonynak is állandóan két arcza volt mindkét részen.

---

¹⁾ Roc, Negotiations 814. l.

Mindkét fél vagy némely valódi tény miatt neheztelt szövetséges társára, vagy bizonyos jelekből hadindítási szándékkal gyanúsítá a másikat; de egyszersmind az egymás közt való levelezés barátságos volt, sőt némely kölcsönös szolgálatra való készség is nyilatkozott

Bethlen, kivált miután véd- és daczszövetségi ajánlkozásai meghiusultak, — miután Portán volt követének, Mikó Ferencznek társa, Szombathelyi Márton, átszökött a császár szolgálatába s a fejedelem némely titkait elárulta, nem lehetett belső baráti indulattal a császár és nádor iránt. Továbbá az ügy, melyet magáénak vallott, t. i. a kül- és belföldi protestansok ügye, rosszabbra fordult mind Német- mind Magyarországon.

Utóbbiban II. Ferdinand minduntalan küldé a rendeleteket a nádorhoz, a külföldről menekült protestansok pártolgatása miatt.

Igy februar 1-sején azt írja a király a nádornak:

Följelenetetett neki, hogy a pozsonyiak az Austriából száműzött eretnekeket és lázadókat nagy számmal fogadják be városukba s számukra birto-
kkoat és lakó házakat jelölnek ki, míg a város tulajdon polgárainak fiait, kivált a katolikusokat, idegeneknek nyilatkoztatták, ha ujonnan be nem iratnak, — már pedig magok beiratását megtagadják a katolikusoknak. Ez a katolikus vallás érdekei ellen van, a hazai törvény s a királyi tekintély sérelmével történik, — miután az hozatik föl, hogy a ki-

rállynak sem szabad idegenek részére fekvő birtokot adományozni. A nádornak meghagyatik, tartson ezen dologban vizsgálatot s terjeszsze föl ebbeli véleményét, valamint abban is, hogyan mulaszták el a pozsonyiak engedelmeskedni a király és nádor azon rendeletének, hogy a katolikus tanácsbeliek egyenlők legyenek a protestansokkal. Továbbá a szentgyörgyiek és baziniak a békeszerződés ellenére sem adták vissza a katolikusoktól elfoglalt templomokat. Mint történt az is, hogy a modoriak esküt tesznek, hogy soha magok közé katolikus papot nem fogadnak be? — Azt a király nem tűrheti, hogy a hozzá hűtleneknek jobb sorsa legyen, mint a hiveknek, vagy hogy a katolikus vallás alább való legyen az idegennél. A király anádortól kér véleményt mint lehessen a bajon segíteni? — ¹⁾.

A protestansok Magyarországon rossz néven vehették s magokra nézve intésnek tarthatták azt is, hogy Ferdinand a nádor által kihirdetni rendelé, hogy azon magyar protestansok, kik a német határos tartományokba átmennek hitüket terjeszteni, ott, az ott kiadott rendeletekhez képest börtönbe fognak záratni. Erre különösen az adott okot, hogy a vasmegyei Szécsi féle és a Batthianyí özvegyének birtokaiból több praedicator járt át Stiriába és Karinthiába, leginkább pedig Regedére (Radkerspurg)

---

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban, Ferdinand és Sennyey cancellár aláírásával. Literae Ferdinandi.

nemcsak vásárra, hanem vallása terjesztésére, vagy némelyek lelkében való táplálására. ¹⁾

Mindamellett, hogy a nádor buzgó katolikus volt, hihető, hogy nem történt több, mint a mi a fentebbiekben előadatik; t. i. a katolikusoknak előbbi levélben említett üldöztetése egy részben megtorlás volt, — és a pozsonyiak és szomszédaik merőben jogtalanul jártak el; az utóbbi levélben előhozott esetek pedig külső tartományok törvényhatóságába esvén, nem is lehetett szava ellene, kivált ha külföldről bevándorlott praedicátorokról volt szó, (a mit a levél ki nem fejez).

De ha a nádor nem is tőn egyebet, mint hogy kieszközölje több helyen azt, hogy a katolikusok élvezhessék mindazon jogokat, melyeket a protestansok, a vallásos szenvedélyek akkori forrongásában félremagyarázhatták és nagyíthatták a dolgot, és kivált Bethlenhez alkalmasint nagyítva jutottak el ezen tárgyban a tudósítások. Annyi bizonyos, hogy a külföldi protestansok megvárták Bethlentől, hogy legalább Magyarországon védelmezze őket, — annival inkább, mivel külföldre még jobban nagyítva érkeztek a hírek.

Igy már martius végén a Velenczében volt angol követ Wake ezt írja kormányának:

Itt (Velenczében) azzal hiteget a hir, hogy „Gábor“ a császárral ellenségeskedésben volt a protestansok védelmezése miatt Magyarországon, kiket a

---

¹⁾ U. o.

nádor a császártól vett rendelet következtében ki akart úzni az országból; de a Gábor által segítségökre küldött hajduk és huszárok némi veszteséggel visszaverték őt. Ezt (mond a protestans követ) egy Bécsből érkezett rangbeli ember. mondá; de én alig hiszek már valami jót ezen fejedelemről.“¹⁾

Ily összecsapásról a protestansok miatt 1628-ból mit sem tudnak hazai khronikáink, — sőt még a Bethlen és a nádor közt ezen idő tájban folyt levelezések sem tesznek rá czélzást. A levelezések egyfelől barátságos értekezést tartalmaznak egy közös érdekekben, másfelől gyanakodást a fegyverkezés miatt, melyet mindenik fél a másikra fogott.

Az alább következő levelezés ezen viszonyt bővebben fölfejtí s egyszersmind világot vet némely akkor főnforgott napi kérdésre.

---

¹⁾ Sir Thomas Roe's Negotiations. 787. lap.

XIX.

Bethlen martius 5-ikén levelet irt Eszterháznak, mely szerint az előbbi budai pasa azt kívánta volt tőle, a fejedelemtől, hogy Szaboles és Szathmár megye számos falui hódoljanak a töröknek, mint azelőtti időkben. Bethlen jelenti, hogy eme kívánatra ő, kinek a nevezett két megye is át van adva, tagadólág válaszolt, hivatkozván a török és német császár közt kelt korábbi szerződésekre. Azonban az új budai vezér, Murtéza egy küldött által megújítja ama követelést. Ennek is azt válaszolá, hogy a Magyarországból neki átadott hét megye hódoltságáról nem intézkedhetik önhatalmulag; ő köteles megtartani a zsitvatoroki és bécsi végeztések erre vonatkozó pontjait. A fejedelem inti a nádort, hogy a hódoltságok dolgában nemsokára összeülendő bizottságban tárgyalassa ezen kérdést. Ő a fejedelem az értekezletekre az illető hét megyéből követeket fog fölküldetni, kik ama hódolt faluk állapotjáról bővebb fölvilágosítást adandanak.

Ez a fejedelemtől mind tárgyra, mind a hangra nézve nagyon szelid és megnyerő nyilatkozat volt, — pedig maga a tárgy elég nagy fontosságu. Annál élesebb és nála szokatlan kifakadás foglaltatik az

utóiratban, mely egy aránylag csekély tárgyban iratott sajátkezüleg és itt következik :

Postscripta. Minemű vakmerőséggel contemnálta légyen eddig Pete György az kegyelmed parancsolatját, az frigy után lefogott három fő legény szolgáknak elbocsátások felől, kegyelmednél nyilván lenni tudjuk, mely engedetlenségen (hogy ha más felől bíztatása nincsen) eleget csudálkozni nem győzünk. Eddiglen mind vártuk az kegyelmed arról való gondviselését, mert örömet igyekeznénk az veszedést legkisebb dologban is eltávoztatni. Szégyenljük is egy olyan kicsin dologért ennyiszer kegyelmedet busitanunk; de látván, hogy sem az transactionnak conditiójára, sem az igazságra tekinteti annak az genyetnek nincsen, ez egyszer akarnánk kegyelmedet requirálnunk, szeretettel kérvén, parancsoljon serio neki elbocsátása felől, tovább ne nyomorgassa; alioquin mi az Isten és kegyelmed előtt protestálunk, tovább nem szenvedjük, hanem módot keresünk injuriánknek ulciscalására, és ha vagy magán avagy szolgáin mi esik, nekünk se ő felsége, se kegyelmetek ne tulajdonitsa s azzal békesség bontásra okadónak ne ismerjen; mert tovább nem szenvedhetjük annak az taknyos rosznak rajtunk való szegezgetését. Mely hogy ne történjék, mégis szeretettel requiráljuk kegyelmedet, authoritásának hatalmával parancsoljon elbocsátása felől. Lám mi minden rabokat, valakinek vagy magunk fogságában voltanak, avagy másoknál hallhattuk, együlegyig elszabadítottuk, főtisztviselőket is egy-

néhányat. Ha pedig kegyelmed el nem bocsáttatja vele, úgy vagy azt kelletik elhinnünk, hogy nem dependeál kegyelmedtől, quod igen alienum volna, avagy azt kell hinnünk, hogy maga patrocínál neki, mely is az igazsággal ellenkezni láttatnék. Kegyelmedtől erre categorica resolutiót várunk, és többször ezen dolog felől busítani nem akarjuk, hanem más úton akarunk gondot viselni. Albae 8. martii 1628. kegyelmednek jó akaró barátja ¹⁾

Gabriel mp.

A nádor a fentebbi levélre így válaszol :

Serenissime etc.

Az fölséged levelét, melyet 8. hujus Fehérvárról írt, 18. ejusdem vettem. Felsőgednek megszolgálom, hogy erről az dologról tudósított légyen, szükséges is volt értentünk, — s tetszik az abban való resolútiója is, melyet az töröknek tett fölséged. Bizony dolog, én úgy reménlem vala, hogy az török most azt talám kérdésben nem veszi; de ő az ő hasznát el nem mulatja, ott is akarván aratni, a hol nem vet. Mivel annakokáért olyan válasza vagy az töröknek felségedtől, a mint írja, hihető el nem mulatja, hanem engem kezd felölök szorgalmazni, minthogy az utolszori velek való végezésben az holdult faluknak eligazítását én reám is destinálták, kiben nagy szeretettel és készséggel munkálodom is. És primo is Horvátországban, az Dunán túl és Dunán innt is, mind az commissariusokat elrendelte, s mind

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. Litorae Princ. Trans.

pedig az oda való instructiókat megcsinálta és kezekben is adta ő kegyelmeknek, minden egyéb rendöléseket is, az kik ahoz valók, útban igazította. Csak szintén ezek vadnak hátra, az kikiről im most felséged irt. Ki mivel majd mind nagyobb dolog az több holdultság igazításánál, az hajdu városokra nézván is, kívántatik igen, hogy ezekből az vármegyékből bizonyos főemberek jőjenek hozzánk, kiknek hogy felséged az maga írása szerint is ugyan parancsoljon is, kérem én is felségedet, hadd vehessek valami lument és informatiót az oda való dolgokban is ő kegyelmektől, ahoz alkalmaztatván azután az tovább való rendöléseket, közölvén ő kegyelmekkel az több holdult faluk végett commissariusoknak kiadott instructiókat is. De mivel az idő mulik és ő kegyelmeknek is messze vagyon, irtam magam is ő kegyelmeknek, hogy siessék embereket felküldeni hozzánk, kikkel mit fogok végezni és rendölnöm azon dolgokban, késedelem nélkül tudósítom felségedet róla. Interim megirtam ő felségének is, császár urunknak ezt az törökök felségedtől való kívánságit. Azon köll minden uttal lennünk, hogy anélkül is eléggé beszorult hátárít szegény hazánknak oltalmazzuk a mint lehet, kibem elhittem, felséged is mind jó tanácsával s mind egyéb jó akaratjával kész bennünket segiteni. Tartsa meg Isten felségedet jó egészségben. Datum in arce Bicsensi die 19. martii 1628. ¹⁾

---

¹⁾ U. O.

A fejedelemség így válaszol a nádornak :

Gabriel etc.

Illustrissime Comes amice nobis honorandissime.

Kegyelmed választételét, melyet bicssei várában 19. márt. íratott volt, maga postscriptiójával mi nekünk tegnapi napon délután három óra tájban hozá meg azon posta, kitől az mi levelünk expedíaltatott volt. Mely kegyelmed levelét illendő böcsülettel vevén és olvasván, akarjuk, hogy az vezérnek adott választételünket maga is approbálja. Nem akartunk, sem akarunk, semmiben az ő felségével való végzésinktől recedálni, igyekezünk punctáit illibateigaz sinceritással observálni. Bizony dolog, mi sem gondoltuk, hogy egy mostani tractához ragaszsa az török az Tiszán innen régen holdolásra neki engedtetett darab földnek ujebben az régi mód szerint beholdolásra való kívánságát, nem is specificált, az mi azt nézi, nekünk semmit mostan; hanem egy generalitást csinál levelében és praetendálja egyre, Szolnokra való tekintése közt, mely nagy panaszt töttenek előtte az szolnoki ispaják, kiket mustrálván, ötven hatvan szapacza boeskorban gyalog menvén eleiben az mustrára, kik azelőtt sok jószágot birván, jó szerrel tartoztak jószágokról felülni, okát mikor kérdette volna oly rossz állapotjoknak, azt felelték, hogy minden jószágokat tölök az magyarok elfoglalván, beholdolni nem engedik, mely miatt jutottak arra az állapatra. Kiknek panaszokhoz képest kér minket az vezér, hogy az falukat, kiket eleitől fogva

beholdolni engedtek az fejedelmek, mind Erdélyhez és Magyarországhoz tartozó ditiókban engedjük beszoigálni. Viszont tudván pedig mi, mely igen kiterjedett volt az hadakozások előtt való beholdolásnak megengedése az ő felségek magyar birodalmokban, annyéra, hogy Szathmár vármegyében Dengeleg, Károly és csaknem szinte Szathmár eleiben ment az töröknek való holdolás Szabolesban, Kállót jóval is meghaladta, Borsod csaknem épen, Abaujvárbán Szikszón sokkal felyül, az egész hajdu városok pedig mind holdolt telekeken építettek, melyekre nézve, ha szintén mi directionkat concernálná is complanálása az holdolt állapotnak, mindazáltal magunk fejtől ilyen veszedelmes állapotnak igazításához nem fogtunk volna. Annyival inkább, hogy ő felsége magának reserválta, nekünk könnyebbségünkre vagyon. Mindazáltal ő felségéhez való sinceritásunkra és nemzetünknek tartozó kötelességünkre nézve, ha mit mi is ebben segithetünk, úgy tetszván ő flgének és kgltknek is, nem szánjuk sem fáradságunkat, se költségünket, igen örömet fáradunk eligazításában, s talám fogunk is benne valamit segithetni. Melyre képest az mi hét vármegyénk statusinak serio demandáltunk, hogy késedelem nélkül igen sietséggel mindenik vármegyec magok közül értelmes és jó judiciummal bíró két-két atyjokfiát bocsássák be hozzánk, kik által instruálhassuk principálisokat az egész dolog felől, egyszersmind censuránkat is vehessék, és azon követek közül, hogy közönségesen kettőt leglegértelmesebbet kldhez expediálhassak, kik által az

idevaló állapotok felől plenarie informáltathassék
 kgld. Nekünk annak okáért tetszenék, hogy ha szintén az holdoltság igazításához foghatnának is az ő felsége arra rendeltetett commissariusi is, mindazáltal az hét vármegyében való difficultásokról az felérkezendő követek informatiója előtt semmit nem concludálnának addig, ha szintén az török urgeálna is; ha pedig casu, emlékezetet azokról nem tenne, az ő felsége commissariusi annál inkább silentiummal mennének el mellőle. Melyet, ha minálunk az török ezután urgeálna, magokra kellenék talám az errort rejiciálni. Előttük volt arról való kívánságoknak is ideje, melyet ha elmulattak, magoknak tribuálják, nem mi dolgunk, nem minket illet eligazítása, és így alkalmas idő mulnék, az míg az foedusnak terminusa eltelnék; ha pedig kgld azt itéli hasznosnak, hogy mostanról elmuljék ennek az darab föld difficultásinak is complanálása, úgy nem kell negligálni; de nekünk imé tetszenék hasznosbnak, ha az adversa pars nem fogná urgeálni. Ezek után tartsa meg Isten kglmedet jó egészségben. Datum Albae-Juliae die 5. aprilis Anno Dni 1628. Illi D. V.

Amicus benevolus

Gabriel *mp.*

P. S. Pete Györgytől méltatlan szenvedő injuriánk felől tött panaszunkra kgld választételét megolvassván, igen contentusok vagyunk vele, ismervén abból is, hogy az igazságnál egyebet kívánni kgld nem akar, s minket több injuriával illettetni attól nem enged, mely ebbeli hozzánk való jó akaratját

kgldnek háladással agnascáljuk. Mely dologról való kgd commissióját mikoron Bornemisza Ferencz hívünk hasznosbnak gondolván lenni, hogy ezen vármegye hiteles tisztviselőitől küldené meg, és választételébe azokkal recognoscáltatná authenticce, az szerint cselekedett, magunk szolgáját várában be sem bocsáttatván, kgld levelére minemű verbalis resolútiót adott legyen, megparancsoltuk Bornemiszának, hogy kgldet mind arról s mind az fogolynak ártatlan szenvedéséről in rei veritate voltaképen tudósítsa, és ha eddig avagy ez levelünknek kgld kezéhez való érkezéséig sem bocsájtotta el, mint kellessék mi nekünk azután magunkat viselnünk, örömet értjük kgld afelől való jó tetszését; mert hogy tovább szenvedhessük ilyen embernek rajtunk szegezgetését, most is solenniter protestando írjuk, nem állhatjuk. Kgdnek ez levelünkre való resolútióját is csendesen elvárjuk, noha annak az ártatlan szegény legénynek olyan kénban csak egy óráig is szenvedni igen nehéz. Istentért szánja meg! vitézségével sem kereste nyavalyás soha kenyerét, hon lakos szegény nemes ember levén. Vára alatt sem volt soha egy óráig, a mint mi informáltatunk, hanem az alatta való néhány embernek alóla való elszállítása felől küldte volt Bornemisza Ferencz hívünk az tisztviselőknak levelünket, avagy magok levelét attól az nemes embertől meg; kik elszállván mindjárt alóla, eloszlottak, és ezek öten-e, haton-e szállottak egy faluban meg egy helyhez, nem félvén semmi csalárdságtól, az induciához bizván azok is, éjszaka ugy ütötték meg

őket; az házat kiben voltak, rajtok gyujtották, az két vitéz katonát Isten csudálatosképen szabadította meg, tömleczeből egy nemes embert rettenetes kín-
nal öletett meg, és annak fiával ezt az mi szolgálkat keserves fogságban tartja. Kgdet még is szeretettel kérjük, bocsáttassa el vele, ha penig nem akarná ugyan bocsátani kgd ennyi comissiójára is, találja fel módját elszabadításának, s magát esmertesse meg legitimus palatinusának lenni, ne kellessék mi nekünk is valami kedvünk ellen való oly dolgot eselekednünk annak az értetlen s éretlen marczonának ellene indítanunk, mely miatt valami nagyobb busulásunknak kellenék mind a két részről következni. Végezetre: jutván eszünkben az ő flge kglmes intése, hogy akármi hireken nem illik indulnunk, és elhitelek után mindjárt fegyverhez nyulnunk, hanem ha mi oly hírek hozatnak valamikor fülünkben, mely is ő flge méltóságát kisebbiti, és az végezés ellen valóknak láttatnak lenni, ő felségét requiráljuk felőle ért-sünk immediate ő felségétől affélékről, ajánlotta kegyelmesen ő flge magát in synceritate affélékről resolválni. Noha egynéhány időtől fogva irnak, izennek holmi rosz hireket ellenünk való gonoszigyekezet felől; de mi semmi hitelt afféléknek nem adván, fülünk mellől bocsátottuk el, és mostan is, bizony szónkra irjuk, hitelt az mostani hireknek sem adhatunk; mert minden ratio nélkül valóknak látjuk. De mivel sűrűn kezd az sok rosz hir előnkben jöni, sőt az piacok is rakvák immár reánk való gonosz szándéknak hireivel, nem akarók elmulatni kgdet felőlök informálnunk. Irják, izenik sok felől, inte-

nek serio, magunkra vigyázzunk, gondot viseljünk; mert általán véggel ő flge hadait készítetteti, kiket kgd mellé bocsátván ő flge, és ekkor is Kassát akarja megszállani. Melyet, a mint iránk, nem hihetünk; mert semmi okot reá nem adtunk. Többet is erről nem írunk, hogy idő előtt való magunk mentségével bünösnek ne itiltessünk. Elhallgatni sem akartuk szintén; de ő felségét efféle piaczi hírek írásával molestálni általjuk és nem is akarjuk; noha bizonyos és kiváltképen való dolgok végett valamely főemberünk által requirálni régen elvégeztük, el sem mulatjuk, kikről kgdet is akkor tudósítani akarjuk. Szeretettel requiráljuk annakokáért kgdet, mi nekünk resolválja magát, mert mi sem lehetünk oly esztelenek, hogy in omnem eventum gondot ne viseljünk. Tudván pedig eddig való meglett dolgokból, hogy akár mi kicsin készülletünket ellenségképen magyarázzák, sőt csak Váradig való menésünket is ő flsége ellen való indulásunknak hirdetik, az mint eddig, és most is úgy értjük, kgdnek is sokszor vitték haddal való indulásunkat, melyről való gondolat, látja Isten, elménkben sem forgott jól condudált békességünk idejétől fogva, örömet afféle hírekre nézve elkerülnénk, hogy magunk viseletével, actáinkkal csak suspicióra való ansát se adnánk; de ha ismét elmulatjuk az gondviselést, senkinek szavának hitelt adni nem akarunk, azonban véletlenül valami veszedelemre való indulat történik, mint Isten és magunk subditusi előtt mi leszünk az vétkesek. Inter duo mala azért ha az kisebbiket választjuk, talám nem vétünk senkinek vele, tudni illik, hogy intra

parietes nostras vigyázni fogunk. Mely ha lészen, kgd egyébbre ne magyarázza, hanem az sok felől előnkben naponként jött híreknek tribuálja. Ha pedig az mit egyik részről is cselekedni nem akarunk, annak valami suspiciójára való jelt is hogy eltávoztathasunk, kívántatik, hogy kegyelmed obviáljon az sok hirnek; mert hogy mind Austriában, Sleziában s egyéb helyekben is ő felsége számára újabb népet conscribálnak, azt minden rend tudja. Mi végre? senki egyebet nem mond, hanem mi ellenünk. Mert azt is tudjuk, odafel ő felségének elegendő hada vagyon, törökkel békessége végbement, mi velünk is ő felsége accordált; de még is az emberek az egyet akarják velünk elhitetni. Mely hírek között egyebet cselekedni nem tudunk, hanem először kegyelmedet akartuk felölök tudósítani és onnét érteni, interim magunkra és kicsin ditiónkra vigyázni. Kgd gonosz néven ez írásunkat, hogy ne vegye, kérjük. Sokáig éltesse Isten kegyelmedet. ¹⁾

A nádor felelete Bethlennek :

Serenissime Princeps etc.

Servitiorum meorum addictissima commendatione praemissa. Azt kívánván maga is fölséged tölünk és az jó igazgatásnak és rendtartásnak is mi-volta azont hozván magával, szükségesnek ítélem, hogy ez jámbor főember szolgám Örsi Zsigmond által valahány szóval tudósítsam fölségedet ez követke-

---

¹⁾ Eredetie a kismartoni levéltárban. Litt. Princ. Trans.

zendő dolgokról, s azonokról informatiót is vegyek s adjak is felségednek.

Ugyértemannakokáért, hogy nem tudommicsoda német hadaknak országunkban való bejövetele felől, s azoknak idegen s velünk ellenkező szándékokról nagy sokat beszéllenek az emberek az felséged ditiójában, sőt ugyan maga udvarában is s talám szintén magának is fígednek. Mely dolog úgy látom nem kicsin praejudici-umjával vagy az mi kegyelmes urunknak, az jövőn ebből ki, mintha ő felsége sem országának tett igiretit, sem felségeddel tett végezetit előtte nem viselvén, azok ellen igyekeznék, vagy minket országostól megbántani, vagy pedig az felségeddel tett békességet. Kit mivel az mi kegyelmes urunk nem intendált sem intendál, nagy hamisat tesznek ő felségének efféle gonosz hír hintegetésekkel azok az ujságokban gyönyörködő és zürzavart szerető emberek. Ugy vagy az tagadhatatlan, hogy attentissimi sunt ad omnes occasiones az őfelsége hadai, de hogy ő felsége ultro okot keressen vagy adjon maga kegyelmes igéreti és diplomája ellen akárki ellen is, az mindenestől az igazság kívül vagy az. Kérem azért felségedet, az illetén embereken tegyen valami exemplumot, hogy szűnjenek meg az efféle hirhordozástól, az kik az mi kegyelmes urunknak méltóságát is sértegetik, s az közönséges jót, egyességet is sokképen vesztegetik.

Viszont ugyan afféle vékony itéletű emberek ide felséged új indulatiról is nagy sokat beszéllenek, ki nek noha mi nem csak hitelt nem adtunk, de sőt meg is fenytettem már én afféle emberekben, mindazáltal

ugyan szükségesnek ítéltem tudósitanom felségedet azon dologról, minthogy kívánta és parancsolta is, hogy ha mit affélét hallunk, közöljük felségeddel. Mely hirhordozásban annyira is mentenek, hogy idejét és módját lesték, beszélleni azon felséged igyekezetiről, s minthogy azért ezzel is sokképen vesztegetik hazánk lakosít s kiváltképen az együgyűeket, s sörkengetik az elmúlt példák az szomszédságot is, hogy mind az két félnek megcsendesedjék elméjük, és Julius Cacsar szavakint, non tantum crimen, sed et ipsa criminis suspitio távol legyen hazánktól, kérem felségedet, vegyen büntetése alá ezekben az felséged felől való gonosz hírhordozókban is, sőt per publicum edictum magára nézvén, hagyja meg is alattavalóinak, hogy felségedet avval ne terheljék. Hasonló casusban ezent cselektíve három esztendővel ezelőtt az mostani pápa is, hogy az mikor neminemű hadakozásra való szándékkal vádoltatott volna, csak szintén communi fama penig, publico edicto feddé azokat meg, s azzal szállította le azokat az sok rossz alkalmatlan hireket. Melyet felséged megcselekedvén, azont fogja experiálni innét is.

Az törökkel való békességnek is, hogy az oratoroknak megváltoztatása ennyire haladott, sokképen magyarázzák, ugy értem, ezt is az haladékot; de sem ő felsége az mi kegyelmes urunk, sem ő felsége után mi ennek okai nem vagyunk; mert mivel már ő felsége végezett az törökkel, azt erősen meg is akarja tartani, noha soha az római császároknak az török ellen való hadakozásokban, bizony dolog, nagyobb

módjok nem volt, mint most volna, az mint erről nagy argumentumit láttam fölségednek is, és nem tudom, ha leszen ezután is; de mivel már végezésben ment velek az dolog, csak az törökök méltó és igaz okot ne adjanak hozzá (kit talám nem is bánának) innét bizony dolog, mindennapi alkalmatlanság után is, fogyatkozás nélkül megtartatik az békesség. Hogy pedig eddig haladott az oratornak beadása, onnét esett az is, hogy az minemő confirmatiót kiküldtek az mostani végezésről az Portáról, egynéhány helyen oly igékkel volt írva, az ki méltósága ellen lett volna ő felségének az mi kegyelmes urunknak s némely szók mutálták az sensust is, kire nézván, még az in justam et rectam formam nem redigáltatik, nem periclitáltathatjuk sem az ő felsége autoritását, sem az oratort annak beadásával. Melyeket magok is megösmervén az törökök, im most megyen Prágából vissza az vezérhez az csausz, s úgy reméljük, rectificálni fogják, s azután nem leszen az mi részünkről semminemő akadék avagy haladék az dologban. Ennek és ne másnak tulajdonitsa azért ezt is az haladékot felséged, kit értésére adtam idején az vezérnek is.

Továbbá láttam valami levelét is fölségednek, az melyet irt az Homonnai árvák jószágára küldött commissariusoknak, az homonnai szentegyház dologában, melyet olvasván, nem tagadhatom, hogy csudálkoztam igen rajta, s eszemben vettem, hogy Zemplin vármegyéből valahányoknak akarattjából fölségedhez küldött követeknek informatiójából lett az az irás. Mert gondolkodják bölcsen csak felséged

róla, hogy nemde az juspatronatusság nem az földesuraké-e mindenött? ki ellen sehol semmi ország végezése nincsen, s ugyan nem is lehet. Mert noha ugy vagyon, az póroknak is szabad hit engedtetett ugyan, de avval ugyan nem vétetett azért el az földesuraktól az juspatronatusság és így nem tudom mint priválja fölséged is az uri és nőmös rendet az ő szabadságoktól avval az resolutiójával, az melyet az homonnai templom felől irt, és juspatronatusságoktól is. Más az, habár ezt magok ellen disputálnák is, de ez igen nyilván vagyon, hogy az patronusnak akaratjához most ott Homonnán az parasztságnak is nagyobb részének akaratjok járult, és így nemcsak az patronusnak, de az községnek is hamisok esik, ha felséged erősíti az homonnai árvák ellen az homonnai templum dolgában való resolutióját. Harmad: tudom jól emlékezik fölséged reá, hogy nemcsak fölséged nyilván elvégezte azt az mi kegyelmes urunkkal, de országunk végezése is vagyon arról, hogy az kitől mit elfoglaltak az elmúlt háborukban inclusive ab anno 1619, mindazokban az előbbeni possessorok restituáltassanak, az kit maga részéről többire mind effectuáltatott is már fölséged. Ez pedig igen manifestum, hogy annak az homonnai templumnak pacificum dominiumjában volt szegény Homonnai György uram egynihány esztendővel azelőtt, s csak szintén az disturbiumban vették el, és így restituáltatni köll tehát in integrum ezeknek az árváknak is az templum dolgában is, s még inkább, hogy sem egyéb világi jókban, mivel ez nemcsak nőmösségek sza-

badtságában, de lölkekben is jár. Kérem azért fölségedet fölötte igen, hogy ne csak ne patrocínáljon azoknak az esztelen elméjő és tumultuáló embereknek, de sőt szólétsa és fenýétse meg is ökö, legyenek vesztességben és hagyjanak békét annak az kihez nines semmi közök, sem semmi jurisdictiójok rajtok; holott haszontalanul is tumultuálnak ök azon, mivel abban ök sem magistratusok, sem patronusok, sem földesurak és így directiót az más ember jószágán valahány nyughatatlan embereknek nem is engedhetünk. S megírtam az nömös Zemlin vármegyének is, hogy megszólítsa ö kegyelme is azokat az nyughatatlan és indiscretus ferverral bíró embereket, s ne hagyják vele az közenséges jót bolygatni, kit reménlem felséged is megeselekeszik, mind maga öfelségével az mi kegyelmes urunkkal tett végezés szerint, smind nagy sok egyéb tekintetekre nézván is.

Az hajdu városok és palánkok és holdult faluk állapotjáról is, az kit fölségednek engedtetett ditióban praetendál az török, nem keveset írtam ez minap fölségednek, kit megírtam vala, hogy tudtára adok öfelségének is. Közölvén az szerént öfelségével az dolgot, javallotta ö fölsége is az fölséged töröknek tett választját, hogy halasztott legyen ö felségére is azon hajdu városok és holdultság dolgában, kegyelmesen ajánlván ö flge magát, hogy megtalálván az török öfelségét azokról, szintén mint az több holdultság dolgában, kész ebben is hazánkhoz minden kegyelmességét mutatni. Már azért mi ötölök várunk, akarván értenünk mint találjon meg az ve-

zér róla. Noha interim én ugyan két levelemben is tettem azért intimatiót az vezérnek ad partem az dologról, egyikben az fölséged föltett czéljára nézve, s az másikban ugyan tudokozván, mi mellett szorgalmazza ő annyira fölségedet azokról, minket prae-tereálván; de még egyikre sem jött válaszom. Hogy azért, ha mi quaestiót indét velem az dologról, legyen az ott való vármegyéktől is információm, kérem fölségedet jó ajánlása szerint, parancsoljon az interessatus vármegyéknek, hogy bizonyos atyjokfiait jó informatióval ne késleljék hozzám fölküldeni.

Akarám fölségedet arról is megtalálnom, hogy őfelségét és őfelsége után minket is fölötte igen szorgalmaznak az apáczák az őtőlök elvett jószágok végett is, melyet fölséged Petnaházi uramnak adott volt, hiszem, ugymint az Czeeglédi várast, kiről irtam ezelőtt is felségednek ugyan magoktól az czeeglédi-ektől is; de vélem Petnaházi uram vette el levelemet tőlök, kire mivel válaszom nem jött, azt gondolom, hogy talám nem is látta az én levelemet fölséged. Mivel azért nem elvetettebb állapotbeliek ezek is nyavalyások, és az isteni szolgálat mellett az ő rekesztjekben csak szintén onnét is vagyon sustentációjok, és comprehendálja az pacificatio is őkök, kérem fölségedet, parancsoljon Petnaházi uramnak, ereszze ki kezéből azt az szegény apáczák jószágát, ne sértegesse ő kegyelme az fölségtek közt való békességet is véle, s ők is nyavalyások ne legyenek se császár urunknak inportunák, se fölségednek. Kiváltképen

azt az ő igyeket császárné asszonyunk szorgalmazta énnálam is.

Confidenter akarom ezt is megírnom fölségednek, hogy jelenté Illésházi Gáspár uram, mivel az minemő reversalist adott volt az elmúlt háborukban fölségednek, kérvén azt most fölségedtől vigore conclusionum, repulsát vett volna abban. Hogy azért ez is valami idegen elmélkedésben ne jusson, kérem fölségedet én is, küldje meg Illésházi uramnak azt az ő reversalisát. Tudom ösmeri azt az mi atyánkfiát fölséged, és mi ereje vagy gyümölcse lehet reversalisának, habár kötelességben volna is, nyilván lehet fölségednél az is.

Bő és confidenter tett írásomnak kérem fölségedet megbocsásson, s megszolgálom fölségednek ha fölséged is ezent cselekeszi, és mennél előbb mind ezekre az közjót néző resolútiókkal bocsátja vissza hozzám jámbor szolgámat. Tartsa meg Isten. In Kismarton 14. aprilis 1628.¹⁾

Ugyancsak Eszterházy nádor ezt írá Bethlen fejedelemnek pár nappal később :

Az felséged levelét, melyet 5-ta aprilis iratott, és méltóztatott maga is írnia, 19. ejusdem vöttem. Az mi annak okáért az hét vármegyében való holdoltság dolgát illeti, tetszett minekünk is, hogy ha az mivelünk való commissióban semmi emlékezetet felőlők az török nem teszen, hallgatásban vegyük mi is. Csakhogy megbocsásson fölséged, ebben minekünk securusoknak kell lennünk, hogy nálunk nél-

¹⁾ Másolat a kismartoni levéltárban. Variae literae.

kül azokban semminemű igazítást vélek akárminemű importuna sollicitatiójokra is nem cselekeszik; mivel tudó dolog, hogy ha minket praetereál, csak azzal az reménséggel cselekeszi, hogy felségedtől talám inkább extorqueálhatja. Egyébképen mind felségedért, s mind miérettünk, s az szegény községért isez volna hasznosabb dolog s tanácsosabb is; holott felséged azzal vádolhatná azután őket, hogy értvén abban való felséged tetszését, miért nem proponálták minekünk, s viszont ha minket szorgalmaznának, elvéthetnénk azzal, hogy az mi igazításra való dolgunk volt vélek, eligazítottuk s legyenek contentusok azzal. Meglátjuk azért, mint fogják magokat viselni, s ex re rata vehetünk consiliumot az dologban. Azonban az informatió és az felséged jó tetszése is ezekben igen szükséges leszen, s kérem felségedet, siettesse fölküldeni, megszolgálom felségednek.

Mit irjon az sok alkalmatlan hírek felől is felséged, értem. Elég nagy ostora nemzetünkön ez is a többi között az Istennek, hogy senki nem bántana is bennünket, szüntelen való nyughatatlanságban vagyon nagyobb része az nemzetnek. Ne higyen annakokáért semmit is azokban felséged, mert él az Isten, semmi azokban úgy nincs, s csak valami eszeveszett roszaknak találmányi mindazok. Kihez kész vagyok életemet is kötnöm, hogy csak felséged igaz és méltó nagy okot ne adjon reá (kit nem is remélek) ellenséges fegyvert diplomája ellen soha az én kegyelmes uram felségedre nem küld, sem másoknak, maga alatt valóknak azt meg nem engedi. S ki-

váltképen micsoda elhitelre való dolog az, hogy az én operámmal akarna ő felsége abban élni? Nemde nem tudják-e, minemű erős kötelességem legyen énnekem az országhoz, s azonkívül is ki tudja magyar jobban nálamnál azt, mi legyen idegen hadakat embernek hazájában behozni? Az csak szintén extremumra való, az hohogyéb nem lehet benne. Mely extremumot mivel én eddig még nem láttam, ingyen csak gondolkodni sem tudtam felőle. Az ugy vagyon, ad omnes occasiones intentissimi ezek az mi emberink, s ahoz ugy látom kedvvel is nyulnának; de abban securus lehet felséged, hogy csak innét méltó ok ne adassék nekik, békével lehetünk tőlök. S elhiheti azt is felséged, hogy ha ki mód nélkül és minden igaz ok kívül hadat akarna hazánkban behozni, nem csak assistentiát nem adnék neki, de opponálnám inkább ellene magamat. Én annakokáért ez két dologra kérem felségedet, ugymint, nyugossa elméjét az mi igazságunkban, kivetvén holmi suspiciókat szivéből, s jelentse meg, kitől mentek felséged eleiben ezek az hírek, s kiváltképen az kik megintették volna felségedet, hogy erősítse magát, hadd statuáljunk valami exemplumot; mert valamig efféle emberek suggestióit confidenter ki nem jelenti felsétek, s fészket hágy elméjében azoknak verni, nem látom módját az jó egyességnek. Az mi penig az ő felsége számára ujonnan való hadfogadásokat illeti, ne fáraszsza azzal is felséged magát. Vagyon céljok az kire nézvén cselekeszik, az ki mindenestől nem illet minket, s az többek között: deficiált az mantuai

hercezség, az mint tudom, érthette felséged, kiben successióját praetendálván valami herceg in praejudicium suae majestatis, beleszállott az hercezségben s nagyon megerősítette magát s odaküldtenek most tizennyolcezer embert valami Don Cordova generallissal, s ez egyik s fő oka az új hadfogadásnak. Másik, hogy Wolstaim az lengyeleknek is küldte valami rész hadát, ily ok alatt, hogy szükségnek idején könnyű hadat adjanak az lengyelek nekik s supleálni akarja azt is. Továbbá, mifelénk is még azon híreket hozván felséged felől, az mit innét felségedhez, s az törökkel is haladékbán lévén az békesség, nem itilhetjük alkalmatlan cselekedetnek az magokra való vigyázást. Én mégis kérem azért felségedet, hogy holmi szükség kívül való készületeknek jelével ne fárasssa se magát se másokat; mert mivel már ezek experientiából magok kárán tanultak, s vagyon módjok s talám kedvek is az dologhoz, könnyen feltétethetjük őket. Nincs annakokáért jobb mód benne azmint mind maga kétségét kivesse efféle dologból felségtek, s mind alatta valóit szállítsa, mint az publicatoria és az hirhordozóknak büntetése, s nekünk is confidenter való megjelentése. Méltó is, hogy felséged maga méltóságát és az közjót nagyobb tekintetbe vegye, hogysem nem tudom mi csoda obscurus embereknek hízelkedéssel való suggestióit; távoztatván egyébképen való okokat is, kiváltképen az kik az felséged diplomájának effectuatióját néznék, kiről nagy confidenter ezelőtt való levelemben ugyan specificatióval irtam felségednek.

Pete György mint resolválta magát az én requisitiómra magától nem értettem meg, hanem Bornemisza János uram írja, kiról sok szóval nem irok felségednek; de megtapasztalja felséged, ha el nem bocsátja az más két rabot is, az kiket még nála mondanak lenni és az kit elbocsátott reversalis mellett sarczon, meg kezdené háborítani aztis, eleget tesz felségednek tött ígéretemnek, s oly animadversióval penig, hogy példa fog engedetlensége másoknak is lenni. Irtam most is neki, szorgalmazván válaszáat és az dologhoz való maga alkalmaztatását. Ne legyen ellene felségednek ez kis várakozás, kérem felségedet. Mindezekben mi leszen az felséged tovább való tetszése, megszolgálom felségednek, ha közli velem, hogy tudjam őfelségét is az szerint informálnom, noha mostani levele is alkalmatos időben találkozott felségednek, mivel szintén akkor tudakozott őfelsége és az *bellicum consilium* is, mi leszen az én opiniom az felséged felől való hirekről és ha hitelre valók-e, kire semmit írnia nem tudtam, mint-hogy bizonyost nem is írhattam, s hitelt azoknak, az kiket *communi fama* hallottam, magam sem adhattam, hanem im most az felséged hozzám küldött levelét közleni fogom őfelségével.

Bőv írásomnak s talám olvasásra munkásnak is kérem felségedet, megbocsásson én uram, és az köz jónak szolgálatja után kívánok szolgálnom jó igyekezetiben felségednek is etc. In Kismarton 20. apr. 1628.¹⁾

---

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. *Variae literae*.

XX.

A király és királypártiak folytonosan bizalmatlansággal voltak Bethlen szándéka iránt. A király martius 7-kén azonos tartalmu, de különböző fogalmazatu levele által megbizza mind Eszterházy nádort, mind Pázmán esztergomi érseket, hogy Bethlenről igyekezzenek hiteles tudósításokat szerezni; mert, mint a király értesül, Bethlen zsoldot oszt tisztjeinek; titokban katonát gyűjt s megint a király területének megtámadására készül.¹⁾ Martius 22-én ismét ir a nádornak. Némely hírek szerint — ugymond — Bethlen ujra a béke megzavarására készül — s a nádor, mint már egyszer meghagyatott neki, járjon végére, mi valóság van ama hírekben. Föl-szólítja továbbá, terjeszeszen elő javaslatot Eperjes őrséggel való ellátása dolgában.²⁾

A nádor válasza ezen rendeletekre nem ismeretes, de a Pázmáné meghazudtolja a Bethlen készülteiről szóló híreket. Az érsek egyik rokona meghitt szolgáját küldé be Erdélybe, s az esküvel erősíté, hogy az új mozgalmaknak legkisebb jelét sem tapasztalá, sőt a fejedelem leapasztotta seregét s a me-

---

¹⁾ Pray, Principatus Gabr. Bethlen, II. 167.és eredeti a kismartoni levéltárban, Litt. Ferdinandi. ²⁾ Litt. Ferdinandi. Mindkét levél német tanácsosok ellenjegyzésével.

gyéken osztotta föl. A mi Eperjest illeti, írja, az érsek, annak megerősítését ő szükségesnek tartja s többször sürgeté is; mert tudva van, minő támaszul szolgált az I. Ferdinándnak Zápolya ellen. Azonban nem véli az érsek, hogy most (april elején 1628) erre alkalmas volna az idő; mert vagy az előtti őszszel vagy tél idején kell vala őrséget vetni abba. Ha most vagy német katonát visznek oda, kitől a nép már irtózik, vagy szigort alkalmaznának, féltő, több lesz benne a kár mint a haszon, sőt nyílt háborúra is okul szolgálhat az. Az érsek úgy véli, el kell halasztani a dolgot a következő őszig, — addig csak az előkészületeket kell megtenni rá.

Ferdinand az eperjesi ügyben igazat ad Pázmánynak, s maga is úgy véli, hogy a német őrség odavitelét Bethlen ürügyül használhatja a háborúra.¹⁾

A nádor véleménye előttünk ismeretlen; de Ferdinándnak hozzá irt válaszából ugylátszik, hogy az lényegesen eltért az érsekétől. Május 13-ikán ezt írja Ferdinand Eszterháznak :

„Vette, ugymond, a nádor véleményét a béke tárgyában s nem győzi eléggé dicsérni éberségét, szorgalmát és aggodalmas ügyekezését; de ha állanak is azon argumentumok, melyeket a nádor kifejtett, a király nem tartja jónak a Bethlennel fennálló frigykötés megszégését.„Legkevesebbé sem szándékunk, — ugymond — hogy Bethlen ellen fordít-

¹⁾ Pray, Princip. G. Bethlen II. 170. és 171. I. Pázmán levele april 4-éről és Ferdinand válasza apr. 15-ről.

suk fegyverünket, a velünk között szerződés ezt nem engedi. Abban az esetben pedig, ha meg akarná csalni irányában táplált várakozásunkat, s nyugtalan lelke hajlamából ismét ellenséges támadásra törekednék, elhatároztuk, hogy annyi és oly sereggel szálljunk vele szemben, a mennyi nemcsak védelemre elegendő, hanem arra is, hogy egészen véget vessen az ily folytonos nyugtalanításoknak.“

Ez így levén, — írja továbbá a király — a nádor kötelessége örködni, nehogy az országot véletlenül lepje meg a gyors ellenség, hanem mihelyt biztos tudomást venne Bethlen készületeiről, értesitse a királyt, hogy kényelmesen intézkedhessék a szükségesekről.

A mi pedig a tatárokat illeti, kikről némely hír terjedt el, jó lenne a király nevében és akaratjából levél által inteni Moldva és Oláhország vajdáit, hogy ha a tatárok be akarnak törni a keresztyén országokba, habár nem tudni, kinek ösztönzésére és mi czélból, értesítsék őt. A vajdák álljanak ellen és tartóztassák föl a tatárokat, ha földjökre akarnak törni. Ha pedig a tatár had tulnyomó lenne, szándékairól, a mennyiben megtudhatják, lehető leggyorsabban értesítsék a nádort.

Azonban Bethlent is levél által tudósíthatja a nádor, mily őszintén s pontosan meg akarja tartani a király a frigyét. Tudatni kell vele, hogy ellenséges szándékkal gyanúsító híreket terjesztenek felőle, melyeknek azonban a király hitelt nem ad. A fejedlem igazolja tettekkel ezen benne vetett bizalmat.

Ha pedig ő Erdély hegyeit sereggel átlépné, a király is azonnal átlépi Magyarország határát külső hadaival.

Végül a király levele szól Szombathelyi Márton ügyéről. Biztosítsa őt a nádor, hogy abban az esetben, ha Bethlen vagy a törökök elállanak a frigytől, s valamelyikök háborút indítand, akkor a király kegyelmesen elfogadja az ő szolgálatra való ajánlkozását. Ezuttal elismeri a hazára nézve hasznos szándékait, melyeket annak idejében kegyelmével fog megajándékozni. "Jelenleg pedig, mint fentebb említők, egyáltalában nincs szándékunk háborúra, hanem egészen a béke fenntartására van irányozva törekvésünk." Kelt Prágában, 1628. május 13-ikán.¹⁾

A király levelének keltekor a látszat talán Pázmán érseknek igazat adott.

A mi a másik ügyet, Szombathelyiét illeti, említettük, hogy az Mikó Ferenczcel volt a Portán Bethlen fejedelem követségében; de átpártolt a királyhoz s most a nádor pártfogolta és ajánlotta.

Bethlen fejedelem 1628 első három hónapjában ugylátszik, nem gondolt azon évben indítandó háborúra. Legalább a protestans fejedelmek nem számítottak többé rá. A dán király egy januárban kelt levele által meghagyja konstantinápolyi követének, hogy azt az összeget, mely ezen városban

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. Lit. Ferd.

Bethlen hadiköltségeire tartatott, fordítsa a török főemberek megvesztegetésére, hogy a császárral kötött szőnyi béke szentesítése ellen szavazzanak.¹⁾

Az angol követ maga, ki bár nem bizott Bethlenben, de legkevesebbé veszté el reményét, azt írta 1628. tavaszán, más valószínű eredmény nincs, mint az, hogy még hátráltatni lehet a szőnyi béke véglegmegerősítését. Azonban várta Bethlennek egy új követét, kivel érintkezésbe akarta tenni magát.

Bethlen rendkívüli követe nem más volt, mint Toldalaghy Mihály, kit fejedelme, — a maga állítása szerint — azért küldte most a Portára, hogy helyrehozza a mit Mikó Ferencz elrontott volt. Maga az angol követ egészen más hangon szól Toldalaghyról, mint Mikóról. Mig utóbbit nagyon ravasz és csalárd embernek jellemzi, előbbiről, kit rég ismert, mint becsületes és őszinte férfiuról beszél.

Toldalaghy 1628. ápril második felében érkezett Konstantinápolyba.²⁾ Azonnal jelenté az angol követnek, hogy két levele van hozzá: egyik nyílt utasítás, — a másik nagy fontosságú titkos, s mielőbb meglátogatandja az angol követet.

Május 13-ig Toldalaghy értekezett az angol követtel, s átadta a fejedelem levelét, mely azonban inkább a multakért való mentegetődzést foglalt magában, mint a jövőre néző tárgyakat. A titkos dol-

¹⁾ Roe, 788. l. Az egy részben titkos jelekkel írt okmány 1628. január 21-kén kelt.

²⁾ Roe, 809—810. l. Ápril 16-án csak várták a fejedelem követét, — 29-én már megérkezett volt, sőt 28-án már kihallgatáson volt a vezérnél.

gokra nézve pedig azt kívánta az angol követ, hogy tanuk előtt, ugymint Sir Peter Wich (Roe kiszemelt utóda) és a dán követ jelenlétében történjék előadásuk. A titkos követség azt foglalta magában, hogy : a fejedelem akaratja ellen kötött volt békét a császárral : részint a Porta kényszeríté rá, részint pedig a keresztyén szövetségesek mulaszták el a segédet. De tekintve az austriai ház tulságos elhatalmasodását, a mi az ő, Bethlen végromlását foglalja magában, kész folytatni a protestans fejedelmekkel való szövetséget és megújítani a háborút, ha a szövetségesek „alkalmat és módot adnak rá.“ Ennyiből állott a titkos izenet.

Az angol követ azt kívánta, nyilatkozzék Toldalaghy részletesebben; mert ily általánosságok semmit sem határoznak meg. Hozzá tévé, hogy az alkalom igen jó, mert a dán és svéd király hadai egyesülnek, — a mód is meglesz, mert a szövetségesek készek megadni azt a hadiköltséget, mely harmad éve ki vala kötve. De Toldalaghy azt felelte, hogy ő jó alkalom alatt azt érti, hogy az angol és franczia korona béküljön ki, a svéd király személyesen és erős haddal jön Sléziába a fejedelemmel egyesülni, s minden többi szövetséges fejedelem fogjon kezét. A „m ó d“-ot úgy értelmezi, hogy külön szerződések köttessenek Bethlen fejedelemmel a segédpénzekre nézve; a Porta függeszsze föl a császárral való békét és bárminő viszonyok közt segítse őt.

Az angol követ aztirja : ezen nagyszerű tervek hallatára úgy képzelte magát, mint az az utas, ki

meglátván a dombon álló tornyot, már utazása végét hiszi, s csak akkor veszi észre, hogy egy nagy völgy választja el attól. Ő is most távolabb érzemagát a czéltől, mint bármikor. Az angol követ, több kérdésre, s közte arra is, vajjon a fejedelem kész lenne-e még e nyáron hadat indítani? kitérő feleletet kapván, azt írja: belátta, hogy mindez csak levegő és füst. ¹⁾

Még Toldalaghy ezen lépése csakugyan kevésbé mutathatott a fejedelem komoly szándékára. Annál ellenségesebb hangzásu volt a fejedelemnek egy későbbi izenete a Portára.

Talán épen akkor, midőn a király a nádorhoz a fentebbi békülékeny levelet írta, a fejedelem titokban háborut forralt, vagy legalább azt látszott forralni.

Toldalaghy megérkezte s fentebbi diplomatiiai nyilatkozatai után nemsokára a fejedemtől egy rendkívüli futár érkezett a Portára. A portai angol követ ennek küldetéséről ezt írja május 27-ről:

Gábornak egy titkára érkezett ide. Oly sebesen járt, hogy tíz nap alatt tette meg az utat. Hoszszu levelet hozott urától mind residenséhez, ²⁾ mind rendkívüli követéhez, Toldalaghyhoz, mely egészen megváltoztatja a helyzetet, hacsak nem szemfényvesztés az egész. A fejedelem azt jelenti a levélben a Portának, hogy egyik rokonát külföldre küldvén a hely-

---

¹⁾ Roe, 810–811. l. Május 13-ki sürgöny. ²⁾ Ki, Kemény János emlékirata szerint, Harasztosi Balázs deák volt, s kit 1628. telén Donát János váltott föl.

zet megtudására, ez és más külföldi megbízottjai arról értesítik, hogy az austriai ház hatalma tulságossá vált s veszélyessé nemcsak a protestans fejedelmekre, hanem magára a Portára nézve is. A császárnak hat hadseregben 150.000 embere áll fegyverben, melyek közül kettő Tilly és Spinola alatt Holland ellen működik; a harmadik Wallenstein alatt a dán király seregét üldözi; a negyedik Schlick alatt Poroszországba rendeltetett a lengyelek segédelmére; az ötödik don Balthasar Merodes alatt Pomerániában és Sléziában van elhelyezve; a hatodik, melyet Mansfeld csak közelebbről toborzott össze a felső Duna mentén Ulmnál foglalt állást. A két utóbbi sereg rendeltetése nem egyéb, mint hogy Magyarországra törjön. Ennélfogva a fejedelem kéri a szultánt, vegye tekintetbe, minő lesz a helyzet anynyi sereg egyesülése által. A fejedelem arról is értesült, hogy Merodes az ő megtámadására van rendelve s Kassa ellen fog előnyomulni. Mansfeld pedig hajókra szállítja seregét s Budát fogja ostromolni, hogy így egyszerre támadván meg mindkettőjüket, egyik ne seghessen a másikon. Ez arra kényszeríti őt, a fejedelmet, hogy a maga idejében gondoskodik megmaradásáról. Ebből a célból elegendő helyőrséget küldött Kassára s maga is elindult Varad felé ott vonni össze seregét, s a további teendőkre nézve bevárni az ellenség mozgalmait. Váradot azért szemelé ki gyűlhelyül, hogy az egyfelől erős hely, másfelől elég közel lesz ott Murtéza pasához, hogy szükség esetén könnyebben seghessék egymást.

Írá továbbá Bethleu, hogy hasonló értelemben tudósította már Murtéza pasát is s inté, gyűjtse össze seregét és álljon készen. A Portát kéri, küldjön erősítéseket Budára és fölhatalmazást a táborbaszállásra. Hozzátevé a fejedelem, hogy ha a Porta segítni fogja, ő majd a megkivántató ágyuzással fogadlandja a vendégeket, — különben kénytelen lesz a maga megmaradásáról úgy gondoskodni, a mint jónak látja.

És Bethlen fejedelem csakugyan kedvező választ kapott a Portán. Írott parancs küldetett, hogy a magyarországi és más európai törökországi birtokokban a hadak üljenek föl, siessenek egyenesen Buda felé s szükség esetében egyesüljenek az erdélyi fejedelemmel.

Az angol követ, Roe, ki ezeket írja,¹⁾ nem tartja valószínűnek, a mit Bethlen jelent, mintha t. i. a német császár abbanhagyván Németországon kivivott előnyeinek tovább vitelét, a törökök és Bethlen ellen induljon. Az is feltűnt az angol követnek, hogy Toldalaghy nem szólítá föl ura nevében az angol s a többi protestans államok követjeit a szövetkezésre.

Akár komoly akár tettetett volt Bethlen aggodalma, annyi mindenesetre nyilvánosságra jöhetett belőle, a miből Ferdinand hivei méltó gyanút táplálhattak Bethlen békés szándékaira nézve.

Ugyanazon angol követ pár nappal később, május 30-kán ezt jelenti :

¹⁾ Negociations, 814. l.

A szultán levelet irt Bethlennek s utóbbi követére készen áll az elutazásra, ki csak kihallgattatást vár, hogy részletesebb utasításokat vegyen. Az angol követ a dolog ily állásából azt következteti, hogy nem tartják a Portán valószínűnek azon császári követ megérkeztét, ki a szőnyi szerződést volt magával hozandó ünnepélyes megerősítés végett. Ferdinándnak a Portán volt emberei csakugyan azt beszélik, hogy aligha van szándék ezen követ elindítására; mert a Bethlen fegyverkezéséről szóló hírek azt a félelmet támaszták, hogy a követet a Portán letartóztatják vagy bántalmazni fogják. A császár pártján levők tudják azt is, hogy Bethlennek sikerült a Portán elrontani a császár hitelét. A szultán levele is bizonyosság rá, hogy a Portán nem hisznek a császár békés szándékaiban. Mert a szultán leveleinek, melyet Bethlenhez irt, lényege ez :

Köszöni a fejedelemnek a küldött értesítéseket. Azok következtében Naszuh pasa fiát küldi hadvezérrül, hogy seregével mielőbb Buda alá menjen; hozzá fognak csatlakozni mindazon bégek, a kik 1626-ban Bethlennel voltak. Abban az esetben, ha az ellenség először Budát támadja meg, a fejedelem siessen a budai pasa segédelmére, ha pedig ő, Bethlen támadtatik meg először, meg van hagyva a pasának, hogy segítségére menjen és hogy jó egyetértésben legyenek egymással. A szultán igéri, hogy a fejedelem követének élő szóval bővebb választ is adand.

Ez volt a szultán levele, melyben nem támadó

föllépés, — csak a védelemre való készenállás van meghagyva. Az erdélyi követ várja a bővebb szóbeli választ; mert, — mond az angol követ — Bethlenben annyira nem biznak, hogy a Portán nem mernek bővebb írásbeli választ küldeni neki, attól félvén, hogy majd megküldi Bécsbe. Az angol követ nem tudja mit higyen a történendőről; de valószínűnek tartja azt is, hogy a kétfelől való fegyverkezés előleges szándék nélkül is kitörésre viheti a háborút a szultán és császár közt.

Mielőtt Toldalaghi junius 4-én (ő szerint) vissza indult Konstantinápolyból, az angol követtel találkozása levén, azt állítá, (s Toldalaghi egyenes és becsületes ember), hogy a Porta fölhatalmazást adott a fejedelemnek a fegyverkezésre, s ez Váradra ment és a szultán ministerei, elvesztvén a császárral való békében vetett reményöket, parancsot küldtek Murtéza budai pasának, szálljon táborba határszélén, s ott várja az alkalmat. Továbbá, ugymond Toldalaghi, mondhatna egy nagy fontosságú titkot is az angol követnek, de a terv még nincs eléggé megérlelve. ¹⁾

A fentebbiek után néhány héttel a kaimékám levelet irt Bethlennek Juzsuf aga, mint futár által, melyben készenállásra inti, s tudatja, hogy Budára tizenkétezer janesár indittatott, parancs ment

¹⁾ Roe, Negotiations, 815—817. lapon.

a tatár khánhoz is, vonuljon seregével Oláhország határaitra. Mindezt védelmi rendszabálynak tünteti föl Recsep pasa, miután Konstantinápolyban hitték, hogy a német császár támadó háborút akar indítani a szultán ellen.¹⁾

---

¹⁾ Roe, Negotiations, 827. l. Kelt július 14-kén.

XXI.

Bethlen azonban nem ment ki Váradra 1628 tavaszán, se más nyilvánosan fenyegető lépést nem tett. Egy ügy, a Bethlen felsősége alatti hét magyarországi megyének török hódoltsági ügye, melyet a fejedelem a nádorra bizott, külsőleg barátságos szint adott a Bethlennel való viszonyoknak.

A nádor ápril 19-én egy levelet küld a királynak ezen ügyben, melynek tartalma itt következik :

Bethlennek 1628. ápril 5-kéről kelt s hozzám intézett levelét ma vettem, azon faluk dolgában, melyek iránt a töröknek a felső megyékben hódoltsági követelései vannak. A fejedelem ugyanazon levelében igéri, hogy maga részéről is sürgetni fogja, hogy a hét megyéből ezen ügyben követek menjenek föl a nádorhoz neki fölvilágosításokat adandók, kiktől maga a fejedelem is véleményt fog küldeni, s a nádor csak azután végezzen az illető faluk felől bármit is a törökkel, miután ama megyei küldötteket kihallgatandja. Továbbá azt is javasolja Bethlen hogy abban az esetben, ha a törökök a nevezett falukról semmi említést nem tennének, hallgassunk mi is rólok. Így azt nyerné, hogy ha a bizottsági tárgyalások véghez mente után a törökök ama faluk hódoltságát kívánák, tagadó választ adna, azt vetvén okul,

hogy maguknak tulajdonítsák a törökök, miután a maga idejében és helyén elmulaszták ezen ügy tárgyalását; mert ennek szabályozása nem az ő, Bethlen, hatáskörébe tartozik. Ily módon ezen kérdés eldöntését huzni halasztani lehetne a törökkel való béke egész ideje alatt.

Nekem — folytatja a nádor — nagyon tetszenék a fejedelem ezen tanácsa, ha nem gyanitnék alatta csalárdságot; mert föltéve, hogy a törökök Bethlen ígérete következtében sürgetik ama faluk átadását, káros lenne hallgatni rólok, s Bethlen maga sem nyerne nagyobb hatóságot azok felett, mint a mennyit eddig gyakorolnia megengedettet neki. Ugy vélem, el kellene halasztani ezen dolgot a magyar-török bizottságok tárgyalásáig, a meddig ki fog tűnni, nincs-e Bethlennek szerződése ezen tárgyban a törökkel vagy nem tett-e ígéretet neki.¹⁾

A Bethlen felsősége alatti hét magyarországi megye közül azokban, melyeknek török hódoltsági helyei voltak, a nádor még áprilben vizsgálatot rendelt el a szolgabírák útján, mely csak hamar s nagy készséggel végre is hajtatott.

Igy Szabolcsmegyének Gyulaházán 1628, ápril 18-ki közgyűlésében olvastatott föl Eszterházy nádor levele, melyben a megye fölhivatik, tegyen vizsgálatot azon falukra nézve, melyeket a török hódolásra kényszerített, vagy melyek hódolását követelé. A megye négy járásában az illető szolgabírák május 29-ig végrehajták a vizsgálatot, melyből kitűnt,

¹⁾ A kismartoni levéltárban. Latin eredeti.

hogy a török Szabolcsmegyéből 62 helységet kényszerített vagy akar hódolásra kényszeríteni, holott utóbbiak közül ha hódolt is valamelyik egykor, de vagy az azelőtti században Kálló várának a magyarok által történt építése után, vagy a zsitvatoroki béke idején megszűnt volt hódolni.¹⁾

Hasonló vizsgálat ment végbe Abauj megyében is, hol aprilisben folytak le a vallatások, hol egyébiránt harmadrész annyi sem volt a hódoltság, mint Szabolcsban.²⁾

A Bethlen felsősége alatti megyék közül Borsod is megtétetve a vizsgálatot. Kevés kivétellel az egész megye falui hódoltak voltak. Mind Borsod, mind Abauj helységei Egernek a török által lett megvétele után hódoltattak be. Borsod szintén bevégzi a vallatást május 28-ra.

Zemplén júliusra lett készen a vizsgálattal, — azonban csak 6—7 helysége volt behódítva, még pedig a zsitvatoroki béke után, mely Egert a török kezében hagyá.³⁾

Májusban vagy júniusban fölmentek a hét megyéből való követek is a nádorhoz, s ugyanezen idő alatt a nádor is küldött egy követséget Bethlenhez. Ezen követségeknek főtárgya kétségkívül a fenn irt hódoltság volt, de egyszersmind fenforogtak a Bethlen hadikészületeiről szóló hírekről a királyiak által táplált gyanuk, mint a fejedelemnek a nádorhoz intézett következő levele tanúsítja :

¹⁾ A szolgabírák által tett vizsgálat eredménye hivatalosan hitelesített eredetijében a kismartoni levéltárban. Tractatus Turc. I. 109. ²⁾ U. o. ³⁾ U. ott.

Gabriel etc.

Illustrissime Comes, nobis benevole. Kegyelmed 7. praesentis nekünk irt levelét az estve vöttük, melyből értjük hozzánk bocsátott jámbor szolgájának kegyelmedhez békességes visszaérkezését, kit örömet kívántunk érteni. Az vármegyék közül felküldendő főembereknek expediálásokat, hogy Bornemisza János hivünk más értelemben vette volt, különben ennél nem értettük; mert mi tőlünk nem vötte azt az értelmet, kiből megtetszik, hogy nem értette volt az mi akaratumkat; holott mi is úgy értettük az kegyelmed írásából, hogy nem követeket, hanem informatorokat kíván, kik magát és nem mást informálják az idevaló töröknek hódolt állapotok és azonok kívánságok felől. Mely dolgokat mivel mi talám mélyebben érthetünk az vármegyék statusinál, azért tudósítottuk volt kegyelmedet felőle, hogy idején érthesse s viselhessen gondot tiszti szerént. Megparancsoltuk azért Bornemisza Jánosnak, hogy az elrendelt főembereket certificálja kegyelmes akaratumk felől, és intimálja nekik, induljanak késedelem nélkül, siessenek kegyelmedhez és instructiójok szerént informálják mindekekről. Reménljük, fogyatozást nem tesznek. Az homonnai szentegyház felől kegyelmed mostani írását és kívánságát az mi illeti, megértettük bőségesen, mire választételünk több üdöt kívánván magában, annál az mint mostan reáérkeznénk, mivel utban vagyunk, és az moldovai vajdának is legfőbb emberei érkezvén hozzánk, szeretettel requiráljuk, ne legyen késő, ha valahány nappal halad erre való válaszáda-

sunk, minthogy nem látjuk semmi kárát az urfinak belőle következni. Isten egészségünket adván, azt sem mulatjuk el. Ez egyet elhiheti kegyelmed felőlünk, hogy senkit igazságában megháborítani sem magunk nem akarunk, másoknak is meg nem engedjük. Rákóczi János micsoda írásunkat mutogatta, avagy olvastatta Zemlin vármegyében, semmit benne nem tudunk, mert ennél különben azt sem értettük, s úgy tetszik nehéz is elhítelre, mert Rákóczi Jánosnak nem emlékezünk az idejére is, hogy irattunk volna. Zemlin vármegyének penig az mely levelet irattunk válaszul, az in specie kezeknél lévén, kegyelmed kérésse fel tőlök vagy magát az levelet, avagy igaz parriáját vehetik az conventben és abból megértheti, mit irtunk nékik. Istennek neve dicsértessék, kicsin okoságoeskáinktól még szintén nem fosztattunk meg annyira, hogy közönségesképen oly bolondul íránk és ha valami efféle gonosz ügyekezettünk volna is, precario nem járnánk subditusink után, ha igaz igyünk volna. Mely írásunkért hogy magunkat mentjük, szükségesnek nem látjuk; mert ha közönségesen olvasták olyan írásunkat, nem kívántatik több bizonyosság hozzá. De úgy tetszik, az mint feljebb is íránk, nem fogják relatiójokat megbizonyíthatni azok, kik kegyelmednek azt a hirt vitték. Mindazáltal im mi is de-mandálunk Rákóczi Jánosnak: azt az mi írásunkat, melyet az vármegyén olvastatott, közölje mivelünk is; talám részegek avagy bolondok voltunk, mikor azt a levelet irattuk. De reméljük, talám az is oly igaz fog lenni, mint az kik kegyelmednek irták az ő fel-

sége végházaiból, hogy mi minden hadainkkal megindultunk, az Tiszán kültöztünk etc. Annak fellette, ha kik azt hirdették ott fen, hogy az budai vezérrel szemben voltunk, Jenőt töröknek ígértük 40 ezer tatárt hivatván mellénk, egyenesen ő felsége ellen indultunk, Petneházi István hívünk ő felségéhez segítségért küldött, — nem győzünk eleget csudálkozni az embereknek bátorságokon, nyughatatlan elméjeket miért nem zabolázzák meg, és miért nem szégyenlik, mikoron hazugságban maradnak; de hogy, hogy hihetik kegyelmetek annakutána igaz beszédek is az olyanoknak? Alkolmasint nyomokban igazodtunk az hamis és házug híreket irkálóknak, követségek jártatásoknak, és ha meg nem halunk, rövid idő után meghallja kegyelmetek, az fejében büntetünk meg az békesség bontogatóknak, mert szintén eluntuk immár. Egy két vármegyének mellettünk való fogását szükségünknek idején, elhigyje kegyelmed, nem igen kívánjuk. Oltalmazzon Isten mindnyájunkat az újabb háboruságtól, de ha valami olyan következnék is, mivel magunkon és nem másan tanoltunk, gondot viselnénk olyan állapotban is magunkra, az nagy ur Isten szentsegétségéből. Nem szükség kegyelmednek elméit tovább azért az irásért fárasztani, és magában busulni, mert különben fogja találni, csak keresse fel vagy igaz pariáját, avagy magát in specie, meglátja különb értelemmel fogja találni az mi levelünket írva; mert egyebet nem kívánunk, hanem ő felségével való megegyezésünk, hogy holtunk után is Istennel megtartassék.

Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben. Datum in arce nostra Fogaras, die 28. mensis junii, Anno D. 1628.

Illustrissimi Dominationis Vestrae
benevolus

Gabriel mp.

Az vármegyének akkori levelére iratott választételünknek pariája cancelláriusunknál találtatván lenni, igaz pariáját im leirattuk és kegyelmednek elküldtük, melyből megérte az mi irásunknak tenorát, nem tudjuk ezenkívül, hogy senkinek irattunk volna, és senkit is animálnánk, mely nem mi hozzánk illenék igaz ügyünkben. Az mint tartozunk is, úgy meg sem akarunk foglalkozni hiveinknek, ha kik segítségünket kérik s kívánják.

Rákóczi Jánost mindjárt hivatjuk és examenjeleszen, s ha az dolog úgy találtatik, meghallja kegyelmed ellene való animadversiónkat. De bizonyára igen méltó, mert az igazság is azt kívánja, hogy ha az dolog hamisnak találtatik, kegyelmed is az hircsinálót megbüntesse érdeme szerint. Hiszem tudni kell, ki vitte avagy irta az hirt kegyelmednek olyan irásunknak olvasása felől. Sok hallóinak kellett lenni, ha egy vármegye gyűlésében olvasták, el nem titkolhatni; de ha így nem hiszi lenni, ne szenvedje el kegyelmed is, hanem büntesse meg az hamis hircsinálásért és hamis követség hordozásért az embereket, mert olyanokat talál kegyelmed, csak akarjon ellenek animadvertálni.¹⁾

¹⁾ Kismartoni levéltár Variæ Literæ Principum Transylv.

XXII.

Ezen levélváltások ideje alatt egy sokkal komolyabbá válhatott ügy foglalta el a nádort. Szombathelyi Márton Bethlen szolgálatát, mint említők, elhagyván, a nádort egy új javaslattal ostromolta, s előterjesztéseit a kaimekám, Recsep pasa állítólagos biztatásaival s Lustrier izeneteivel támogatta. A dolgot úgy tüntette föl, mintha a Bethlen megbuktatását illető terv a nevezett portai főember indítványa lett volna.

Szombathelyi a nádor elébe több kérdésre részletes véleményt terjesztett, mely itt következik :

Első kérdés : „Miért nem kell most háborút indítani a török ellen?”

Mivel a római birodalomban ninesen megoltva a tűz; mert az elmúlt bajok könnyen kiujulnának, s új zavarok támadnának a török erő láttára. 2. Mivel könnyebb új birtokot hódítani, mint megtartani; jó volna, ha ő felsége a nyerteket megszilárdítaná, mint sem új zavarokra adna okot. 3. Kétes eredményű is lenne a török ellen támadni, mert még nagyon hatalmas, jó erőben van, bővölködik harczos népben, és eddigelő a magáéból nagyon keveset veszített ; háta mögött igen csekély ellensége-

ket is hágy. 4. Az erdélyi fejedelem is, szokás szerint látván az alkalmat, tatárokból, oláhokból és magyarokból való számos sereggel meglepné, s tűzzel vassal pusztitná ő felsége birtokait. Ha könnyű fegyverzetű serege egyebet nem tudna is kivinni, mint ő felsége seregétől az élelmet elfogni, s éhségnek tenni, ki, míg más oldalról a törökkel kell küzdeni, elég nagy bajt okozna. 5. Mivel a Portán levő fő követ is ki igen jól ismeri a török erőt, egészen ellene van ily vállalatnak. 6. Csak a törökök hatalma nyerne vele, ha ő felsége fölhagyván a mostani békével, s háborút indítván, arra kényszeritné őket, hogy Persiával s más lázadókkal kibékülvén, Ázsiából és Afrikából számtalan hadaikat Magyarországra hozzák. 7. A mi mindezeknél fontosabb: mivel dicséretesebb és üdvösségesebb lenne, ha ő felsége, ezen arany alkalom kínálkozván, fölforgatván és kiirtván az eretnekek fészket az igaz anyaszentegyház kebeléből, a katolikus vallást s isten dicsőségét mozditná elő, s a mult háborúk által elpusztult országait megtartaná a békében; mintsem, hogy amég végzetes korszakát el nem ért török ellen bizonytalan kimenetelű háborút indítson.

Második kérdés, „Miben törekedett Bethlen fejedelem, megsértvén a vele kötött szerződést, a török békekötés meghiusítására?”

1. A mult évben a komáromi¹⁾ békealkudozást ezer hazugsággal teljes levelei által, melyeket a budai pasának és a Portára irt és bizonyos embere Tol-

¹⁾ Helyesebben a Komárom melletti, vagyis szőnyi 1627. alkudozás.

dalaghy Mihály által, kit barátság színe alatt oda küldött, minden áron meg akarta hiusítani.

2. Ugyanazon békeszerződés ratificatiójának meggátlására egy másik emberét, Mikó Ferenczet, a titkos cselszövények fő gyártóját Konstantinápolyba küldé, ki által hazugul ő felségét hitszegőnek és minden jogot és szerződést megsérteni szokottnak monda titokban.

3. Miután belátta, hogy ezen az uton sem érzélt, ugyanazon követje, Mikó Ferencz, külön kihallgatást kért a török császárnál, s ott némely csalárdul koholt levelek mását mutatá elő, melyekben ő a török elleni háborúra szólittatott föl, s a római császár neki ígérte az egész keresztyénség hadainak vezérletét, a birodalmi fejedelmek sok millióit s számos hadakat ígérnek, de ő mindezeket elutasítja és kijelenti, hogy utolsó lehellestéig megmarad a győzhetetlen török császár iránti hűségben, — a mit a követ ama kihallgatáson bő szavakkal adott elő.

4. De mielőtt nevezett követét a Portára indította volna, a Magdeburgi administratort, kit Dánia, Anglia királyai, Fridrik és a belga rendek küldtek volt hozzá, oly válaszszaal boesátotta vissza szövetségeseihez, hogy mihelyt konstantinápolyi követének Mikó Ferencznek sikerül meghiusítani a római és török császár közötti szerződést, mindjárt a következő nyár végével ötvenezer tatárral és harmincezer magyarral, oláhval, Morván és Slézián át a német birodalom be'cejébe tör, s szövetségeseivel egye-

sülvén s a birodalomban tűzzel vassal pusztítván, nagy dolgot fog végbevenni.

5. Más részről pedig az angol és a belga rendek konstantinápolyi követeitől azt az ígéretet kívánta, hogy öt havonként negyvenezer tallérral segítettik, magok is kövessenek el mindent ama békeszerződés ratificatiójának meggátlására és ujtsák meg vele a korábbi uniót; mert istent hívta bizonyságul, hogy ő csak kénytelenségből kötött békét a római császárral, s esküvel fogadja, hogy adandó első alkalommal újra fegyvert fog az austriai ház ellen.

6. Követének Konstantinápolyból lett visszaérkezése után mindjárt a tatárokhoz, s magához Sahin-Giraj szultánhoz is nagy ajándékokkal küldött egy követet, Mikes Zsigmondot, — s mindkettőtől ugyanazt kívánta, hogy midőn ő a római császár ellen fegyvert fog, ötvenezer tatár csatlakozzék hozzá. Ennek fejében a küldött ajándékokon kívül sok ezer keresztyén rabot ígért neki.

7. Végre midőn e közelebb elmúlt napokban megtudta, hogy Magyarország lakosai közül sokan fölingerültek a nagyságos Homonnai János ur birtokán való némely templomok elfoglalásán, számba sem vevén a szerződést s az esküt, sok szidalomban fakadt ki ő felsége s Magyarország nagyságos nádora ellen, s a békétleneket titokban is, nyilván is, azzal biztatta, hogy a mig él, mindig kész lesz az igaz keresztyén hitben oltalmazni őket bárkik ellen, csak hogy maguk is, midőn az alkalmatosság és szükség úgy hozza, megvetvén a más részre való hűséget

tartozó engedelmességet és segédelmet ígérjenek neki.

Ilyenek a gyümölcsei a Bethlennel való utolsó frigynek s annyszori esküjének. Soha megnyugodni sem fog ez a fenevad, s ha ő felsége nem gondoskodik ezen gerjedező tűz megoltásáról, mielőtt tovább terjedne, félő, hogy nagyobb veszedelmek támadnak belőle.

Harmadik kérdés ; „Mit szükséges tennie őfelségének a jelen török békében az erdélyi fejedelem törekvései ellen ?“

1. Hogy ő felsége főkövete mielőbb bemenjen a Portára, alkalmas ajándékokat vigyen a császárnak s különkülön a vezéreknek. 2. Hogy ugyanazon főkövetnek és az állandó portai oratornak teljes hatalom adassék, a minden béke megzavarója Bethlen ellen való alkudozásra a vezérrel s magával a császárral. 3. Hogy Bethlennek ezer escellel teljes levelei, melyekkel mult években a két császár közt egyenetlenséget igyekezett támasztani, mutattassanak elő a vezérek és a főkövet jelenlétében. 4. Hogy a dolog biztosabb sikerülése végett Vác ideiglen hagyassék a törökök kezében. Mivel különben sem adják vissza semmi esetre, jobb, hogy ő felsége, ha jó végét ohajtja a dolognak, az eszközöket is elfogadja, melyek a jó véget megadják. 5. Hogy a konstantinápolyi orator (Lustrier) véleményéhez képest, egy magyar ember küldessék követül az Erdélylyel szomszédos Moldva és Havasalfölde fejedelmeihez más uton Lengyelország felé. 6. Hogy a török csá-

szár két magyar tolmácsának, Zöldfikár agának és Házý Juszufnak, kik eddig az erdélyi fejedelem ügyét mozditották elő, ígérjen az orator ezerötszáz császári tallért, melyet a főkövet vigyen meg nekik, vagy öfelsége vagy a nádor őnagysága nevében való ajándékol.

Negyedik kérdés. „Miért tekintik a Portán Bethlen fejedelmet féltékeny és gyanakodó szemmel?”

Ezen kérdésre elősorolja Szombathelyi, hogy Bethlenre megneheztelvén 1626-ki szövetségesei, mivel beleegyezésük nélkül nemcsak megbékült a római császárral, hanem új szerződésre is lépett vele, követjeik bevádolták őt Recsep pasánál, ki különben sem barátja Bethlennek. Még nagyobb fokra hágott iránta a neheztelés, midőn tudva lett, hogy ő a török elleni háborúra a keresztyén hadak fővezéréül ajánlkozott. Neheztelnek rá továbbá a Portán a következő eset miatt: Midőn múlt évben a kapudán pasa számos gyalogsággal és jancsárokkal tengerre szállott, hogy a kozákok kalóz betörései ellen Dassava nevű parti várat építtesse, felszólította Moldva és Havasalfölde vajdáit is, állítsák ki segítségére hadaikat. De a vajdák azt felelték, hogy ezt nem tehetik, mivel Bethlen miatt nincsenek biztosságban, területükön, ez adót követel s hajdui folyton háborgatják határukat, s így veszélyes lenne kimozdulniok. A vajdák ezen tagadó válasza miatt meghiusult a kapudán pasa vállalata, s ez a divánban, a szultán előtt előadván a vajdáknak Bethlen elleni panasztát, emez iránt nagy gyűlölet támadt a Portán.

Neheztelnek rá, mivel a szultán tudta és akarat nélkül Alexander vajdát kiüzte a vajdaságból, s Havasalföldét tüzzel vassal dulatta, hogy a szultán iránt ellenséges tatárkánhoz, Sahin Girájhoz követet küldött Mikes Zsigmond személyében s tőle a Porta tudta nélkül segítséget kért; Recsep pasát egy török előtt, ki annak megbizott embere, esztelennek s hivatalára érdemetlennek mondta, s ezzel is magára haragitá. Továbbá két török nemest, Musztafa csaust és Ali agát, kik udvaránál egy ideig zsoldjában voltak, s kitelvén idejük, vissza akartak térni Törökországba, alattomban börtönbe vettette és megölette; meg akarta öletni Zöldfikár portai magyar tolmácsát is, nem más okból, mint hogy egy levelet másolatban közölt volt őfelsége oratorával. Most harmadéve is, mielőtt ő felsége ellen haddal indult volna, követei által sok ígéretet tett a Portán, s nem teljesített semmit, hogy t. i. ha őt a budai pasa a végbeliekkel s anatóliai és armeniai hadakkal segíti, a római császárt megfosztandja birtokaitól és koronájától, kilencz királyságot, s köztök Magyarországot teend adófizetőjévé a szultánnak, s rendbe hozván saját dolgát, a perzsák s bármely mások ellen segítséget ad neki; alkudozott titokban a budai pasával, hogy ez neki Budavárát átadja, — s ezt a szultán megtudta. Saját portai oratora, Borsos Tamás s egy másik nemes hosszú panaszt tett ellene a nagyvezérnél, hogy a szegény erdélyieket megfosztotta szabadságaiktól, türhetlen adókkal terheli, s ha a szultán ki nem szabadítja őket, kénytelenek

lesznek a római császárnál vagy lengyel királynál keresni menedéket. Maga Bethlen a vezérhez írott egy levelében minden ellene felhozottakat megerősített, fölpanaszolván mennyi szolgálatot tett már eddig a Portának, a miért semmi jutalma sem volt, sőt akaratja ellen az ő ellenségét, Alexander vajdát emelte föl szomszédjában, — azért ő is ahhoz képest cselekszik s nem sokat bánja, ha Erdély elszakad a Portától. Ez a dolog annyira fölindítá a szultánt és vezéreket, hogy ha meg lett volna végleg a béke a római császárral, Bethlen ma meg volna fosztva fejedelemségétől s tán életétől is. Így minden csalárdésága napfényre jött a Portán, mit semmi szinnel nem lehet szépítenie; mert ha a két császár kibékül s kezdet fog, nem látom módját, mint menekül a rettentő hajótörésből, mert már a mohammedánok közt sincsenki, ki ne ismerné hallatlan hitszegéseit.¹⁾

Szombathelyi szóval való izenetet is hozott Recsep pasától a nádornak, — legalább Szombathelyi ezt állította s írásba foglalva is átadta azt a nádornak.

Recsep pasának a nádorhoz való izenete állítólag ez volt :

Hogy a római császár főkövete, kihez egy magyar főurat vagy nemest is kell csatolni, a Bethlen által megháborított béke helyreállítása végett mentül előbb indíttassék be a Portára.

Hogy Bethlennek a két császár közt villongást

---

¹⁾ Opin. Palat, II. 185. sz. Eredeti latin. Aláírás s kelte idő nélkül.

gerjesztő levelei mindkét részről mutattassanak elő a portai vezérek és a német császár főkövete jelenlétében.

Hogy mindkét fél beleegyezésével Bethlen tétessék le a fejedelemségből és Erdélynek régi szabadságához képest válasszon ama tartomány új fejedelmet, ki békeszerető s ki csak a török császártól függ.

Egyik részről se menjen sereg Erdélybe, hanem mindkét fél annak területén kívül üssön táborn, s miután a dolgot elvégezték s rendbehozták, térjenek haza.

Hogy a béke teljesen helyreállítatván, Váczt hagyassék a törökök kezében, s az Erdély határain kívül eső minden várat, melyet Bethlen az elmúlt zavarok alatt Magyarországon elfoglalt, vegyen vissza a magyar nádor.¹⁾

Ebből állt a kaimekám állítólagos izenete, melyről bajos meghatározni, valóban tőle eredtek-e, vagy csak Szombathelyi koholmányai. Ennek eldöntése talán lehetséges volna, ha Lustriennek ugyanazon időbeli levele ebben a tárgyban ismeretes volna, — azonban azt, bár valószínűen létezett, nem találtam a rendelkezésemre álló okmány-gyűjteményekben.

Azonban Szombathelyi fölterjesztése a viszonyok oly helyes fölfogásából látszott meritve lenni, hogy a nádorra nézve is meggyőző lehetett.

¹⁾ Latin eredetie a kismartoni levéltárban, kelti idő és aláírás nélkül. *Opiniones Palatini Pars II*, melléklet a 158 számú okmányhoz.

XXIII.

Szombathelyi megelőzött fölterjesztése után a következő emlékirat nyújtatott be — úgy látszik julius előtt — a császárhoz, vagy kormánytanácsához, vagy talán a nádorhoz.

1. Az oratornak expeditióját az mi illeti, őtet ha lehet eltova augustusnak közöpcé avagy vége felé kell csak bebocsátani, de semmiképen el nem kell mulatni, mert ez az mostani velek való békeségünk is ellenséges fegyver őneki, mivel erre nézve serényen fogja az ő nagy alkalmatlansággal járó hadakozását mind pártosi s mind az persák ellen, kik ellen, mivel még eddig infelicissime, magok nagy veszedelmével és értékeknek fogyásával hadakoztanak, nem várhatunk ezután is egyebet felőlök (istennek is úgy tetszén) minthogy eddig még az ő erejek mind fogyott s amazoké erősödött. És így én úgy ítélem, hogy többet árthat nekik ez az mi mostani vélek való békeségünk s nagyobb minájokra is leszén, hogysem talám ha mi nyilvánvaló fegyvert fognánk ellenek; holott az őtet ottan békeségre vinné az persákkal s mi talám nem árthatnánk annyit neki, mint amazok; holott ott, haszintén valami progressusok leszén is, de ugyan azt is magok nagy fogyásával és debilita-

tiókkal leszen meg, számtalan difficultással járván az ő hadakozások. E converso azon vélek való békeség minekünk megböcsülhetetlen jókot hoz mind az római birodalomnak helyéreállításában s mind az religionak promotiójában és minden egyéb ellenkezéseknek is leszállításában s jövőendőben ő ellenek való hadakozásra is nagy alkalmatosság.

És noha netalán sokan hajolnak arra, hogy most volna alkalmatossága őfelségének az török ellen való hadakozásban; de ezt csak azok vélik, az kik az török és az mostani magyarországi állapotot nem értik; mert az bizonyos dolog, hogy ha mi indulatot az török innét látna, mivel annyi difficultással vagon annélkül is ez az ő persák ellen való hadakozása, ottan nagy kárával is componálná vele való dolgát s mireánk fordulna, ki netalán nemcsak hasznot nem szerzene minekünk, de nagy difficultásokban és veszedelemben is hozhatná mind ez mi országunkat s mind az több őfelsége szomszéd provinciáit; holott nemcsak az ellenkezők, de még az meggyőzettek és ottan neki ujulnának őfelsége ellen, s Bethlen is, ő mancipiumjok levén, erumpálna mellettek, s annyira distrahálnák őfelségét, hogy az elmultiaknál is nagyobb difficultásokban eshetnénk. De talám, — gondolhatnánk azt is, — hogy az persákkal is kellene kötni és így közbenvevén őket, hasznos lenne ellenek való hadakozásunk. De én így sem javallhatom most, mert a mint feljeb mondtam, sok ellensége van még őfelségének és az religionak mind titkon s mind nyilván az odafel való országokban s per hanc

distractionem mindazok erőt vennének, kikkel meg sem békélhetnék összecsapása. És így mi akarván az törököt közbenvennünk, talám mi vétetnénk más ellenségektől közbe. Annakfelette valaminemű alkalmatlansági vannak az töröknek az persák ellen való hadakozásban, majd megannyi vagyon talám az idegen hadnak az itt Magyarországon való hadakozásban, mert az is, ha sokan megyen az persák ellen, nem érkezik éléssel tartani népét, s ha kevesen, fegyverrel veszítik el őket. Továbbá abban sem tartok én igen nagy hasznót, ha mi kis successusunk lenne is most nekünk az török ellen; holott ha debelláltatnék is az török, az két ellenkező ellenségből egy nagyobb, hatalmas ellenségünk lenne, ugymint az persa, ki az is török, s nyilván az sem sokat nyugodnék, ha hatalmat vehetne az törökön. De ez talám messzére való elmélkedés az mostani dologhoz; nem vélem mindazáltal gonosznak emlékezetben venni.

2. Az Bethlen fejedelem dolgait is, noha végezésünk van vele, de igen jó derekas elmélkedésben venni; mert noha most ide ő jó szót ad, de kívánságiból könnyű meglátni, hol járjon elmeje. Az ő dolga azért úgy vagyon, hogy ha kedveskedünk, erőtlenségünknek s félelmünknek itéli s ottan insoleskál, s ha nem, azt az mit kíván, tumultussal akarja extorqueálni tőlünk s efféle practensióktól pedig ő soha meg nem szűnik; s mely promptus is legyen az efféle dologra, eszünkbe vehettük ezideig való processusiból, kit semmi alkalmatossággal nem mulat is el, az mint csak az elmúlt napokban is egy confidens emberé-

nek az homonnai szentegyház visszavételének occasiójából ilyen szókkal élt az többi között: „Az Rákóczy János ellen való irással (melyet én irtam volt neki) talám az homonnai templum dolgát akarják velünk elfelejtetni! Nem lesz azzal az irással meg. Csak fogjátok együtt velem a dolgot és ne unjátok meg oly hamar, mint azelőtt. Mirajtunk semmi el nem múlik az dologban, — készek vagyunk mindent tentálni. Huszonöt vagy harminczkétezer némettel nem ijesztnek meg bennünket.“ — Kiből igen nyilván megtetszik az ő nagy állhatatlan hajlandósága az megszokott gonoszságra, melyre akármi levi de causa et occasione is ottan crumpál. S noha ugy vagyon, hogy nincsenek most azok az commoditások mellette, az melyek eddig voltak, de él azon ember s le nem tőtte praetensióit is, s fön vannak confoederatiói is az őfelsége ellenségivel, s kevély is ő, s eddig ellenünk való progressusából ugyan betöltötte azzal ő magát, hogy csak magán maradván is, akár-mikor is árthat minékünk, kiváltképen mivel látja, hogy az magyar nemzet most annyéra abhorreál az idegen nemzetből álló hadaktól, mindazért hogy nem kimillik őket s mind pedig azért, hogy elhitette vélek, hogy ha mi német had jön be, az nemesak öellenene leszen, hanem az egész Magyarországnak és magyar nemzetnek utolsó ruinjára és extirpációjokra. S ezzel is vonzza ő maga mellé minden occasióval többire az egész magyar nemzetet az ő ellene való expeditiókban. S látván, hogy ezek veszedelme nélkül neki veszedelme nem lehet, biztatja azzal is ma-

gát, hogy ha triumphálhatna is öfelsége ellene, de szokott kegyelmessége nem cresztené arra. És így minden élete neki csak az mi periculumunkat nézi s soha csak igen kis bátorsággal való békességes üdöt sem ígérhetünk az mi országunknak. Mely occasióra az török is mindenkor promptus, az mint az elmúlt esztendőkből megtapasztaltuk. Kire nézván az ő nyughatatlansági és inconstantiái miatt az törökkel való békeségünk is, nem látom, micsoda securitásba lehet, ő élvén s mostani állapotjában megmaradván. Ha annakokáért magunk ötle securitásba akarunk lenni, s mind az törökkel való békeségnek állandóságát kívánjuk, az mint szükséges is az mostani időre, minden követ meg kell azért mozditani, az kihez mindazáltal az öfelsége méltóságának sérelme nélkül férhetünk, az mint ő ne legyen, kiből nagyobb alkalmatosság soha nem is volt s talám nem is leszen az mint most vagyón. Ez pedig az állapotja oly dolog is, ha bár éltében békével lenne is, de ha fejedelemségében hal meg, nem kevesebb veszedelmet hozhat az is az mi országunknak és az keresztyénségnek is, mint élete; holott az derék erősségek ő kezében levén ott az felső Magyarországon, azokat nemcsak úgy bírja nagy részét, mint az neki engedtetett vármegyéket, hanem legatariusira is, kiket még éltében látjuk, hogy beplántál azokban. Az kiből el kell hinni, hogy ha nemzetségére száll az fejedelemség, birnia kívánják azon helyekből mindazokat az vármegyéket is, s birhatják is, s reájok is marad az fejedelemség, bizony dolog ha fejedelemségében bé-

kével hal meg, mivel arról már ő minden dispositiókat el is rendelt. És így ha az ő nemzetsége succédálna az erdélyi fejedelemségben, az is azon török mancipiumja lenne, az ki ez, s azáltal az megnevezett erősségekben is mindenkor keze lenne az töröknek is, s mindjárt első összeveszésben az törökkel, azon helyekből az egész alföldet elfoglalnák, habár most bele nem kapnának is ezek az ő haeresi vagy legatariusi. S félő az is, hogy ugyanazon erősségek kezében jutván, ne kezdjék egyébaránt is oltalmazni fegyverrel is azt, az mit most ez bir, sugy ne járjunk vélek, mint az Izabella János királynénak adott négy vármegyékkel, kit azokat is csak *vita durante* adták volt neki, de im látjuk, hogy most is odabirják. És mikor Kővárat és Husztot szegény Mátyás császár idétt, mely várak azokban az négy vármegyékben vannak, szegény Dóczy András ide az őfelsége számára foglalt volna, ez mostani Bethlen fejedelem erdélyi fejedelemségre való menetelekor követséget küldé az török császár fel, szintén az mikor amaz generale gyűlés volt Linczben in anno 1615, csak az végre, s nyilván izente, hogy azt az két várat ő szintén úgy tartja, mint Konstantinápolynak egyik bástyáját. Azért ha meg nem adják, nyilvánvaló fegyvert vonsonz érette. Ki tudja azért, valamint úgy ne kezdjünk járni ezekkel az vármegyékkel is, kiváltképpen Bethlennek és maradékinak adott erősségekkel, ha ez holtig békével birja s azután nemzetsége kezében akadnak azok, kikhez, habár Bethlen *medio tempore* szokása szerint violálná az őfelségével való

békeséget, nemzetsége már bennlevén azokban az erősségekben s statuálván is magokat, nem tudom holta után is, jure is ha hozzáférhetnénk-e vagy nem, mert hihető, hogy azokat az atyjafiait, ha mit akarna tentálni is ezután, ki nem hozná, hogy mentségek lehetne, s talám élteben ezért is akarná stabiliálni maradékit az magyarországi jószágokban, hogy ő azután annyival bátrabban procedálhasson dolgaiban Most, ugy vagyon, im látjuk az *fővezér oblatiójából*, hogy ő azt nem praetendálja, kit, mivel ennyi felé distractusok és *Bethlennek sem jóakarója*, hihető, azért cselekeszik; de ha ezt az alkalmatosságot elmulatjuk s interim jobban stabiliálja Bethlen is az töröknél magát, s az török is menekedik ennyi galibából, hihető, mutálja az sententiát és így amissa hac occasione mind élteben s mind holta után Bethlennek, egyenlő periculumban hozzuk Magyarországot és abból az többi keresztyén országokat is, ha idején az inconvenientiáknak eleit nem vesszük, kihez mind belső s mind külső idején való dispositiók kívántatnak. S először mindjárt arra kell collimálni, sine tamen laesione conscientiae et autoritate suae majestatis, hogy ő ne éljen, avagy priváltassék fejedelemségétől, ki ha végben mehet, salva res megmenekedünk mind az felül megirt periculumoktól. Hol penig ez nem succedálna, igen jó és nagy sok okoskodással való belső dispositiók kívántatnak, az kivel megoltalmazhassuk magunkat hazánkra és magunkra következő veszedelmektől, melyekben, az én vékony tetszésem szerint ilyen rendet kellene tartani: hogy először is

mik az ő veszedelmét avvagy fejedelemségétől való priválását illetik, most arról adnánk egy secreta instructiót az mostani alámenő követnek, elbocsátván vele *Szombathelyi Mártont* is, s ő mintegy magátólemlékeztetné az vezért szavaira, kiben ha constansnak találják az vezért, egy ilyen végezésre kellene az dolgot vinni, hogy urgeálné az oratornál az vezér az dolgot és sub his conditionibus adna consensust reá:

- 1) Hogy Erdélyben hadat be nem küld az vezér;
- 2) Hogy igiretre nem placáltatnak.
- 3) Nemzetségének nem patrocínál, mivel megemlékeznének látyjakon tött cselekedetiről,
- 4) Nem tartja semmi közit sem praetensióját sem az őtőlök birott várakhoz sem vármegyékhez.
- 5) Hogy katolikus személy leszen, az kinek patrocínáljanak.
6. Semmi odavaló várakot nem veszen, sem penig valami rablást nem teszen.
- 7) Ha Bethlen oponálná magát, nekünk is hadunk lenne in omnem eventum, hogy sine consensu nostro in eo casu is semmit ne miveljen.
- 8) Irjon ő mind az szász városoknak s mind hajdukknak, s mind az Erdélyországbelieknek cum exaggeratione, hogy ellene támadjanak és ex libera illorum electione az ő nemzetsége kívül más jámbort válaszszanak.
9. Meg kell magán az személyen is alkunni, ki legyen és mást ne igyekezzék promoveálni se titkon se nyilván.

Ezekre és hasonló dolgokra ha igérné magát az török, innet meg ezek az praeparatoriumok kívántatnának: hogy ha Bethlen ide confugiálna, resolválnánk magunkot: Hogy ő tudja, mit vétett az töröknek, azért mivel nem az országot praetendálja, hanem

maga személye forog az dologban, s már az törökkel
 öfölsége végezett, nem látja módját, mint segíthesse.
 Interim mindazáltal Filek tájára fel kellene az or-
 szág népét venni és valami kétezzer német gyalogot
 és valami ötszáz fegyverest is kellene melléjek adni
 s vigyáznánk ad ocasiones. S talám megmondhat-
 nánk azt is Bethlennek és arczul küldhetnénk reá,
 az miket most az utolszori vele való békeség ellen is
 cselekedett, megirván neki, hogy öfelségét császár
 urunkat nemcsak az segítségtől méltán elfoghatnák
 azok, de ellene is támadhatna. Mindazáltal hogy ne
 láttassék az törökkel együtt hadakozni, maga orszá-
 gát őrizni akarván, vötte csak föl ezt az hadat és
 neki nem akar vele ártani, de nem is segítheti maga
 személyét; de ha az török az országokat akarná bán-
 tani, kész volna oltalmazni. Azonban per insinuat-
 ones munkálkodhatnék ember az regnicoláknál és
 hajduságnál is.¹⁾

---

¹⁾ A nádor titkárának kézírata kismartoni levéltárban. Opiniones Pa-
 latini Pars II. n. 156. Kelti idő, aláírás és czim nélkül.

XXIV.

Midőn a fentebbi fölterjesztés tárgyalatott, a király visszatérőben volt Prágából Bécsbe, maga a nádor fürdőkön volt, s ugyanakkor vagy nemsokára érkezett meg Bécsbe Bethlennek egy új küldöttje, Cserényi Farkas, belsőszolnoki főispány ki a Bethlen alatti hét magyarországi megye hódoltságainak ügyében, s alkalmasint más differentiák elintézésére is, de mindenek fölött hathatós békebiztosításokkal küldetett föl. A nádorhoz is hozott mind levelet, mind szóbeli izenetet. A követ július 6-kán volt kihallgatáson Ferdinándnál, de még 12-kén is várakokozott a válaszra. Levél által a nádor közbenjárását is kérte, hogy mielőbb választ kapjon.¹⁾

Cserényi követsége befolyással lehetett arra, hogy a fentebbi javaslat Szombathelyi alkalmazását illetőleg el ne fogadtassék. Sokat tehetett az is, hogy Eszterházy — mint irtuk — távol volt Bécstől. A királynak ezen levele mutatja a távollét okát.

„Kegyelmesen értettük leveléből hivségednek visszaérkeztünk fölött való örömét. Hogy pedig hivséged *egészségére való gondoskodásból* fürdőket használ

¹⁾ Variae litterae.

azt helyeseljük, s megelégedésünkre szolgál, hogy ha azok használatára alkalmas idő leteltével idehozzánk jőni el nem mulasztja,¹⁾ satb. Kelt Bécsben, 1628. július 5.²⁾

Kufstein ki konstantinápolyi nagykövetnek volt kiszemelve július 10-kén írja a nádornak :

Szombathelyi dolgában ő, Kufstein, minap jelentést tett a császárnak, s ez azt válaszolta, hogy a Bethlennel való békét, melyet ennek utóbbi követsége (Cserényi) ujabban megerősített, nem akarja megzavartatni, a mi pedig könnyen megtörténnék, ha a császár Szombathelyit, ki Bethlennnek nem utolsó s meghitt embere volt, ennek szolgálatából a magáéba venné. Különben — írja végül Kufstein — július 9-ikén volt búcsú-kihallgatáson a császárnál, — s ma, azaz 10-ikén, — vagy holnap a követség tagjaival utnak indul. Kelt Bécsben, jul. 10. 1628. B. Kufstein Lajos János sk.³⁾

Eszterházy nádor ezalatt, július 25-ről a fürdőkről, melyeket nem nevez meg, a következő levelet írta Bethlen fejedelemnek :

Eszterházy Bethlen fejedelemhez.

Hogy felséged nemcsak császár urunkhoz őfelségéhez küldött főkövete által méltóztatott meglátogatni, de ezenkívül hozzám való jóakarátjának megmutatására böcsülletes ajándékjával is illetett, meg

---

¹⁾ Ferdinánd saját kezével tette hozzá a lapszélén : „Vobis bonum earundem (acidularum) effectum praecantes.“ ²⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. Litt. Ferd. Aláírva Ferdinand, Lossy Imre váradi püspök és Ferenczffy Lőrincz, ³⁾ Eredeti latin a kismartoni levéltárban. Litt. Ferd. 61.

igyekezem felségednek szolgálni, kötelezvén minden alkalmatossággal az felséged szolgálatjára magamot. Az mi penig Cserényi Farkas uram által tött izenedit, kívánságit és parancsolatját illeti felségednek, megértettem mind azokat is.

És először is. Hogy az jó békeségnek őrzésére és megtartására, igiri felséged magát, azont kívánván mitőlünk is, igen nagy kedvvel hallottam; mert ugyanis az minemű karban s állapotban már ez az mi szegény hazánk és nemzetünk jutott, nem látok semminemű oly fegyverfogást, az ki hazánkra s megmaradásunkra való volna, kíváltképpen ez mostani időben; hanem egyedül csak az jó békeséget esmerem megtartójának mind magunknak s mind hazánknak. Bizonyosan el is higye felséged, hogy nekem is semmire töb vigyázásom és szorgalmatosságom ninesen, mint ennek az ő őrzésére és megtartására, kérvén felette igen felségedet, hogy felséged is minden ez ellen való akadékokat, ha mik néha talám történnének is, suo alto judicio, superáljon és placidis mediis complanáljon, az kiben nem is kétkedem.

Az sok rossz külömbkülömbféle hírek dolgát az mi illeti, az populusnak és együgyű községnek, bizony dolog, nagy akadék; de hogy azok az fő magistratusokat, az kiknek gubernumentumoknak igazgattatni à communi fama nem alkalmas, felindítsák, nem méltó. Így reméllem, hogy felséged is animadversióval leszen inkább azok ellen, hogysemmint vélekedéseknek követője. Igazat irok felségednek,

hogy efféle folyó hírek engem soha még eddig meg nem indítottak; azt vélem, hogy hivatalom szerint nekem kell azt jobban tudnom önállóknál, azmint-hogy, ha nem csalamtom, úgy hiszem, hogy jobban is tudom, s ha kiket efféle hirhintegetésekben együgyűket találok, azokat megintem, s a kik ex malitia cselekednék, megbüntetem severa animadversióval, — ezenre kérvén felségedet is.

Az mi penig az felséged kívánságát illeti, melyet császár urunknál őfelségénél Cserényi uram által szorgalmaz, arról, Cserényi urammal szemben lévén is, nem keveset beszéltem. Hogy azért mind az harminczadok s mind az pénz állapotja és az Lengyelországban való borvitelnek is mivolta az közönséges jót nézzék, igen megesmertük, s méltónak is tartom, hogy azok primo quoque tempore eligazíttassanak s reméllem, hogy a melyek azokban az őfelsége resolútiójától függenek, nem is leszzen haladék; de Lengyelországban az bornak be nem vitele felől, úgy itélem, hogy ország consensusával is kell őfelségének valamit statuálni. Bizony dolog, nagy indignitas is az, hogy az mi nélkül ők szűkölködnék az mi hazánkból, az ellen végeznek; hogy ne ők jöjjenek érrette, hanem mi vigyük be nekik. Isten azért ez jövőendő gyűlést adván érnünk, a kinek ím ideje is elközelget, az felséged jóvállásából is az miillendő leszzen, valami bizonyost statuáljunk felőle.

Tokajnak is állapotját az mi illeti, voltam az háboru előtt benne magam is; láttam szemeimmel az

ő nagy ruináját. Hihető, ha nem romlott is, de nem épült azoltától fogvást igen jobban annál meg, s tudom azt is, mennyit importáljon ez mi szegény hazánknek az a hely, s ezekhez járulván az felséged parancsolatja is, jó kedvvel nyultam ahhoz a mediumhoz, az kivel az az hely felépíttethetnék és a mellett hogy az felségednek való kedveskedés is gyümölcsöznék, tehetségem szerint fáradoztam abban is mind leveleim s mind főtanácsos jóakaróim által való intercessiókkal őfelségénél s ha egészségemnek megtartására nézve valami savanyu-víznek italjához nem kellett volna kezdenem, nem szántam volna magam is az felséged szolgálatjára szintén Bécsbe is fáradnom és magam személye szerint is szorgalmaznom az felséged dolgait, de ezt semmi uton, féltvén egészségemet, el nem halaszthattam. Mindazáltal úgy reméllem, hogy ebben is nem leszen igen idegen választja felségednek Cserényi úraméktól, őfelségétől. Ezután is az miben az én kicsin tehetségem és szolgálatom kívántatnék az felséged szolgálatjára, azon leszek, hogy meg ne fogyatkozzam felségednek.

Jöve azután is felségednek levele hozzám, mely Fogarast, 28-a junii költ, melyből örömet értettem az török commissio dolgában egyezni az felséged akaratját az mi intenciónkkal, kire nézve el fogom várnom az nemes vármegyék delegatusit, kiktől információt vévén és értven az felséged jó tanácsát is abban, az mit legjobban tudok édes hazánk javára, azt fogom cselekednem.

Az Rákóczi János dolgát a mi illeti, kérem fel-

ségedet idegenül ne vegye, de tudom, esmeri felséged, ki legyen ő, nagyobb volt mindenkor szájában, hogysen oldalán való fegyvere. Nem kétlem, hogy az is, az kit az az vármegye publicált, maga talál-mánya ne lőtt legyen, avvagy ad minimum, ha mit értett is, azt ne öregbítette volna. De elhiteti felséged, hogy az miket én irtam felségednek, ha valami transmutatio verborum történt is benne, de többire mind azokkal élt az igókkal, nem tudom, micsoda levélből olvasván azt, a kit igen könnyű leszen meg is bizonyitanunk reája ugy kívántatván. Kiért bizony méltó animadversiót is érdemel felségedtől; mert habár azok úgy löttek volna is, kit én semmiképpen el nem hihetek, ha az egyességet szeretné és felségednek igaz embere s hive volna, egy vármegye színe előtt és gyűlésében nem kellett volna azokat publikálni. Kérem azért mégis felette igen felségedet, vegye animadversiója alá azt az embert, vegyékeszekben mások is, hogy effélét az népeknek bódulására nem jó hintegetni. Ha pedig felséged ugyan azt kívánja és parancsolja, hogy minekelőtte animadversiója alá vegye, megbizonyítsuk authenticce is, hogy ő szavai löttek legyen azok, az kikiről én felségednek irtam, minthogy publice lett, kész leszek megmutatnom, noha reméllem, ha meg nem tagadta eddig, magától is végére mehetett felséged, avagy ha tőle nem is, másoktól, az dolognak valóságáról. S csak egy példát lássanak is az emberek, tudom bizonynyal, sem magok hirt nem költenek, sem másoknak azokat nem hirdetik.

Az minemü hírek felől penig most felséged ír, hogy hirdetnének felségedről, bizonyosan irhatom felségednek, hogy azokról nekem soha senki csak egy szóval sem szóllott az egy Jenő állapotjának kivülötte, ugymint hogy azt az török praetendálja; de ezt tudja felséged, hogy nem mostani hir, hanem ujobban felőle én inkább azt hallottam, hogy kérvén a török felségedtől, oly választjok lött volna, hogy sem adja sem adhatja felséged. Ez ha így nincs is, de nem derogál felségednek sem személye méltóságának. Egyebet most semmit nem hallottam, sőt mindenütt az fenyítékre nézvén is ide igen megcsendesedtenek az emberek, s ha mit olyat értenék, főképpen ha annak magam is valami hitelt adnék, tisztem és kötelességem szerint el nem mulatnám tudósitanom felségedet felőle, kérvén felségedet, az mint sokszor azelőtt is kértem, hogy haslóképpen ha mi alkalmatlan hírek innét is odamennek felséged eleiben, közölje felséged velem, s megtapasztalja felséged, hogy az én kegyelmes uram és felséged közt való jó egyességnek és hazánk békeségének is mindeképpen való őrzője vagyok és leszek, és a miben felségednek is vékony tehetségem szerint szolgálni tudok, azt sem mulatom el. Ad acidulus, 25. julii, 1628.¹⁾

---

¹⁾ Eredeti fogalmazat a kismartoni levéltárba. Diversa minuta etc.

XXV.

Kuefstein elutazását júliusban siettetni kezdék. Mint láttuk, a nádor véleménye az volt, hogy legfeljebb augusztus végén el kellene indítani.

Maga a király még június 22-dikén, midőn utban volt Prágából Bécsbe, Znaimban (Morvában) ezt írja a nádornak :

Nehogy a budai vezérnek oka vagy ürügye legyen, azt határoztuk, hogy nagy követünk július 4-dikére vagy 5-dikére Győrbe utazzék, honnan, majd elkészülvén számára a követséghez szükségese, a Portára induljon. Magunk közelebből Bécsbe érkezvén, mindent gyorsabban fogunk intézhetni ebben.¹⁾

Mint Kuefstein egy fennidézett levele mutatja, jul. 9. volt bucsúkihallgatáson a császárnál, és 10 vagy 11-kén volt aláindulandó Győrbe.

De ideérkezvén is, soká kellett ott várakoznia, ismeretlen tartalmu levelezést folytatva a budai pasával. — Augusztus 25-én ír Győrből a nádornak, küldje meg neki azon hatvan falu jegyzékét, melyek

---

¹⁾ Eredeti a kismartoni levélt. Litt. Ferd. Téves Khevenhiller azon állítása, (Annales, XI. 252.) mintha a követ jun. 20. indult volna el Bécsből Győrre.

magyar területen feküdtek ugyan, de az 1616-diki szerződés értelmében a töröknek is tartoztak adózni. A király Kuefsteinnek ezen levelét a nádorhoz küldvén, ugyanarra fölszólítja, valamint arra is, adjon körülményesebben fölvilágosítást a követnek ama faluk állapotjáról, hogy avatottabban alkudozhassék azoknak a szerződés szerinti állapotra való visszahe-lyezéséről.¹⁾

Csak september elején tétetnek komoly lépések a konstantinápolyi követ tovább indítására Győről.

Ferdinánd september 10-ikén írja a nádornak:

A szőnyi béke egyik czikkének értelmében a két fél követjeinek kicserélése után tíz nappal meg kell kezdeni a bizottsági munkálatokat a hódolt faluk és az újonnan épített palánkok tárgyában. Mi pedig arról értesülünk, hogy Murtéza pasa a maga biztosait amazidő eltelte után azonnal ki akarja küldeni. Azért jónak látjuk inteni kedvességedet, legyen ügyelettel a nevezett bizottság dolgában s Koháry Péter újvári kapitány mellé a megyékből oly embereket küldessen, a kik amaz ügybe avatottak. Mivel pedig halljuk azt is, hogy a török biztosok kísérete csupán ötven lovasból fog állani, megirtuk Kohárynak is, hogy a nép kimélése tekintetéből szintén csak ugyanannyi kíséretet állítson ki, kiknek kedvességed sürgetésére udvari kamránk részéről egy havi zsoldot rendeltünk kifizettetni. Kelt Bécsben, september 10-ikén, 1628.²⁾

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban, litterae Ferdinandi.

²⁾ U. o. Aláírva: Ferdinánd, Lebel Kristóf, Pucher György.

Másnap, september 11-kén ismét ezt írja a király a nádornak :

Közelebb mult napokban Sahin aga meghozá a szónyi békének Konstantinápolyba küldött másolatát, s sürgeté a két fél követeinek kicserélését. Azt feleltük neki, hogy abban az esetben, ha ama szerződés-szöveg minden részben teljesen megegyez a szónyi czikkekével, azonnal utnak inditjuk nagykövetünket, kinek megparancsoltuk, hogy mindennap készen álljon az indulásra, a budai vezért pedig sürgesse, hogy a szerződés eredetijét adja ki tolmácsunknak, Házi Ernesztnek, ki azt a másolattal összehasonlithassa. Látni fogja kedvességed a mellékletekből, hogy utasítottuk már követünket, tegye magát érintkezésbe a török követtel a kicserélődésnél való kíséret tárgyában, valamint Koháry Pétert is utasítottuk, hogy a követek megcserélődése után tiz nappal igyekezzék hozzáfogni a bizottsági munkálatokhoz. Erről akartuk kedvességedet tudositni, kinek egyébiránt, s a t. ¹⁾

Kuefstein csaknem september végéig hiában várta a török határszállon az elindulás napját. Főakadály volt, hogy nem akadt társa, ki Magyarországot képviselje a Portán.

Törvényparancsolt a szokás volt, hogy a római császár portai követe mellett, ha ez nem magyar, egy külön magyar követ is küldessék. II. Ferdinánd idejében, ki nem nagy tisztelője lehetett bármely alkotmányos törvénynek, fentebbi jobban meg

¹⁾ U. o. aláírták ugyanazok.

tartatott, mint más hasonló hajlamu oly királyaink alatt, kik egyszersmind német császárok is voltak. Habár azon törvénynek ennyi tiszteletét inkább a Bethlenféle mozgalmak tiszteletének mondhatnók, mindazáltal igazságtalanság lenne meg nem említenünk, hogy a bár Ferdinándpárti, de azért magyar hazafiui szellemű nádor is részes volt az érdemben.

Ugy látszik a magyar urak között kevés volt, a ki a portai követségi küldetésre vágyakozott volna. A mint említettük, nem fogadták el a nádor abbeli ajánlatát, hogy Szombathelyi legyen Kuefstein társa. A király Izdenczi Andrást szólította föl, hogy ez a Portán Kuefsteinnak a segítségére legyen oly ügyekben, melyek Magyarországot illetőleg előadják magokat. E végből ő, a király 2000 tallér költséget utalványozott neki, a mit az ő és kísérete számára elegendőnek vélt.

Azonban Izdenczy nem volt megelégedve az ajánlattal s kereken tagadó választ adott. Ezen dologról Ferdinand september 28-kán értesíti s hozzáteszi, hogy egyedül Izdenczy az oka, hogy a követség elindulása ily sokára haladt.¹⁾ Magyar részről aztán Pongrácz Mihály és Révai István kísérték a főkövetet.²⁾

Habár elejtetett is az a terv, hogy Szombathelyi Kuefstein mellett menjen a Portára, az előbbi külön küldetést nyert oda s egy előbb ísmertetett fölterjesztése alapján elfogadtatott, mint a következők mutatja.

¹⁾ Eredetlje németül a kismartoni levéltárban. Vegyes német iratok 1627 usque 1645. ²⁾ Kemény János önéletrása Szalainál. 125. l.

Mig a főkövet elindítására az előkészületek folytak, Szombathelyi nem mulasztá el szolgálatait Eszterháznak s általa Ferdinándnak újból is ajánlani, erősítvén, hogy ő a Portán a kajmekánnál előkészíté Bethlen letétetésének útját.

Ime Szombathelyi egy újabb fölterjesztése a nádorhoz:

Kegyelmes uram! Minthogy immár császár ő felsége Prágából alájűtt és az főkövetet is az Portára beküldi, talán most kívántatnék, hogy nagyságod azokat az dolgokat, melyekről énáltalam mind az fővezér s mind peniglen Lustrier az Portáról izentenek, nagyságod ő felségének intimálná; kiváltképen evidentissimas viventi Bethlenio nunquam fidendi rationes, inculkálná; — ezeket is az motivákat, kiket renddel följegyzettem, ő felségének eliben adná:

Elsőben. Hogyha Bethlen Gábor magát határában tartotta volna, és az törököt az frigynek fölbontására nem ingerlette és solicitálta volna, sem az törökökkel való békeség föl nem bomlott volna, sem peniglen Magyarországon, Morvában és Austriában ennyi sok vérontás, romlás és rablás nem következött volna. Sőt hogyha ő az pogánysággal együtt magát à tergo nem opponálta volna, még sub initio disturbiorum császár ő felsége minden ellensége ellen praevaléálhatott volna. De, az ki mindezeknél nagyobb, hogyha Bethlen Gábor még az rebelliónak előtte egynehány esztendővel (mikor még Bethlen István az öregbik fiát Fridericus lakóhelyében, Haldebergában, küldötte) az conspirál unitus fejedelmeket

török és magyar segítséggel nem biztatta volna, talán ezt az nagy veszedelmes factiót nem is indították volna.

Másodszor. Minthogy ez ideig is, valamikor módja s occasiója adatott, sem hitivel sem esküvésével nem gondolván, az fölségével való pacificatiót vakmerőképpen violálta, ezután is valamikor és valamely időben módja leszen benne, akármit fogadjon és esküdjék, az occasiót soha nem praetermittálja; mert ki „semel malus in eodem genere delicti, semper praesumitur esse malus.“ Ez penig, kegyelmes uram, in eodem genere perfidiae nemesak semel, hanem immár egynéhányszor fuit malus. Mast peniglen hogy jóakarátját ajánlja, az is certa experientiából való bizonyos regula, hogy „Malus ubi se bonum simulat, plerumque tunc est pessimus.“

Harmadszor. Hogyha Bethlen Gábor az törökökkel való békesség után in pristino statu megmaradhat, különben soha nem persistálhat, hanem ha Jenőt, kit erős hit által az töröknek ígért, kezekben adja; holott mast is, nyilván való dolog, hogy csak azt várja, és az törököt is azzal biztatja. Azután veszi osztán eszébe, hogy nem köllött volna ezt az jó occasiót negligálni, és Bethlen Gábort tovább való gonosz szándékában előbocsátani; mert ha ő felsége magyarországi király levén, azt megengedi, hogy egy erdélyi fejedelem az maga saját privátomára és hasznára nézvén, Magyarországnak ilyen szép végházait, úgymint Lippát kilenczed magával, Vácot szép tartományával, és ezek után Jenőt is több apró végházakkal együtt az ellenség kezében adja, minemű

becsületire legyen ő felségének? nagyságod proponálhatja.

Negyedyszer. Hogyha Bethlen Gábor mast ebből az angustióból enátálhat, azután immár úgy elköti dolgát mind törökökkel tatárral s mind az két szomszéd Oláhországokkal, hogyha interim szintén halála történnék is, nem egyéb, hanem az maga familiája succedál, et per consequens a progenie illa viperarum augustissima Domus Austriaca nunquam poterit esse tuta. Hogy peniglen azt commodissime végben vihessa, ezen három ratiókból nagyságod eszébe veheti: Első, mert valamennyi derekas erősség vagyon birodalmában, mind az maga familiája kezében bocsátotta, — úgymint Váradot, Husztot, Ecsedet, Szakmárt etc., ez okon, hogy holta után senki ne praevaléálhasson ellenek. Azokban való kapitányokat is penig erős hittel arra kötelezte és esküdtette, hogy, ha neki halála történik, azokat az erős helyeket senkinek ne adják, hanem csak Bethlen familiának, — és az fejedelemségre, cum aliis regnicolis azokat válaszsák. Második: Mert minden fő- és urrendbeli embereket birodalmában, kiknek tehetsége lehetne, értékekben és minden állapotokban magfogyatkoztatta, jószágoktól megfosztotta és egyedül csak az maga familiáját promoveálta. Minden fő tiszteket, ganeralisságokat, kapitányságokat azoknak conferálta, és így is mindenket depri-málván, megmaradásoknak és successiójoknak módját mutatta. Harmadik: Minthogy az török ugyan-csak pogány és hitetlen, fidemque habet venalem,

maga hasznára nézendő occasióját soha nem negligálja, és így is hogyha Bethlen familia látná azt, hogy másképpen nem succedálhatna, és valamely felől ellenkezése támadna, bátyjoknak példáját követvén, egy vagy két erős várnak az török kezében való ejtésével, pro subsidio mindjárt maga mellé vonhatná.

Ö t ö d s z ö r. Hogyha penig Bethlen Gábor in pristino statu meg talál halni, az török is mindjárt kapdosni fog azokon az helyeken, és jussát mondja hozzájuk, melyeket Bethlen Gábor az elmúlt disturbiomokban Erdélyhez applicált, praetendálván azt, hogy az ő hadával és erejével occupálta, az mint Váradot, hogy soha az egyszeri való foglalás után nem akará ideengedni. Akkor osztán ő felségének necessario hadát köll ellenek indítani, melybül ajöhet ki, hogy az mig az ő felsége gravis armadája aládobol, addig Szakmárt vagy Kállót elüti lábárúl és beljebb lépik Magyarországbán. Mast peniglen is abban igen jó mód volna, mert maga mondotta nekem az vezér, hogy csak az két hatalmas császár egyezzen meg az háborúság indító Bethlen Gábor depositióján, maga de facto szabadságot ad reá, hogy az magyarországi Palatinus azokat az helyeket recuperálhassa; — ne is gondolkodják arrul sem ő felsége sem peniglen nagyságod, hogyha mast ez az jó occasió negligáltatik, azok az várok hogy soha is visszaforduljanak, ha szintén Bethlen familia nem succedálna is; mert azok oly erős helyek, hogy az kiknek kezeknél leszzen, nagy hatalmas ellenségnek is resistálhatnak.

Igy adta volt első Ferdinánd császár János királynak az egynéhány vármegyét csak *vita durante*; de azért azután soha vissza nem engedték, és ma is oda vannak. Több efféle ratiókat is írhatnék; de tudom hogy azonkívül is nagyságodnál mindenek nyilván vannak.

Igy azért, kegyelmes uram, hogyha ő felsége és nagyságod ezt az szép *occassiót praetermittálja*, jövendőben is nemcsak Bethlen Gábortúl köll tartani, hanem familiájátul is, melyet naponként minden állapotjában úgy megerősít, hogy ha idővel szintén körömsen nyulnak hozzá is, konczát másnak nem fogja könnyen engedni. Tudom, kegyelmes uram, hogy „*rara temporum felicitas*,” az mint Tacitus mondja, „*ubi sentire quae velis, et quae sentias, dicere liceat*,” mindazáltal, minthogy én erre az dolgokra hogy lakó helyemet, feleségemet, örökségemet, jó házomat és mindenemet elhagyom, nem kicsiny okokból és fundamentumbul, hanem az fővezérnek, olyan nagy hatalmas fejedelmek, és az ő fölsége Portán levő agensének kérésébül és velek való beszélgetésbül indittattam: csak ő felsége resolválja magát, ezután is ebben az közönséges kereszténységnek és nemzetünknek jóvára és csendes állapotban való megmaradására nézendő szolgálatban sem fáradsággommal sem periculomokkal és egyéb molestiákkal nem gondolok, hanem istenemnek, hazámnak, nemzetemnek és ő felségének az én kisedő erőm és tehetőségem szerént örömet szolgálok.

Nem is kívántatik az, hogy ő fölsége *seposita*

imperatoriae majestatis reputatione, az törökökkel együtt valamely keresztény nevet viselendő ember ellen támadjon, sem peniglen, hogy Bethlen Gábor ellen pactáljon pacem, (noha ő azt sok részeiben vió-lálta), küldjön; hanem csak arra accedáljon ő felsége, hogy ha az török deponálni akarja, eoque in casu ide confugiálna, ő fölsége pártját ne fogja. Melyet ő fölsége sok bizonyos okokból ha szintén in foro theologico discutiáltatna is, salva conscientia megcselekedhetik. Primo: quia est tyrannus, et quidem duplo; mert hazáját törökkel és tatárral inundálta, égettette, raboltatta, az fejedelemséget non bono jure, hanem fegyverrel contra regni libertatem, expulso legitimo principe, occápálta, és mast is, ab initio regiminis minden rendbelieket szabadságátul megfosztván, az országot tyrannice birja. Secundo: quia perjurus est et fidefragus. Ezt egynihányszor való maga hitetlenségével megbizonyította. Tertio: quia augustissimae domus Austriacae hostis evidentissimus. Az utolsó pacificatio után mind az Portán s mind peniglen egyebütt annak ellene moveált, praktikái azt is megmutatták. Quarto: quia communis pacis turbator. Bizonyos az, hogy ebben kiváltképpen az töröknél ma is szorgalmatosan mesterkedik. Quinto: quia totius christianitatis hostis perniciosissimus. Az mely levelet minap nagyságodnak Sopronbul irtam, kitetszik abból, emiatt az ember miatt hány százezer keresztény esett ab initio az pogány rabságában, azokon kívül, kik az fegyver miatt megémésztettenek. Sexto: quia ultimae etiam pacis vio-

lator. Azokat ha nagyságod előforgatja, igen könnyen föltalálja, hogy *violatis jam conditionibus, violata jam esse et pacta*. Septimo: quia neglectus hujus occasio est periculosissimus. Az feljűl megírt ratiók ezt is nyilván megmutatják. Octavo: quia ipsius depositionis vel perditionis fructus tam suae majestati quam toti christianitati catholicaeque religioni utilissimus. Mennyi sok jók jöhessenek ebbűl ki, azok mindeneknél nyilván lehetnek.

Ha peniglen ő felsége azt akarja, hogy még csak neve se forogjon ebben az dologban, az is meg lehet, — csak nagyságod az maga nevével és levélével bocsásson el engem az fővezérhez, semmit bár egyebet nem irván neki, hanem csak az énáltalam való izenetet jó neven vevén és megköszönvén, az jövendő békességnek bizonyos confirmatójárul és az főkövetnek bemenetelérűl certificálja. De caetero minden egyéb dolgokat nagyságod bár az én hivségemre és industriámra hagyja. Nagy bátorsággal és fiduciával ígérem magamnak, hogyha isten békeségben beviszen, accedálván az ő fölsége kegyelmes anniventíája, ebben az utomban mind az két oláhországbeli fejedelmet ő felségének jó akarójává csinálom, s mind peniglen az Portát, valamint ő fölsége vagy nagyságod az dolgot élémbe adja, úgy disponálom.

De minthogy, kegyelmes uram, *periculum in mora*, ha nagyságod az közönséges jóért és nemzetének megmaradásáért fáradságát nem szánná, hanem csak könnyű szerrel, minthogy közel is vagyok

Bécsben fölrándulna, és ezeket és egyéb dolgokat ő felségének maga proponálná, fölötte igen jó volna. Vagy két nap ott késvén nagyságod, megint visszafordulhatna. Mert ha ő felsége most ezt az jó occasiót negligálja, bizony soha ezután föl nem találja, — és ha Bethlen Gábor ebben az állapotban megmarad, több sok rossz dolog között ez következik, hogy ha szintén halála történnék is, Erdélyben haereticus fedelem succedál, és ez az egyenetlenség ezután is úgy is csak fönmarad. Második: Az Tiszán túl való föld, melyet ő felsége Bethlen Gábornak adott, ugyan csak odamarad és fegyverrel is megoltalmazták. Ha pedig arra kél az dolog, az őfelsége nehéz hada az Tiszán általmenvén és az Dunátúl eltávozván, nem tudom mit efficiálhat. Az minemű hitetlen és istentelen nép arra az földre lakik, inkább adná az török alá magát, hogysem az németeknek subjaccálna minden heleket az ő felsége hadai előtt elégetne és pusztitana, mely dologrúl én Bethlen Gábortúl is nagy discursust hallottam. Az könnyű hadnak pedig az német ellen való hadakozásban mely jó módja legyen, azt immár nagyságod jól tudja, kiváltképpen azon az földön, melynek ők minden csinyját és állapotját jobban tudják.

Ezeket nagyságodnak alázatosan akarám értézésére adnom.¹⁾

---

¹⁾ Opin. Palatin. II. 194. Aláírás és kelti idő nélkül. Szombathelyi saját kezű levele.

XXVI.

Szombathelyi a fő dologra nézve, hogy portai küldetéssel bizassék meg, nem kapott tagadó választ.

Fentebbi fölterjesztése után fölbátorítva érezte magát az itt következő részletesebb terv kidolgozására,

Szombathelyi Márton a nádorhoz.

„Ehez az expeditóhoz minemű dolgok kívántatnak?“ ily czim alatt Szombathelyi a következő emlékiratot nyújtá be a nádornak:

„1. Minthogy én törökül jól nem tudok, ezt az dolgot az császár magyar főtölmácsi, ugymint Zöldifikát és Hadzsi Juszuť agák által köll tractálni, kiknek Lustrier uram az mely másfél ezer tallért ígért arrul nagyságod assecuratoriát adjon, hogy ő fölsége az fő oratoratul beküldi.

„2. Hogyha én az dolgot minden részeiben az vezérrel concludálom, eo casu császár ő fölsége is az fő orator által az Portát assecurálja, hogy Bethlen Gábornak semmi időben és semmi úton pártját nem fogja.

„3. Vácş dolgát ő fölsége nem urgeálja; mert

az isten suo tempore annak recuperálásának más és könnyebb módját mutathatja.

„4. Nagyságod én mellettem az fővezérnek credentialist írjon, inserálván azt is bele, hogy valamit őnagysága és az Porta énvelem végez, azokat római császár őfelsége is ratificálja, és per proprium suum oratorem confirmálja, és ott ne késleljen, hanem nagyságodhoz mindjárt visszabocsásson.

„5. Mihelyen én ott az dolgot elvégezem, ő fölsége az főoratort mindjárt bebocsássa, avvagy ha interea az Articulusokat sufficienter ratificálnák, őfelsége azt se várná, hanem mennél hamarább bebocsátana.

„6. Nagyságod énnekem minden actáknak és leveleknek, mind az kik cancellarius uramnál őnagyságánál, mind pedig az kik nagyságodnál vadnak, páriáját adja.

„7. Nagyságod én nekem kezeirása és pecséte alatt való instructióját adja, kit, ha kívántatnék, in praesentiam suppressi vezírii megmutathatnék.

„8. Minthogy de futuro Transilvaniae princeps az vezér előtt emlékezet leszen, nagyságod ő fölsége akaratiából azt is instructiómban adja, akár csak oretenus, hogy, ha kívántatnék, erről az részről kit köllyessék commendálni. Erdélyben pedig arravalók ezek lehetnek: Szilvási Boldizsár, Kornis Zsigmond, Haller György és Csáky László. Ezeken kívül senki sincsen, a ki arravaló volna.

„9. Császár ő fölsége Lustrier uramnak írjon ebben az dologban, mint köllyessék magát hozzám

accomodálni és minemű dolgokban köllyessék velem egyetérteni az vezér előtt. Azonképen nagyságod is irjon, hogy az közönséges jóbán ő is minden industriáját adhibeálja, communicatis consiliis velem mindenekbül egyetértvén.

„10. Hogyha ő felsége az oláh fejedelmeknek írna, igen jó volna; mert si casu aliquo Bethlen Gábor az tatárokhöz confugiálna, azok mind Sahin-girájt s mind az Hámot elköthetnék, és opponálhatnák is magokat. De ha ő fölsége azoknak nem fogna írni és ebbeli jó akaratjokat sem akarná venni, eo in casu azok előtt az én innyed való menetelemet el kölly titkolni, hanem csak lengyel király ő fölsége nevével kölly járni.

„11. Ő fölsége lengyel királynak írjon, és commendálja, hogy ő felsége is salvus conductust adjon birodalmán által mindenütt, szintén az molduai vajdáig elkésértessen, a mellett mind az két vajdának írjon, hogy azok is az Portáig, tamquam nuncium regis Poloniae elkésértessenek.“

Szombathelyi ezzel együtt egy második emlékiratot is adott át a nádornak „Magam dolga“ czim alatt, mely itt következik:

„Kegyelmes uram! Minthogy immár császár ő fölsége így resolválta magát, én is legelsőbbben is az uristent, ki minden jóknak nemcsak motora, hanem authora és igazgatója, segítségül híván, minden industriámmal azon leszek, hogy ebben az közönséges jóra nézendő dologban kiváltképen ő felségének híven és igazán szolgálhassak. Melyre nézve, elhittem

bizonyosan, hogy isten életemet megtartván, ő fölsége és ebbeli jámbor szolgálatomat kegyelmesen remunerálja. De minthogy, kegyelmes uram, én mind jószágomtól, s mind egyéb jóvaintul, melyeket gyermekségemtől fogvást kerestem, hogyha mostani parancsolatjára be nem megyek, attul az tyrannus fejedelemtől priváltatom, házas és eselédés ember lévén, méltó nekem is jövőendő állapotom s életem felől gongolkodnom. Ez okon könyörgök ő felségének mint kegyelmes uramnak, hogy az én jó intentomat, keresztyén indulatomat, hűséges, jámbor szolgálatomat kegyelmesen megtekintené. Annak fölötté Erdélyben levő szép jószágomnak, majorságaimnak, udvarházaimnak és egyéb sokféle ingobingó marháimnak e miatt való elvesztését szemei eleiben vetvén, erre az három punctomra kegyelmesen resolválja ő fölsége magát:

Első. Noha én Erdélyből nem annyiért, hanem sokkal többért sem bontakoznám ki, hogyha ő fölségéhez való hűségemtől és keresztyén indulatomtól nem viseltetném, mindazáltal mindazokért loco gratiae énnekem vagy az szepesi kamorától vagy más-honnyéd hogy ő fölsége tizezer magyar forintot rendeljen ante omnes alias deputationes, ő fölségének azon könyörgök, melyet nem előbb, hanem csak akkor adjanak meg, az mikor az Portárul visszajövök.

„Második. Minthogy az fővezér erős hitivel fogadta, melyet még ez ideig nagyságodnak nem akartam jelenteni, hogy ha az két hatalmas császár között ebben az dologban dextere szolgálók, Bethlen

Gábor veszedelme után mind Erdély országának s mind annak jövőendő fejedelmének írni fog mellettem, hogy Hunyad avagy Déva várát nekem adják, et totius regni consensu confirmálják, sőt életét s lökét kötötte bele, hogy addig sem a zászlót sem a botot meg nem adja, valameddig azt nem praestálják. Ő fölségének is azon könyörgök, hogy, ha úgy történék az dolog, eo in casu ő fölsége is írjon mellettem mind az országnak s mind következő fejedelmeknek.

„Harmadik. Minthogy az erdélyi állapot akár-mikor is instabilis, azon is könyörgök ő felségének, hogy, ha onnyéd isten visszahoz, abbul az jószágbúl, melyet mast Bethlen Gábor bir az Tiszán túl, conferáljon ő fölsége valamely részt énnekem.“

Szombathelyinek ezekkel kapcsolatban levő s egyidejű harmadik emlékirata ily czim alatt: „Az derék dolognak méltó consideratiói“ ekkép szól:

„Noha immár ő fölsége magát resolválta, mind-azáltal, ha kívántatik, nagyságod ezeket is ő fölségének ott fennlétében intimálhatja.

„1. Mért köllyessék nekem hitelt adni?

„Mert azelőtt is, ugymint anno 1614 esztendőben Ecsed és Huszt várainak recuperálásában az Austriai háznak hiven és igazán szolgáltam; az Tiszán túl ő felsége ellen insurgált hajduságot propria mea industria in fidem et fidelitatem suae majestatis redigáltam, mely dolognak szép declaratióval való bizonyosságát pro majori testimonio in camera suae majestatis aulica mastismegláthatni, kiért ugyanakkor az

boldog emlékezetű Matthias császártul háromezer forintot loco gratiae obtineáltam és percipiáltam.

„Az elmúlt disturbiomban egynehány izben bocsátottam emberemet Eperjesre szegény Hoffmann Györgyhez és mind neki, mind peniglen császárnak ő felségének Bethlen Gábornak minden veszedelmes igyekezetjét megírtam.

„Azzal is contentus nem voltam, hanem ezelőtt három esztendővel sok költségemmel Bécsben följötem és ő folségének, Fon-Meggau és Dávid Pál uram ő nagyságok által és Bethlen Gábornak minden szándékát és készületét értésére adtam. Kinek bizonyságára ő folsége Fon-Meggau uram ő nagysága által tisztességes ajándékot is küldött.

„Hogyha én fraudulentem akartam volna valamit cselekedni, ilyen röttenetes, elszenvedhetetlen dolgokkal az erdélyi fejedelmet nem accusáltam volna, és kiváltképen azokat in scriptis nagyságodnak nem adtam volna, melyek hogyha kezébe kerülnének, ezer lölköm volna is, meg köllyenék érettek halnom, kiváltképen az Portán való cselekedetim miatt.

„2. Az vezérnek miért kölyessék hinni?

„Mert kezemen erős hittet testét lölkét kárhözatra kötvén, mind azon megesküdt, hogy mindeneke sine fraude et dolo communicál velem, s mind peniglen azon, hogy az mit én neki revelálok avvaggy mondok, azt in secreto tartja és az császáron s esküdt fővezéreken kívül senkivel nem communicálja.

„Hogyha valami dolust akart volna praetexálni, ugyan általam nem izent volna az országbeli főren-

deknek és urembereknek, hogy Bethlen Gábor ellen rebelláljanak és vagy megöljék vagy peniglen az országból kiverjék, erős hittel ajánlván arra magát, hogy valakit helyébe akarnak magok közzül választani, annak mindjárt zászlót és botot adnak.

„Hogyha más volt volna szívében, mért köllyezett volna azt mondani, hogy csak az két hatalmas császár közt mehessen végben a békeség, és innyéd pártját nem fogják, ő gondja leszen az, hogyha Bethlen Gábort semmivé nem teszi?

„3. Hogy köllyessék titkon bemenni?

„Az én bemenetelemet császár ő fölségén, nagyságodon és az titok-tanácsón kívül senkinek nem kölly tudni.

„Bécsbűl immediate lengyel királyhoz kölly menni és mind nevemet mind peniglen az Portára való menetelemet, mindent el kölly titkolni. Lengyel királynak is ő fölségének meg kölly írni, hogy csak titkon expediáljon és az dolog in secreto csak magánál maradjon; mert abban az udvarban is Bethlen Gábornak vannak jóakarói, és mind az salvus conductusban s mind peniglen az vajdának szolló levélben nevemet immutálni kölly, ugyhogy egész utomban római császár ő fölsége felől emlékezet ne legyen.

„Ha peniglen interea hirt hoznának, hogy az tatár Moldvában szállott volna, talán Velenceze felől is jó commoditással bemehetnék vagy olasz öltözetben vagy más módjával, melyre, minthogy én soha nem jártam, módját sem tudom megmutatni.

„Az Portán innyed egynihány mélyfölddel az tengerre kölly szállani és hajón köly Konstantinápolyban bemenni; minthogy Lustrier uramék szállása oly helyen vagyon, hogy az hajóval szintén az háznak dereka alá mehetni. Ott az bemenetelt igen könnyen eltitkolhatni.

„4. Az Portán való lételt mint kölyesség eltitkolni?

„Lustrier uram szállásán kölly lenni, minthogy ott olyan házak is vannak, kiben idegen emberek nem járhatnak. Azokban könnyű leszen egynihány nap delitescálni.

„Az vezérrel pedig commodissime és igen titkon szemben két uton lehetni: vagy éjtszakának idején, igen usitatum, vagy peniglen nappal török ruhában, patyolatban, — nem az vezér házánál, hanem az tenger mellett császárnak egyik mulató kertjében.

„5. Mint kölly visszajönni?

„Az vezér mindjárt vagy egy csauszt vagy kapudzsiát rendel mellém, kivel együtt mindenütt békével és bátorságosan járhatok.

„Azon nem jó visszajönni, az melyen elmegyek, hanem Drinápoly felől. És minthogy Bethlen Gábornak Nandorfeirvárrott mindenkor emberi vannak, azt el kölly kerülni Jámból felé, azonképen Budát is, hogyha az vezérség addig meg nem változnék, és egyenesen vagy Nográdra vagy Tatára kölly kijöni.

„Az kijövetel Velenceze felől is meglehetne, de az idő megmutatja, mihez kölly embernek magát accommodálni.“¹⁾

---

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban, kelti idő és aláírás nélkül. Tract. Turc. Pars II. 214. sz. Ugyanott 218. sz. alatt a nádor néhány följegyzése található latinul, melyben a Szombathelyi számára szükségéseket jegyzi föl, s melyben czélzást tesz arra, hogy ezen tárgyban a királyhoz fölterjesztést tett. Ezen följegyzések végén ezt találjuk: „Pro effectuatione horum omnium petit hic homo noster decem millia florenorum postea sibi dedi, et nunc decentes et sufficientes sumptus. Videtur autem mihi hoc honorario et praemio dignus, si rom in effectum perduxerit. Obstrigendus erit tamen et in futurum ad servitia suae majestatis, et nunc reversales cum strictissimo jurejurando ab eo exigendae, quod fideliter curaturus acturusque sit hoc negotium.

XVII.

Ily előterjesztések után Eszterházy a kalandornak hitelt adván, elhatároztatott, hogy az Lengyelországon és Havasalföldön át küldessék a Portára titkos megbizással, sőt utazásának is merő eltitkolásával.

A király és a nádor ajánlóleveleket adtak kezébe.

Eszterházy a lengyel királyhoz:

„Szent és nagyhatalmu királyi felség, legkegyelmesebb uram! Mély hódolatomnak kegyelmébe ajánlásával alázatos magam ajánlását! Tudom, eléggé nyilván vagyon felségednél, minő állapotban van hazánk a szerencsétlen belső háborúk, s ezenkívül a nagyhatalmú ellenség szomszédsága miatt, mely annak nagyobb részét járma alá hajtotta, úgyhogy alig egy kis foszlány maradt meg roppant kiterjedéséből. Mivel pedig, felséges ur, ennek teljes visszahódítására még nem kínálkozik alkalom, az ottomán zsarnokkal való békekötés és fegyvernyugvás által igyekszünk a kevés megmaradottat is megtartani. Most is ily békét szerzünk. Ennek megerősítésére szolgáló ügyekben én, öcsászári királyi szent felsége, legkegyelmesebb uram engedelméből ezen levelünk elő-

mutatóját tekintetes Szombathelyi Mártont indítám az Ottomán Portára. Érett megfontolás nyomán jónak látszott, hogy utját felséged országain és birtokain át vegye, onnan a velök szomszédos Moldván, és ha a sors úgy hozná magával, Erdélyen át folytassa — a mint felséged kegyesen látni fogja a császárnak felségedhez intézett leveléből is. Azért, nem levén rejtve előttem, mily nagy nyomatéku felséged neve és tekintélye ama tartományok vajdái előtt, kérve kérem szent felségedet, méltóztassék azt az én emberemet nemcsak birodalma határain belül, hanem azokon túl egészen a Portáig, a mondott oláh-országok vajdáihoz szóló menedék s más levelekkel ellátni. Mely felséged kegyelméts ezen mi nemzetünk iránt mutatott hajlandóságát mind magam teljes tehetségem szerint igyekezni fogok meghálálni, mind ő császári felsége előtt igen kedves leszen.

Egyébiránt szent felségednek minél hosszabb és virágzóbb egészséget óhajtva vagyok

királyi szent felségednek alázatos szolgája

Eszterházy Miklós.

Kelt Kistmartoni várunkban 1628. sept. 15.⁴¹⁾

A fő török követségre vonatkozik a nádornak ugyanazon napról kelt következő levele Ferdinánd császárhoz:

Legkegyelmesebb császár!

A magyarországi minorita Sz.-Ferencz-rendi atyák ezen alkalommal azon jó és dicséretes szán-

⁴¹⁾ Eredeti latin fogalmazat a kismartoni levéltárban. *Diversa minuta et paria litterarum.* I. 97.

dékkal vannak, hogy szent Kaprisztrán Jánosnak Ujlakon*) eltemetett testét vagyis tetemeit elhozzák. Mivel ezt másként nem vélik kivihetőnek, mint ha felséged a főkövet ur által tekintélyével és kívánságával közbe veti magát, felséged szent és örök emlékezetre méltó dolgot cselekednék, ha ebben külön parancsot ad főkövetének. Vele lesz kettő az említett atyák közül, kik azon czélból oda küldetnek s kik nem mulasztandják el a főkövetet sürgetni. Egész világ előtt ismeretese ama férfiú szentsége és a mi nemzetünkért szerencsésen kivitt tettei. Méltó is, hogy teste, egy oly nagy lélek hajléka, és a míg élt a megtestesült kegyesség szolgája, megmentessék s visszaköveteltessék a barbárok birtokából, s különösen azon helyről, melyet ő, az ő örökös emlékezetre méltó bajtársával, Hunyadi Jánossal a kereszténység számára megtartott volt. A mit, hogy felséged kegyességénél és a nevezett szent ember iránti szereteténél fogva el nem mulasztand, meg vagyok róla győződve, sat.

Kelt Kismarton váramban, 1628. sept. 15.**)

Ugyanaz nap készítette el a nádor a Szombat-helyinek adott követi utasítást, melynek czélja igen nevezetes, s a melyben foglaltakat nagy titokban kellett tartani. A czél Bethlen hitelének elrontása volt

---

*) Illokön.

**) Eredeti latin fogalmazat a kismartoni levéltárban. Diversa minuta. I. 98. A levél tisztázott példány Eszterházy irnoka kezével, s a nádor saját aláírásával. De a nádor sajátkezüleg javítást tett benne. Így „Ujlak” helyett „Nádor Alba” állott volt.

a Portán, mert a nádor meg volt győződve, hogy míg Bethlen a fejedelmi széken ül, s míg a Portánál nagy a befolyása, addig nem lehet biztosítva a béke Magyarországon.

A nádor három iratot adott Szombathelyi kezébe, melyeket Konstantinápolyban használjon. Először is egy levelet, a kaimmekámhoz, aztán egy nyílt és végre egy titkos utasítást.

A nádor levele a nagyvezérhez.

Mintán a mindenható isten úgy akarta, hogy a szent békesség a két hatalmas császár közt, sokak ellenzése daczára, jó véget érjen, tisztünkben állónak tartottuk, hogy nagyságodat ezen mi nagyon rövid írásunkkal üdvözölve köszöntsük, és magunkat barátságába ajánlva, hogy jóakarattjával lekötelezettjei közé számítson, szorgalmasan kérjük. Mire Nagyságod méltán lehet hajlandó már csak ennélfogva is, mivel ugyanazon időben, melyben nagyságodat a leghatalmasabb császár a tisztesség ezen magas polczára emelte, választattunk és neveztettünk ki magunk is a szentséges római császárnak ezen Magyarországon való helytartójává.¹⁾ Nem is történt talán ez ok nélkül, a mint a két hatalmas császár közt kelt

---

¹⁾ A két kinevezés közti különbség több félévnyél. Eszterházy 1625 vége óta volt nádor, Recsep pasa, mint szintén láttuk, 1626 júliusában lett kaimmekámmá a megölt Gurzsi Mohammed helyébe. A levél ezen helye bizonyítja, hogy a nádor azt nem a nagyvezérhez, Kosrev pasához intézte, ki csak 1628. aprilje óta volt nagyvezér, s ki még 1628. szeptemberében Kis-Ázsiában táborozott — a központi ügyeket, mint kaimmekám Recsep pasa vezetvén, kit a római császár pártjára hajlónak tartottak, míg Gurzsi Mohammed Bethlen buzgó pártfogója volt.

emez utolsó békekötés bizonyítja. Mert ha némely másokra lesz vala bizva ennek elintézése, ki tudja, micsoda kimenetele lett volna, — midőn mindkét részen oly sokan voltak, kik azt ellenezték. De a mint a közpéldabeszéd tartja, a szerzésnél nem kisebb érdem a szerzettek megtartása, nekünk is szorgalmasan arra kell törekednünk, hogy a mit sok munkával elkészítettünk, meg ne zavarhassa egynémely nyugtalan elméjű és a békének ellensége, a mint nemsokkal ezelőtt és többszörösen is megtörtént.

A mint nagyságodnak Szombathelyi Márton által nekünk küldött izenetéből értjük, Nagyságod is mindezeket nagyon tekintetbe veszi, a mit Nagyságodtól igen kedvesen veszünk, s úgy véljük, hogy a dolog nagyon szükséges a két császár közt kelt béke állandosítására, és Nagyságod méltán értekezett erről vele (Szombathelyivel).

Azért mi is nagyságodhoz ugyanazon Szombathelyi Mártont bocsátjuk vissza, hogy mielőtt a mi nagykövetünk a Portára érkeznek, Nagyságoddal minden dologról értekezhessék. Kinek, hogy Nagyságod hitelt adjon, s mielőbb nyilvánítsa, mit lát jónak ebben az ügyben, kérjük igen Nagyságodat. Addig is maradunk barátságos kötelezettje. Kis-Marton, 1628. september 15.¹⁾

Föltünhetik az olvasónak, ki eddigi történetírásunkból úgy értesült, mintha a nádor indította volna

---

¹⁾ Eredeti fogalmazat a kis-martoni levéltárban. Tracttus Turc. Pars I. 96. A.

meg a Szombathelyi, ezen kétes jellemű egyén útján való titkos alkudozást, hogy, mint eme levélből is kitűnik, Recsep pasa tette az első lépést, habár a Szombathelyi által ettől hozott izenet ismeretlen előttünk.

XXVIII.

A Szombathelyinek a nádor által adott utasítás itt következik:

„Tudjuk, hogy a Portát az angolok, dánok, hollandiak és mások untalan arra biztatják, hogy a két hatalmas császár közötti békét meg ne erősítse; de azt alkalmasint nem jelentették, hogy ebben nem az ottomán Porta, hanem a magok érdekét tartják szem előtt. Céljok az, hogy a római császár győzedelmes seregét nyakukról lerázzák és a törökre háritsák. Azért bölcsen tette a Porta, hogy kívánataikat elutasította.

Bizonyos, hogy bennünket is váltig unszoltak ilyesekre, mert hatalmas római császárt ő felségét nem csak az ellene lázadottak, hanem hivei közül is sokan nagyon kérték, hogy ezen a részen békét kötven, erejét és seregét amoda fordítsa. Különösen az Electorok, vagyis az hét fejedelem, kik császárt szoktak választani, mindnyájan azon voltak, hogy ez a dolog megváltozzék; leginkább pedig s mindenkinél inkább a császár seregeinek fő vezére, csuda, mily sürgetve sürgeté ezt, hadi szereket s pénzt ajánlva ezen háborura; sokat ígért nekünk is, ha ráállunk tervére. De mivel az békesség mindenek előtt és fő-

lött a mi hazánkat s az ország tekintetéből minket is közlelről érdekel, — azért alázatosan kértük a hatalmas római császárt, hogy megszánván hazánk nyomoru állapotját, ily ajánlatokat utasítson el s egyáltalában kösse meg a békét a török császárral, — a minthogy kegyelmesen meg is hallgatá kérésemet, úgyhogyha azon részről nem adatik méltó ok a háborura (a mit nem vélünk), mi ezt a két hatalmas császár közti békét szorgalmasan megóvjuk, ugyanazt várván a nagyvezértől is.

Minthogy pedig a béke megkötésének ilyen s oly sok akadály volt, hihető, hogy ezután sem szűnnek meg némely nyughatatlan elméjű, zavargást kedvelő emberek, s különösen az, kiről a vezér izent volt, — minthogy különben is nem egy, hanem sok izben sürgettek bennünket, hogy az ottomán nemzetellen fegyvert fogjunk, míg ugyanakkor ezt ellenünk fegyverkeztették föl, hamisan vádolván be bennünket, mintha mi titokban valami gonoszt forralnánk a Porta ellen. Azért szükséges, hogy a vezér ezeknek s ezekhez hasonlóknak többé hitelt ne adjon, mivel merő és a legcsalfább koholmányokat beszélnek, miről kegyelmed, ha szükséges, bővön értesítheti a vezért azokból, a miket tőlünk hallott. A mi császárunk sem adott hitelt a török nemzet elleni hasonló beszédeknek. És hogyha ily hamis gyanusításokból most háboru támadna, roppant károk származnának belőle, mert császárunk seregei úgyszólván csak veszteglenek már.

Ezek így levén, főkép csak ezt a kettőt akar-

juk jelenteni a vezérnek: Első, hogy ennek a békeségnek, melyben annyit fáradozánk és melyért annyit tettünk ki, védői akarunk lenni, s kérjük viszont a vezért is, hogy hasonlót tegyen. A másik: legyen meggyőződve, hogy voltak és vannak most is a két hatalmas császár közt megkötött békének elengedési és roszakarói, kikre szükséges vigyázattal lennünk.

Ezenkívül kívánnám tudni azt is, vajon azon dologban a vezér akaratja most is az-e, melyet nekünk jelentett, vagy pedig megmástitotta már, a mit nem hinnénk. Erről pedig mielőbb tegyen bizonyossá, hogy a dolgot kellően intézhessük.

Végre kérje nevünkben a nagyvezért, hogy ha a békével ellenkező s mindkét hatalmas császár méltóságát és területét sértő dolog [történnék a Portán, legyen szives velünk is tudatni, s nem mindjárt elhinni. Mi is hasonlót vagyunk teendőnk a mi részünkről. Mindezekre szives barátsággal készek levén, ajánljuk magunkat egyebekben is.“¹⁾

A Szombathelyinek adott titkos utasítás.²⁾

¹⁾ Ugyanott. Ugyanazon lapon kezdve, hol az előbbi okmány végződött.

²⁾ Pray „Principarus Gabrielis Bethlen“ című okmány gyűjteményében (II. k. 174. és köv. l.) ki van nyomtatva ezen titkos utasítás Kuefstein követi jelentéseiből; de ez nemcsak elejétől végig a stílizálásban, hanem némely lényeges pontokban is eltér azon eredeti fogalmazattól, melyet az Eszterházy levéltárban (ugyanott, hol a fentebbi két okmány áll) találtam. A Prayféle szövegben lényeges kihagyások vannak s némely helyen érthetetlen. Annál szükségesebb tehát itt egy hű fordítása az eredeti fogalmazatnak, melynek eltérő lényeges helyeit latinul is fogjuk a jegyzetekben közölni.

„Átadván levelünket a vezérnek, a legtiszteleteljesebben kell a nevünkben köszönteni s mindenekelőtt megkérdezni tőle, áll-e most is akaratja a béke megerősítése dolgában, s azok kivitelében, a miket nekünk izent.*) Ha azt feleli, hogy most is szilárdul áll, értésére kell adni, hogy mi magunk részéről nem sürgetjük azt az ügyet, mert ez nem látszik illőnek római császár ő felségéhez, hanem úgy véljük, kivihetjük ő felségénél, ne ellenezze azt, ha Erdély és Magyarország és ő felsége birtokainak területi sérelme nélkül történik meg, — sőt mi, a mennyiben alkalmas lesz, segítségre is leszünk, és az ország rendével valamely bizonyos helyen tábort fogunk ütni.²⁾ Ne kételkedjék benne (a vezér), hogy amaz ember (Bethlen) gyakori irásokkal, követségekkel és izenetekkel többször akart bennünket fegyverre izgatni a török nemzet ellen, s bebizonyítani, hogy annak kivitelére soha sem volt jobb alkalmunk és nem is lesz, mint t. i. az, midőn az ottomán császár megöletett.³⁾ Sőt nem régiben is több ilyest izengetett ne-

1) A Praynál kimaradt „eorum (que) quae nobis nunciaverat, efficiendorum (értsd oda: voluntas).

2) Praynál: „facturos solum, ne Transilvania et partes inferiores infestentur imo pro fieri nostro, omnimodo huic causae patrocinabimur, parati cum regnicolis certo in loco castra figere.“ Az eredeti fogalmazatban pedig: „Sed tamen putamus posse nos efficere apud suam majestatem, ne prohibeat, si citra laesionem Transilvaniae, Regni-que, et ditionum suae majestatis negocium perficiatur, quin imo nos, quantum conveniens fuerit, juvare quoque paratos et cum regnicolis ad certum aliquem locum castra posituros.“ Ine egy példa arra is, hogy még a szavak a is szórákás is különböznek a két szövegben.

3) Ozmán szultán 1622. május 20-dikán öletett meg egy katonai lázadásban.

kem. Ezelőtt öt évvel, midőn Morvaországba betört, és később, három évvel ezelőtt ellenünk intézett hadjárata alkalmával világosan és határozottan ajánlkozott nekünk, hogy az akkor segítségére hozzá csatlakozott törököket megsemmisíti, ha vele örökös szövetségre lépünk, a török nemzet ellen fordítjuk fegyvereinket, s valamit ő saját seregével attól elveszen, annak birtokát örökre biztosítjuk számára. De megvetvén az ő nagyon jól ismert állhatatlanságát, és még abban az időben a német birodalomban sok ellenségünk levén, nem akartunk belecselezni. Ezeknek bizonyosságul sok írását tudnók előmutatni, ha hozzánk illő volna.¹⁾ Hogy ugyanazon embertől jövőre is minden hasonló várhat a Porta, legyen meggyőződve; mert minden módon abban fog járni, hogy a két császár közt egyenlenség legyen. Habár most is nem mer nyilvánosan és egyenesen tenni, a béke megromlására titokban sokat elkövet, s engem is kért, hagyjuk abban a mostani békét s inkább vele szövetezzünk a török ellen. Igérte, hogy valamit két száz év alatt az ottoman nemzet elvett a tengeren innen való keresztyénektől, ő egészen visszahozdítja három esztendő alatt. Ezt ő három okból kívánta tőlünk. Első: Mivel nem bizott abban, hogy megtarthatja itt a magyar királyi czimet és orszá-

---

¹⁾ Az eredeti fogalmazat: *In quorum fidem multa ejus scripta possemus producere, si ita nos addeceret.* Praynál: „*Si decorum esset, ha de re ipsius scripta quamplurima possemus producere, quae extant.*” — A kétféle versio egyértelmű, s annál bizonyosabban megegyezik némely történetíró azon állítását, mintha a nádor Bethlen leveleit előmutattatta volna a Portán.

got, amott akar magának országot szerezni. Második : hogy szövetségeseinek, kiknek a legszigorubb esküvel kötötte magát, ezen az úton békét és pihenést szerezzen saját hasznával; mert szövetségeseit a császári seregek által földig leverve látja. Végre: oda is czélt, hogy a császárnak jó idején kedvében is járjon, nehogy idővel is a többiekkel hasonló sorsban osztozzék. Ez a három czélja úgy látszik, most is megvan s alkalom adódván, nem fogja elmulasztani arra törekedni. Mivel pedig mi ezen békével merőben elvágjuk ettől az utját, félő, hogy a két császár közti egyenlenség előidézésére új módokat talál.

Ezek így levén, méltó oly eszközökről gondoskodni, az ő személyét illetőleg, melyek lehetetlenné tegyék, hogy többé akadály legyen a két hatalmas császár közti békességben. S ebben nem is különbözik a mi véleményünk a nagyvezérétől, minek rendjét és módját, ha kivitelre kerül, így véljük legheylesebben intézendőnek:

Először, hogy a dolog híven titokban tartassék s a Portánál csak igen kevés személynek legyen tudtával. Mert ha az ember megtudja, minthogy tele van ál ürügyekkel és a mint mindig ellenünk el szokott járni, föl fegyverzi az erdélyieket és hajdukat,, mindenikkel elhitetvén, hogy ez a dolog nem személyének, hanem az erdélyieknek és hajduknak veszedelmére indittatik, miből igen sok baj származnék, s ő is annyira védve lenne, hogy a terv végrehajtása csak nagy vérontással történhetnék meg, a minek mi minden áron elejét akarjuk venni, mert más ba-

jok mellett ez valami módon a békét is meggátolhatná.

Másodszor: Biztosítson mind a török császár maga, mind a nagy vezér, hogy ha egyszer a dolog megkezdetik, sem ígéret, sem ajándék, sem fenyegetés ki nem engeszteli a Portát s nem fog elállani a föltett szándéktól. Mi is viszont biztosítjuk a Portát, hogy őt (Bethlent) segítni nem fogjuk, sőt ellene támadunk.

Harmadszor: Arról is biztosítást kívánunk, hogy az ellene küldendő sereg nem fog bemenni Erdélybe, nem fogja Magyarország határait érinteni, sem pedig ezen alkalommal nem fogja háborgatni a hajduságot; mert ha különben történnék, gyalázat lenne a római császárra nézve ezt elnézni, s ezen okból a kötött béke is megsértethetnék.

Negyedszer: Sok függ attól is, hogy a (fejedelemségre) fölemelendő személy mindkét császár és az ország kedvére való is legyen. Méltó az is, hogy eleve megegyezzünk azon személyre nézve, ki azonban ne legyen az ő családjából való, elejét veendő a boszuállásnak, mi sok bajt okozna. Eddigelő nincsenek is alkalmas egyének abban a családban a fejedelemségre, vagy arra, hogy nagyon ellenkezni mernének. Azért is mindenesetre mellőzni kell őket s vagy Kornizs Zsigmondot vagy Szilvász Boldizsárt kell megválasztani. ¹⁾

---

¹⁾ Ez az oly világos pont Pray szövegében homályossá van téve különösen az által, hogy az eredeti fogalmazatban levő eme szavak he-

Ötödször. Mivel sem római császár őfelségének, sem nekünk nem lehet beleegyeznünk némely oly kívánatokba, melyek elfogadását netalán a törökök követelnék a magok részére az új fejedelemtől, figyelmeztetni kell a vezért, hogy ő császári felsége soha sem egyeznék ilyesbe, nem is illenék hozzá; hanem mindennek az eddigi állapotban kellene maradnia.

Hatodszor. Szükséges az is, hogy először ők (a nagyvezérek) pendítsék meg ezt az ügyet Portán levő nagykövetünknel. Mert sokan vannak köztünk, kik ezt az embert (Bethlent) háborúk és belső viszályok alkalmára nem akarják elveszve látni.²⁾ Elrendelvén pedig a szükségeseket, írjon a császár a mi császárunknak, a nagyvezér nekem, kinyilatkoztatva, hogy sok okból nem lehet többé őt megtérni a fejedelemségben; mert fölforgatója a békességnek; mert panaszkodnak az erdélyiek, hogy minden szabadságait és kiváltságait megsértette. Továbbá intsen bennünket, nehogy ezen szándéka és akaratja aggodalomba ejtsen, hanem inkább adjuk rá beleegyezésünket; mert ezzel semmit sem akarnak ártani a velünk kötött békességnek.

Hetedszer. A háboru és vállalat módja így lenne

---

lyett: quae (persona) tamen non sit illius familiae," — Praynál ezt olvassuk: „At omnino nolumus, ut ex moderna stirpe creetur vel eligatur.“

¹⁾ Praynál: Nam multi inter nos sunt, qui hunc hominem ad alendas rixas promeveant et alant. A kéziratban. Nam apud nos forte multi sunt, qui hunc hominem in belli et discordiarum occasiones nollent sublatum.“

intézendő, hogy mihelyt (a törökök) megindulnak, komoly rendeleteket küldjenek a szászokhoz, székelekhez s egész Erdélyországhoz, hogy senki se álljon az ő pártjára, hanem mint a béke, a törvény és szabadságaik megsértője ellen támadjanak. Követőit tüzzel és vassal kell fenyegetni; ha pedig ellene támadnak, akkor ígérni kell, hogy a sereg nem vitetik be az országba, hanem szabadságuk szerint új fejlődelmet választván magoknak, békében és csendességben élhetnek.

Nyolczadszor. Ekkor valóban meg kell indítani a sereget, még pedig a török sereg Szolnoknál ütné táborn, — hírnököt sőt biztosító levelet küldvén előre a hajdukhöz, hogy maradjanak veszteg, s ne féljenek a veszélytől, — azon fenyegetést téve hozzá, hogy ha különben cselekszenek, házaikat tűz, magokat kard fogja megemészteni. Azonban pedig fegyverre kell szólítani az oláh vajdát, hogy a székelyleket szemmel tartsa, megírván nekik is, hogy nyugton legyenek, ha a háborút és veszedelmet nem szeretik.

Kilenczedszer. Mi a magunk részéről az ország rendivel Eperjes és Kassa táján, vagy Füleknél ütünk táborn, s készen fogunk állani minden alkalomra; de mivel sokszor tapasztaltuk a mostani budai pasának amaz ember iránti kedvezését, azért meg kell szigoruan parancsolni neki, hogy a legkisebben se pártfogolja, hanem velünk egyetértsen és a dolgot minden módon elősegitse. Ezalatt a török végbeliek is szokások szerint ne halászszanak a zavarosban s ne nézzék a magok hasznát, hanem maradjanak

nyugton s alkalmazkodjanak a békéhez, különben nekünk a hátulról eshető megtámadás ellen is intézkednünk kellene.

Utolszor. Ha amaz ember látván állapotját, valamely várban vonná meg magát, a törökök a mi tudtunk nélkül ne induljanak, ne tegyenek semmit ellene, s annál kevésbbé vegyék ostrom alá. Erről különös biztosítást is kívánunk. Hanem erdély rendei, megválasztván fejedelmöket, ha az ember azon ország valamelyik várába zárkoznék, magok ostromolják azt s tegyék vele, a mit akarnak. Ha ezek ereje nem lenne elegendő, akkor közös megegyezéssel segítségükre is lehet menni. Ha pedig valamely magyarországi várba vagy erősített helyre venné be magát, akkor egyedül nekünk lesz rá gondunk.

Mindezeket, először megtudván a vezér akaratját, és azt, mi módon szándékszik a dologhoz nyulni, közölni kell Lustrier urral s általa a nagy követurral, s ennek beleegyezése nélkül az ügy folyamában semmit sem kell tenni. Maga N. (Szombathelyi) pedig mind utjában mind Konstantinápolyban, szükséges hogy minél óvatosabban viselje magát és járjon el, nehogy a dolog nyilvánosságra jusson. A többbit ügyességére bizzuk. ¹⁾

---

¹⁾ Se aláírás se kelti idő nincs kitéve a kézirati okmány alá, melyet rövidség okáért „eredeti fogalmazat“-nak mondték; de épen a két latin szövegnek kifejezésekben való eltérése gyaníttatja, hogy az eredeti magyar nyelven volt írva, — a mint a nádornak számos fontos irata, melyet utólagosan fordítottatott latinra. A kézirati szöveg, melyet itt használtunk, egyik, a Praynál levő a másik latin fordítás. Az előbbi sokkal világosabb s azért használtam itt azt. A kelti idő kétségkívül sept.

Szombathelyi már szeptemberben utnak indult volt.

October 1-sejéről Krakóból ír a nádornak, hol az esőzés miatti áradások egy ideig föltartóztatták. Tudósítja urát a svédeknek a lengyeleken vett győzedelméről. A svéd király a porosz földön (mely a lengyeleké volt), szeptember 15-dikén Nove, 20-dikán Svetin várát foglalta el, s csapatjai Thorn mellett elhaladva Varsóig száguldoznak magán a lengyel területen. Ha 'Thornt, mely tizenhat magyar mért-földre fekszik Varsótól, a svédek elfoglalják, nagyobb vállalatra is bátorságot kapnak.¹⁾ Irja továbbá Szombathelyi, hogy a lengyel király segítségére közások érkeztek s nagyszámu magyar gyalogja van. Továbbá a király általános fölkelést parancsolt az összes nemességnek. Okulhatnak — ugymond — a lengyelek, hogy az ellenséget soha sem kell megvetni, s magokban felettébb bizni. Félnék most Bethlentől is, hogy sógora segítségére megy s őket hátban támadja meg.

Szombathelyi Krakóból ír még a tatárokról és a Portán levő állapotokról fölszedet-hireket, melyek azonban vagy megkéstek vagy alaptalanok

15. 16. vagy 17. Az előbbi nap mellett szól az, hogy a vezérhez intézett fentebbi levél, melylyel egy papírra íratott a két utasítás, 15-dikén kelt. Azonban Praynál 17-dik állván s a név aláírás is ott levén, kétségtelen, hogy a letisztázott (s igen valószínűen magyar) szöveget sept. 17-dikén írta alá s expedálta a nádor.

¹⁾ Csakugyan a svéd király, ki a lengyel király birtokában volt Danzigot ostromolta ekkor, elfoglalta Neuenburg és Strassberg várát Danzig és Thorn közt, s Baudissin svéd tábornok Varsó tájáig czírkált. (Theatr. Eur. 1628-hoz, 1140. és köv. l.)

voltak s a nádor nem sokat adott rájuk; de komolyan vette a svédekről szóló tudósítást, s irt Trauttmannsdorf által a királynak, kérvén, figyelmeztesse a lengyel királyt, a veszedelemre, mely Bethlen részéről fenyegetheti; mert majd semmi kétség sincs benne, hogy ez Gusztáv Adolf-fal egyetért. Sok jel mutat a fejedelem harcziás szándékaira. Valahonnan lehet pénzt kapar össze. Csak néhány napja Tasnádot nyolcezer aranyon elzálogosította testvérének; egy másik (birtokot) Lónyay Zsigmondnak tizenötezer talléron. Erdélyben is minden birtokát, melyeket lehet, elzálogosítja. Továbbá egész udvarának egyszínű (kék) ruházatot készített, a székeknek pedig vöröset. Mindez hiában nem lehet: valami szándékra mutat. ¹⁾

Szombathelyi october 26-dika előtt már Varsóból is elutazott. Mint Zsigmond lengyel király a nevezett napon kelt s Eszterházy nádorhoz intézett levele mutatja, a császárnak a Portára küldött követét, Szombathelyi Mártont, „nemcsak szívesen látta, hanem Moldva és Oláhország vajdáihoz (Palatinos) szóló ajánló leveleket, más igazoló iratokat, szükséges úti költségeket (viaticum) adott kezébe, előfogatokat rendelt számára, s általán nem mulasztott el semmit, hogy iránta való jóakarátját kimutassa.“ — ²⁾

¹⁾ Diversa Minuta. Pars I. 99. Trauttmannsdorfhoz intézett levele a nádornak, latin fogalmazatban.

²⁾ Kismartoni levéltár, vegyes nyelven irt levelek, „1617—1651.“ a 41-ik szám. A lengyel király eredeti latin levele a nádorhoz. Kelt Varsóban, oct. 26. 1628.

A lengyel király híű szövetségese volt Ferdinándnak, s néha közvetlenül levelezett a nádorral, — s a fentebbi levéllel egy időben is arra kéri ezt, engedje meg a lengyel szolgálatban levő Somogyi Albertnek, hogy Magyarországbán összeszedje az ugyanazon szolgálatból haza szökött magyarokat, s újakat is toborozhasson.³⁾ — Volt-e Szombathelyinek a lengyel királyhoz is titkos megbízatása Bethlen tárgyában, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy Bethlennek ez időtájban már titkos tervei voltak Lengyelország ellen.

---

³⁾ U. o. 40. sz.

XXIX.

Kuefstein a Konstantinápolyba küldött rendkívüli követ (orator) szeptember 26-kán indult útjára, Pongrácz Mihálylyal és Révai Istvánnal együtt. A nevezett napon Szőny és Almás közt, az előre kitűzött helyen találkozott a török nagykövettel, Recsep pasával, hol fényes kíséret mellett, ünnepélyesen kiscserélődtek, Kuefstein Budán át Konstantinápolyba, Recsep pasa Bécsbe indulván.¹⁾

A követ szeptember 28-dikán délelőtt 9 órakor érkezett Buda közelébe, hol török lovasok fogadták s Budáról és Pestről köszöntő lövések. Az uralkodott pestis miatt Murtéza budai pasa Pesten alól sátrakban lakott. Ott voltak a követség számára is a sátrak fölvonva. Kuefstein odáig kibontott zászlóval s tábori zene szó mellett vonult, mit a pasa rossz néven vett, mondván, hogy az előbbi keresztyén követek ily diszelgésre nem vettek szabadságot. A sátrak közelében a török lovas és gyalog hadak álltak sorfalat a követség útjában. Egy nagy sátorban előkelő törökök fogadták, s ugyanott egy szék volt a követ számára készen tartva. A sátorba léptekor a

¹⁾ Khevenhiller. Annales XI. 254. l.

török főemberek fölállottak tisztelettel. Kuefstein azt hitte, a sátorban van Murtéza pasa is, s helyet foglalt. Azonban a jelenvoltak fölvilágosították, hogy a vezér pasa a sátor függönye mögött van. Neheztelt a követ, hogy ez, mint a szokás és illendőség hozta volna magával, nem jött fogadására és üdvözlésére. A pasa megjelenvén is a függöny mögül, minden köszönés nélkül foglalt helyet a követtel szemben. Kuefstein a vezér előtt elhallgatta neheztelését, — hanem előmutatta megbízó levelét s az ajándékokat, melyeket a pasa köszönet helyett gúnyos megvetéssel fogadott.

A követ szárazan előadta, hogy az átnyújtott iratban előszámláltakon kívül az a kérelme van, hogy néhány német foglyot a pasa bocsásson szabadon, és hogy Kapisztrán János holttestének elhozatalára adna neki igazoló levelet.

A vezér azt felelte, hogy az átnyújtot iratot megvizsgálja; a foglyokat szabadon bocsátja, mihelyt keresztyén részről is elbocsátják a Győrött fogságban levő Dzsáferagát. Végre Kapisztrán holtteste ügyében ígérte, hogy a kívánt levelet megadja; de a holttest elhozatala meg nem történhetik a konstantinápolyi fő mufti engedelmé nélkül.

A foglyokat illetőleg a pasa oly előzékeny volt, hogy azokat számszerént ötöt, mindjárt a követ sátrába küldötte.

Az első hideg fogadtatás miatt mindemellett is a követ Marino tolmács által panaszt tétetett a vezérnél még az nap estve, minek következtében más-

nap két pasa, u. m. az egri és a hercegovinai jelent meg a követnél. Kufstein vagy jelleménél fogva, vagy talán helyes számításból nagyon dolyfösnek s az elégtételre nézve nagyon nehezen kielégíthetőnek mutatta magát, állítván, hogy személyében a császár méltósága sértetett meg. Végre a két pasa teljes bocsánatkéréssel engesztelé meg a császár követét.

Ezen hosszas czivakodás után eléjött a törökök által erőszakosan behódított faluk ügye, melyeket a követ a császár nevében visszakívánt. A pasák azt felelték, hogy nem rájuk tartozik, hanem erre egy külön bizottság van kinevezve mind török mind magyar részről, melyek határozni fognak. De a követ azt állítá, hogy ama bizottságnak nem föladata azon határfaluk felől határozni, melyeket a török jogtalanul régóta elfoglalt, — mert ezeket azonnal vissza kell adni, — hanem csupán az utolsó időkben a határfaluk miatti egyenetlenségeket kell elintézniök.

Továbbá nagyon sürgette a követ Lippa visszatartását is, mire a törökök szárazon csak azt felelték, hogy erről nincs említés téve a szőnyi békekötésben. A követ azt magyarázta, hogy ezen vár is be van foglalva ott, hol a határokról van szó. Igaz, hogy Lippa az erdélyi határon van ; de azért a magyar királysághoz tartozik. Az előbbi követ Kurtz is visszakívánta Lippát habár sikertelenül. Az ebben folyt meddő vita után, melyben a törökök megmaradtak a mellett, hogy a szőnyi czikkelyek nem említik Lippa várát, szintoly meddő vita folyt Vác vissza-

adásáról is, mire nézve a két pasa azt mondá, kérje azt a szultántól a követ, ők nem adhatják át.

Kuefstein october 4-dikén volt bucsú kihallgatáson Murtéza pasánál s 5-dikén indult alá Nándor-Fehévár felé, hová 14-dikén érkezett meg.

A követ november 25-dikén érkezett a török fővárosba, azaz két hónappal Komáromból való elindulása után. Még utközben eltiltották neki a kibontott lobogókkal és tábori zenével való bevonulást a városokba, — holott a budai vezér csak arra intette, hogy ily bevonulást Konstantinápolyba meg ne kísértsen. ¹⁾

Kuefsteint megelőzte egykét nappal Bethlen Gábor követsége, melynek vezére ismét Toldalagi Mihály volt, ki azon évben most másodikszor küldetett a Portára. Magával vitte most a szultán számára az évi adót, Recsep pasa kaimmekámnak pedig az ajánlékot, s kíséretében volt az akkor huszonegy éves ifju, s később fejedelem, Kemény János is, kinek emlékirataiban több érdekes részlet található a követtség némely dolgairól.

Toldalagi Mihály november 20-dikán, hétfőn érkezett be nagy tiszteletadással a szultáni fővárosba, s harmadnap 22-dikén kihallgatáson volt a kaimmekámnál, ki igen szívesen s a fejedelem iránt tanúsított nagy tisztelettel fogadta. Az erdélyi követ sietett gyorsan végezni, mert már út közben hallotta s valószínűnek tartotta, hogy a következő hetekben

---

¹⁾ Khevenhiller Annales XI. 252—268. l.

Kosrev pasa, a valóságos nagyvezér, ki Ázsiában sikerrel végezte be a hadjáratot, Konstantinápolyba fog érkezni. Ezen megérkezés esetében a Recsepkaimmekám kezéből az venné át a vezéri hatalmat, ennek pedig az erdélyi követ nem hozott volt ajándékot, a min nagyon aggódott. Azért Toldalaghi minden ügyét el akarta végezni minél hamarabb, a nagyvezér megérkezte előtt¹⁾. Toldalaghi következő vasárnap, november 26-dikán, kihallgatáson volt a szultánnál, hol szintén tisztességgel fogadtatott s az évi adót hiány nélkül befizette.

A császár főkövetje Kuefstein, 25-dikén érkezett volt be a városba a szokásos szertartással, s csak 30-dikán lehetett a kaimmekámnál kihallgatása, mely alkalommal Recsep pasa nagyon megvetőleg és csekélylőleg fogadta a tizezer tallérnyi értékre becsült császári ajándékokat. Ennyiben a kaimmekám nem igazolta azon hiedelmet, melyet róla az angol követ táplált, mintha ő a római császár pártja felé hajlott volna; de nem lehetetlen, hogy az ajándékokkal való elégedetlenség csak színlett volt, hogy többet zsarolhasson. Mert jól tudta, hogy a nagyvezér nemsokára haza érkezik, s azért a hátralevő néhány nap alatt minél több hasznát akarta venni ideiglenes állásának.

Azonban az erdélyi fejedelem követsége Szombathelyinek nyomára akadt. A nádor ezen titkos kül-

¹⁾ Toldalagi jelentése. Gróf Mikó „Erdélyi történelmi adatok“ I. kötet 248 és köv. l. és Kemény János önéletrása Szalay kiadásában 124 és köv. l.

döttje, bár Lengyelországon és Moldván át nagyon kerülő utat tőn, úgy látszik, akkor érkezett Konstantinápolyba, midőn a császár, és az erdélyi fejedelem követsége. Csakhogy nem tartotta meg eredeti tervét, mely szerint Konstantinápolyból néhány mértföldre tengerre szállván, a császár residensének lakásánál magában a városban szállt volna meg, hanem a moldvai vajdának a városon kívül eső mezei lakán vonta meg magát.

Toldalagi november 28-dikán jelenti a fejedelemnek egy utóiratban:

„Szinte most ezen órában, mikor az felségednek írott levelemet lepecsételtem, és az posta kezébe is adtam volt, olykor izene egy barátom — bizott uram — hogy az molduvai vajda küldött egy magyar főembert le; de igen titkon és sietten is, ki most itt csak nem messze egy cseflekben vagyon titkon. Előbb bejött az Barnocz (moldvai vajda fia) embere, hogy hirt adjon felőle az vezérnek, hogy titkon behozassa és szemben legyen vele. Ki és mi csoda ember legyen, nem tudom. Ha erdélyi, felséged árulója, ha felséged nem küldte. Vagy talám Szombathelyit küldték tul, Lengyelország felől, bé? Im azért, mintha semmit nem tudnék az dologban, egy néhány lovast odaküldök, hogy mintha ezek véletlenül találkoznának oda menni, meglássák, ki legyen, hogy azután tudjak gondot viselni reája .... Valaki lehet, de én tőlem titkolják igen jövetelét. Nekem is titkon adák értésemre.“¹⁾

¹⁾ Toldalagi az id. h.

Toldalagi deczember 1-sején irt levelében nem ir ujabbat a fejedelemnek ebben a tárgyban. Úgy látszik még bizonyosságot nem szerezhett, s Szombathelyinek sikerült ekközben a titkos találkozás Recsep pasával, a kajmekámmal.

Kemény János emlékirata Szombathelyi fölfedeztetése dolgában így egészíti a fentebbi jelentést:

„Immár azért mi is benn lévén (a Portán) hürünkkel lött vala Szombathelyi Márton érkezése és az moldvai vajda majorjában, kit ők csifliknek hinak, lappangtatása, és azután titkosan behozatása, és az kajmekámmal szembenlétele. Mert valának két, keresztyénből pogányokká régen lett ebek, mindenik akkor is vén emberek: egyik Zülfikár, ki magyar tolmács és az fejedelemnek fizetett szolgálja is, de igen tökéletlen, hamis ember. Igen nagy hitelű és tekintetű ember az Portán, kinek keze által forgának vala az egész keresztyénségről Portára menő levelek s expeditiók, és ő fizetéseket nagyokat veszen vala mind magyar, német, muszka, lengyel, olasz, császár-, királyoktól és fejedelmektől, oláh vajdáktól s többektől, és az török végbelieknek kapikihájok vala. Vala pedig egy, más is, egy Juszuf esausz, czis jó magyar és Zülfikárral igen egymást értők, barátságosok; de az fejedelemhez igazabb és hívebb, — ez is fizetett szolgálja. És ez értvén mindeneket Zülfikártól, nekünk megjelentette vala Szombathelyinek utbanlétét, az csiflikben lappangását, kajmekámmal szembenlétét, instructiójának beadását, és fordításra Zülfikár-

nak kebelében lételet. Akkor is, midőn arról examináltuk Zülfikárt s tudtuk jól, ő még is tagadta. Azonban (Szombathelyi) szállását megkémettetvén, vala nekem egy Farkas nevű szolgám, jó török, lengyel, rác, görög, tatár nyelveket tudó, ugyan oláh fiu, — azt küldők el. Véletlenül csak benyitván reá és nevünkkel köszöntvén, csak elbámult azon, hogy tudtuk legyen meg állapotját. Ki által intetvén velünk való szembenlételére, ő is ígéré magát; mert isten megakadékoztatá dolgokat és praktikájakat. Végeztünk vala azért helyet az görög templumban, hogy ő is oda jűne, és én is odamennék sat.¹⁾

Habár ez a találkozás elmaradt, pár nap mulva Szombathelyi maga ment az erdélyi követ szállására, hol biztosíttatván Bethlen kegyelméről, ki az áru-lónak birtokait sem koboztatta volt el, ismét átpártolt a fejedelemhez.

Azonban ha Szombathelyi hű marad is a király pártjához és Recsep pasa, ki, mint az idézetből látszik, átvette tőle a nádor levelét s utasítását, beleegyezik is a tervbe, — a dolog merőben meghiúsultnak volt tekinthető. Mert Kosrev nagyvezér deczember 9-dikén nagy diadalmenettel bevonult Konstantinápolyba, s következőleg Recsep kajmekám részéről a kormány vezetése azonnal megszűnt.

A császár főkövete, Kuefstein a nagyvezér bevonulása előtt, ugymint deczember 5-dikén, volt kihallgatáson a szultánnál, hol egész ünnepélyességgel fo-

¹⁾ Komény önéletirása. Szalaynál 126. l.

gaadtatván, és szóbeli üdvözlétét elmondván, írásban utasításának ezen pontjait adta be:

Először. Valamint a római császár híven és becsületesen megtartja a kötött béke pontjait, ép úgy reméli, hogy ő hatalmassága a szultán is minden pontjaiban és részeiben végrehajtandja s az ellen mit sem enged cselekedni. És különösen nem fog a római császárnak bármi névvél nevezendő ellenségeire hallgatni, nekik titkon vagy nyilván segedelmet adni emberben, pénzben vagy más módon.

Másodszor. A Szónynél közelebbről kötött békeszerződés első cikke kiköti, hogy az ott megnevezett korábbi szerződéseknek mindazon pontja, melyet jelen szerződés meg nem másít, épségben maradjon. Az 1616-ban Bécsben kötött szerződésnek hetedik cikke azt tartja, hogy mindazon keresztyének, s különösen papok és egyházi szerzetek, kik a pápa vallását követik, a török birodalomban bizton lakhassanak, templumokat építhessenek s isteni tiszteletöket teljesíthessék, s senki se háborgassa őket. Ezekről pedig sok helyen eltiltatnak s különösen közelebbről a jezsuiták Konstantinápolyban kihallgatatlanul elfogattak, s azután, a nélkül hogy vétkeztek volna, ki is üzetek. Kéri a római császár, hogy a szultán engedje azokat, vagy más jezsuitákat oda telepedni, s se ők se más, akár világi, akár egyházi keresztyének többé ne bántassanak. ¹⁾

¹⁾ Hammer, V. k. 97. l. elferdíti ezt a pontot. Mert itt világos, hogy általán a keresztyén papokról van szó, — sőt az összes keresztyénekről; Hammer pedig azt állítja, hogy a jezsuiták érdekében a bécsi szerződés idézett cikke hamisan magyaráztatott.

Harmadszor. Ugyancsak a bécsi szerződés 9. és 10. cikke részletesen rendelkezik a két fél kereskedőire nézve. Ezek megerősítése és megtartása dolgában a követ értekezésre van meghatalmazva.

Negyedszer; A korábbi szerződések s a mostaninak 6-dik cikke a foglyok szabadon bocsássáról és kicseréléséről szól. Intézkedni kell azok kiszabadításáról minél előbb. A mi ugy történhetik, hogy a szultán küldjön ki néhány ismert becsületességű csauzt, vagy más személyeket kellő meghatalmazással, kik kikutassák a római császár birtokaiból való minden keresztyén fogoly hollétét a török birodalomban, egy hiteles összeírás küldessék meg római császárnak a budai pasa útján, A római császár is hasonlóra ajánlkozik. Ezenkívül a követ egy névsor átnyújtása mellett a szultán kegyelméhez folyamodik, hogy az odajegyzett kevés számú foglyot váltáság díj nélkül adja át a követnek.

Ötödször és főképen. Már több ízben kívánták vissza a római császár részéről Vác és Lippa várait, melyeket a szultán szolgái magok tetszése szerint s a szent béke ellenére foglaltak el; de kérésök hiában volt. Most ismételve kéretik a szultán ezen jogtalanul elfoglalt birtokok visszabocsátására.

Hatodszor. A török részre átengedett 60 falun kívül általok elfoglalt helységek is adassanak vissza s ama 60 se terheltessék túlságos adóval. A római császár tudja, hogy ez a szultán akarata nélkül történt. Kéri azért a római császár, hogy a jogtalanul

elfoglaltak visszaadására s az adók leszállítására a Porta a nagykövet kezébe rendeleteket állítson ki.

Hetedszer. A kanizsai végvárak körül is nagyok a rendetlenségek, hol a nemesek birtokait a szultán szolgálói adóztatják, magokat elfogják, mi a tartománynak is pusztulásával jár, s zavargásokra ád okot. Azért kéretik a szultán a rendetlenségek megszüntetésére, s a követnek erre nézve a szükséges rendeletek kezébe adassanak.¹⁾

Kuefstein mindezekre a következő 1629-dik évben kapott nagykésőn választ s tulajdonképi alku-dozása is azon évre esik.

A Porta, ha még 1628 nyarán maga neheztelt, miért nem küldi a római császár nagykövetét a szőnyi czikkék ratificálására, most, nem igen sietett ezzel, s csak következő év nyarán indulhatott vissza az orator.

A Portának valóban jobbra fordultak volt ügyei. Kosrev pasa nem csak diadalt hozott Konstantinápolyba, hanem az azsiai részekben való béke zálogát is. A forradalmat szító s a Portát annyi éven át foglalkoztatott Abaza pasa kegyelemre megadá magát Kosrev nagyvezérnek s ez magával hozta őt Konstantinápolyba, hol a szultán is megadta neki a nevében ígért kegyelmet, sőt némileg ki is tüntette. Abaza nemsokára bosznai pasa lett. A Porta 1628

---

¹⁾ Khevenhiller Ann. XI. 274. l.

végén, habár a perzsiai háboru nem volt is befejezve, legalább azt mutathatta a vele alkudozott hatalmaknak, hogy azsiai zavarai megszűntek s ha háborura kerül a dolog Európában, egész erővel képes itt föllépni.

XXX.

Mint már láttuk, a török magyar határszélli ügyek elintézésére a bizottságok még az év elején ki voltak nevezve mindkét részről, s a szükséges utasításokat a nádor megadta a magyar biztosoknak még januárban. A bizottságok összetülte azonban elhalasztatott azon időre, midőn a két fél nagykövetei kieserélődvén, a szőnyi békepontok kölcsönös ratificációjára az illető császárokhoz utaznak. Már nemcsak a római császár követe utban volt a Portára, hanem a török nagykövet, Recsep pasa is october 11-dikén fényes bevonulását tartá Bécsbe, hol a szultán ünnepélyes levelét benyujtá Ferdinánd császárnak.

A nemzetközi vegyes bizottság működésének megkezdhetésére a nádor új utasítást készíteni nem látta szükségesnek, — hanem a magyar részről való bizottság elnökének, Koháry Péternek egy pótlék utasítást adott azon hódoltságnak dolgában, melyek Magyarországon feküdtek ugyan, de az érdeleyi fejedelem felsősége alatt voltak. Mint láttuk, ebben a tárgyban levél és követváltás történt a nádor és fejedelem között.

A nádor utasítása Koháry Péterhez és biztos társaihoz.

„Az erdélyi fejedelem alatt levő hét vármegyének és az Hajduvárosoknak s magoknak is az hajduknak állapotjáról az holdoltság végett való commissióban kegyelmetek ilyen rendet tartson:

1. Ha az törökök semminemő mentiőt azokról nem tennének, alto silentio kell minekünk is azont practereálnunk, és se in publicis tractatibus, se in privatis colloquiis semminemő emlékezet nem kell felölök tenni, hanem mintha ingyen nem is illetné az kegyelmeteket, úgy kell azokban magát viselni.

2. Hol penig ultro az török magától előhozná, első instantiájokra azt kell felelni, hogy mivel pro nunc ad tempus sub certis conditionibus az erdélyi fejedelem alatt vannak azok, nem látja kegyelmetek módját, mint nyulhasson az ő hire nélkül az dologhoz, s netalám nem is illenék, hogy hírfe nélkül semmit is cselekednék, és hogy magára sem vehetné kegyelmetek, azt kell mondani nekik, intvén őket, hogy most hadnának békét, mivel az a kérdés most nem is idevaló volna, s minden úton azon legyen kegyelmetek egyéb motivákkal is, hogy ők ezt most az kérdést haladéokban tegyék.

3. Ha penig mégis erősíttének azon dolgot, álatván, hogy császár urunké azoknak is az propriétása, s az erdélyi fejedelem is annak igazítását hogy idehalasztotta és mireánk vetette, jelentvén, hogy azonról mi is irtunk volna az vezérnek, — azt kell felelni, hogy, noha úgy vagyon, az propriétas azok-

ban az hét vármegyékben is az koronához való, mindazáltal most ideig ugyan az erdélyi fejedelem keze vagyon rajtok, és így azoknak eligazítása csak az mi részünkről, nem látjuk, mint lehessen meg, hanem az erdélyi fejedelemnek is hirivel kell ennek lenni, és ha szólni s végezni kell felőle, az fejedelemtől is kell mostani üdőre nézve abban valamit értenünk, s ha szintén nekik, az törököknek irt is valamit arról az fejedelem (kit mi nem tudunk), de elég az, hogy az mi kegyelmes urunknak, az római császárnak semmit arról nem irt, sem izent, és így az jórendtartás ellen is lenne, ha, minekelőtte arról requirálnák egymást az fejedelmek, valami bizonyost statuálna ő felsége az mi kegyelmes urunk, s noha az úgy vagyon, hogy az erdélyi fejedelem semmit minálunk nélkül abban nem cselekedhetik, mindazonáltal rendetlen dolognak látszanék, hogy mi is ötet azokban ingyen csak meg se találánánk és kérdenénk, az ő keze most lévén rajtok.

Az szerént a mi levelünket is, ha mondanák hogy irtunk az vezérnek, declarálni kell nekik, hogy nem néztünk azzal az irással, hanem csak azt, a mit im feljebb megíránk, ugymint hogy az erdélyi fejedelem mi hirünk és engedelmtünk nélkül velek semmi állandót azokról nem végezhetett volna, az ki nem rekesztvén, hogy minekünk is az ő hirével és vele való megegyezéssel kell az dologhoz nyulnunk, ki, mivelhogy eddig meg nem lett, és ők is tudván, hogy az proprietás azokban az vármegyékben császár urunkat illeti, s az temporanea possessio az erdélyi

fejedelmet, mindazáltal mature ők arról nem gondolkodtak s egyik félt is felőle nem requirálták, s a szőnyi végezésekben is semmi írást felőle nem tettek: ne minékünk, hanem magoknak tulajdonítsák az akadékokat.

4. Mégis ha tovább urgeálnák az dolgot, legyen azon kegyelmek, vegye arra őket, hogy most tegyék le ebbeli praetensiójokat, és az többit elvégzevén kegyelmek, halaszszák ezt arra, hogy ha isten kegyelmek visszahozza az commissióból, kész ezeket az ő propositiójokat császár urunknak referálni, és azután reméli arra kegyelmek, hogy mint az több dolgok eligazíttatának, eligazittatik ez is. Egy szóval mindenképen azon legyen kegyelmek, hogy ha hallgatásban nem marad az dolog, evincálja nálok, hogy in suspenso hagyassék totaliter, vagy pedig arról más és magán való ¹⁾..... az erdélyi fejedelem hirivel és consensusával is. — Attendálni kell arra is, hogyha ők azt erősitenék, mivel készek volnának az erdélyi fejedelemtől consensust hozni, és hogy azt mindjárt meg is hozatják, meg kell mondani, hogy kegyelmek ezt nem bánná, ámbár hozassék meg; de ezt úgy kívánná kegyelmek, hogy specificálja az erdélyi fejedelem abban maga egy átaljában való akaratját mind az hajduságnak holdolásáról, mind az ő palánkjoknak elvonnyásáról és az több tőlök praetendált holdoltságról is, ha akarja-e ő, az fejedelem,

---

¹⁾ Tollban maradhatott ez „tracta kezdessék“ — vagy valamely hasonértelmű pár szó.

azt odaengedni nekik, avvagy nem, — s nemcsak azt, hogy ő consentiáljon annak, hogy mi tractálhassunk és végezhezzünk vélek; mert ha csak arra adna consensust, hogy végezhetünk, mi azt nem acceptálhatjuk. holott okot keresne talám az háboruságra vele jövőendőben, — szükséges azért, hogy őnála vigyék az fejedelemnél először végben, minthogy az ő keze vagyon most rajtok, és azután értvén azt az ő akaratját, készek vagyunk mi is mindjára hozzá nyulni az dologhoz, és mint az több dolgokat, ezt is vélek eligazitanunk.

5. Minckutána mindezeket megmondaná kegyelmetek nekik, és ők ugyan még is erősitenék az dolgot tovább is, egyáltalában declarálja magát, hogy császár urunk híre nélkül tovább az dologban nem mehet kegyelmetek, s ha még azt kellenék ott megvárni kegyelmeteknek, a míg arról császár urunktól választja menne, és azt ő felsége az mi kegyelmes urunk az erdélyi fejedelemmel is közlené, mikor lenne vége? kit ott semmiképen kegyelmetek meg nem várhatna s alkalmatlan is volna; mert legalább beletelnék abban hat hét avvagy két holnap is.

6. Ha mindezek sem használnának és rupturára akarnának menni, félben akarván hadni az több holdult ságnak is eligazítását, tunc demum perbe kell szállani vélek, és meg kell mutatni, hogy az ő praetensiójok egyébaránt is sem az hajdupalánkokról, sem magokmagokról az hajdukról, sem peniglen az több erdélyi fejedelem alatt lévő vármegyébéli holdoltságról nem helyes. Mert az mi az palánkok dolgát illeti, juthat

jól eszekben, hogy mikor az kőhid-gyarmati tractában voltunk volna, az zsitvatoroki végezés után való palánkok épöletiről mind az két részről sok különbözőkérdések és disputatiók voltak, és megmutatódott az, hogy sokkal több palánkokat építettek ők azoltától fogvást, hogysem mint mi. Kire nézve akkor mind az két részről való palánkokat fennhadtuk, és így most ők azt méltatlan producálják. Más az, hogy az zsitvatoroki végezés nem is efféle rossz apró palánkokról és tövises árkolásokról szól, hanem derék erősségekről. Mindazonáltal, ha ugyan elvonyatni kívánják azokat, mi arra is készek vagyunk, csak mindjárt, de facto vonyassák el ők is, valamennyi palánkok az ő részekről építettettek az zsitvatoroki végezésétől fogvást, kire mivel ők azelőtt sem akartak menni, és hihetős mostan sem mennek, így mitőlünk sem kívánhatják azt, hogy az hajdupalánkokat elvonyassuk, a kire semmi úton nem is kell condescendálni.

7. Magok az hajduk holdulását pedig azzal kell menteni, hogy arról nyilván való, írott articulus van az zsitvatoroki végezésben, hogy az kik az római császárnak adót nem fizetnek, ne fizessenek az törököknek is. És így mivel az hajduság ide császár urunk számára semmi contributiót nem téssen, nem méltó hogy oda is contribuáljon. Más az: azok vitélő emberek, karddal szolgálván fejedelmeknek és az országnak, semmiképen arra nem kényszeríthetni őket, hogy adót fizessenek. — Továbbá az zsitvatoroki végezésnek hatodik articulusa is erősíti ezek-

nek dolgokat; mert az Bocskai végezését oonfirmálja, mely végezésben az hajduk állapotja is benn van. És így szabados és vitézlő emberektől illetlen is adót kérni, s ki tudja? ha arra menne az dolog, nem kicsiny akadékot tehetnének az két hatalmas császár közt elvégezett békességben is; mert azok inkább mind levágnának magokat, hogysem mint az töröknek meghódolnának és adót adnának.

8. Az mi az közönséges odavaló holdoltság állapotját illeti penig, az zsitvatoroki végezésben Eger-ről van mentio, ¹⁾ hogy az kik ahhoz mindenkoron holdoltanak, azután is holdoljanak. És in pacificatione Viennensis Anni 1616. ugyanazon van, ²⁾ hogy azok legyenek holdoltak csak, az kik mindenkoron holdoltanak. De mivel ők sokat praetendálnak, oly falukat is, kik soha nem holdoltanak is, de azután egész emberi emlékezettől fogvást felszabadultanak Kállónak és Füleknek felépítésével is, nincs mód benne, hogy most is azokat holdolás alá adják; mivel nagy sok izben voltanak már az két császár között bizonyos végezések, de azok ugyan mindenkor békével maradtanak azért, — az ki nyilván kitetszik abból, hogy nem kívánják most is holdolásokat, ha mindenkor holdoltanak volna. ³⁾ Valami azért Bocskai ideitől fogvást be nem holdolt, nem méltó, hogy annak beholdolását most is kívánják ők, kire mi semmiképen

---

¹⁾ A lapszálon: „Art. 15.“

²⁾ Lapszálon: „Art. 3.“

³⁾ Oda kell tán a mondat végére érteni: „kivánnák“.

nem is mehetünk, — megmondván, hogy ha mi neheztelések volt, miért nem végeztek arról valamit vagy az mi kegyelmes urunkkal, koronás királyunkkal, vagy az erdélyi fejedelemmel is, az kivel sok különb különbféle végezés volt. — Mindezek felett illetlen dolog is volna az, hogy az hajduvárosok megett való falukat beereszteniék holdolni, hanem legyenek contentusok azzal, az ki most beholdol, mely az is nem keveset téssen.

9. Az több odavaló holdoltság állapotjáról, az kik in controversia nincsenek, vegye az generalis instructiót kegyelmetek eleiben, és igyekezzék mindenképen ahhoz alkalmaztatni az dolgokat, kiről bő informatiót vehet kegyelmetek az mi odaküldött instructiónkból is, melyet hogy igen diligenter perpendáljon is kegyelmetek, szükséges.

10. Az kapucsi pasákat meg kellene kerülni, — s valami új ajándékot nekik ígérni, azt vélem, igen sokat használna, s talám az nemes vármegyék nem recusálnák megadni, — ki legalább ezer arany forint értékű ajándék lenne. Kegyelmetek beszéljen egymás közt felőle és írjon minekünk is.

Caetera committuntur industria dominorum commissariorum. Actum in Lakompak 10. octobris 1628.“ — ¹⁾

---

¹⁾ Eredeti fogalmazat a kismartoni levéltárban. Tractat. Turc. Pag. I. 88. sz.

XXXI.

A bizottságok összeültének napját meghatározni nem tudjuk; de bizonyos az, hogy már october második felében együtt voltak, a török biztosok Szécsen külvárosában szállván meg; — az alkudozás Szécsenben folyt. Ugylátszik november 6-dikán kezdődtek el érdemleg az alkudozások. Ekkor adják be a török biztosok az általuk behódolásra követelt faluk jegyzékét és a török biztosok vagy kapucsi pasák ekkor adják át egy magyar másolatát a budai vezér utasításának a magyar biztosok kezébe. ¹⁾

A nehézkes magyar nyelven irt utasítás lényege ez :

1. Szécsén várának a keresztyének kezébe kerültakor egy falka ennek környékén levő falu elhagyta a törököknek hódolását, de mivel azelőtt „főhajtók“ voltak, a „régí végezés“ 3-dik czikke szerint legyenek adozók a töröknek.

2. Hasonlókép azok a faluk, melyek Székesfehérvárhoz, Hatvanhoz, Szolnokhoz adót fizettek volt,

¹⁾ A kismartoni levéltárban egy hátiraton : „Pagorum nomina, qui a Turcicis commissariis subducere desiderantur anno 1628. 6. novembris. Tract. Turc. II. N. 93. Az utasítás hátirata pedig : „Anno 1628. 6. nov. Az kapucsi pasa az budai vezértől való instructiójának az magyar részre való paríája.“ U. O. n. 89.

de a „háborúság“ ideje alatt fölthagytak az adózással, legyenek adózásra erőltetve.

3. Ha a keresztyén biztosok visszakivánnának némely Esztergomhoz behódolt falukat, a török biztos kívánja azt, hogy magyar részről is mondjanak le a mező-szegedi, koppányi, simontornyai és szegszárdi szandzsákságokban fekvő rácز faluk adóztatásáról, a komáromi szerződés értelmében.

4. Az Eger várához a zsitvatoroki végzés értelmében tartozó faluk lakosainak egy része odahagyja lakhelyét, más része pedig egy évben, másfél évben sőt két évben csak egyszer adják be az adót a kincstár és a török hűbéresek (szeimenek és szpáhik) nagy kárával. Ezek utódját lehessen „erő szerint“ is behajtani, nehogy e miatt a béke megháboríttassék.

5. Némely falu panaszt adott be a török adóterhes volta miatt; — holott ez tűrhető s a panasz hamis. A császárt és szpáhikat károsítani nem lehet, — s a mohammedan szent könyvben megírt isten parancsolatja szerint „az alföldi veteménnek az tizedét minden ember megadja igazán.“ Ha egy falu képes volna száz forint „summát“ fizetni is; de ha nem pénzben, hanem tizedben alkudott meg az adóra nézve, ha a falunak nem termene több egy kila búzájánál vagy egy kila kölesénél, az isten parancsolatja szerint is azzal be kellene érnie a szpáhinak. A császár adókönyvében némely falu „adóra“, más meg tizedre s egyéb mellékes adományokra van beírva. Ezen túl nem mehet a szpáhi követeléseiben.

6. A mi a nemesek dolgát illeti, azon nemesek,

kik falut birnak, lakóházuktól ne fizessenek a zsitvatoroki 16. cikk szerint; de azok, kik jobbágyok voltak, s azután tétettek nemesekké, ne engedje a biztos kivétetni az adó alól.

7. A szolnoki szandzsákságban korábban hódolt, de most nem hódoló helyek, melyek korábban a római császárhoz tartoztak s most az erdélyi fejedelelemhez tartoznak ennek életére, ezután a törököknek főhajtók legyenek a bécsi békekötés 3-dik cikke szerint. ¹⁾

Az ehhez mellékelt okmányban a török biztosok előszámlálják a falukat, melyek behódolását követelik. ²⁾

Keresztyén részen pedig, a zsitvatoroki béke álláspontját foglalva el, ennél sokkal többet követeltek vissza a törököktől, — s azonkívül sok behódolt falu nemességét kívánták kivétetni a török adózás alól. ³⁾

Ámbár az alkudozás folyamáról oly rendszeres napló most nem áll rendelkezésünkre, minő Toldalagie volt a szőnyi alkudozásokról, mindazáltal számos okmány fekszik előttünk mindkét részről; melyekben kivált a török részről ejtett sérelmek nagy részletesség-

¹⁾ Az utóbbi hivatkozás helytelen. Különben — mint ebből látni — a török biztosok nem mulasztották el fölhozni a Bethlen alatti hét megye hódoltságainak dolgát.

²⁾ Ezen faluk: Hont, Nógrád, Nyitra, Barsmegyében Budához, a keletiebb megyékben valók Egerhez hódoltak volna. Budához is 23, Egerhez is 23 falut követeltek a törökök.

³⁾ A magyarok részéről való felterjesztés nov. 18-ikán kelt. II. O. Tract. Turc. I. 94.

gel vannak fölhozva. Ezeket e helyen közleni nem lehet föladatunk. A fölhozandókból is világos lesz az alkudozás folyama, mely november végén vagy december elején török részről megszakasztott. Úgy látszik, hogy a nádor, bár kétségkívül vezette távolról az alkudozásokat, maga egyelőre nem volt levelezésben a budai pasával.

Murtéza pasa november vége felé egyenesen a császárhoz fordul, két rendbeli levelet küldvén egyszerre, egyiket november 23-dikáról, a másikat 28-dikáról.

Az elsőben némely török foglyok kiszabadítását kéri, az utóbbiban az alkudozás megszakasztásának szándékát jelenti ki. Mindkét levelet a pasának egy azon futára viszi Bécsbe.

Murtéza pasa a császárnak 23-dikáról ezt írja: A Konstantinápolyba utazott császári követ ura nevében hét keresztyén fogoly kiszabadítását kérte volt, s a kérést ő, a pasa, a császár kedvéért teljesítette, minek fejében a követ megígérte volt, hogy a vezér kértére ő felsége szabadon fogja bocsáttatni Dzsáfer agát, ki több mint húsz éve fogoly Győrött s még hat más török foglyot. Ő, a vezér a Budán fogva volt hét keresztyént a követséggel volt egyik pap által el is küldé a császárnak. Ugyanazon pappal várta volna vissza az ígért török foglyokat; — de ez a pap nélkülök érkezett vissza Budára, sőt nem is hozott ezek felől semmi tudósítást. Kéri azért a vezér ő felségét, hogy a levelet vivő biztos embernek adja ki Dzsáfer agát és a többi hat törököt. Fölhossa a ve-

zér azt is, hogy a szőnyi békepontok szerint a foglyok vagy kicsérélendőek, vagy váltságdíjokért szabadon bocsátandók, és végre panasolja, hogy a magyar kapitányok mindemellett is kegyetlenül bánnak a török foglyokkal s botoztatják is őket, — a váltságdíjt pedig túlságos magasra emelték. Reméli, hogy ő felsége megparancsolja a kapitányoknak ily visszaélések megszüntetését. ¹⁾

A másik, november 28-dikán kelt levél elpanaszolja, hogy a Portáról az alkudozások végett küldött kapudzsi pasa kilencz hónapig vesztegelt Pesten nagy költséggel s ő valamint a melléje kinevezett többi török főember több egy hónapjánál alkudoznak Szécsénben, négyszer levén szemben ő felsége biztosaival, — kik túlságos követeléseket tesznek, habár ő felsége megparancsolta volt nekik, hogy igyekezzenek végezni. Háromszáznál több falut követelnek magoknak a keresztyén biztosok a Bácskában, Simontornya, Koppán, Szegszárd, Szigetvár, Pécs és Mohács vidékén, melyek pedig korábban nem adóztak volt keresztyén részre. A csatázásokat sem szüntetik meg a magyar kapitányok, holott a korábbi békeszerződésekben tiltva vannak. Továbbá a zsitvatoroki és bécsi czikkelyek szerint a Budához, Pesthez, Sz.-Fehérvárhoz, Hatvanhoz, Szolnokhoz és Egerhez korábban adózott faluknak oda kell adózniok

---

¹⁾ Az olasz tolmács Marino fordítása a kismartoni levéltárban, Ferdinánd rendeletei közt „1628“, a király leküldte a leveleket a nádornak, mert a császári pecséttel ellátott borítékon azok Eszterházyhoz vannak czimezve.

ezután is. De ő felsége biztosai ezt engedni nem akarják, s más hasonló követeléseik vannak. Végre: A török biztosok nem elég, hogy Szécsénbe mentek az alkudozásra, hol a keresztyén biztosok, a vendégszeretet és illendőség ellenére nem látják el őket, úgy hogy kénytelenek a határszélli török várakból látni el magokat pénzzel és élelemmel, — sőt a mi több, megengedték, hogy a török biztosok lovaikat és portékájukat némely gonoszok ellopják. Mindez arra kényszeríti a kapudzi pasát s a többi biztost, hogy visszavonuljanak. Ilymódon a béke, melynek megkötésére ő felsége követte a Portára ment, s onnan egy kapudzi pasa küldetett volt ide, — késleltetve van, a miért is ennek okozói felelni fognak ezen és a más világon. Kelt Budán, nov. 28-dikán, 1628.

A budai pasa küldötte szóval ezeket volt jelentendő Meggaunak a császár udvarmesterének: A keresztyén biztosok azt követelik, hogy a hódoltságban lakó minden nemes ¹⁾ legyen adómentes. ¹⁾ Ez igazságtalan kívánság; mert a zsitvatoroki béke óta igen sok jobbágy tétetett nemessé, ki az előtt a szultánnak fizette az adót. Most a magyar- és horvátországi török területen mintegy 70—80 ezerre mehet a nemesek összes száma. Ő felsége a király annyinak ajándékozhat nemességet, a mennyinek tetszik; de nem kívánhatja, hogy e miatt a szultán és a szpáhik kárt valljanak. Továbbá a hódoltságon sok malom van, melyek építésekor mindkét részre fizették rólok

---

¹⁾ „Gli nemesci o nobili.“

az adót. A török területen fekvő hódoltság fizeti is az ily adót keresztyén részre, de a király területén lévő hódoltság malmairól nem akarnak a töröknek adót fizetni.¹⁾

Ugyancsak a budai vezér néhány nappal későbbben egy magyar levélben többek közt ezt írja Koháry Péternek, a magyar főbiztosnak:

Hogy mi az (szőnyi) végezésnek eleget tegyünk, az kapucsi pasával magunk részéről urembereket, az kegyelmetek kívánsága szerint kegyelmetekhez az Szécsény hostátjában küldöttünk, azért, hogy az végezés szerént, az zsitvatoroki végezésnek 15-dik articulusa szerént, ott nem késvén, végezzenek, úgy hogy az mint ott világosan megmutattaték: Budához, Székesfejérvárhoz, Pécshez, Hatvanhoz, Szolnokhoz és több végeinkhez régtől fogvást és most az mely faluk behódultak, ismét ezután hóduljanak; — és hogy az esztergami, kanizsai végeknél az mely egynehány, kegyelmetekkel mind ennyi időtől fogván el nem igazodott falukat, hogy azokat is isten szerént meglássák, igazítsák el, azért is küldtük oda commissariusunkat. Kegyelmetek az isten szerént közönséges igazságnak nem engedvén, melléje nem járulván, ennyi ideje ott heában az napokat töltitek, semmi meg leheto dolgot nem említitek is. Immár egynehányszor irtunk kegyelmednek, — még csak válszunk sem jön. Jóakaró szomszéd vitéz barátunk! Ennekelötte is irtuk vala kegyelmednek: micsoda esztelen embernek tanácsával az lajstromot commissariusunk-

¹⁾ Ferd. rendeletei közt. U. o.

nak adta volt kegyelmetek? Ez reménséggel ott bár az idő heáiban ne tölt volna! Mert minthogy az ég az földre nem száll, az föld is az egekben nem megyen. Az az lajtsrom szerint való kívánságára kegyelmeteknek mi semmi úton nem megyünk. Hanem az zsitvatoroki végezésnek 15-dik articulusa szerint az mely faluk régtől fogván és most végeinkhez hódultak, ezután is hóduljanak. Az szerint igyekezzék kegyelmetek egyenlő akarattal az dolgot véghez vinni. A pasa ezután az Esztergomhoz számlált hatvan faluról szól. Azt mondja, a török itt vagy huszonöt falut hódított be. Ragaszkodik azonban ahhoz, hogy vagy mind két fél tartsa meg hódítmányait, vagy kölcsönösen mind két fél adja vissza a zsitvatoroki szerződés óta hódított falukat. „Az ott való commissariusunk az szerint vannak taníttatva, hogy végezenek, nincs arra, hogy az végezésen kívül valamire lépjenek; mert mi az végezés szerint való igaz czélt irányozzuk. Az mint mi az kegyelmetek akaratját értjük, az semmi nem egyéb most is, mint azelőtt, hogy.... az dolog fennmaradjon. És minthogy az végezés ellen az mi részünkről ennyi falut, háromszázat avvagy többet fölhódultattatok, gondolja kegyelmetek, az háromszáz több huszonötnél, és kár egyik a másikért maradni. Gondoljátok, jobb fönn maradni, mert ezután is többet lehet hódultatni.“ Kijelenti továbbá a pasa, hogy az ő biztosai otthagyják az alkudozásokat, mind lovaik és portékáik elveszte miatt, mind pedig mivel ugymond „az kegyelmed végezés ellen való méltatlan laistromától és kívánásától

szívünk elhidegedett.“ — „Az kegyelmed méltatlan kívánsági miatt az szegénységnek dolga most is abban marad.“ Ezután fenyegetődzik a pasa, hogy a mely kívánt falukat keresztyén részről nem engedik behódolni, azokat a törökök kényszeríteni fogják.

Egy utóiratban írja a pasa, hogy épen levele bezártával vette a hirt, hogy azelőtti szombaton a biztosok ülést tartottak ismét; de eredmény nélkül; mert a keresztyén biztosok a beadott hódoltsági lajstromtól eltérni nem akarnak.“ Az kegyelmed szava és igazsága arra nekünk csak semmi, — írja a pasa, — minden dolgot maga palatinus ur kedves szomszéd barátunknak immár két izben bőségesen tudására adunk, és az mint irta ő nagysága, talám módunk lehet — reménységben vagyunk — az egymással való szembenlevésünkkel ő nagyságával, és reméljük, ha nekünk ketten fáradságunk után az két császár közt levő nagy dolgokon által mentünk, mindkettőnknek az két császártól teljes hatalom kezünkben levén, az szegénységnek meglátására végeztetett articulusoknak, méltó kívánságunknak, reméljük, fog engedni ő nagysága.“ Ha pedig — ugymond — vele sem egyezhetnék meg, hátravan az az orvosság, hogy mindkét fél viseljen gondot a magabirta falukra. A magyar biztosok követelése semmi esetre nem teljesíthető. „Azért immár csak várjon palatinus urbarátunktól mind az két részről kegyelmetek: ha azt írja, hogy, ugyancsak az szerint semmi dolgot meg nem látván, eloszoljatok? Mi is csak ő nagyságától várakodunk.“ 1628. decz. 3.

A budai pasa ugyanazon évben karácson táján új követet küldött Bécsbe Meggau kamarásnak. A pasa követe két levelet vitt föl, melyek közül egyik neki magának szól, a másik arra van szánva, hogy a császárnak mutattassék be.

Jelenti az elsőben a pasa, hogy a Portáról a hódolt faluk ügyének elintézésére küldött kapudzsi pasa eljött Szécsénből a nélkül, hogy az ügy eligazított volna. Ez azzal menti magát ezen eltávozásért, hogy a keresztyén biztosok a falukra nézve az eddigi szerződésekkel ellenkező követeléseket tettek, mikből meggyőződött, hogy keresztyén részen nem komoly szándék a kiegyezés. Aztán felhozta a kapidzsi basi azt is, hogy Szécsénben sok lovukat és holmijöket lopták el s saját pénzükért nem kaptak elegendő élelmet. Ő, a portai biztos, már öreg ember s a tél mostohaságait bajosan tudta volna tovább tűrni. Annálfogva, ha a keresztyének az alkut még is folytatni akarnák, lesz a szultánnak elég más szolgálja, kit arra biztosul küldhet. Annálfogva a kapidzsi basi indulófélben van a Portára. „Megirtam már — folytatja a vezér — mind nagyságodnak mind a palatinusnak, hogy a ti biztosaitokkal semmire sem megyünk,” miután oly falukat követelnek, melyek a békeszerződésekben hódoltaknak vannak elismerve. „Mindemellett nem lenne helyes, hogy mi egy ily üdvös dologgal felhagyjunk s ne engedjük a szegénységet ezen béke gyümölcseiben részesülnie. Jó lenne tehát mindkét részről más, érdek és szenvedély nél-

¹⁾ Tract. Turc. I. k. 95. sz.

küli biztosokat küldeni ki, vagy pedig — a mi jobb — magam és a palatinus személyesen jőjjünk össze, ezen ügy végbevételére.“

Kelt Budán, 1628. dec. 25. ¹⁾

A másik levélben írja a pasa, hogy az előbbi leveleit Bécsbe vitt Juszuf aga visszaérkezvén, az általa hozott válaszokból értesült, hogy a császár kész a harmincz év óta fogságban szenvedő Dzsáfer agát fölszabadítani, a nélkül, hogy urának váltságot fizessen a pasa. De a tetteges fölszabadításnak bizonyos okból még egy kis haladékot kell szenvednie. Reményli a pasa, hogy nem halad sokára, — s habár ő a római császár követe Budán léte előtt két előkelő foglyot, s ott létekor hatot bocsátott szabadon s így összesen nyolczat, továbbra is igéri, hogy Dzsáfer aga megszabadításaért hálás lesz, s nevezetesen igyekezni fog a hódoltságot illető szerződés megkötésében, melyben ő és biztosai mit sem kívánnak egyebet, mint a mi a két hatalmas császár közt kelt békeponatokban foglaltatik. Aztán így folytatja: „De — ne legyen senki sérelmével mondvá — ez a magyar nemzet nem gondol a frigy megtartásával s nem elégszik meg azzal, a mit a két császár biztosai végeztek. Nem azért mondom ezt, mintha lemondtam volna azon reményről, hogy teljesíttetni fog, a mit ő felségök biztosai végeztek volt a békeszerződésekben, — hanem csak, hogy mielőbb segítve legyen a szegény népen.“ Az alkudozásokra nézve fődolog-

¹⁾ Olasz eredeti a kismartoni levéltárban Ferdinánd 1629-iki leiratai közt.

nak tartja a pasa, hogy ott a korábbi szerződéseknek eredeti példányai használtassanak.

Végül — írja a pasa — már értesült, mily jól fogadták a Portán a római császár követét. Reméli, hogy Bécsben szintoly jó bánásban részesül a török császár követe. Ezt nem azért írja, mintha talán az utóbb nevezett panaszkodott volna, hanem mivel azt nem lehet eléggé kitüntetni, nemcsak személyeért, hanem mivel a hatalmas császárt képviseli. Kelt 1628. decz. 24. ¹⁾

A szécsényi alkudozások tehát félben szakadtak; de a pasa késznek nyilatkozik, mint látjuk, az alkudozások folytatására. — A fő nehézséget abban látja, mint ezekből kitűnik, hogy a zsitvatoroki s más békeszerződések különbélekép magyaráztatnak.

Különös volna, hogy a török, ki Gyarmatnál és Szőnynél oly nagyon vonakodott a zsitvatoroki szerződést alapul venni, míg a keresztyének azt erőlyesen sürgetik, most a török hivatkozhassék rájuk a maga érdekében, ha nem volna okunk fölteni, hogy a zsitvatoroki szerződés azon szövege, melyet Murtéza pasa „eredeti“ szövegnek mond, máskép szólott, mint a mit a magyarok mutattak elő credetiként. Hogy ez nem volt különben, látni fogjuk hátrább, midőn az alkudozások új phasisáról leszen szó.

---

¹⁾ Olasz eredeti U. O.

XXXII.

Míg a törökkel az alkudozások folytak, melyek, habár eléggé részletes adataink határozottabb állításra nincsenek, alkalmasint elfoglalták nem kis mértékben a nádor figyelmét, s a szécsenyi magyar biztosok aligha tettek valami fontosabb nyilatkozatot az ő tudta és beleegyezése nélkül, — a minthogy a hódoltság egész kérdésének megoldása rá és a budai pasára volt bízva — más fontos ügyek s nevezetesen belügyek elintézése is megkövetelte az ő munkásságát.

Különösen az igazságszolgáltatás kerül most napirendre:

Az igazságszolgáltatásban a nádor az országnak nemcsak fő-végrehajtója, hanem fő-birája is volt, — még pedig a XVII-ik században a legtöbb teendővel terhelt birája. Maga a *judex curiae* sem volt oly sok ügygyel s oly folytonosan elfoglalva.

Az ország egyik fő ítélőszéke: a királyi tábla ép úgy rendes tagjai közé számlálta a nádort, mint az országbirót; ezenkívül a mai hétszemélyesnek nevezett főlebbezési forum a nádor specialis törvényszéke volt, s még abban az időben nem neveztetett

hétszemélyesnek, hanem a nádor melletti főlebbezési törvényszéknek. ¹⁾

Nemcsak a megyékről, hanem a királyi tábláról és Horvátországból is a nádori székhez főlebbezték az ügyeket, ugynevezett „revisió”-ra.

Sem a királyi sem a nádori — vagy is hétszemélyes-tábla nem tartott folytonos üléseket. A mohácsi vést jóval megelőzött idők óta törvényezikkek határozzák meg az időt és helyet, mikor és hol tartoznak összeülni ezen törvényszékek, mindamellett, hogy hosszú időközön keresztül meg van állapítva mind a helye mind az ideje ezen összeüléseknek. A királyi tábla a XV. és XVI-ik században rendszeren négyszer ült össze évenként: kétszer rövidebb folyamú perek elintézésére s rövidebb időre — rendszeren husz napra; — kétszer pedig általános üléseket tartott, melyek Szent György és Szent Mihály nyolczadában ülvén össze negyven napig tartottak, s közönséges nyolczadoknak (*octavalia generalia*) nevezettek, míg az előbbieket rövideknek (*brevia*).

A XVII. század elején a rövid octávákra évenként csak egyszer került a sor, t. i. a husvét előtti 6-dik vasárnap (*Invocavit*) nyolczadára. A közönségesek évenként kétszer voltak tartandók az ország két részére nézve: u. m. az Erdély felől, Liptótól keletre eső megyékre nézve Eperjesen vagy Lőcsén Szent György nyolczadában; a Dunán inneni és túli

---

¹⁾ Az országgyűlési törvényezikkekben midőn ehhez ülnökök neveztetnek ki, ezen kifejezés használtatik a XVI. és XVII. században: „*Ad appellationem penes ill. dominum Palatinum.*“

megyékre nézve Szent Lukács nyolczadában (october 18-dikán kezdve). Utóbbiak székhelye Pozsony volt.

1608-on kezdve, mint azelőtt is, minden országgyűlés végzéskép mondja el ezek tartásának szükségét, s többnyire indokolva is, többször ismételvén a maximát: hogy „igazság az államok sarkköve.” Hogy e részben a határozatok mindig megújítatnak, fő oka az volt, hogy abban az időben maga az országgyűlés választotta meg mind a királyi tábla tanácsosait és ülnökeit, mind a későbbi septemviralis tábláéit, még pedig mind a felső megyékre, mind a Dunán inneniek és túliakra nézve külön. T. i. kinevezett a felső megyékre királyi táblájához két főpapot és mágnást tanácsosokul, s ugyanannyit a Dunán túli s inneni részekre nézve, kik súlyos büntetés terhe alatt tartoztak részt venni az ülésekben.

A nádori föllebbezési ítélőszék is a fentebbiekhez képest volt kétfelé osztva, s a szerint nevezettek ki hozzá országgyűlésileg a tanácsnokok. Tudniillik a felső megyékre nézve a nádor mellé három főpap és három világi főúr; a Dunán túli és inneni ügyekre nézve ugyancsak a nádor mellé más három főpap és főúr.

Ezen országgyűlésileg történni szokott kinevezések már magokban is szükségessé tették az igazságszolgáltatásról szóló törvénycikkeket; de ezek fogalmazása maga is mutatja, hogy a rendek nagyon sürgősnek találták mindig az octávák megtartását, mivel mindig elhanyagolva láttak az igazságszol-

gáltatást. A fentebbi octávákon kívül az ország rendes főtörvényszékei működésben voltak ugyan az országgyűlések folyama alatt is; de mind országgyűlés, mind közönséges octávák minél ritkábban tartattak; — utóbbiak háborus időben törvény szerint nem is voltak megtartandók. Hogyan is lehettek volna? — A nádor, alnádor, az ő ítélőmestere, az országbiró, alországbiró s ítélőmesterei, a személynök, sat. szóval mindaz, ki a királyi tábla és nádori föllebbezési szék rendes vagy rendkívüli tagja volt, az átalános vagy részletes fölkeléssel volt elfoglalva. A fölkelések pedig gyakoriabbak voltak, mint a háboruk. Mint láttuk, Eszterházy idejében is gyakran kellett lenni a harcra, ha az be nem következett is, — mint 1627-ben is a béke alkudozások alatt.

Nagyobb szünetelések e részben a mohácsi vészre következett mintegy harmincz év és 1606-ban végződött tizenöt éves háboruk voltak. De még később korszakokban is a gyakori ragályok és olykor az ország rendes biráinak hanyagsága rendetlenségeket hoztak be.

Mindezen okokból a nagy mulasztások fölöttébb felhalmozták az eldöntetlen ügyeket.

De a nádornak nemcsak a közönséges és rövid octávákon, melyeken részint mint a királyi tábla egyik rendes birája, részint mint a föllebbezési felsőbb ítélőszék elnöke mind a felső, mind a többi megyékre nézve a legelfoglaltabb ember volt, hanem ezeken kívül is működött.

Ő volt specialis bírása minden oly esetnek, mely az ország valamely két különböző törvény hatósága közt vitára adott okot; ő volt bírása a fiscus és az egyes birtokosok közt fennforgott pöröknek, — az az a fiscalis pörök egyedül az ő biráskodására voltak bízva. Már pedig tudva van, hogy régi időkben, a legmerevebb ősiség korában, mit jelentett ez.

Minden öröklésnél, mely a családok mellék ágait illette, a fiscusnak résen kellett lennie, hogy a maga netaláni joga felett örködjék, — s minthogy azon zavaros időkben, melyekben a háborúk sok erőszakos eltulajdonítással jártak, a családok közt fennforgott birtok pörök egy igen tettemes részéhez a fiscusnak méltán volt szava, — s olyankor is, midőn nem ez volt az eset, szorgalmas örködés s felvigyázat volt szükséges. A nádornak ily esetekben a magyar királyi kamara ügynökei lettek volna segítségére. De Eszterházy idejében éppen innen kezdte egy nagy baj kinőni magát.

Láttuk a nádornak 1627-diki erélyes felterjesztéséből, hova süllyedt volt a magyar kamara. A nádor hathatós sürgetései ellenére a bányák harminczadok jövedelme és az adók külföldre vitettek s nem fordítottak oda, hová a törvény rendeli, az ország szükségeire. A magyar kamara már is a magyar alkotmányból magát függetlenített s a bécsi kamara szolgálatában állott burocratiává fajult volt. Láttuk fentebb a nádornak egy panaszát is, mely szerint a bécsi udvari kamara helytelennek és

érvénytelennek nyilatkoztatott volt egy ítéletet, mely a komáromi vár és a megyei hatóság közt a nádor és a többi rendes bírák által hozatott, s melyre országgyűlési törvényezikk hatalmazta föl külön is. Ezért mondja a nádor, az 1627-diki ősszel kelt felterjesztésében, hogy az ország bírái ezt annyira sérítésnek veszik, hogy aligha a törvényszék megtartásában ez akadályul nem szolgálанд. ¹⁾

Eszterházy idejében kezdetett egy más alkotmány ellenes ujtás is. Későbbi években azon ürügy alatt, hogy a Turzóféle birtoköröklésnél a nádor érdekelve van, a magyar kamara kezdé bitorolni a fiscalításokban való bíráskodást. A nádor ezt — mint látni fogjuk — a legnagyobb sérelemnek tekinté, midőn évek mulva ezzel is indokolta lemondási szándékát. ²⁾

Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy Eszterházy nádornak a kamara nem mindig könnyítette dolgát, hanem sokban nehezítette és bonyolította.

Voltak ezenkívül a nádornak más specificus ügyei is. Némely részint birtok- részint büntető ügyekben maga az országgyűlés törvényezikkek által mondott vagy ítéletet vagy rendelt vizsgálatot. Ezeket is a nádor hajtotta végre.

A két utóbbiakra, u. m. a fiscalitás és beczikelyezett ügyek elintézésére nézve, azon kívül, hogy a többi „octávák“ s országgyűlések alatt is folytathatók voltak, külön törvénykezési napok is szok-

¹⁾ E kötet 55-dik lapján.

²⁾ Opinioni Palatini I. 86.

tak hirdettetni, rendkívüli octávák neve alatt, kivált midőn a rendesek hosszabb ideig szüneteltek.

Mióta a nádor 1625. utolsó napjaiban a nádorságot átvette, — mint a fentebbiek mutatják — bár nagyon el volt foglalva mind maga mind az ország más nemű ügyeivel, a következő törvényszékek tartásának találjuk nyomát:

1626-ban mindjárt mártiusban a nádor Pozsonyban megtartá a törvény által rendelt rövid nyolczadot, melyet az 1625-diki 52-dik törvényezikk rendelt el azon okból, mivel az ügyek megszaporodtak, hogy a rendes octávák nem elegendők tárgyalásukra.¹⁾ Nem vagyunk bizonyosak, az e részben szűk forrásu adatokból, a következő törvényszéki határ napok megtartattak-e — csak a következőkből van részint teljes, részint meglehetősen bizonyosságunk.

Az 1626-ban Sz. György napján a feső megyékre nézve Lőcsén tartatni kellett közönséges nyolczad aligha el nem maradt: a mint láttuk, a király majus elejére hívta magához a korona tanácsosait, s így az ország rendes birái nem lehettek jelen Lőcsén, az ítélszéken, már pedig legalább kettőnek az ország négy rendes főbirája közül jelen kell vala lennie. 1626-ban a Sz. Lukács nap nyolczada Pozsonyban nem volt megtartható; mert, mint tudjuk, akkor mind az

¹⁾ Az 1618-diki 64-dik törvényezikk is a rövid nyolczadot „Invocavit“ vasárnapra rendeli kihirdettetni, az az a husvét előtti 6-dik vasárnapra. 1626-ban pedig az mártius 1-sejére esett. A kismartoni levéltárban Ferdinándnak a nádorhoz leküldött peres tárgyú 1626-diki leiratai mutatják, hogy mártius elején octávák tartattak.

év végéig fegyverben volt az egész ország. Fegyveres békében telt el az 1627-ik év is september 13-dikáig, midőn a szőnyi béke megkötetett. Hogy ekkor miért nem hirdettetett ki a Lukács napi nyolczad, meghatározni nem tudjuk. Lehet az oka az, hogy a király september végén hosszabb időre Prágába tévén át udvarát, a nádor az ország összes kormányzata miatt, mely rá bizatott, nem ért rá octávák tartására; lehet az oka az is, hogy, miután azok a király nevében szoktak közhirre tétetni, magának az uralkodónak voltak különös okai az elmulasztásra; befolyhatott erre azon körülmény is, hogy a királyi tábla egyik rendes tagja, a személynök azelőtti nyáron meghalt volt s új még nem neveztetett ki helyébe. Mint láttuk, a király 1627. nov. 28-diki levelében föl is hozza a törvényszék megtartásának nehézségéül a bírák kevés voltát. Továbbá lehetséges az is, hogy a fölkelésre szólított megyék csak september közepén oszolhatván haza, az octávák kihirdetését ekkor már megkésésettnek látta a kormány; mert az 1625-diki 51-dik törvényczikk világosan azt rendeli, hogy az octávák elég korán (tempestive) hirdettessenek ki. Végre pedig befolyhatott az ország rendes biráinak az a sérelme is, melyet az udvari kamara említett jogtalan eljárása okozott. A vizályt nevelhette a kormánynál az is, hogy a magyar tanácsosok két legfőbbike ellenségesen állott szemben egymással. A mint a nádor fölterjesztéséből láttuk, Pázmán nem engedelmeskedett a nádor fölhívásának a közfölkelés tárgyában s jogát nem ismerte el. Már pedig al-

nádor megtehetette volna, hogy az érseket ezért megidéztesse, mi közbotrány lesz vala.

Szóval, ha positiv adatunk nincs is e mulasztás okára, mi nem is lehetett csupán egy, fölfogható az ennyi okból származott complicatio. És mindezen elképzelhető számos ok nem a nádort vádolja. Annyi bizonyos, hogy neki jobban a szívéen feküdt a törvényszékek megtartása, mint az udvarnak, a mit a következő eset bizonyít.

Mint fentebb láttuk, a nádor 1627-ben még october elején, a cancellár által Prágába fölküldött terjedelmes jelentésében kijelenti abbeli szándékát, hogy Sz. Miklós napjára rendkívüli törvényszéket akar egybehíni, s a következő év Vizkeresztjére rendes törvényszéket; miután — ugymond — oly ritkán szolgáltatik törvény az országban.

Láttuk azt is, hogy a király nemhogy határozott fölhatalmazást adott volna rá, hanem azon lebeszélő kérdéssel válaszol: vajon nem lenne jó a rendkívüli törvényszék tartását máskorra halasztani? Folhozza az idő rövidségét, a bírák kevés voltát elenvetésetül.¹⁾ — A királynak az idő rövidségére nézve akkor igaza volt, mikor válaszolt; mert válasza november 28-dikán kelt, holott Sz. Miklós napja deczember 6-dikán van. A király válasza későn érkezett; mert a nádor minden fölhatalmazás bevárása nélkül még october 14-dikén tetteleg kihirdette a Miklós napi rendkívüli törvényszék tartását a megyéken, mely alkalommal nemcsak a fiscalis perek

¹⁾ Lásd ezen kötet 209. és 210. lapjait.

voltak tárgyalandók, hanem a becikkelyezett hirtok- vagy büntetőügyi keresetek is.¹⁾ Nem találjuk nyomát törvényszékek megtartásának 1628. őszéig. Ekkor annak rende szerint, s a törvény értelmében kihirdettetett a Lukács napi octávák megtartása. A király összehívója szeptember 7-dikén Bécsben kelt s a Dunántúli és inneni megyékre nézve Lukács napját, az az october 17-dikét tűzi ki a közönséges nyolczad megtartására, helyéül pedig Pozsonyt — szóval a törvénynek mindenben eleget téve.

Ugyancsak szeptember hóban Ferdinánd összehíván magyar tanácsosait, 21-dikén előterjeszté az ország ügyében közelebről tett fáradozásait, nem is szólván nagy költségeiről: főlemlité a törökökkel kötött-békét, egy nagy követ Portára küldését, s végre az octávák egybehívását. Ő — ugymond — sokáig volt távol, már sok idő óta nem hihatta össze magyar tanácsosait,²⁾ hogy velök a közönséges ügyekről tanácskozzék. Most, megemlékezvén, hogy az országos törvények s névszerint az utóbb hozatottak, azt rendelik, hogy két év alatt az országgyűlés egybehivassék, — azt a kérdést intézi a tanácsosokhoz: „vajon oly fontos és komoly szükség parancsolja-e az ország egybehívását, hogy azt nyilvánvaló legfenyegetőbb baj, vagy nagy kárvalás nélkül elhagyni vagy elhalasztani lehetőnek

¹⁾ Ráth Károly. Tört. T. VIII. k. 21. l.

²⁾ Épen egy év óta.

³⁾ 1625-ben a 6. czikkben az adót csak két évre szavazták v meg a rendek.

gondolják-e? Hozzájárul, hogy nemsokára a törvényszékek is működésben lesznek, s a közben a tél zordonsága és mostoha időjárás is bekövetkezik, s több kényelmetlenségeken kívül a költségek is megszaporodtak s az élelmi szerek szállítása is meg lesz akadályozva. Ezenkívül, ha még is össze kellene híni az országgyűlést, a tanácsos uraknak kell véleményt adniok, melyik legyen az az idő és hely, melyek a gyűlés tartására legalkalmasabbak lennének mind ő fölsége mind a rendekre nézve ¹⁾.

Erre nézve a király kéri a tanácsosok véleményét. Annyi bizonyos, hogy az országgyűlés megtartása elhalasztatott. De a rendes törvényszékek annál osztatlanabb erővel folytathatták october 18-dikán kezdve munkásságukat.

A mik az octáván folytak, azok előadása kétségkívül a legérdekesebb és hitelesebb műveltség-történeti rajz fogna lenni; de az túlhaladná ezen mű körét, és ha a nádori irományokat, minden nádor halála alkalmával az örökösök mindannyiszor át nem szolgáltatták volna is az országnak (mi törvény-czikkebe iktattatott), nem tartanók föladatunknak mélyebben bocsátkozni ezen tárgyba. Csak a kéznél levő adatok egybeállítása is messzire vezetne. Mindamellet egy két körülményt fölhozni érdekesnek tartunk.

A mint fentebb is érintve volt, az octávák ritkán tartása s a belső zavarok miatt a főlebbezések nagyon megszaporodtak magában a szoros értelem-

¹⁾ Eredeti a kisuartoni levéltárban. „Tractatus Turcicis. I. 87. sz.

ben vett Magyarországon is, hová törvénykezés tekintetében számítandó a Bethlen alatti hét magyarországi megye is. De hozzájárult, hogy Bethlen némely alattvalójának, mint a Szunyog családnak s másoknak némely magyarországi megyében örökösödési s másnemű követelése volt, minek ellátása politikai tekintettel volt kapcsolatban. Bonyolította az ügyeket, hogy az egyházi birtokok tekintetében mind a király mind a nagy tekintélyű Pázmány különös kedvezéseket kívánt. Így a Battyány nemzetség perlette a szentgothárdi apátságot, s a pécsi püspökség a török alatti Baranyában és Somogyban sok falut követelt vissza. De különösen sok dolgot adott Horvátország.

Országos törvényeink, melyek minden országgyűlésen külön megnevezve a napot és helyet elhatározzák az oetávák tartását, mindannyiszor hasonló módon specificálják azokat Horvátszagra nézve is. Így 1625-ben is az határoztatik, hogy évenként kétszer, u. m. Vizkereszt és Jakab napkor Zágrábban meg kell tartani az oetávákat. Ezek a bán vezetése alatt tartattak; de az ügyek a királyi és nádori táblához följebeztettek.

De mindamellett, hogy Horvátországot nagyon kis mértékben, vagy egyáltalában nem érinték a Bocskai és Bethlen idejebeli zavarok, s így ott béke uralkodott, már vagy húsz éve nem tartottak oetávákat. A bánok a Zrinyi, Frangepán és Erdődy családból kerültek ki, s így a nagyobb birtok-, sőt hatalmaskodási porok többnyire a bánt személyesen

vagy családját érdekelték. Ha személyét, törvény szerint az ügy nem tartozott a báni tábla elé; ha családját a bán kerülte a törvényszékek tartását. Frangepán Miklós bánsága idejében, mint ez 1628-ban maga panasolja — ez meg akarta tartani az octávákat, de a Zrinyi és Erdődy családok, melyekkel pörei voltak, meggátolták. Magok az alárendeltbb bírák is egyik vagy másik család nemesi alárendeltjei voltak. Így Patatics, a kit Ferdinánd 1627-ben személynökké nevezett volt ki a nádor akaratja ellen, a Frangepánok ellensége volt s a Zrinyiek részén állott azon idő alatt, míg a báni tábla elnöke volt, s így a bán személyese.

Ily viszonyok közt a horvátországi alsóbb törvényszékektől a báni táblára fellebbezni nem lehetvén, a pozsonyi octávákra küldték fel a pereket. S úgy látszik, innen, hová egy formaság elkerülésével jutottak, nem utasították vissza. Legalább Ferdinánd több ily esetet a nádorhoz utal, hogy az octáván tárgyalás alá vétesse. ¹⁾

És csakugyan a király nemcsak a Dunán túli és inneni megyéket, hanem Horvát- és Tótország hatóságait is fölhevta a pozsonyi octovákra való fellebbezés végett. ²⁾

¹⁾ A kismartoni levéltárban. Ferdinand rendeletei „1628“. 93. és 96. A Frangepánok elakarván perelni a Zrinyiek tengerparti birtokait, Frangepán Miklós felebbezi a pert. Az ő levele írja le a horvátországi igazságszolgáltatás fentebbi hiányos állapotját.

²⁾ „Regno Slavoniae. Quod ipsum nobis per praesentes intimandum et significandum duximus, quo ipsi causantes in hoc quoque Regno Slavoniae existentes, si quorum appellationes ad Posoniensia Generalia

Forogtak fenn oly ügyek is a Lukácsnapi nyolczadon, melyekben a nádor személyesen is érdekelve volt. Ferdinánd annak folytában ezt a levelet intézte a nádorhoz:

„Tekintetes és nagyságos, őszintén kedvelt hí-vünk. Az ország törvénye és szokása szerint tartott ítélőszéki octávákra meghatározott idő vége felé jár, pedig más sok fiscalis ügy van, melyet ugyanazon idő alatt föl ohajtunk vétetni és bíróilag tárgyaltatni. Erre hűségedet kegyelmesen figyelmeztetjük, s mindamellettt hogy a magános hazafiaknak is van hátra előveendő és tárgyalandó ügyök, kiknek rövidséget szenvedniök nem kell, rendeljük, hogy a mi királyi fiscusunk azon ügyeit, melyeket a mi királyi kamaránk vétetend föl, névszerint Beczkó, Pápa, Gesztes és más várakat illetőleg, időt engedjen fölvételre és tárgyalásra; a revisio és tárgyalás törvényszékén tekintetes és nagyságos gróf Alaghy Menyhért, országbirónk elnökölvén, mivel hűséged ezen részben érdekelt fél, — nehogy különben a pereknek az idő rövidsége miatti föl nem vételéből és nem tárgyalásából a fiscusra kár háromoljék. Hogy hűséged fentebbi elhatározásunkhoz tartsa magát, kegyelmesen s minden esetre akarjuk. Maradunk sat. Kelt Bécs városunkban november 27-dikén, 1628.“¹⁾

A nádor november 30-dikán ekkép válaszol:

Judicia Octavalia „transmissae“ sunt, litibus et praetensionibus suis attendere et mature sibi prospicere providoreque valeant atque possint. De reliquo etc. Kismartoni levéltár, a nádorhoz a királyi cancelláriából leküldött eredeti formula. Divers. min. 96.

¹⁾ Ferdinand rendeletei. Eredeti latin a kismartoni levéltárban.

„Legkegyelmesebb uram! Felséged kegyelmesen parancsolni méltóztatik, hogy gondom legyen a fiscalis ügyek előmozdítására, a mit én teljességgel el sem is mulasztok; de mindig a maga idejében; mivel törvény s az ország régi szokása szerint bizonyos napok vannak meghatározva, melyeken a fiscalis, a rendkívüli és a beczzikkelyezett ügyek szoktak tárgyalatni. Különben sajnálom, hogy ezen hivatalban levén, perem van felséged fiscusával; mert habár vannak, kik azt ígérik, hogy ebben a fiscus lesz a nyertes; de alázatosan ohajtanám, higye el nekem felséged, hogy ha nem biznám ügyem jóságában és alapos s elegendő bizonyítékok által támogatott világos voltában, egészen más utat választanék s felséged kegyelméhez, kérelemhez folyamodnám, vagy egészen is abban hagynám, és fölösleges munkával nem terhelném a fiscust. A kimenetel be fogja ezt bizonyítani.“ sat.

Bővebben ír a nádor ugyanezen tárgyban december 8-dikán:

„Felséges császár, legkegyelmesebb uram!

„Minap irtam volt valamit felségednek a királyi fiscus ügyei tárgyában; de csak általánosságban minden részletezés nélkül. Most méltónak látom felségednek ezen dologról körülményesebben írni, mivel érdekelve vagyok benne, habár heted nyolczad részét sem bírom a beczkói birtokokból annak, a mit gr. Homonnai bir, sőt a magamé még kezemem sincs. Beczkót mintegy százhusz éve, hogy a női ág törvényes úton, s a törvényszéki minden formaságon ke-

resztül menvén, a fiuágtól átvéve birja. Bánffy Kristóf urnak már előterjesztett kiváltság leveléből kitünt, hogy habár a női ág elmulasztaná is a maga joga érvényesítését (a mit legkevésbé sem remélünk), akkor is teljességgel nem szállana a birtok felséged fiscusára, a mint ez a királyi táblának ebben hozott végzéséből világos. Ezen Bánffy-féle jogokat tudván, irtam minapi levelemben felségednek, hogy fájna nekem, hogy mint felséged személye képviselőjének pöröm van felséged fiscusával, a miről előre láttam, hogy nem ennek ohajtása szerint dől el. Mert a mi az én részem azon birtokban, könnyebben türtem volna, hogy legvilágosabb jogom daczára is nélkülözsem, hogysem ezen hivatalban lévén, a királyi fiscus minden alap nélküli keresetében érdekelve legyek, mintha csupán csak kedvtelésből folytatnék pert.

Gesztes vára dolgát sem akarom törvényszék elé vinni, hanem magamhoz összehíván a magyar kamara elnökét és tanácsosait, eredetiben megmutattam nekik kiváltság leveleimet, s kimutattam, hogy azokban semmi fogyatkozás sincs. Elismerte, hogy ezen ügyben nem forog fenn magszakadás; de azt mondá, azért van keresetjog, mivel első Ferdinánd császár idejében Török Bálint hűtlenségben marasztatott el. Most kérem, ítélje meg felséged kegyelmesen, nem inkább faggatás-e ez, mintsem törvényes kereset; miután magszakadásról szól a megidézés, s még is hűtlenségi czim alatt pörölnek, annak hűtlensége miatt, ki most kilenczven éve mult ki, — és

engem, felséged hivét, másnak lázadása miatt állítanak törvény elé, a mi pedig sok tekintetben illetlen és meg nem engedendő: kivált miután soha eddig a fiscus nem támasztott kérdést ebben az örökösök ellen az előbbi királyok alatt, s már elmúlt három praescriptio ideje is. Azért alázatosan kérem felségedet, méltóztassék kegyesen me hagyni királyi fiscusának, hagyjon föl ezen perbefogatással, melyet úgy látszik, személyem kisebbitésére is sürget.

A pápai uradalom némileg más tekintet alá esik, — mert sok homály van benne, mi törvényes földerítést kíván. De az is, kegyelmes uram, minő csekélység! A mezővárosnak alig harmadát birom, miután a többi részt a nemesség s a várbeli katonaság foglalta el birtokául. A jobb részt felséged néhai Cziráky uramnak adományozta, — hozzájárulván a Nyáryak is, kik akkor zálogosítás útján birták. A többi birtok Török János uram kezén van, hasonlókép bizonyos pénzösszeg fejében. Azért, a fennmaradó csekélység miatt, kérem felségedet, ne pöröljön velem a fiscus; hanem a mi homály van ebben az ügyben, arra nézve felségeddel alázatosan meg fogok egyezni, oly formán, hogy tekintse felséged kegyelmesen híj szolgálataimat, miután kész vagyok sajátomból is többet kiadni felséged szolgáltatában, valamint eddig is tettem; — vagy pedig, ha felséged kegyelmesen kívánja, le is mondok azon birtokról. Csakhogy azt felséged méltóztassék megírni nekem, hogy a királyi fiscus ily csekély dolog

miatt ellenem pört ne folytasson. Felséged ezen kegyével örök hálára kötelez. Egyébiránt tartsa isten felségedet hosszas jó egészségben. Kelt Pozsonyban, 1628. december 8-dikán ¹⁾

---

¹⁾ Eredesi latin fogalmazatok a kismartoni levéltárban. Diversa minuta etc. I. 100.

XXXIII

Az octávák, melyek Lukács napja nyolczadában kezdődtek, kiülték az 1625-diki törvény által meghatározott hat hetet. Még mint látjuk, december 8-dikán folytak a tárgyalások, s valószínű volt, hogy tovább is tartani fognak.

Még együtt voltak az ország rendes fő birái és ülnökei, midőn az ifjabb királytól, III. Ferdinándtól együttesen a következő meghívót kapták:

„Harmadik Ferdinánd, isten kegyelméből Magyar- és Csehország királya, Austria főhercege etc.

„Nagytiszteletű, tiszteletes, nagyságos, tekintetes, nemes és vitézlő szeretett hiveink! Miután a jószágos és hatalmas isten akaratjából, és a szent és győzhetetlen római császár, Magyar és Csehország dicsőséges királya tisztelt és szeretett atyánk beleegyezésével és tetszésével Mária Donna hercegnő ő felségét, Spanyolország infansnőjét, Austria főhercegnőjét hites és élettársunkul eljegyezni elhatároztuk, és ebben leginkább isten tiszteletének gyarapodását, s annak főkegyelme hozzájárulásával a mi felséges austriai házunk szaporodását, s országaink jogát és hasznát, valamint nyugalunkunk megerősítését és szilárdítását és az előttünk különösen

kedves magyar haza és nemzet békességes állapotját tartjuk szem előtt, — ezt nektek ezen levelünk által tudtotokra adjuk, nem kételkedvén, hogy ti is ezt méltó örömmel fogjátok venni.

„Azért a mi irántatok való legjobb és őszintébb indulatunkból titeket, az ország közönséges törvényszékeinek megtartására egybegyűlt karokat és rendeket, kegyelmesen fölakartunk kérni, hogy ezen menyekző megünneplésén általatok ezen ország nevében kijelölendő személy, ő császári felségének a többi országait és tartományait képviselőkkel együtt a régi szokás szerint jelen lehessen. Ezen mostani fölhívásunk mellett azon ohajtásunkat is kifejezzük, hogy hivünk, Magyarországunk nádora útján tudtára adassék az ország más karainak és rendei-nek is. Azon ünnepélynek helyét és idejét tudatni s a nevezett ünnepélyre küldendő követet értesíteni fogjuk. Egyébiránt sat. Kelt Bécsben, 1628. dec. 7. ¹⁾

Külön levélben kéri föl III. Ferdinánd a nádort, hogy a Pozsonyban nem levő rendekkel is tudassa a fenntebbieket; de a nélkül, hogy e végett külön összehivná őket. Leküldé a nádornak az összes karokat és rendeket összehívó levél formuláját is.

Az 1628-dik év nagy események hiányában sem volt a nyugalom kora a nemzetre s nem külö-

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban.

nösen a nádorra nézve. Mind Erdély felől mind török részéről a béke fennmaradása nagyon bizonytalan; a belső rend kevésbé szilárd. Mindamellet a béke legáldásosb műveire is gondot fordított a nádor.

Pázmány Péter az esztergomi érsek akkori székhelyét, Nagy-Szombatot mindinkább magyar műveltség és irodalom központjává tette, habár igyekezete kizárólagosabb volt: ő kiválóan csak a katholicismus érdekeit tartá szemmel a jezsuita rend működése által, melyet sok viszontagságos hányatás után Nagy-Szombatban állandóan megtelepített. Tudva van, hogy ezen rend a protestánsok rendes fegyverét, a nemzeti nyelvet használá szószéken és irodalomban ugyanazok ellen. A nemzeti nyelv csak nyert ezen harcban. De többet nyert a közművelődés az által, hogy a Jézus rendbeliek szintén iskolák alapítása által versenyzének a protestánsokkal, s ezeknél jobbakat iparkodtak fölállítani.

Az akkor kétfelé szakadt Magyarországnak keleti részében, a protestáns Erdélyben kezdett különösen Bethlen Gábor fejedelem alatt nagy lendületet nyerni a közoktatás ügye. A nyugoti részben, hol 1620-on innen a katholicismus kezdett diadalra jutni, nagyon kevés iskola, s különösen katholicus iskola nem volt. Nagy-Szombatban Pázmány érsek állított 1625-ben egy intézetet világi nemes ifjak részére magyar jezsuita tanárokkal, mely a nevezett év deczemberének 25-ikén kezdette mű-

ködését ¹⁾. Mig a Bethlenféle collegiumban a külföldről hozott protestans tanárok miatt az intézet nyelve tulnyomóan latin volt, Nagy-Szombatban az tulnyomóan magyar, s különben is elevenen lüktető élet és szellem uralkott itt, mit nem lehet összehasonlítani a későbbi korbeli jezsuita oskolákéval, melyek időfolytán diadalra jutván az állam pártfogása mellett, mind jobban megernyedtek törekvéseikben s kihalt belőlök a szabadabb szellem. Itt maga Pázmán volt a tanárok és ifjuság lelkesítője, ki körébe gyűjtván az aristocratia színét, általános érdeklődést tudott támasztani intézete iránt, mi abban csak fokozta a törekvéseket.

Eszterházy nádor későbbi éveiben gyakran mulatott Nagy-Szombatban, s élénk részvételt volt a magyar miveltségnek ott folsarjadzott s mind jobban izmosodott előfája iránt.

Mint láttuk, s mint későbbben is gyakran megtörtént, a nádor erős meghasonlásba jött az esztergomi érsekkel, ki saját főpapi rangjának, s általán a katholikus clerusnak több kiváltságot követelt, mint a mennyit a nádor a magyar alkotmány szempontjából méltónak látott.

De ha politikai téren sok kérdés vizsályt tá-

---

¹⁾ Pázmány alapító levele olvasható Katonánál. Meg van másolata a kismartoni levéltárban és egykoru hátiratán ez is olvasható: „Anno 1625. 52-a decembris inchoata (Acta Palatini. I. 86.) Pázmány a pénzverésből az esztergomi érseket illetett „pisetá“t, évenként ötezer forintot fordított e célra, mit Ferdinánd évenként 2000 frtal toldott meg.

masztott köztök, tisztán vallásos buzgalom dolgában egyetértettek, s jó barátok voltak.

Igy a nagyszombati anti-protestans, de egyszersmind nemzeti iskola megalapítása alkalmasint csak azért a Pázmán dicsősége, mivel ez a nádort megelőzte, s mivel az érseki jövedelem állandóbb alapítványnak látszott egy magánosénál. Mert Eszterházy nagyszerű adománynyal járult hozzá nem-sokára. Tudniillik 1628-ban maga és neje, Nyáry Krisztina nevében kezdé saját költségén fölépíttetni a nagyszombati iskolához tartozó templomot, mely keresztelő sz. János nevét viseli. Kilencz évig tartott az építés s a nádornak nyolczvanezer forintjába került, nem kötvén ki egyebet, mint hogy maga és családja tagjai azon templom kryptájában temetessenek ¹⁾.

Ugyancsak az 1628-dik év folytában részesült a nádor oly kitüntetésben, mely egyaránt bizonyítja hogy mind a királynál kegyben áll, mind pedig hogy a katolikus hit melletti buzgalma elismerésre talált. II. Fülöpspanyol király őt az aranygyapjas rend vitézévé nevezé ki ²⁾.

---

¹⁾ A fölszentelést leírja Kazy: „Hist. Universitatis Tyrnaviensis.“ 93. l. A fölszentelés 1637-ben történvén s az építés kilencz egész évig tartván, az építésnek 1628-ban kellett kezdődnie.

²⁾ A „Trophaeum Eszterházyanum“-ban közzöltetik az oklevél. A nádor ezután „Celsissimus“-nak is czimeztetett.

XXXIV.

Az 1629 dik év első napjaiban már egy éve telt, mióta a nádor munkás volt a budai pasával való alkudozások megindításában.

Láttuk fentebb, hogy az 1628. octoberében valahára elkezdett formaszerénti alkudozások mily rövid időn megakadtak, úgy hogy az 1627-diki szőnyi békekötés még mindig nem volt befejezettnek tekinthető.

1629-nek három-négy első hónapjában újabb futamatnak indult az alkudozás, — a nádor és Mur-téza passa közt.

Említettük, hogy a szécsenyi alkudozások félbenszakadásának főoka az az eltérés volt, mely az 1606-diki zsitvatoroki szerződésnek egyfelől török, másfelől latin és magyar szövege közt találtatott. A török biztosok egészen másképp magyarázták a 15-ik pontot, saját eredeti szövegökből, mint a magyar biztosok a magokéból.

Az 1627-diki szőnyi békekötés 5-ik pontjában az mondatik többek közt, hogy a hódoltság ügye a zsitvatoroki, bécsi s. a. t. végzések szerint, intézendő el biztosok által, kiket egy részről a nádor, más

részeről a budai pasa fog kinevezni ¹⁾. E szerint fontos volt most 1628-ban és 1629-ben tisztába jöni a zsitvatoroki szerződésnek a hódoltságot illető pontjaira nézve.

A zsitvatoroknál aláírt magyar szerződés 15-ik pontja így szól: „A mely faluk Fülekkel, Szomoskövel, Hollókövel, Ajnácskövel, Dévénynyel, Kékkövel, Szécsenynyel, Gyarmattal, Palánkkal, Nográddal és Váczzal az hódolásból megszabadultak, ezután se hóduljanak; miért hogy az házak mi kezünknel vadnak; — és azokban semminemű iszapája és egyéb török, akárhol lakjék, semmi közit ne ártsa, se hódultassa. Kivévén azokat az falukat, az kik *Eger* megvételeitül fogva szönetlen hódultanak, azok ezután is hódultak legyenek, azokon kívül egyet se hódultassanak. Az mi *Esztergam* dolgát illeti az mikor az keresztények az törököktől megvették, az mit addig az törökök hozzá hódultattanak, azok most és ezután is odahóduljanak; de azokon kívül egyet se hódultassanak. Az mi *Kanizsa* dolgát illeti, embereket bocsásson ki az pasa és Bottyáni uram, és azok meglássák az falukat, mi-

---

¹⁾ A zsitvatoroki szerződésre való hivatkozásban a nevezetűszönyi pont igen különösen hivatkozik. Ugyanis a zsitvatoroki béke 16. és 17. pontjára átal, — holott eme szerződés eredeti magyar szövege csak tizentöt czikkből áll. (Lásd Salamon F. „Két magyar diplomata,“ a Tol-dalékban). A latin szöveg ellenben 17. czikk. Így a latinra hivatkoznak 1627-ben. Mindamellett a cikkek értelme azonos, s azért (a számozás nem lévén lényeges) a zsitvatoroki magyar szöveget használjuk, — annyi-val inkább, mivel az 1628. és 29-diki alkudozásokban a zsitvatoroki 15. cikket emlegetik, mint kérdéssel, s így most a magyar szöveget használták.

csoda faluk hódultak oda, és eligazodjék.“ (A többi a nemesek dolgát tárgyalja.)

Ellenben a török biztosok Szécsényben ily magyar szöveget mutattak be (törökből fordítva) mint a „zsitvatoroki 15-dik arculus-t“: „Az miulta *Eger* török kezében esett, az időtől fogva az mely faluk adóztanak, ismég ujonnan elvégeztetett, hogy adózzanak. Úgy vagy, hogy az végházak között levő falukból mind az két részről elvégeztetett, hogy hódulván, ismét adózzanak. — És *Kanizsa* is miultától fogva megvétetett, az időtől fogva behódult faluk is ismég hóduljanak. Némely engedetlen, avvagy szófogatlan falukért innen az mi részünkről is commissariust avvagy emberünket rendeltetvén. Bottyáni fiával végezésben indulván és Kanizsára jöven, és az be nem jövő falubeliek dolgokat eligazítván, bejöjjenek, és az kik bejövén, adókat megadván, és az be nem jövő faluknak ne adattassék szabadság az megmaradásra. És némely faluk, az kik eleitől fogván adóztanak, méltó, hogy azok az faluk az mi részünkre adót adó faluknak közöttünk levő faluk, ismét adót adjanak. (A többi a nemesekről, de szintén eltérőleg¹⁾).

Erős gyanu lehetett, hogy a törökök most 1628-ban, hamisan fordították magyarra saját török szövegükből a zsitvatoroki idézett pontokat. Azért magyar részről folyamodtak Bécsbe, hogy egy tol-

---

¹⁾ Utóbbi okmány a kismartoni levéltárban a szécsényi alkudozásra vonatkozó irományok közt (Tract. T. I.) ily hátirattal: „Paria Art. 15. tractatus Sztvatorokiens a Turcis oblata.“

más által nézessék meg a zsitvatoroki török szerződést eredetiben. A nádor annyira nem kételkedett a törökök mostani csalárdságában, hogy úgy vélekedett, amaz eredeti török példányt meg kell mutatni a Bécsben volt török nagy követnek is, meggyőzendő őt a felől, hogy a török békebiztosok hamisan jártak el.

1629. januárja közepe felé leérkezett a nádorhoz a török szöveg illető részének másolata és hiteles olasz fordítása Dasquier tolmács kezeirásával. Dasquier versiója, olaszból magyarrafordítva ez:

„XV. cz. Azon faluk, melyek Eger megszerzésének ideje óta adóztak és fizették a rájuk rótt tartozásokat, adózzanak jövőendőben is, — és a többiek ne háborgattassanak.“

„XVI. Azon időtől fogva, hogy Filek, Szécsén és Nógrád a római császár hatalma alá kerültek, vannak az ő faluik közül némelyek, melyek Egerhez, Hatvanhoz, Budához és Esztergomhoz engedelmeskedtek. Ezek legyenek ezután is alájok vetve és adózzanak a mi végvárainkba.“

„XVII. Azon faluk, melyek az elmúlt időkben Esztergomhoz adóztak, midőn ez a római császár hatalmába került, ezután is adózzanak és fizessék tartozásaikat. Továbbá a többi faluk, melyek ezelőtt mindkét részre adóztak, ugyanazt fogják tenni jövőendőben is“ ¹⁾.

---

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. *Tratc. Turc. II. 124. sz.* D'asquier ily czímet bocsát előre; *Tradottione del 15. Articolo della Capito-*

Ily módon világos lőn, hogy az 1606-diki török szöveg (a mint azt a Portáról később kihozták), csakugyan eltér a magyar és latin szövegtől.

Dasguier fentebbi fordítását Questenberg a következő levél kíséretében küldé meg a nádornak:

Illustrissime et excellentissime!

Az egyezéshez képest megtekintetém a zsitvatoroki és bécsi békepontok török szövegét, s az tűnt ki, hogy a törökök, természetök szerint, furfangos csalárdsággal jártak el. Im visszaküldöm, a mit nagyságodnak törökül küldött volt meg a vezér. *Egészen azonos az a nálunk őrzött valódi eredetivel.* Hanem az akkori tolmácsok, ugymint Negrodi és Illési elnézték, — nem tudom rosz akaratból, vagy hanyagságból-e?

Úgy vélem, késő már fölpanaszolnunk, hogy akkor a czikkeket meghamisították. Azért jobb talán nem tudottá tenni ezt a hibát, és mintha azt nem tudnók, s az eredeti szöveget nem találnók, vagy Prágában tartatnék, telhetőleg a latin fogalmazat szerint egyenlítő ki ezt az ügyet nagyságod, a mint ő felsége már erre nézve határozatát kijelenté. Meléklek Dasquirius keze irását, melyben a török szöveget szórul szóra olaszra fordítá. Kitetszik belőle, hogy ebben a törökök kijátsztak

---

latione di Zitvantorok, ch'il Nigrone portó dalla Porta. E da notare, che d'un Articolo li Turchi hanno fattó tré“ Különben ezen fordítás évszám, aláírás és hátrát nélkül áll a levelek közt a török másolat mellett; de alig lehet benne kétség, hogy itt maga helyére iktattam.

minket. Ezért nem lesz czélszerű nagyságod előbbi véleménye szerint az itt mulató török követnek a békepontok török szövegét előmutatni.

Sáros, Eperjes, Patak dolgában, remélem, hogy valahára kiviszünk valamit. A bajos dolgok lassan szoktak haladni.

Olaszországból a futár megérkezett már, a ki által hozott levél szerint a Nevers-i herceg megígérte, hogy megnyugszik azon föltételekben, melyeket a spanyol és francia király fognak elhatározni, — úgy hogy Olaszországban remény mutatkozik a békéhez, s így a többi ellenség könnyebb legyőzéséhez.

Különben nagyságodnak szivemből kívánok minden ohajtottakat. Bécs, 1629. jan. 12. Gerardus a Questenberg ¹⁾.

Ferdinánd király január 13-dikáról szintén ír a nádornak a zsitvatoroki 15-dik czikk tárgyában s egyszersmind megküldi neki a budai pasa 1628. dec. 24. és 25-dikén irt leveleit, melyeket fentebb ismertettünk.

A király körülbelül ezt írja a nádornak:

A mellékletből, ugymond, láthatod, hogy a budai vezér hajlandó újra kezdeni az alkudozást, — melyet a bizottság félben hagyott, — s veled ohajt értekezni. Az eddigi értekezletek megzavarodása, — úgy látszik, — csupán abból származott, hogy a korábbi szerződések foglalatja a talmácsok hanyag-

¹⁾ Questenberg sajátkezű latin levele a kismartoni levéltárban. „1617–1651“-iki vegyes levelek. 236-dik szám.

sága miatt elferdítve s rossz stylben fordítottatott le. Ezt most a törökök ravaszul magok érdekében akarják fölhasználni. A király rendeli, törekedjék arra a nádor egész erővel, hogy a korábbi szerződésekre nézve a latin fordítás szolgáljon zsinormértékül, valamint egyebekben, úgy a faluk és elfoglalt várak kérdésében is. Különben a király a nádorra bizza, ismert hűségénél és ügyességénél fogva, hogy akár biztosok által folytassa az alkut, akár a vezérrel találkozzék, akár pedig más, általa választott módon ¹⁾.

---

¹⁾ Eredeti a kism. levélt. ban. Lit. Ferdinandi.

XXXV.

A király rábizván a nádorra az alkudozások módját, azt választá, a mit a király nem említett volt, — t. i. saját követet küldött a budai vezérhez, ki ismét Tasi Gáspár volt, ugyanaz, ki 1627-ben is új folyamatba indítá a félben szakadt szőnyi alkudozásokat.

A nádor még úgy látszik, januárban ellátta utasításokkal küldöttjét. Itt következik három külön utasítás.

A nádor Tasinak:

Hogy az zsvatoroki 15-dik articulus in originalibus törökül conformis az mihozzánk küldött mintájokkal, azt nekünk dissimulálnunk kölly, és ha kívánnák is, hogy comportáljuk, azt kölly mondani, hogy nincs mód benne, mivel az változások akadékokot tettenek, s el vannak hányva imide-amoda az levcek; de ebben kétségek nem lehet, mert ki nem nyomtatták volna, ha így nem volna, s az deákat kölly állatni.

Más az: Mivel én mind az két articulust oda küldtem volt neki, úgymint az zsitvatoroki 15-diket

és az bécsi 3-dikot, s ő csak az zsitvatorokit küldte ide, azt reméllem, az bécsit magok is helyénhagyták, ki megmaradván mivel utóbbi, és mintegy directoriomja az másiknak, nem tehetnek akadékok benne.

Az pozsonyi declaratió is mindenestől az két articulusnak continentíája volt, s visszakivántuk azokat az falukot is, az kit ők az békesség alatt beholdoltattanak. Ez az articulusoknak az mi módunk szerint lőtt fordítása ugyan azt is kívánná magában; de ebben az derék instructióhoz kölly alkalmaztatnunk magunkot.

In ea parta, hogy az mit most beholdoltattanak, mivel azokon kívül többet semmi úton be nem adunk, nyilván és categorice meg kölly mondanunk.

Az originálnak prohuctióját ha urgeálja, azt kölly felelni, hogy mód ott abban ninesen, s ha mégis tovább ulgeálná, s minden erejét az dolognak abban vetné, azt kölly mondani, hogy talám el is téveledhetett volna, mikor Prugát megvette Friderik, s haszontalan is erre nézván az az articulus, mivel az *bécsiben* nyilvánban vagyon megmagyarázva.

A palánkok dolgában: Tótországban négy palánkot practendálnak ők, hogy mi épéttünk, s úgy is vagyon. De ők az helyett öt vagy hat pusztát várat épéttettek meg azon idő alatt és valami kőtoronyokat is csináltak hármat vagy négyet, kiknek neveket most mind nem tudom; de tudják ők ma-

gok is, és talám végére mehetünk mi is. Az ő felsége birodalmában itt semmi palánkot nem tudnak nevezni, hanem Szőgyént és Bosnyák uramnak valami udvarházát; de abban semmi praesidiom nincs és csak valami igen selejt dolog is. Az mi penig Szőgyén dolgát illeti, én magam tudom azt, hogy az zsitvatoroki végezés alatt csinálták, és mind palánkja, árka megvolt immáron, mikor vége lőtt az végezésnek, hanem csak az kapuját csinálták egy-két nappal azután; de annak is mindene megvolt már faragva, s úgy állatták föl. Verebélyt is, tudom, előhozzák, az kit én csináltattam; de ott azelőtt is palánk volt és mindenkor praesidiom is lakott benne. S benne az végezésben, hogy szabad azféle peaesidiomokat erősíteni.

Ezekén kívül az hajdu-palánkokot erősítésé. De erről az secreta instructióban elegendő tanuság vagyon. Mind gradatim csak kölly accomodálni az dolgot.

Ők is penig egynehány palánkokot csináltanak: innét az Dunán Szemetest; Eger felé Hevest, s Földváron alól is csináltatnak két vagy három palánkokot, kit igen jól tudnak magok is; de ezeknek neveknek Koháry uramtól mehet végére kegyelmed. Maradjon fönn azért mind az két felől való palánk, és ezután ne csináljanak többet.

Az nemesség dolgában mond valamit; de azt nem neki kölly declarálni, ki új s ki régi benne; mert curiákat tudom nem nemesített őfelsége s az személy penig nemessé az földet nem teheti. Ám

legyen úgy azért bátor az végezés, hogy az új nemesek, az kik az ő paraszt földeken vannak, adózzanak nekik; csakhogy az generalisok avvagy viceispányok declaratiójokból legyen, ki régi s ki új nemes ember; mert ő úgy osztán mind újaknak mondaná őket.

Az pénz dolgában való remediomot, az kit az vezér proponált, nem kölly acceptálni, hanem mégis tovább kölly urgeálni, hogy mivel nem az szegény ember veri az pénzt, vegyék el ők is ezt az pénzt; mert akármölly háborunál is inkább megnyomórétja ez az pénz dolga az szegénységet, s ha igazán szánója, — a mint maga írja az vezér, — az szegénységnek, miért nem szánja ebben is? Más az: lám, tavalyi esztendőben azt kívánta vala tőlem, hogy ha tizenöt magyar pénzben a mi ezüst leszén mint tiz oszporában el fogja vétetni; s nem 15, de 14 magyar pénzben vagyon annyi ezüst: s miért nem akarja tehát elvenni maga beszédi s ígíreti szerént? Továbbá, lám, már Bécsben is elveszik. S gyalázatos is az az mi császárunknak, hogy az ő pénzét, az ki szintén olyan jó, mint Mátyás császár idejében járt, el nem akarják venni; — sőt az békesség ellen is láttatik lenni. S emlékezzenek reá, hogy ha el nem vétetik, elfogy esmét az jó pénz s nem kaphatják, s azután mind el fut alólok ur szegénység és sem magoknak sem császároknak nem leszén innét adajok. Most is ez az oka, hogy be nem vihetik adajokot, mert nem tudják hól szerét tenni az pénznek. Az kereskedések is megszűnnék, maga ez is az egyik

jele az jó békességnek, és holmi több effélékkel is kölly azt erősíteni. Az Portára való kereskedésben sem lehet akadék ez miatt; mert azelőtt is csak Niszáig járt az magyar apró pénz, s ha akkor akadékot nem szörzött, nem látom, mi akadékok lehetne most.

Az én vele való szembenlételem felől azt mondhatni, hogy kívánnám magam is azt az alkalmatosságot magamnak; de hami más nagyobb oka nincsen, hanem ez az holdoltság dolgának eligazítása, talám megítélhetnének bennünköt, hogy az derék végezéseken együtt nem voltunk, s most ezt magunk akarjuk végezni. Mindazáltal ha mi más nagyobb dolog volna, az kiért az szembenlétet kívántatnék, örömet megcselekedném.

Az több dolgok, úgy tetszik, mind benn vannak az instructiókban, s per omnia ahhoz kölly alkalmaztatnunk magunkot ¹⁾.

A Tasinak adott másik utasítás így szól:

1. Azt mi nem vitatjuk, mint legyen az ő levelekben az végezés. Elég az minekünk, hogy minálunk úgy vagyon megfordítva, és mind az egész békeségtől fogvást így értettük s in usu is így voltunk az békeségekben.

2. Az első zsitvatoroki végezés után egynehány rendbeli végezésink is voltak, és kiváltképen az bécsi, komáromi és szögyényi; de soha is az ő ma-

---

¹⁾ A nádor sajátkezü fogalmazata. Kelti idő, hát- és fölírat nélkül. Kismartoni levéltár. Tract. Turc. Par II. da. Hátul, a számozatlan és kelti idő nélküli levelek közt. Maga ez okmány számozatlan lapjai is hibásan elforgatva.

gyarázatjokat elő így nem hozták. S az bécsi végezésben ezért is az ő praetensiójokért adtuk nekik az hatvan falukot, az mikor ők 158-at kívántak. S benne voltak ezek az ötölök most kívánt faluk is az akorbeli kívánságokban is, kit elhagynak az bécsi végzéskor, és megelégedtek az hatvan faluval, az mint erről az bécsi 3-dik articulus nyilván szól. És noha az mostani szőnyi végezés is confirmálja ugyan az zsitvatoroki 15-dik articulust; de azzal ki nem rekeszti az bécsi végezéseket, — sőt nevezet szerint az 3-dik articulust is confirmálja, az kiben az az hatvan falu is ígértetett, melyet meg is adtanak, és ők is megelégedtek akkor velek és csak egy szóval is többet annál nem kívántak sem Pesthez sem Budához, sem Egerhez.

3. Micsoda gyalázatos dolog is volna az, hogy az mi vitéz eleink által sok vérrel és fegyverrel viszszavett és fölszabadított, s ennyi esztendőől fogvást békével birt falukot, kiket sem végezésekkel, sem tűzzel, fegyverrel be nem hódoltathattanak, most azt mi ultro erővel adnánk be! — Továbbá — istennek neve dicsértessék is! nem vagyunk abban a szűkségben is, hogy ilyen méltatlan dologra menjünk, az ki köröszténységüknek is ellene vagyon.

4. Jól meg kölly gondolnunk azt is, hogy az 15-dik zsitvatoroki articulus után tiz esztendővel volt az bécsi articulus, az kiben az hatvan falukot oda beadták, s ez az bécsi 3-dik articulus magyarázta meg azt az 15-dik zsitvatoroki végzés. S nem-

csak megmagyarázta, de azt végben is vitte az hatvan faluknak megadásakor.

5. Oly messze is vannak azok az faluk, az kiket ők neveznek, hogy azon belől száz avvagy kétszáz faluknál is több vagyon, az kik nem holdolnak. S micsoda illetlen dolog is volna az, hogy azok, a kik oly távol vannak, beholdoljanak, s Budára, Pestre penig! s az többi, az két felől valók ingyen csak kérdésben sem levén.

6. Az mölly falukot kiváltképen Pesthez, Budához birtanak, nem a pesti vagy budai török hódította volt is azokat be, hanem az visszavett végházakban lakó törökök, kiknek változván tiszték vagy helyek, az mint mikor Szécsénben, Gyarmatban vagy Palánkban, vagy más megvett várban, valamelyekben laktanak, úgy Pestre, Budára menvén lakni, oda szolgáltatta jobbágyit, avvagy némölyek pénzen adták el falújokat az pesti és budai töröknek, s úgy birták oda őket. De mikor Nógrádot, Füleket és az többit visszavettük, ottan folszabadoltak ezek is az holdolástól az többivel együtt. Lehetetlen is az, hogy egyébképen az pesti és budai török behódithatta volna azokat. Ezekből nyilván kitetszik, hogy csak ott Nógrád, Vác és Hatvan körül lévő falukról vagyon csak az az zsitvatoroki 15-dik articulus is, ha bár úgy köllylene érteni is, az mint ők értik, avvagy nyilvánban meg nem volt volna magyarázva is az bécsi végezésben ¹⁾.

¹⁾ Ugyanott. Közvetlenül az előbbi után. Szintén kelti idő, sőt hát- és fölírat nélkül. A nádor sajátkezü fogalmazatja. Alkalmasint befejezett

A harmadik utasítás, melyet Tasi a nádortól kapott, itt következik:

„*Instructio particularis pro Caspare Tasi.*“

„1. Az mennyire lehet siessen kegyelmed bemenni Budára, s mivel most befagyott oda is az Duna, talán jobb leszen egyenesen csak Esztergomba menni, s onnét Budára; de semmit utjának okáról nem kölly sem az béknek sem másnak emlékezni.

2. Az vezérrel szemben levén, és köszöntvén nevünkkel, hogy kegyelmedet noha egészsége látni is, de az két hatalmas császár közt való szent békeségnek, holmi jövőendő akadálnak eligazétására is bocsáttam be s az többi között az szegény községnek dolgaira is, — meg kölly mondani. Ki mivel üdőt kíván, kérni kölly, hogy ha más dolgának félretételével kölly meglenni is, kegyelmednek ne állalljon üdőt adni, és mindazokat csendesen meg is hallgatni, s ha mit egy vagy két audientián el nem végezhetne, többször is szemben legyen kegyelmeddel.

3. Mivel úgy vesszük eszünkben, hogy az commissariusok mind az két részről talám azért is nem conveniálhattanak, hogy az interessatus személyek forgatták az dolgot, szükséges, hogy ez kegyelmed által tett mi tractánkba is ne adhibeálja az iszpahijákat; lám jól érti már maga is az dolgot, miben vagy on! hanem küldjön el az kapucsi basáért, s hadd tractáljon azzal kegyelmed, s az min ott meg-

---

okmány; mert a két levélnek három lapját tölti be s a negyedik lap üresen áll.

egyezhetik az kapucsi basával, közölje övele, s azután a min megalkhat is, azt ad ratificationem nostram idehozza. Hol penig mi difficultások emergálnának, kiknek complanatiójáért még vissza kölyene kegyelmednek menni valamint, hogy az mi instructionótkot kész ott is megvárni.

4. Ugyan in prima audientia meg kölly mondani azt is, hogy ebben meg ne botránkozzék, hogy ezt az dolgot mi szinte helyében küldtük tractálni, s ilyen confidenter, mert nagy és titkos okai vannak, kiket kész meg is jelenteni, ha reáfelel, hogy secretomban tartja, kire ha levéllel köti magát, meg kölly mondani neki.

5. Azután exaggerálni kölly, hogy mölly nagy bűn és illetlen dolog volna, ha az község dolga fönnmaradna, holott az két császár is az magok közt való békeségben ezt vetette föl ezélól s magoknak az császároknak nem lenne méltóságokra, s talán isten az békeséget sem áldaná meg érette s minekünk is ketten micsoda böcsületünkre esnék, hogy az végezések is mireánk hagyták az ő dolgoknak eligazétását, s el nem igazétanánk még is. S nem is jövendöljük ugyan; de mint ezideig is, félő, ezek miatt köllyene fölbomlani az békeségnek.

6. Excerptálni kölly az derék instructióból mindazokat az punctomokat, az kik az holdoltság dolgát nézik és rövid articulásokban be kölly írva is adni nekik, megmondván, hogy mi haszna volna, ha számáról megegyeznénk is az faluknak s egyéb inségekről nem végeznénk szegényeknek.

7. Az mi oda alá beholdított jószágink felől ha mi kérdést avvagy panaszt tesznek, az mint már sokszor replicáltunk, ugyanazonokat kölly replicálnunk, — azt nem felejtván, hogy levelében az vezér ezekért kívánta nálunk hagyni azokat az falukot, az kik az békeség alatt beholdoltanak; de ebben is az derék istructióra kölly nézni.

8. Ha mi jó futamotja lehet most az dolognak, és valami conclusiót kívánnának, azt, az mint az conclusiót kívánnák, magyarol kölly magokkal leiratni és sietni kölly kiküldeni, végezvén Koháry urammal is, hogy arra nyugodt katunát tartssanak Ujvárbán; de úgy azért, ha kegyelmed is helyen hagyja azt.

9. Az zsitvatoroki 15-dik articulusról másutt informáltam kegyelmedet; de ha ugyan erősítik az dolgot, meg kölly azt is mondani nekik ad extremum, hogy nem jól adták volt ki ők azt az articlust, s kiváltképen az miatt köllyetett lenni az bécsi tractának. Mi azért egyátaljában, ha úgy volna is az mint ők mondják, ahhoz nem akarjuk tartani magunkot. Kit ha az szőnyi végezéssel erősítenének, hogy lám ott confirmálták, úgy vagyon, de az bécsi correctió és értelem szerént, és az mint ennek ususát is continuálták, ehhez vetvén az másutt megírt inconvenientiákat is, az kik abból az ő prae-tensiójokból következhethetnek.

10. Compendiose penig az alföldi holdultság és hajdu-városok dolgát az secreta instructio szerént kölly mindenképen tractálni, hozzá tevén, hogy

kegyelmednek nincs is arra való autoritása, hogy ahhoz nyulhasson, noha, ha ugyan kívánnák, hogy hozzászóljon, ennélkül nem akarván tractálni az többiről is, azon secreta instructiónak tenora szerént, vegyenek olyan levelet onnét, az mineműt mí kívánunk s interim végezzük az többit, s mi hozzányúlunk azután ahhoz is.

11. Az Ujvár és Fülel közt való holdoltság dolgában penig mindenestől az secreta instructióhoz tartsa kegyelmed magát, s fölötte idegennek mutatván magát csak emlékezetitől is annak, hogy az mit bekészítettenek (bekénszerítettenek) az békesség alatt, azt ők birják. Megtartván mindazáltal protesztációval, és hogy az *ad ratificationem irva* legyen, az garádicsokat.

12. Az Dunán innét való holdoltságról nyilván meg kölly mondani, hogy sok falukat holdoltattanak be az Bethlen fejedelem háborujában, az ki azelőtt nem holdolt soha is. Mivel azért azt minden jó rend ellen cselekedték és ingyen csak bizonyos praetextus sem volt reá, föl szabadolni kívánjuk egyáltaljában. Ha kik penig azelőtt is holdoltak volna és Kanizsa megvételestől fogvást s azután meg elhagyták volna s úgy készerítették volna most ujabban be őket, disputatio és villogás után be kölly engedni őket, de az adajok dolgában azon módot kölly megtartani, mint az több holdoltság dolgában.

13. Az tótországi palánkok és várak fölépítése felől, möllyet mind az két részről tettenek, másutt vagyon tanósága kegyelmednek felőle; de arra

kölly is minden úton vinni az dolgot, hogy marad-
jon mind az két felől fönn, jelentvén titkos okát an-
nak is, ha egyéb motiváknak helyet nem adnának.

14. Az faluknak neveket, kiknek kölly osztán
beholdolni, mivel ott el nem igazodhatik és számban
kegyelmedtől nem vétethetik, egy ilyen végezést
kölly felőle tenni, hogy connumerálják azt minden-
felől az viceispányok és szolgabírák külön az ép fa-
lukat s külön az pusztákat, kit hiszen ők is tudni
fognak. Mölly lagistromot azután pecsételjünk
mind az két részről meg, s legyenek az tárházban,
hogy kiki azután olyan falut kívánna beholdoltatni,
az ki abban az generale lagistromban nem volna,
büntetnék meg mindjárt érette. Ezt penig most
mindjárt kölly rendben venni, mihelyen megalku-
szunk egymás közt. S más részről vegyék lagistrom-
ban bár ők is, az kik sine controversia eddig nekik
beholdoltanak s comportáljuk az lagistromokat, s
igazétsuk úgy el azután.

15. Ha penig casu quo nem végeznének sem-
mit is, és re imperfecta köllyene megtérni kegyel-
mednek, tegyen protestatiót előttök, hogy noha az
békeségben, mölyet utolszor Szőnynél végeztek, az
vagyon, hogy ha az holdoltság dolgát el nem igazét-
hatni is, az békeség ugyan megmaradjon, de ahhoz
való biztokban az kérdésben levő falukat meg ne
háborétsák, mert fölbontják az békeséget vele, s
meg is hagyjuk azoknak az szegény embereknek,
hogy az mit az békeség alatt beholdoltattanak közö-
lők, czután be ne menjenek, s be készeréтик őket tűz-

zel vagy fegyverrel, érteniek kölly, hogy az békeség ellen cselekesznek.

16. Ezek közt úgy vagyon, mascule kölly embernek magát viselni; az vezért mindazáltal minél tisztességkivánó böcsöllettel kölly illetni, semmi változást vagy félelmet nem kölly mutatni s az mi kegyelmes urunknak diadalmát meg kölly mondani ¹⁾).

---

¹⁾ A nádor saját kezű írása, a kismartoni levéltárban, Tractat. Turc. II. k. 126. sz. Kivül: Instructio Particularis pro Gen. Caspare Tassi. A titkos utasítást, melyre a fentebbiekben többször tesz czélzást a nádor, nem találtam.

XXXVI.

Mig a nádor új követségének felszerelésével foglalkozott, a végvárakból nyugtalanító hírek érkeztek a törökök harcziás mozgalmairól.

Gyarmatból januar 16-ról az ottani kapitány azt írja, hogy Budán nagyon gyülekeznek a törökök. Oda ment a fehérvári bég is, hatvan vezetéket lovat vivén magával; az egri pasa a múlt éjjel Jász-Berényben szállt meg, — az is Budára megy. Hihető ezekből, hogy valamely kirontást terveznek.

Zádori András, Damaszk várnagya a törökök közt mindenfelé szárnyaló hírként jelenti jan. 17-én, mely szerint Bethlen és a tatárok készen állanak egy hadjáratra. Hallotta továbbá, hogy a törökök meg akarják ölni a budai vezért, ha ez a holdolt faluk dolgában a függőben levő szerződésbe egyezik.

Egy másik magyar kapitány azt jelenté ugyanazon hóban, hogy hallomása szerint a vezér szaporítja az Ó-Esztergambeli helyőrséget; négy bég van Esztergamban: a palánki Dervis bég, ki két évvel azelőtt Szőgyént ostromolta; a vácsi Deli-Bali-Bég; a tatai Ibraim bég. Ezek állítólag néhány nap

mulva hallatlan dolgokat akarnak mivelni; — a negyedik Ozmán bég. Maga a vezér is rendkívül nagy tevékenységben van, mintha valami különösre készülne.

Ily fenyegető hírek alapján a király megrendelé a komáromi, győri és ujbári kapitányoknak, hogy jól fölkészülve álljanak, s egymást kölcsönösen segítsék. Azonban ovakodjanak bárminő kihívó tettel a törököket ingerelni. A király intette a Bécsben volt török főkövetet is, igyekezzék a végekben a békét fönttartatni s írjon ezen tárgyban a budai pasának is, — nehogy valami olyan történjék, ami az alkudozásokat megzavarná. A király ezeket a nádor értésére adván, inti, *siessen* az alkudozások megújításával, mert így a netaláni alkalmatlanságoknak elejét vehetni ¹⁾.

Ezen sürgetések befolyhattak arra, hogy a nádor még februar első napjaiban elindítá Tasit Budára.

Tasi Budára érkezvén, következőkép kezdi meg jelentései sorát.

Megindulván, (a mint megírtam vala akkor nagyságodnak,) Ujbárból, isten segítségéből 8-va februarii délre Esztergamba jutottam. Elég nehezen vihetének által a Dunán, mivel mindkét széli jeges s a közepin nagy zaj ment, — sajka mellett hozták által a kompot is. Ott ugyanazon napon szemben voltam a várba a békkel is, s noha sokat beszélletünk, de formaliter utamnak okát nem kérlette,

¹⁾ Lit. Ferd. „1629–30.“ 16. 18. 19. 20.

hanem a minemű falukat ők kívánnak Esztergámhoz beholdulni, azoknak signaturáját tolmácsátul azután szállásomra küldötte. Minthogy pedig Bosnyák u. őnagyasága emlékezett vala róla, hogy a vezérnél el ne felejténém előlhozni, mivel a törökök, ha szintén úti levelek vagyon is, de be nem mennek végházakba megmutatni, s a miatt néha történik holmi rajtok; Somogyi uram is Szőgyenben létemben hasonlóképpen panaszkodék minap, hogy azont cselekedték az törökök ott is, megjelentetem e panaszkodót a Béknek. Azt felelé nagy emberül, hogy szégyen annyiszor arról őtet megtalálni Somogyi uramnak, holott ő megírta egynehányszor, hogy afféléket mindjárt megfogjanak, sőt előhozatván a minemű czímert szokott ő afféléknek adni úti levelekre, megmutatá, s azt mondá, hogy annak se hiygenek a kapitányok, ha a pecsétém melléje nem lészen nyomva, — mert, ugymond, a falusi papokkal szintén azt iratják alája, a mit akarnak s úgy járnak. Én azért javallom vala a Béknek, hogy ugyan a neveket is alája irassa maga, és a helyt is, a hová mennek, mert a pecsét miatt ugyan fraus eshetik. De bezzeg a vezér, noha még felőle nem beszéltem magával, hanem a tolmácsa jött vala hozzám, más különben érti talán a dolgot; mert ő egynehány veszprémi és talám pápaiakot is, a kiknek, úgy értem, levelek is volt, megfogatott, hogy be nem vitték mutatni a leveleket, és mivel nagyságod levelét allegálja, hogy affélék megbüntettessenek, azt ő úgy érti, hogy szabad legyen megöl-

niek is érette. Megizentem neki, hogy ne, hanem visszaadja őket, s a magyar kapitányok büntessék meg, — úgy kell azt érteni, mert egyébként a törökkel is úgy bánnak. Irt ugyan egynehányszor a győri királyképe felölök, de még semmit nem efficiált. Ha ember előbb tudta volna, jó volt volna ezt az ajándék törököt is Ujvárbán hagynunk addig. De még — nagyságos uram — erről szemben nem költünk, azon leszek, hogy megszabadítsam őket, megértvén állapotjokat. Interim az esztergami bék resolúciójához jó magokat a végbeli kapitánoknak tartani és tudni is azt.

Onnan másnap Budára jüvén, nem úgy mutatta magát a vezér hozzám, mint azelőtt. Nem tudom, azért-e, hogy ne tessék, mivel ő kap a békeségen, avvagy azért, hogy nem gondolja végben mehetését, avagy hogy valakit vár. Mindazáltal másodnapra igen solemnus audientiát adott. Úgy rendelte pedig a bemenetelemet, hogy a mely jancsár-aga most a Portáról érkezett jancsárokkal, és minden jó módjával vitetett eleiben, én is szintén akkor érkezzem oda és láttam minden jancsárit. Úgy is lett. Lovon ott állottam addig, és a jancsárok közt bemenvén utána, mikorra én beléptem, akkor immár kaftányosan bocsátta ki a vezér őket, mind az régit, a ki bemegyén, s mind az újat, a ki most jött. Másfél ezernek hirdetik a jancsárt, a ki velejött, de bizonyos, hogy harminczhatnál vagy negyvennél nem több, hanem mind az ittvalók mentek eleiben. De ő nálók a hazugság nem szégyen. Higye nagyságod,

álmélködésre való dolog, mely kevés török Budában vagy, — úgy kiholt. Az első audientiát én illendőképen peragáltam. Ma, vasárnap még be nem hivatott, hanem izent a tolmácsától, hogy holnap bevitet. Azért már attól várok, és azután generalis uram őnagysága egy fő szolgáját, ki itt velem vagy, kibocsátom, s irok a derék dolognak succesusáról nagyságodnak.

Hanem, nagyságos uram, én most leginkább nagyságodat ez levelemmel amaz lator István papról találom meg. Régen itt lakik, itt is predikált már; de mióta én itt vagyok, nem jár ki, — mintha itt sem volna, úgy tetteti. Nekem titkon mondták, — sőt az ittvaló predikátor tudakoztatta bizonyos meghitt emberétől, ha én nem értekezem-e itt felőle. Itt is egy asszonyval vagy szállása, s már is csendült nősző szándékáról hír . . . . Debreczenben igyekszik, — csak várja mindennap a könyveit, oly hírt költött itt. Egyik szolgáját mondja, hogy érte küldte, — ítéllem ama drabant az. Nagyságod találjon valami derekas módot benne, ne in dedecus ecclesiae maneat propter tam enormia scaelera impunitus. Itt is Sámuelnek hivatja ismét magát. Igen meghagytam az én confidens emberemnek, hogy egy szóval ne tettesse, hogy én tudom itt létét. Ő felségével sem ártana talán a dolgot közleni, és ugyan valóságosan a . . . . hoz nyúlni.

A mely faluk signaturájáról Ujvárból irtam nagyságodnak, küldje el nagyságod Ujvárba, jusszon hamarébb kezemhez, — hasznát vehetném annak

sat. Budac, 11. febr. 1629. Nagyságodnak alázatos szolgálja *Tasi Gáspár* ¹⁾).

Két nap mulva ismét a nádor követe ily jelentést tesz:

Tegnap délután másodszor lék szemben a vezérrel. Azért úgy vettem eszemben, hogy a kapucispasától nem vár. Egy vagy másfél óráig való pán-tolódásnak azért csak ez a sommája: Hogy nagyságoddal nem egyébért, hanem a sok csavargók megzabolázásáért akart szemben lenni, és abban módot keresni, hogy mind urak mind kapitányok fenyítékben tartatnának; mert a kapitányok magok értenek egyet effélékkel; másodszor a szegénység dolga eligazításáért és épületéért, és holmi egyéb szükséges igazításokért. Hanem mivel immár nagyságod engemet küldött elegendő instructióval, ő is az ittvaló olaj-béget és a szolnoki Muharaim béget s az ittvaló tolmácsot rendelte, hogy végezzünk mindenekről.

Én arra megmondottam, hogy én instructióm szerént senkivel egyébbel nem végezek, hanem magával, mivel a szőnyi végezés szerint is nem másokat, hanem leginkább ketten nagyságtokat illeti e dolog, és efféle interessatusokkal hihető nehezebb a végezés.

Azt felelé, hogy azzal is contentus; de ő sokat nem disputálhat, hanem a mi a császár könyvében vagyon írva és a mit a császár kenyérül adott a vitézeknek azt engedjük meg, s a mit a 15-ik zsitvatoroki articulus is tart. Sok szók után én oztán, — és mivel mind magát, mind tolmácsát és mind a dolgot confundálta,

¹⁾ Tract. Turc. P. I. 116. sz. Eredetiből.

háromszor-négyszer is interrumpálván a tolmácsolást, — megmondám neki, hogy efféle rendetlen beszédekkel és a faluk felől csak ilyen confuse szólásával lehetetlen, hogy soha semmit végezhesen, ha szintén tizszer nagyságoddal magával volna is szemben. Hanem én rendet mutattam a dologban, a melyet kövessünk, és egyiket elvégezvén, a többiről renddel szóljunk. Azt felelé — eszében vevén maga is magát, — hogy őneki a tengertől fogvást eddig levén gondja és dolga óránként, nem lehet az magától; hanem ha többet nem akarok, egyedül rendeli magát ő is a szolnoki Moharim béget, a kit ide vár is minden órában, s valamit végeztünk, s valamin megegyeztünk, azt őneki referálja és én nagyságodnak. Én erre, minthogy instructióm ellen vagyon, nem mehetek, megmondottam neki. Hanem ím megírom nagyságodnak, s ha úgy tetszik nagyságodnak, megcselekedhessem. S úgy váltunk el egymástól, — ez a sommája.

(A Bethen alatt való faluk csak azonban fognak maradni — ítéllem; mert azt mondá, hogy a szolnoki bék nem is interessatus e falukban, s ezért rendeli ő is. Ezelőtt is ha nagyságod interessatusokat nem rendelt volna, ő sem küldötte volna oda a lippai béget és egyebeket; de ő azt tudta, hogy német commissariusok fogják tractálni. Örömet tractálnának némettel, úgy veszem eszembe) ¹⁾.

Én, nagyságos uram, méltónak ítéltem az ő

¹⁾ A zárjel alatti, s a kapcsolatot megzavaró kikezdést Tasi utólagosan szúrta be lapszélen.

kivánságát, noha Budán bizony neheztellem a mulatást. Más az, hogy ez oly praeceps és minden beszédekét által-által ötő ember, hogy soha ezzel nem végezhetne ember. Sem azt meg nem várja, a mit maga tolmácsoltat, hogy elvégezzék, sem a mit más tolmácsoltat, hanem a mint eszében jű holmi, mindjárt belé szoll, — s nehéz igen a tolmácsának is. Én tisztességesen ugyan meg is szöllítottam róla, s kértem, hogy patienter végig meghallgassa a dolgot. Arra ő azt felelte, hogy a nagy búsulás cselekedteti véle. Annyira elbusult a sok csavargók miatt, hogy az élet is keserű sokszor neki. Veheti azért nagyságod eszében, micsoda ember ez, és ha magával tractálhatna-e nagyságod is. A szolnoki bék jó magyar, azt mondja, mint szintén én s tolmács nélkül is tractálhatunk egymással.

Azért nagyságodat kérem, adjon választ nekem erre, és ha tractálni kell, a minapi irásom szerint az 158 faluk felől a signaturát is küldje el nagyságod, ki ha még nagyságodnál nem volna, nagyságodat kérem, a válaszzsal arra ne várakozzék, mivel az udvar dolga véghetetlen, én pedig elúnom itt a heverést. Nagyságod azután is elküldheti. Másodikra ngod erre adjon categorice választ, ha azokat a falukat, a kiket ők praetendálnak, mivel a szultán Szulimán könyvében be vagyon írva, ha annak renunciálni absolute nem merne a vezér, in suspenso hagyjuk-e, ha lehetséges, azaz azokat a falukat ám, a kik harminczöt esztendőből fogva nem holdolnak? Erre választ várok ngodtól, noha azon kell lenni,

hogy úgy ne hagyjuk. — De ezt az idő megmutatja.

A pénz felől is sokat beszéllettem vele. Úgy ítéllem, eligazíthatjuk. Két dolgot kíván abban. Elsőt, hogy az esztendő számot ne üssék oda, a hol most vagyon, a czimer fölében¹⁾, mert ha az nem volna, meg sem fordítanák egész Bosznában is, most is mind elvennék, hanem a mint a Mathias császár pénzébe, legyen környülötte. Másodikat azt kívánja, mivel szavára emlékeztettem, hogy elvéteti, ha anynyi ezüst leszen 15 pénzbe, mint 10 oszporába; hogy küldjön nagyságod egy embert ide a bányáról, a ki itt előtte s én előttem próbálja meg, ha úgy vagyon-e; mert ő is próbáltatta, de nem találta úgy. Nem tudja, ha a kik próbálják, magok hasznáért cselekesznek-e. Ilyen nagy nehéz dolgában a szegénységnek, nsgos ur, úgy tetszik nekem, nem nagy dolog volna erre is reá mennünk. De nsgd kérem, erről való resolútiót udvartól ne várjon, mert ezt a faluk után kell tractálni s addig elérkezhetik. Ez most a dolog röviden. Ngdat hogy igen szeretettel köszöntsem a vezértől, hagyá azt is a vezér. Éltesse Isten ngdat. Budae, 13. Febr. 1629. Ngdnak alázatos szolgája *Tasi Gáspár* ¹⁾).

---

¹⁾ U. O.

XXXVII.

A nádor későn, csak egy hét múlva vette budai küldöttének tudósításait. Válasza ez:

Tasi Gáspárnak Budán.

Az kegyelmed 11. és 13. hujus irt leveleit nekem itt Lakompakra 20. hujus, ugymint tegnap adták meg. Bánom, hogy ennyire megkéstenek vélek. Az kit ir penig, hogy Ujvárból küldött, én azt nem láttam. Bánom azt is, hogy az uraim ott Ujvárbán ilyen dologban ily negligenter procedálnak. Azt mindazáltal örömet értem, hogy békével bemehetett kgd; de ha ezután ir kgyd, jól bepecsételje az leveleket, s nem is akarom, hogy Ujvárbán azt elébb lássák, mint én, az mint most cselekedtenek az kgd levelével, kiből amaz characterekkel irt czédulát is megfordítván szóról szóra, imide-amoda küldözik, kiből galibás dolog következhetik, s egyébaránt is az jó rend ellen lenne, ha ők tudnának akármit is elébb, mint én.

Az két kiváltképpen való punctumot az mi illeti, annyiban levén már az dolog, tractálhat kgd az szolnoki békkel, de cum praemissa cautela, hogy mivel az kapucsi pasa bocsáttatott arra az Portárol, talám nem fog a nélkül conclusióra menni az dolog,

és így ők csak expiscálván, mi vagyon az mi intencionkban, félbenhagyhatnák az dolgot, ki nekünk *despectuosum* volna. Meg kell azért ezaránt kérdeni az vezért és *assecuratiót* kell venni tőle, hogyha az kapucsi-pasa nélkül is *concludál-e*, ha megegyezhet kegyelmetek? Mely *assecuratiót* ha ma adná, jobb volna; de ha nem is: *procedálhatni*, csak szintén utolra tartván az derék *resolutiókat*, kit csak úgy is kell kimondani, ha látná *kgd*, hogy *concludálni* akarnak, az az *concessiójok* lévén.

Az másik *difficultást* a mi illeti, hogy az ötölök *praetendált* falukban ha fenn kívánják hadni *praetensiójokat*, olyan formán, mint Vácz fenmaradhadt, hogy azokat ne bántsák az békeség alatt, s interim kérhetik az mi pártunkon; de csak úgy kell erre *condescendálni*, ha ugyan semmiképpen egyéb nem lehetne benne; holott nem is helyes az az ő *ratiojok*. Hogy az szultán Szulimán *laistromában* benn vadnak azok az faluk, — úgy vagyon benn lehettek; de ezeknél az kit most *praetendálnak*, többek is vadnak ott benne; mindazáltal ki hagyta abból az *laistromból*. Fileknek, Nógrádnak és az ottvaló több *végházaknak* megvétele, s az szerént a bécsi végezés is *kimagyarázója* volt az *zsitvatoroki 15-dik articulushoz*. Igen keményen tartsa azért *kgyd* ezaránt magát, és megmondja, hogy ki egyáltalában valami harmincz vagy több *esztendőktől* fogvást nem holdolt, abban én csak egy embert sem adok be, nemhogy falukat, s heában fárasztják is magokat s minket is azzal; mert noha nem örö-

mest hoznék fegyvert be az országba; de később vagyok ahhoz nyulnom, hogysem az kit ennyi esztendőől fogvást sem fegyverekkel, sem rebelliókkal sem végezésekkel övékké nem tehettenek, azt én, holtig való becstelenségemmel és bűnnel beadjam nekik, s ezeket az szókot in confidentia ha ugyan megolvassa is kd. az tolmácsnak, nem leszen gonosz, úgy hogy közölje az vezérrel.

Az pénz dolgában nem egy nyomban járnak; mert nálam az vezér levele, az kiben azt írja, hogy megpróbáltatta az magyar pénzt az oszporához, és úgy találták ott is, az mint én megírtam volt, s erre nézván egynehány forintot is kívánt vala hogy beküldjek neki, — kit meg is cselekedtem; de ím mindeddig is ugyan semmi nem kele benne! Csak fogás azért az is mind az két dolog, az kit most ujjobban kívánnak, úgymint, hogy másuvé üssék az esztendőszámot, és hogy az próba is maga előtt legyen; mert micsoda ostobaság az esztendő számának imide vagy amoda ütéséről az pénznek valorát itílni! S haszontalan az is, ha maga előtt leszen az próba is; mert sem ő sem én ahhoz nem tudunk, s ha azok az roszak, az kikkel ő próbáltatja, akarják, különbet mondnak, ugyancsak ezenben marad. Más az: én egykét embernek próbájának nem is hinnék, hanem az kik arra kemény hittel kötelesek, egyenlő értelemmel való decisiójoknak, az kit hit alatt és pecsét alatt küldtenek meg énnekem. Nem látom azért én gyümölcsét annak, ha szintén kívánságok szerént cselekeszünk is ezeránt. Mindazáltal ha csak-

ugyan ez teszi az akadékok és fejekben egyébaránt nem verhetné az dolgot, effectuálhatjuk, ugy tetszik, mind az kettőt, noha praescribálnunk tőlök magunknak ebben nem szintén consultum.

Úgy értem, ezen pénz dolgában s netálan az hódoltság állapotjára nézve is az fejedelem is küldi emberét be Budára, kik ha ott nincsenek is, de nem késnek. Kegyelmed azért igen szorgalmasan vigyázzon reájok, mivel mennek, s mit kívánnak és mit is tractálnak. Most kell megingatni amaz embert is, az ki által ezeket érthetni, s ha mi contrariumot értene kd., éjjel-nappal tudósítson felőle, — s ha nem is, irjon ugyis mindgyárást, és nevezze meg is őket. Kikkel, ha alkalmatosnak itéli, — végére menvén először, mi járatban legyenek, — szembe is lehet; de ha parce metemus is ezaránt, parce seminemus. Ugy tetszik, alkalmatlan időben is mennek most oda; mert félő, hogy ő reájok nézvén, belé ne vágtassanak az hét vármegyében levő holdoltság dolgában is. Minden úton azért és módon siettesse kd. ott való dolgait, hogy ott ne érjék kegyelmedet; holott ha mi mi jót végezhetnénk is az előttünk álló dolgokban, mind magoknak fogják tulajdonítani s csak despectust csinál minékünk. Igen cautus legyen azért ezekben kd., kérem, és ha ott érnék is kdet, azon legyen, hogy elébb expediáltassa magát.

Az 158 faluk száma, az kit az bécsi végezés előtt kívántanak, nincsen nálam; de vélem, nem egyebek voltanak, hanem az kit most kívánnak. Hanem az 60 faluknak számokat megküldtem aze-

lőtt, — az hol nyilván végezték, hogy ezután semminemű falukhoz semmi közöket ne ártsák, mely szók igen generaliter vadnak és ez mellől el sem mehetnek. Az csavargók állapotjáról sokszor irtam már az vezérnek: azokat mind én s mind ő büntessük, az minthogy mi példákat is statuálunk. Az végek megé pedig az kik járnak, ha levelek nincsen, megfogják s tegyenek hírt felőle, s ha nem valami gonosz ember leszen, s tudatlanságból cselekedte, közölje az kapitányokkal az dolgot s el kell az olyant bocsátani; — ha pedig valami csavargó, haljon meg. Az kiknek pedig levelek vagyon, és hirt az közeljebb való végházban nem tesznek, egy- vagy másfelé járván, fogassék meg az is, — és ha az magyar kapitány ir az béknek avvagy az bék az kapitánnak, magát bocsássák el, lovát marháját mindazáltal vegyék el, hogy másszor levele levén is, hirrel járjon. Az kiknek pedig leveleket adnak, szükséges, hogy mind az két részről megpecsételjék, hogy ne csinálhasson akárki útilevet magának, s ha meg mutatják is az kapitányok avvagy bék levelét, de az kapitány levele mellé az bék is levelét adjon, a kinek az útilevet praesentálják, — s az szerént cselekedjék az magyar kapitány is. Ha kik azután afféléket megháborgatnának akármely felől is, kemény büntetése legyen s tartozzék későroket is mind az két fél affélének adni.

Az holdoltatástól még sem szűnnek ezek is az kanizsaiak meg. Im, in specie küldöttem az kanizsai olajbéknek oda levelét. Soha ezek az faluk holdolt-

tak az előtt sem voltanak; hanem hogy Kőszeget vitézték az háboruban, akkor vontak volt valamit rajtok, de azután esmét semmit nem adtak. Kérje kd. az vezért, tegyen exemplumot az ilyeneken. Hiszem, bár valami igazsága volna is, nem ez annak a módja, — és valamig példát itt is nem teszen, ez mindenkor veszekedésben leszen.

Az az istenét-felejtette rosz István pap, tudtam, hogy Budára ment, de késedelmét nem véltem. Kegyelmed azért mihelyen veszi ez levemet, ha ott éri levelem, mindjárást kérjen audientiát az vezértől s mondja meg neki, hogy az egy seditiosus, búdosó áruló s őáltala incitálták sok helyen az háboruban is az községet, — s most utolszor is hogy ki jött, abban küldetett volt, hogy eszét veszesse az két császár közt való békességnek, s mind itt járt széllle az országban, nagy sok gonoszságokban foglalván magát, s hol pap, hol barát s calvinista praedicatorrá tőtte magát, kinek latorsága mikor kinyilatkozott volna, mí megfogattuk s sokáig fogságban tartottuk, 's azután megesküdvén nekünk, hogy jámbor leszen és minden békeség ellen való latorságit is megjelentvén, mi papunk is lett. És elbocsátván az fogságból, mindenestől megruháztuk és kétszáz forintot is adtunk neki. De az eb az okádásra visszatérvén, sem hitit meg nem gondolta, sem az én vele való jótétemet, hanem szolgám levén rabomból, így gyalázott meg, és elhagyott. Minthogy azért ő seditiosus volt, és nekem köteles szolgám is, s nem is azért ment be, hogy törökké legyen, kérje igen az vezért, hogy ha

valaha mi barátságot akart mivelünk cselekedni, cselekedjék ebben, az kire az békeségre nézván is köteles; mert ez szökött szolga, és latorság az is, hogy ő az fejedelemhez is akar menni, minden dolga csalárdság levén neki. Fussa az körülötte való emberek is kd., s igrjen száz-kétszáz tallérig az tihajának és tolmácsnak is, hadd adják kézben. Ugyan cum indignatione is szóljon felőle kd., hogy ha ki nem adják, az békeség ellen cselekesznek vele, s én is nágy gyalázatnak tartom. Azonban legyen azon kd., hogy legyen szembe véle, de először arestáltassa s adjon jó szót neki, intvén, hogy ne veszesse lelkét, és hogy mivel törökké nem lett, ne is féljen, — kegyelmes emberekkel vagyon dolga, s holmi effélével leniálja cselekedetét magán. De mások előtt exaggerálni kell dolgait; de főképpen hogy fizetést vött fel és szolga volt, s rabból szabad emberré töttük, — azt kell exaggerálni és állatni, megmondván, hogy ha ki öközzülök úgy kijőne miközinkben is, hogy kereszténynyé nem akarna lenni, mi kiadnánk őket s tartoznánk is véle. In summa: valamit feltalálhat kd. kézben való vételére, mindent megcselekedjék, kit ha valamint kézben adnának, hatalmas vigyázással kellene reá lenni; mert az minemű rút, posványos és ugyan megbüzhödt lelkiismereti neki vagyon az rosznak, mindent cselekeszik, az mit cselekedhetik. In Lakompak 21-a. februarii 1629. ¹⁾.

¹⁾ A nádor titkára egyidejű fogalmazata a kismartoni levéltárban. Tract. Turc. P. I. 116. sz. N. betű alatt.

XXXVIII.

Midőn a nádor a fentebbi levelet írta, már utban lehetett Tasinak 20-dikáról kelt újabb jelentése, melynek elején két embernek, kik nevök helyett H. betűvel jeleztetnek, keresztyén területre való kiszabadításáról van szó. Aztán a jelentés így folytatja:

Az István pap dolgát nem titkolhatám tovább, mivel látták szolgálaimban és magam is a hitetlent. Félttem, hogy illára veszi a dolgot. Az okáért ma negyed napja megtaláltattam a vezért felőle, hogy ha valaha valamit ngod kedve szerént igyekezett cselekedni, tartóztassa meg addig, míg ngod ir felőle. De fontosabb lén a Betlen barátsága: — eliktatá, maga csauzt rendelvén melléjek sáfárinasul, és engem sok helyetlen mentségekkel szépegetett. Szakmári predikátorságra megyen a lator. Valaha hogy ott is megérezze a fejedelmek kezét, méltó.

A szolnoki bék elérkezett ide, kit meg is visitáltam. Törökben jó vén embernek tetszik, s igen jó magyar, érti a dolgot is. Úgy látom, nem fenyegetőznek, hanem a békességen kapnának. Várok a ngod válaszától. Kohári uram őnga honnan vette, hogy

Betlen fejedelem ideküldi a vármegyei követit, nem tudom. Itt semmi híre nincs, hanem ha titkon tartanák még, — s nem is vettem eszemben, hogy engem arra várakoztatnának, hanem csak szintén a ngod válaszára. Ki ha úgy lenne, hogy eljünének, tovább kellene itt lennem kedvem ellen, s az dolog felől való secreta instructio is változnék in prioribus punctis. Hiszen azért ha tractálni küldi őket, meg is jelenti akarátját általok a holdultság végett, melyet én s mind egyebet is el nem mulatok megírnom ngodnak.

Én csak alig várnám, hogy vagy hozzákezdhetnék, vagy innen kimehetnék, — oly nehezem a helyelés. Mulatságom nem sok vagyon, — fürdőbe hogy megyek.

Tegnap a vezér csidázni menvén, hivatott, hogy kimenjek vele. Oda sem mehették, mert orvosságot vettem vala. — Minap a vezér vadászni vala. Egy igen nagy erdeit ¹⁾ vert, jobb részint mind maga, — a lovát is megsértette alatta. Mindjárt nekem küldé. Igen nagy marha vala. Akkor bejövet a szálásom elől mustrála el is, mivel szép szerrel is vala. Két lovon egyféle szerszámban s öltözetben volt. Nekem, ngos uram, fejedelem embernek illendő csapragoknak tetszének azok. Azért ha ngod kívánná, tudom megengedné, hogy az alját bagariából kiszabtatnánk formául, — az ezüstének pedig netalán az ötvösök is itt formáját lerajzolhatnák. Szép marha igen, — sotukon jár s elszedhetni a csapragjától.

---

¹⁾ Erdei annyi mint vaddisznó.

Nem itéllem, urnak Magyarországbán hogy olyan legyen. Én, nem jut eszemben, hogy láttam volna. Mondják azért, hogy most őfelségének is olyant küldött volna török császár a török követtől.

Kohári uram netalán német commissarius felől emlékezett ngodnak is levelében. Occasiót arra az én minapi írásomból vett; de nem értette jól őnga; mert én nem irtam, hogy most kívánnak, hanem hogy őnga és Liptai Imre uram helyett Szécsénben német commissariust reméllett a vezér; azt modotta mivel mindketten interessatusok a dologban és hogy ő is, a vezér, azért rendelt osztán interessatus törökököt a kapucsi pasa mellé. Egyéb most mit irjak ngodnak, nincsen. Hanem ezek után ajánlom isten áldásában ngodat. Budae 20. febr. 1629,

P. S. Olyan szőnyegetek egész Budán nem talállok, hanem csak vörös oszloposokat; — kéket és narancs színűt egyet sem. Alkalmas szép szőnyegek azért; de nem szintén amaz finom skarlát szőnyegek. Még is 15 ezüst tallérnak alatta meg nem vehetni. A mineműt talállok, olyakat veszek. Tegnap hertelenkedének generalis uram emberei is. Nem várak, hogy én csináljak árút s ahhoz képest mint az, nem akarják alább adni.

Ngodnak alázatos szolgája *Tasi* Gáspár.

Pár nap mulva Tasi kapván a nádor 20-diki levelét, 25-dikén írja, hogy a nádor 14-diki levelét csak 24-dikén kapta, az esztergomi hatvan falu jegyzékével együtt, melyeket eredetiben ohajtott

volna kapni s nem másolatban. Azonban legkevesebb nehézség forog fenn ezen faluk dolgában. Maga a vezér sem állítja, hogy azok hódolása a végzéssel egyeznék. A baj a vezér azon kijelentésében van, hogy ő sem fogja engedni, hogy a Bácsmegye felé fekvő faluk magyar részre hódoljanak, ha a magyarok nem engedik Esztergomhoz hódolni az általa követelt 30 vagy 40 falut. Tasi ezen alkuba nem mer bocsátkozni a nádor újabb utasítása nélkül. Nem tudja, cserében engedtesse-e ama faluk Esztergomhoz, vagy pedig, a mi nézete szerint jobb lenne a „cserébe szabásu“ birtoknál, a bácsmegyei falukat magyar részre jogszerint hódoltaknak vitassa.

Ha utóbbira nem lehetne rábírni a vezért, azon esetre írja meg a nádor categorice, mi tevő legyen. A „halomban“ Esztergomhoz hódolt falukat ha átengedni kénytelenek, melyik jobb, ama csere fejében engedni át, vagy pedig egyszerűen a béke megszegése elkerülésének czime alatt? — ezt is írja meg a nádor minél előbb.

A Budához követelt faluk állapotját Tasi véleménye szerint függőben kellene tartani, ha egyetértés nem lenne eszközölhető. Az egyezkedésben legnagyobb baj a tolmács miatt lesz; mert ámbár a vezér mást bizott meg az alkudozással; de előre látható, hogy az ottan-ottan jelentést fog tenni a vezérnek. Ő is, Tasi, szeretné tudni, mi foly közöttök. A mostani tolmácsban bizni nem lehet, — tapasztalta, hogy szavait nem tolmácsolja hiven, különben a vezér minduntalan közbeszól a tolmács jelentésébe, —

ki nem is elég eszes ember. Ha pedig írásban fognak jelentéseket tenni a vezérnek, az ő, Tasi, előterjesztéseit tetszés szerint fordíthatják, Azért kéri a nádort, írjon a generalis uramnak, hogy ez küldje tolmácsul Budai Pált hozzá. Ez jól beszél törökül, — s nem árt, ha a török írást olvasni nem tudja is. Tolmács nélkül igen hiányos lenne az alkudozás.

Kéri továbbá a nádort, küldje meg az Esztergomhoz régen követelt 158 falu jegyzékét. Ezen jegyzékkel meg lehetne győzni a törököket a felől, hogy azokért adták volt át Esztergomhoz a 60 falut. Aztán így folytatja Tasi:

„Hogy Erdélyből valaki tractára jüne, nem érttem, hanem jű azért embere a fejedelemnek valaki, azt mondá tegnap a tolmács; de nem mondá, hogy e dologért, hanem hogy régen vannak ott benn emberei a vezérnek is, de a vizek miatt nem jühettek ki még eddig. Azokkal jű valaki a fejedelemtől is. A mely csauz innen az oratorral be ment volt, kijött. Én velem nem beszélt; de hallom, hogy igen várja az orator azt a curirt, a kit levelekkel őfelségéhez küldött. Hadta volt is ennek, hogy ha az útban találja, siettesse. Toldalagi és megindult haza a Portárol¹⁾. Adja isten, úgy ne legyen, de ha *amaz ember*²⁾ ki jű vele, meghallja nagyságod, hogy nem jót talál magának az szegény. Mind reménlettem, hogy a ngod levele és intési ottbenn éri, de ha Tol-

¹⁾ Már januárban Erdélybe visszaérkezett volt.

²⁾ Híhető: Szombathelyire czélez.

dalagival kijű, haszontalan! Ngodat kérem azon is, értessen valami bizonyos jó hírekkel a felső állapot felől, — hadd mondhassam meg a vezérnek is.

„Szingtén elvégeztem vala irásomat, hogy érkezék a ngod maga kezével irt levele 21-a februarii. Most mindazáltal ezt ugyan praemittálni akarám a tegnapi emberektől, — és a kik ezt hozták, holnapig itt tartóztatom s a vezérrel való szemben létem után bocsátom el és irok ismét ngodnak. Obiter interim csak azt akarám jelenteni ngodnak, hogy ő a pénz dolgában Kőrmöczről vagy a Bányákról kíván olyan mestert, a ki megpróbálja itt Budán a ligáját. Az esztendőszám helyét magam is műeltem előtte is, s szingtén azt mondottam én is neki, a mit ngod ir. De tudja ngod, ők barbarus emberek, s minthogy azelőtt a Mátyás császár pénzében nem úgy volt, ebben is úgy kívánják lenni“ sat. Februar 25. 1629.

Ugyancsak Tasi másnap, februar 26-dikán ezt írja a nádornak:

„Tegnap irék bévebben ngodnak. Ma a vezérrel még szemben lettem, itt tartóztattam a postát. A mi a cautelát illeti, hogy concludálni akarjon, arra azt felelé, hogy akar, és a kapucsi pasa is nem más, hanem az ő akaratjából volt itt, és többet egy szót sem szólhatott, csak a mi az ő hírével volt. Sok volt az szó tőle, mely absolute bírja ő az állapotot császár után, és ha ngod is úgy birná, jobban volna a dolog; nem irt volna a győri királyképe is minap oly levelet neki, mikor ő a csavargók felől a ngoddal való végezést intimálta neki: „hogy sem a palatinus, ugy-

mond, nem volt még akkor palatinus, sem te vezér, mikor én győri királyképen voltam, — tik tudjátok, mit végeztetek“ etc.

A pénz dolga felől is eléggé pántolódánk. Én egyáltalában okát akartam érteni, miért a Mátyás császár pénzét elvették, — a mostanit nem akarják elvenni, holott sem a hol a császár resideál, el nem veszik, sem a hol ngod. — Azért ngod látja, hogy ezek is értegetnek mindent, s bizony el is kellene mindenütt venni, mert tőlünk is fogyatkozás az, hogy mi pénzünk levén, mindenütt el nem vesszük.

Sok volt a disputatio, de a derekas állapotja a tractára haladott. Azt azért ugyan megmondá, hogy az esztendő szám míg ott leszen, el nem veszik. Bizonytal tudom a próbát is, hogy meg fogja kívánni. Az írást ő tagadja, hogy erre a mostani pénzre értette volna, — hanem a régi pénzre. In summa nem igazat mond, de nem büntethetjük érte. Ngod in specie ha levelét ideküldte volna, megmutattam volna neki.

Az olajbéget admoneálja, hogy ha holdolt falu nem volt, ellegyen nála nélkül. Sok volt a dolog felől is a szó; de mivelfextra tractatum lett, mi haszna megírnom. Ma elsőben leszünk estve felé együtt a békkal, csak mintegy praeludiumért, hogy s mint és mit tractáljunk holnap derekasan. Bizony igen bánom, ngos uram, hogy az Ujvárból küldött levelem eltévelyedett, mert én abban az orator propositiói felől is, a császárnak mint proponálta a dolgot, irtam vala ngodnak, és levelemben némelyikének azok a

punctumok közül defectusit is (meo videre) attingáltam vala. Irtam ím Koháry uramnak is felőle, kitől küldte el? Nem kellene eltévelyedni, ha ugyan semmi olyas nem volna is benne. Hirt egyebet nem irhatok, hanem bizonyoson Abáza pasának a bosznai pasaságot adták. Valami volt csak a tájban; hogy én ideérkeztem, czekek végezték itt, de azt is úgy értem bizonyoson, hogy minden agaságból egy-egy bulyok pasa, azaz a ki harmincz emberrel bír, megyen a Portára alá azt referálni és sollicitálni mind a végekből itt környül. Mi lehessen a végeztés, érette leszek, hogy megtudjam. A portai dolgokról is bizonyosabban érthetek rövid nap, mert áros zsidókat várnak minden órában onnan. Eszterház Pál uram ónga levelecskáját im in specie includálom ngodnak.* Én bizony semmi fönnpökéseket extra so-

---

*) Eszterházy Pál levele Nógrádról, 1629. febr. 24-ről van keltezve. Irja, hogy Bosnyák uram ismét válaszolt a vezér levelére, mely választ ő egy n. marosi embertől im beküldi a vezérnek. Irja továbbá Tasinak, hogy vett hírei szorint Bethlen nagyon készül. „István pap“ elhitette a fejedelemmel, hogy a császár haddal akarja megtámadni őt, — a vezér is csauszokat küldött hozzá, hogy hadi készületeit sűrűsse. Azt is mint bizonyost hallotta, hogy a törökök 23-dikán ezer- másfélezerig való kapa és ásónyalet vitettek Budára, igen sűrűösen. Egy nem okos török azt beszélte, hogy mihelyt a hó elmegy, a törökök megszállják Nógrádot és gyakran afféle bolyókás fakaszt ki igazat. Azt mondotta, hogy az vezér ugyan megesküdt nekik, hogy kezekben adja (Nógrádot), mert soha jobb módja nem volt benne, mint most, mivel életünk nem volna.“ Kegyelmed — folytatja Eszterházy P. — in omnes occasiones vigyázdogáljon, és az ő szavok járására is, s magokviselésére is. Valamit forralnak, de igen fönn pöknek. Horvát Ferencz az győri, most jött meg az hadakból, írja ma Dániel uram (Eszterházy Dániel). Ő azt mondja, hogy megleszen oda fel az békeség, — igen jó reménségben vadnak felőle, — modo ne et ibi verba darentur. Az én szolgálám, ha lehet, ne késsek, de hogy-

litum nem vettem eszemben. Azt látom s álmélkodom, mily kevés itt a török. Csak jancsár is holt meg pestisben több hatszáznál itt, — a helyében még mást nem hoztak ugyan; mert a minapi jancsárága megírtam minemü készüléttel jött. Vigyázni nem árt. Brin (Berény) felől sem hallok én semmit; de azért nem is kételkedhetem benne, mert csak kapuja híját hallok és árkát hogy kell tisztítani. Igen bánom ngos uram, tolmácsot hogy nem praevideáltam volt, a tegnapi írásom szerint. Esztergomban is, bizonyosan értem, hogy kevés puskapor vagyon. Mióta tőlünk megvették, egy szemet azolta bele nem vittek. Vagyon náluk is béven a defectusban, ha berzenkednek is. A követváltozáskor is örömet többet lőttek volna, ha porok kevés nem lett volna, azt értettem én ugyanott. Én igazán írom ngodnak, hogy semmi e tractában több az egy resolutionnál nem biztat, hogy tudniillik fegyvert hoz ngod inkább etc. Ha rosszul vagyon dolgok, bizony fog valamit; — ha ultro ad rupturam tendent, nem fog használni a resolútió is, — ez az én prognosticumom. Most, ngos uram, ebben hagyom; mert ezután immár ex tractatu

---

sem cum periculo (a Duna zajlása miatt) jőne, jobb, hogy várakozzék. Ha lehet, ezen ember hozzon választ az vezér levelére is. — Az utóiratban írja Eszterházy P. hogy az nap, 24-kén kapta Tasi 21-diki levelét, — a harezias jelenségek közt főlemliti továbbá, hogy a törökök Brint (Berényt) építik. Így végzi levelét: Generaliter, ugymond, tilalmas volt, s most is, mindennemű fegyvert be adni, és hír nélkül zsindelt, deszkát, vasat, port, ónot. Azt az generalis vagy palatinus hírével adhatni csak be. (Kívül a levél hátán. „Budán, Tassi Gáspár uramnak, Palatinus uram követjének adassék.“)

irhatok. Pető uramot azért tartom itt, ha oly szükség lesz, hogy küldtön küldjem. Éltesse isten ngodat sokáig! Budae 26. febr. 1629. — Ngod alázatos szolgája.

P. S. Nem sok titkot írok én ezután n. uram amoda!¹⁾

---

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. Tract. Turc. Pars I. Litt E. Külczim: Illo et excello Dno Regni Hungar. Comiti Palatino et aure velleris Equiti etc. Dno gratfos. mo. Kismarton. Cito, cito, cito, citissimo

XXXIX.

A Kuefstein kíséretében magyar részről Konstantinápolyban volt követ, Pongrácz Istvánnak egy január 31-ikén kelt levele érkezett Koháry Péterhez, melyben többek közt így tudósítja őt a portai állapotról:

„Orator uram is jó egészségben vagyon, az kívánságokat beadta régen; de még semmi resolútiója nem lett kisebbik punctjára is. Ugy látom az dolgot, nem is fognak ő ngával itt sokat tractálni, hanem fölküldik Budára, s ott leszen késedelmesbb mulatása, s ott is decidáltatik az ngtok operájával derekasan az dolog. Csudállatos állapot az mi dolgunk. Az audientiákat elvégezvén, egyszer ment vala ki mulatni ő nga az galatai tengerre hajón. Másnap az fővezér megizente, hire nélkül ezután ki ne menjen, hanem szálláson üljön. Azulta csak a kapun sem lépett ki. Okát tudni akarta, de most sem tudjuk. Az ki nagyobb, az keresztyén követeket sem engedte meg, hogy szemben legyenek vele, hanem az velencei követ volt egyszer bejövetelönk után hamar itt ő ngánál, az többi nem. Okát ngod, tudom, könnyen föltalálja s

tudja is. — Nem is álitom, késlektessenek itt bennünket. Az utak megjobbulván, elbocsátanak; de ha casu quo ő ngát orator uramat itt tartóztatnák is, mi itt hagyjuk ő ngát, s azon vagyunk, hogy pünkösdi napjára kivereködhessünk, ha isten ebben az egészségben megtart, mivel uram ő nga is levelében azt parancsolta. Commoditasunk is igen jó vagyon, vadnak barátink itt is. Lovakat nem vehetünk, mivel felötte drágák, az kit ember minálunk soha el nem hinne; de ha volna is eladó, nekünk nem engedik eladni.

Abaza pasának az bozniai basaságot adták. Megindul hamar üdön. Jó ember igen s el is köll hinni, választott vitéz ember is. Az fővezért sem késlelik, henem két hónap után hamar megent Babillon felé indítják hadastul. Nagy hatalmas s derekas készülettel kászolódnak mindenképpen hozzá, — lövészszámokat és egyéb hadi eszközöket sokakat, — gondot adnak az minemű apparatussal igyekeznek reá Babillonnak. — Jóllehet esztendeig ő is provideálhat állapotjárúl; mivel ha ez idén megindul is, de hadastul oda nem mehet, hanem még az más nyárra érkezhetik oda. Interim tudom, hogy mivelünk ugyan concludáltatik azért a békeség, s talám állandó is leszen. De Vác visszaadását csak jó elménkben se hagyjuk tönni, hogy tracta által valamikor visszaadják, ha másképpen nem, az kiben azután nem is látom nagy módját. Igen severus gubernator az mostani fővezér, nem kedvez semmi rendnek, kicsin dologért igen megbünteti az embereket s még az asszo-

nyokban is egynehányat fölakasztatott szokások kívül; felötte nagy disciplinát tart ennyi sokféle népek között, — mi nehezen vihetjük végbe. Toldalagi uram ma ötöd napja hogy elment. Datum Constantina-poli 31. jan. 1629.“

A konstánczinápolyi fentebbi jelentés-töredéket Tasi a következő levélbe zárva küldte meg a nádornak:

„Kegyelmes uram! Csak igen rövideden akarám nagyságodnak értésére adnom, hogy ma 4 vagy 5 napja érkezett egy csauz a Portáról, s a mely katoná Szögyénből a ngod levelét nekem meghozta, tegnap titkon annak a szállására osontott és *Pongrácz* uram levelét adta kezében, ki szölli Kohári uramnak. Nagyságodnak irt-e, nem tudom. A katonától elvém, megnyitám, nem pro curiositate, hanem a török állapotját hogy érthetném, és az mi rigorunkat mi is ahhoz szabhatnánk. Megkövettem Koháry uramot, — talán nem nehezteli. Im azért a mássát is leirat-tam in ea parte és ngodnak küldtem. — Az Abaza pasa dolgát én is tudtam s tegnap ngodnak meg is irtam. Igen örömet értettem, a török hogy erejét Babylon felé fordítja, — annyival jobb lesz a mi dolgunk.

Mégis ngos uram a csere felől azt mondom: jobb avval a resolútióval élnünk abban is, a kit ngod ir, hogysen mint arra mennünk, hogy cserében értsük az oda alá való falukat, és ők úgy engedjék nekünk; mert agnoscsálnánk proprietásokat

benne, ha azt cselekednők, mivel sajátját szokta
 akárki is elcsereľni. Sőt per hoc arra mehetne a do-
 log, hogy talán mint egy Bosznát, úgy dézmálná
 gyermekekből is őket. Ez is lehet, meo videre egyik
 erősségünk nekünk e dologban, hogy azok nem új
 holdultatások, hanem mi azelőtt is, míg el nem puszt-
 ultak volt, mind birtuk őket Egerhez, Beszprimhez,
 Palotához, Váczhhoz etc., hanem ő nekik azért tetszik
 most új holdultatásnak, hogy most szállották meg
 ujjonnan azokat a falukat. Ha ezeket, ember jöven-
 dőt tudván praevideálta volna, talán jobb lett volna
 továbbra halasztani a tractatust, miglen a török által
 ment volna; de már késő. Igen búsulok, hogy az
 Ujvárból irt levelem eltévelyedett. Mivel azért értem
 az oratornak kiigazétását a Portáról, az ott való ex-
 positióit, a mint a tegnap is jelentém ngodnak, hogy
 láttam, s mi nem tetszett nekem benne, im megirom
 ngodnak most is. Első, hogy igen jejune vannak,
 nekem úgy tetszik, s nem szintén masculine. Másod-
 szor nekünk magyaroknak az sem jó, hogy a szőnyi
 végezés szerint (articulus 7.) nem specificálta, hogy
 tovább tartatnék meg a békeség annál, a mi még
 hátra vagyon. Harmadszor, hogy a holdultság felől
 csak úgy emlékezik, mintha ő dolga sem volna.
 Semmi specificatiója a difficultásoknak benne, hogy
 értették volna ott is. Denique a pénz dolga, mely de-
 rék dolog, arról sincsen, úgy jút eszemben, csak
 mentiő is. Ennyi sok rendetlen dolgokról, a melyek
 köztünk ennyi esztendőttől fogva történtek, még is

csak szintén 7 articulust adott be. De talán ehhez nekem nem illenék szólanom. Mindazonáltal ha most itt végezhetnénk, igen kevés maradna az oratornak a dologban, — egy nap is elvégezhetné. Éltesse isten ngodat jó egészségben, Raptim, mivel szintén ad tractatum megyek. 27 a februarii Budae, 1629. Ngod alázatos szolgálja Tasi Gáspár.¹⁾

Tasi, miután az alkudozás, melyre küldetett, elkezdődött, ily jelentést küldött martius 4-dikén a nádornak:

„27-ma februarii hozzákezdénk isten hírével a tractához. És mivel egyik fundamentoma a dolognak az ötölök praetendált faluk, a melyeket Budához Pesthez régen praetendálnak, el nem mehettünk mellőle, hanem tandem tandem manus fuit huic celere admovenda. Azért noha Kohári uraméktól huszonhárom volt Szécsénben a kit kívántak, én tőlem mindazáltal csak tizenhármat kívántak. Hatvanhoz is tizennyolczat praetendáltak Szécsénben; — én tőlem egyet. Esztergamhoz is csak a kikete háboruban beholdultattak. Most azért rövideden csak ezt akarom ngodnak értésére adnom, hogy én nem minden nyilamot egyszersmind lövöldöztem ki ez ellen, hanem pcedetentim. Sőt az instructióban valókat mind utolra hadtam volt. Mindazáltal csak az elsőre is mindjárt megállattam a békét, és tandem ultro citroque per quadriduum arra ment a dolog, hogy ma

---

¹⁾ Eredeti a kismartoni levélt. Tract. Turc. Pars. I. Litt F.

a vezér így resolválá magát, mivel: Ha comperiáltatik, hogy harmincz esztendőttől fogvást azok a faluk nem holdulnak, isten oltalmazza, hogy ő a kötés ellen cselekedjék! De én csak szóval erről contentus nem voltam, hanem kívántam, hogy írásban vegyük, és tamquam rem decisam úgy hagyjuk abban. Ez ma eddig lett ngos uram.

Egerhez a minemü falukat praetendálnak, azok felől irtam Bosnyák uramnak és írva küldtem a nevetek ő ngának. Úgy látom, ilyen difficultas leszen az egri dologban, hogy a mely falukat ők a zsitvatoroki végezésig birtak, bár a felszabadult faluk közül való leszen is, azoknak nehezen cedálnak. Én úgy itélem, Bosnyák uram informatióján és tetszésén kell ezaránt megmaradnom, melyek odaengedhetők s melyek nem. Mert in universum hogy valami a várakkal felszabadult volt, hogy szabados legyen, nehezen hiszem, hogy ott végben vihessük, noha úgy kellene lenni. Irtam derekasan Bosnyák uramnak ő ngának. Azt mondá azért a bék, hogy ő egyet sem irt olyat föl, a melyeket mód nélkül praetendáltak; megdisputálta a vezérrel is, hogy haszontalan afféléken mulatni. Úgy leszen-e, nem-e? várok Bosnyák uramtól.

Továbbá noha én semmi dologra nem mentem még eddig, minekelőtte egyet elvégezzek, de esett a ráczság felől ilyen szó, és ez minden fundamentomok, hogy a komáromi végezésben ezek a szók vannak: „Et subditi valachi, qui antehac nunquam dederunt

contributionem, nec in posterum dent.“ Ennek ngodtól értelmét várom igen hamar; mert addig derekaszon nem tractálok felőle.

Item: valami írást mutogatnak a komáromi végezés után, mikor a hatvan faluk adaját limitálták Barson, hogy valamely faluknak régi adajoknak az urok jüvendőben végére mehet, arra verhesse. Ez ellen én megigértem, hogy in originali elhozatom ngodtól azt a limitatiót. Azért igen szükséges, hogy ngod elküldje, mert az adajok a nélkül el nem igazodik. Sokat használt nekem a bécsi végezés in originali hogy itt vagyon, kiről azután. Kérem azért, hogy ngod küldje el éjjelnappal.

Panaszolkodik a bék, hogy vannak oly faluk ő feléjek, a kiket mind a fejedelem pártjáról s mind innen kapdosnak. Affélékről remediomot kíván, mert a szegénység elpusztul miattok. Én megigértem, hogy ha Bethlen donatiájából kapdosnak onnan rajta, ngod ir a fejedelemnek juxta pacta. A faluk nevei nálam vannak; de még elég ideje ennek.

Engem ide ngod elég gondra küld; de isten neki! Azt bánom, s ngodat is kér em, nógassa a generalis urakat Ujvárbán, hogy ím ottlétemben magam megírtam a viceispánokra a levelet, minemű jegyzést kívánok a falukról, a melyek a zsitvatoroki végezés után continue és nem continue és e háboru alatt beholdultattak is, — hasonlóképen kik holdultak szüntelen s kik nem, — s mindez óráig is be nem küldték anynyi sok írásimra, a mint felölök már irtam. A nélkül

lehetetlen pedig, hogy az esztergomi dologban procedáljak. Im semmi dologban ezaránt elő nem mehetek! Mintha sollicitatorok volnék itt, holmi rosz aprólékos censusokról irton irnak, effelől csak nem is emlékeznek. Immár Eszterház Pál uramat is reá kértem, hogy irjon ő nga is nekik felőle. Felette igen kérem ngodat is, adjon nékem derék választ ezekre. Ha mit aztán végezzünk, azt in formam articulorum redigálván, ngodnak küldöm. Odacsúsznak, elhittem, a continue holdult faluk; de a ráczságot nem kell ugyan per tractatum ezekért ejtenünk, hanem csak meg kell jussunkat benne tartanunk.

Szirmát négy tallér alatt meg nem vehetni ilyen tallérokön; de két két aranyon, igaz, eleget most Eszterház Pál uram 20 papirossal. Ha ngod aranyat küld, a tallérokön mást vehetni; mert négy talléron drága. Éltesse isten ngodat sokáig! — Budae, 2 a martii 1629. Nagyságod alázatos szolgája Tasi Gáspár.

P. S. Tolmács felől irtam volt; de ha Budai Pál nem lehetett, és már ennyiben ment a dolog, nem gondolok vele.

Tasí ezen levelének hátára a nádor saját kezével ezeket irta: „Oláhokon a tótországi oláhokot értettük és értjük; mert ráczoknak híjjuk mi a többbit, és ex sensu is colligálhatni azon articulusból azt, s erre néz az mi oda alá való praetensionk is. — Az komáromi írásról semmi nekem az közvégezésnél

egyéb nincsen. Akkor minden falunak magán kiadták írva adajokat, — s náluk az parasztembereknél.¹⁾

A nádor — mint a levelezés fentebbi folyamata tanusítja — kivált a jelenkori közlekedéshez képest — későn kapta budai követének leveleit. Hét nap kellett a levélnek Budáról Bécsbe érkezétre, mint az alábbi levél is tanusítja.

A nádor Tasinak.

„Az kegyelmed 20-a februarii irt levelét Bécsben létemben adták vala meg 27-a ejusdem mensis, szintén mikor ki akarnék onnan jőnöm, melyet hogy értsenek udvarnál, ottfenn hattam volt, akarván tölök is értenem; de szokott dologhoz tartván csak magokat, tovább nem késlelhettem leveletem.... Az lator István pap dolgáról elég híven irtam volt; de azonban elébb állott, már arról alkalmatlan törődnünk. Szóllottam oly emberrel, az ki az fejedelem előtt is látta Erdélyben, ki szokása szerint, az mikor nagy sokat szóllott volna a fejedelemnek, elmenvén előle, azt mondta felőle, hogy „bezzeg sokat hazud ez az ember,“ s nem volt az rosznak semmi tekinteti. De gandom leszen ott is reá.

Az szolnoki békkel való tractában mennyire és mint bocsássa be kgyd magát, azelőtt megirtam. Lássák! Ha kedvek vagyon hozzája, jóval jó, s hol nem, sokat nem kell altercálni velek, hanem tartsa az declaratióhoz kgyd magát, s búcsut vevén, jőjjön

---

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. Tract, Turc. P. I. 126. sz. Lit. G.

el. Megmondám, hogy ha azokat az falukat megbántják, az kik ennyi sok esztendőktől fogvást nem holdoltanak, s még azokat is, az kik felszabadulván azelőtt, csak szintén az békesség alatt holdoltanak be, nyilván felbomol a békeség. És azon is leszünk, hogy meg ne hagyjuk őket bántani. Irtam a vezérnek is, hogy ne tartóztassa kgydet, s ha látja kgyd, hogy mind ugyancsak azon dolgot vitatják, ugyan megkeményitse magát és hozzá se szóljon, hanem eljövetelet szorgalmazzon. Az bizonyos, hogy választott volt valami vármegyebeli embereket az fejedlem is be; — immár nem tudom, változott-e akaratja, avvagy csak megkéstek; de ha ott érnék is kgydet, semmit velek kgyd ne tractáljon, kiváltképpen mi hírünk nélkül, hanem hacsak megérti, mivel mentenek be. Jó mindazáltal igen vigyázni reájok, és arra is, ha várakozik-e valamit az vezér is azaránt, és szokása szerént küldöz-e oda be; mert felette alkalmatlan lenne az is, és bizonyos, hogy ha onnét ért és vár, minden gyümölcs nélkül való az mímunkánk, az mí egyenetlenségünket tartván ő maga nyugodalmának. Kegyelmed azokra az álnok, ravasz emberekre igen vigyázzon. Ők ott sokan vannak s kgyd csak maga, s most is imide is amoda is irogatnak s halásznak generalis uram körül is, ha egyeznek velünk. De meg kell mondani, hogy akárki mit mondjon is, mí azzal nem gondolunk s nem is reájok bizattatott. Sőt nem árt inter caetera intimálni egyolykor azt is, hogy mivel ennyi veszekedés va-

gyon az holdolt faluk miatt, ha meg nem egyezhetünk, azt mivelem, azt mit Pálffi Miklós cselekedett, s bizony mindenestől elpusztítom azokat az falukat, az kik az ő végházokhoz közel vadnak, s az népét felhozom. Megvállik azután, mint szabja azokból az határt minekünk, s reá felelek, hogy az meleg czipóról meg peszmetre szórúl rövid nap az végbeli török, mint azelőtt! Mert hiszen tudom, hogy neki mind jó lova s mind szép köntöse, s mind sava kenyere többire az holdolt falukból vagyon, s ritkán hoznak zsoldot őneki másunnét, kiben az mí végeinknek semmi hasznok nincsen, hanem oly urak és nemesek bírnak, az kiknek azonkívül is mind borok serek, kenyerek elég vagyon. Az kit még ujbári kapitánságomban akartam végben vinni; de remélvén jobb szomszédságokat, úgy halasztottam mindeddig. Ha lehet azért, legyen meg az ő megmaradások is; hanem meglátják, hogy nemesak azok nem adják adójokat őnekik, az kiket most praetendálnak az békeség ellen, de azokat is, az kik eddig meleg kenyérrel táplálták őket, csak hírrel fogják távol hallani; az kit az Dunáig egy nap én mind végbenvihetek.

Ezeket bizvást közölheti kegyd mind a szolnoki békkel s mind az tolmácscsal, s nem bánom, ha ugyan megolvassa is előtte; mert ők csak úgy éreznek, ha ugyan reájok teszi vastagon ember kezét. Pro sua prudentia dirigálja úgy mindezeket, hogy már tovább való haladék ne essék benne, s annyivalinkább való lami kárunk vagy akadékunk.“

A nádor aztán így folytatja:

„Ez leveletem immár elvégeztem vala, hogy egyszersmind három rendbeli levelei érkezének kgydnek, 25., 26. és 27-a februarii datae. — Tetszik azért, ha concludálni akar. Csak amaz példabeszéd-kint ne cselekedjék, hogy az ki az ökröt megnyúzza, s az farkában törí el a kést. Tartok igen tőle, hogy mindenben másunnét vár, s az mint feljűl is íram, ha ott van oskolamestere, semmi haszon az mi fáradságunkban nem leszen A győri kevély rosznak írásával mí nem gondolunk, akár mint írjon is ő; de tudjuk, hogy az két császár ezt mireánk bizta, és az végezés s magunk hivatalja is azt kívánja tőlünk. Talám azt sajuálja, hogy efféle complanatiókra ő volt az zsitvatoroki végezésben rendelve és nevezve, melyben megtetszik, mint viselte magát. Ne állja meg csak azért, az mit ketten elvégezőnk, meglátja, mitálja! Ezt bizvást megmondhatja kgyd az vezérnek. — Az pénz dolgát, quoad ligam, ha nem hiszi, küldje ki azt az ő emberét, a ki ahhoz ért, s ugyan most Bécsben magok követjek előtt megmutatják, hogy nincs különben, a mit én megírtam. De hogy, gyalázatunkra, mí czéhmesterünknek őket vegyük s a próba köre magunk emberét beküldjük, nem látom conveniensnek. S az szerént az esztendőszámot is — nem levén akadék az ligában — hova üssük pénzűnkre, hogy ők prescribálnának arról, igen praejudiciosum az is, noha nem látszik substantiálénak. Lássa csak meg azért először ligáját, s ha abban fo-

gyatkozás nem leszen, könnyű a numeruson megal-
kudnunk. Nem igaz az is, hogy nem az ő írása volt
volna, az mit én a pénz dologáról irtam hogy irt; de
nincs itt levele, s sok kereséssel s olvasással is jutnék
hozzá. Elég az, hogy ha nem jovalotta volna elvéte-
lét, miért kívánt volna egynehány forintot tőlünk
arra nézve, hogy publikálja és elküldözze az ő botja
alatt való tartományokra, hogy olyan pénzt elve-
gyenek? — Különben van az is, hogy Bécsben s az
én lakóhelyemben is el ne vennék, mert elveszik
mindenütt; noha azelőtt egyideig az német pénznek
változására nézve volt valami akadék benne, noha az
ki aranyon és talléron eladhatja marháját, inkább
adja akárhol is azon el.

Az orator Portán való propositióit láttam, kit
nem csudáltam: az kinek nem borja, nem nyalja.
Mind többet tenne ez mi dolgunk annál, ha jó vég-
ben vihetnénk. — Az Abaza pasa dolgát is értem,
kit részszerént csudállok is, s talán isten, az kit mi
nem tudunk, oly végre is bocsátá ide. — Az végbe-
lieknek követségck az, hogy hivattak az persiai had-
ban benne, s mentik magokat, s szorgalmazták az
holdolt faluk dolgát is, kire, ha résen volna az füle,
reá vigyázhatna az orator. Az Pál uram hireit¹⁾ nem
hihetem én is; de én szómmal az berényi suspitiót
ugyan nem árt kgydnek az vezérnek megjelenteni
s inteni is, hogy ha mi afféle szándék vagyon, vesz-

¹⁾ Eszterházy Pál leveléről van szó.

teg legyenek, mert úgy majd felforgatnák a békeség dolgát.

Az tolmács dolga, tudom, nagy difficultas, de nem tehetünk róla. Kgyd arra nézve semmi törökül irt végezést el ne vegyen és az behivatott török tolmácsnak is, qui sunt secretiora, vele ne közölje, mert esmerem az embert, s jobb is magunk emberére bizni egy kis fogyatkozással is, kiváltképen az fejedelem állapotját s az több odavaló dolgokat is. Hogy csak az egy resolutio,¹⁾ mivel az mit mível, az tudnivaló; mert minden ővelek való tractában megvárják azt ők, s addig bizony le nem száll az karó hegyéről, ha ugyan igen rosszul vagyon is dolga. Praemittálni kell azért elsőbben az ratiókat, s azután kevés pántolódás nélkül resolválni kell az dolgot. Avval ha nem nyerrünk is, de semmit nem veszünk.

Az békeség alatt beholdoltatott, s azelőtt az vissza vett várakkal felszabadult faluk dolgát az mi illeti, mit adjunk be, van instructiója kgydnek felőle; de hogy azokért adjunk itt valamit, az kit mí azonkivül is oda alá mienknek tartunk, nincs oka, s én úgy gondolom, hogy az vezér is csak arra nézve beszéli azt az mit beszélt, hogy ezeknek megtartásában lehessen mégis valami színe. Egyébiránt ha ezeket, megérthi hogy odaengedjük nekik, nem reméllem, hogy igen gondoljon avval, vagy irunk valamit az oda alá való falukról vagy nem, noha szintén hall-

---

¹⁾ Itt a másoló tollában maradhatott valami.

gatasban sem kell venni őket, hogy akadékok ezután is avval ne szerezzenek, — hanem csak valami generale emlékezetet kell felőlők tenni, hogy abból ők nekünk akadékok ne tegyenek. Hol penig ugyan végezésben akarnák is iratni, és úgy, az mint írja kgyd is, azért rupturára nem kell menni, mivel annyival securusbak leszünk birodalmokban.

Az Budához és Pesthez való faluk állapota nem in generali resolutione vagyon. Én nyilván abban csak egyet sem adok nekik; mivel ennyi esztendő-től fogvást már oda nem szolgáltanak. Mindazáltal ha, mint Vácz dolgát, úgy ezeket is, — egyéb nem lehetvén benne — fenn akarják hagyni, ám meglátják! csak meg ne bántsák azonban őket, — kiről ezelőtt többet irtam kgydnek. Noha szintén in extremis kell erre is menni, mert afféle csak fomesse az összeveszésnek. Az vármegyék is ha nem adtak is az faluk felől is informatiót kgydnek, miért nem találjuk fel az ő cathalogusokat, az kit akkor adtak volt be, hanem ím most irtak valami bolond laistromot¹⁾; de elég az minekünk, hogy semmi falukat ők akkor az 158 falunál többet, beholdolni nem kívántak, s azt 60 faluban végezték el. Vagy több volt azért az 158 falunál, az mit praetendáltak, vagy

---

¹⁾ A kismartoni levéltár irományai közt ezen egykoru jegyzéket találjuk (Tract. Turc. P, II, 141.) Anno 1629 prima martii. Az minemű. vármegyék gravaminái felől való inquisitiókat pro instructione beküldöttünk Budára Tasi uramnak, száma: 1) Comitatus Szabolcs, 2) Abaujvár, 3) Borsod, 4) Gömör, 5) Hont, 6) Zólyom, 7) Esztergom, 8) Bars, 9) Nyitra, 10) Gravamina bonorum Archiepiscopatus Strigoniensis.

nem. Ha több volt, miért nem szorgalmazták akkor, hanem csak azokat; ha pedig csak annyi volt, arról végeztések vagyon, s tartsák ahhoz magokat....

Az Portáról jött levelet örömetest láttam. Csudálom, hogy nekem nem irt¹⁾; de talán ha az orator mit irt, avval együtt vagyon, és még azt előbb Bécsben viszik. Nem árt az, ha által nem ment is még az vezér az tengeren, az mí tractánknak. Valahány holdolt faluért nem hagyja Babiloniát s vagyon dolga azonkívül is. És talán nem is Babilon felé megyen az az had, hanem Mekka és Jeruzsálem felé inkább. De az ő dolgok. Most egyebet mit irjak nincsen, mert mind ennyi dolog közt is szüntelen másféle sok egyéb dolog is rajtam. Kgyd pro sua prudentia az instructióból és egyéb irásunkból is dirigálhatja az dolgot.

Az vezérnek röviden irtam, s noha az kérdésekre nézve nem sok még az késedelem; de hogy ezután azt ne mívelje, jó érteni ez leveletem, kinek ím mását megküldtem kgynek. 5-a martii 1629. In Lakompak.²⁾“

Az nádor martius 9-dikéről a következő levelet intézi Murtéza budai vezér pasához:

„Az nagyságod levelét, melyet Budáról ennek az hónap első napján iratott minekünk, tegnap, ugyan ezen hónap nyolczadik napján adta meg esztergomi H. aga, és a mellett az ngod izenetit és kö-

¹⁾ T. i. Pongrácz.

²⁾ Tract. Turc. P. i. 126. O betű előtti okmány. Egykoru másolat.

szöntését is megmondotta, melyet kedvesen vettünk ngodtól.

Az mi azért az szegény holdoltság dolgát illeti, hogy azoknak, nyavalyásoknak, az ő dolgoknak eligazítása mennél hamarabb jó végbe mehetne, kívánván őérettek szegényekért magokért is, s azért is, hogy az két hatalmas császár közt való békeség is annyival jobban megerősödnék, és mi is ngoddal, az kikre ez dolog bizattatott, az két részről tehetnénk eleget mindkét császár ő hatalmasságok akaratjának mind a község kívánságának, s hogy egymás fejét is ne kellettnek tovább ez miatt fájlalnunk. El is higye ngod, hogy senkit egyebet ennek haladékjáért eddig is nem kárhoztatnak az emberek, hanem csak minket ketten ngoddal. S annyival inkább, ha valami jó végben nem menne az szegénység dolga, meggondolhatja bölesen tengod, micsoda becsületünkre esnék ez minekünk, kire nézve nem méltó, hogy az olyan embereket csak hozzá is engedjük ehhez szólni, az kiket sem illet a dolog, sem pedig rájuk nem bizatott. Ezt pedig mi csak azzal is megmutattuk, hogy mi akarói vagyunk az szegény község dolga eligazításának, hogy a ki az előtt példába nem volt, ím mi oda Budára, és ugyan ngod udvarába bocsátottuk főember meghitt szolgánkat, az ki ezt az dolgot ngdnak eleiben adja, és a mi confirmationkig ugyan rendben és végezésben is vegye. Kérjük azért ngodat, mint kedves szomszéd ur barátunkat, hogy mindezeket előtteviselvén, ne késleltesse jámbor fő-

ember szolgálkat, hanem mennél hamarább mind-
azokban, a melyekben oda ngodhoz bocsáttatott, bo-
csássá jó és kedves válaszsza.

Továbbá értem, mit irjon ngod az győri főka-
pitány irásáról és az Tatában bevitt esztergami török
vitézek felől is, az szerént a tatai megfogott katonák-
ról, és a mi köztünk lett efféle dolgokban való vége-
zésről is.

Az mi azért az mi ngoddal erről több végezé-
sünket illeti, annak minden fogyatkozás nélkül hely-
ben kell maradni, és egyáltalában meg kell azt az
jó rendet tartani az sok gonozság eltávoztatásáért, s
ha ki az ellen cselekeszik is, nem kell azért az jó
rendet és egymás közt való végezésünket félbehagyni;
hanem inkább afféle fogyatkozásakat helyében kell
állatni, — holott az mi az Nógrádba bevitt csavar-
gókat illeti, arról minekünk az nógrádi kapitány azt
irja, hogy elegendőképen megmentette ngod előtt ab-
ból az vádlásból magát. Affelől azért ezután is ugyan
vigyázni kell eféle dologra. Afféle levél nélkül járók-
hoz hozzányulhatni mind az két részről, akár ki mit
mondjon is; — s avval az győri főkapitány, hogy
előbb volt Győrbe kapitány, mint én Magyarorszá-
ban palatinus, vagy ngod budai vezér, ugyan nem
nagyobb nálunknál, sem penig rendet ő minekünk
nem szab; mert ha csak avval volna nagyobb nál-
lunknál, hogy előbb viseli az győri kapitányságnak
tisztit, úgy egy közönséges gyalog tízedest is na-
gyobbnak tarthatnak nállunknál. De nem úgy va-

gyon a dolog, hanem ő csak Győrött a helytartó, mí penig egész Magyarországbán mindenütt levő birodalmában vagyunk helytartói az hatalmas római császárnak, s az szerént ngod az török császár a tengeren innét való birodalmaiban. Minket, s nem őtet, illet efféle igazgatás, — kit tudom, ha esmerné ngod, ki legyen, nevetné inkább efféle írásit, mint nehéz néven vennie, a mint mí is cselekeszünk. Megirtam azért neki ujobban, hogy az ngyságoddal való végzésünkhöz alkalmaztassa ő is magát, és azt is meghagytuk, hogy elbocsáttassa azokat az esztergami török vitézeket, kiből tudjuk egyebet sem mer cselekedni, ha szinte valami haladékokat keresne is, — csak-hogy kérem azon ngodat, bocsáttassa el ngod is azokat a tatái katonákat, mert a mint ők mondják, volt valami levelek azoknak is, és az kápitány hírével jártak s nem is cselekedtek semmi gonoszságot. Az kikről penig írja ngod, hogy holmi gonoszságot cselekedtek, és neveket írva küldte az győri főkapitánynak, kérem ngodat, küldje írva nekünk is azoknak neveket, s meglátja ngod, ha vétkesek lesznek, vagy magának találkozik az győri főkapitánnak galyibája miatta, vagy meg fogja őket büntetni. S ha ezek is, az kik most ngod kezébe vannak, bűnösöknek találtnak, bizonynyal elhigye ngod, hogy el nem szenvedjük nekik, hanem példát teszünk, ide küldvén őket ngod; mert mí efféle békeségrontó és lator embereket igen gyűlölünk, — és csak adja az isten, hogy a mi még hátra vagyon az közönséges jó egyes-

ségben, végződjk el az is, jobban is érkezhünk eféle gonosz emberekre való vigyázásra, s annyival inkább megszűnnek ők is az sok gonoszságtól; mivelhogy most látván, hogy mégis tractálunk holmi egymás közt való dologról, azt gondolják az lator emberek, hogy még sincsen derekas békeség az két hatalmas császár közt, s abból is vesznek holmi gonoszságra okot. Az én emberemet — mégis kérem ngodat — ne késleltesse. Isten tartsa meg! Lakompakon 9-na martii 1629.¹⁾

---

¹⁾ U. o. az előbbi okmány után. Egykoru másolat.

XL.

Tasi Gáspár mart. 15-dikéig elkészíté a szerződés pontjait, s azokat helybenhagyás végett megküldte a nádornak, egyszersmind a bevezetést és hat első pontot már akkor átadta a török biztosnak.

A bevezetés s a pontozatok Tasi oldaljegyzeteivel itt következnek.

„Tekintetes, nagyságos vezér! A derék dologhoz s annak nyilvánban való megértéséhez azt akarám nagyságodnak együtt az békeségnek egynehány articulussal most beadni és megjelenteni: Először, hogy noha nekünk hatalmas nagy fundamentomunk vagyon az (az) előtti végezésekben és kiváltképen a bécsi végezésnek 3-dik articulusaiban, a hol nyilván és semmi homály nélkül való igékkel megvagyon, hogy a mely faluk a zsitvatoroki frigy ellen erőszakkal beholdoltattanak, azok a faluk fölszabaduljanak. De mivel a minapi ngoddal való disputatióban ngod semmiképen nem akará különben, hanem hogy a Budához Pesthez kívánt faluk függőben maradjanak,

noha semmi fundamentuma annak soha egyik végezésben sincsen, hogy azok a faluk ngotoktól méltán praetendáltathatnának: nekünk pedig, a mint feljebb megmondám, igen nagy és nyilván való igazságunk vagy on a bécsi végzésig a frigy ellen beholdultatott falukhoz, — ezokáért én is különben nem hagyhatom azokat a falukat, hanem hogy mostan csak függőben maradjanak, a képen, a mint ngod az articulusból megérte. Másodszor: Az esztergamhoz e e háboruban beholdultatott falukat is a mi illeti, oly világos, mint a napfény, s ngtok maga sem tagadhatja, hogy a frigy ellen lett. Ezokáért mivel azoknak is dolga most köztünk derekas végben nem lehet, az is csak függőben maradjon, a szerént, a mint ide alább az articulusból megvagy on.

A mely falukat pedig ngtok oda alá Pécs táján és egyebütt akárhol. egész Magyarországbán, akár magyar akár rác legyen, ezekért praetendál, annak sincsen semmi fundamentuma, először azért, mert a komáromi végezésben nyilván megvagy on, hogy Bányában való faluk holduljanak nekünk is. Másodszor azért, hogy soha ez nekünk egy végezésben sem volt tilalmas. Harmadszor, hogy mindezek holdultanak nekünk ezelőtt is, holott nyilván vagy on, hogy a régi hadakozó üdőkben, Rudolphus császár idejében, annyira birtuk az egész Alföldet, hogy ugyan oda alá nyaraltak teleltek a hajduk. S ha pedig azok közül némelyek elpusztultanak is a hadak miatt, s most ujonnan szállják meg, azzal meg nem menthetni

őket a holdulástól; mert a régi holdult helyekre szálanak. Osztán igen nagy különbség vagyon a mí holdultatásunk és a töröké között; mert a töröknek mi ártalmára vagyon, ha esztendőben egyszer egy falu eljű és beköszön egy papucsoscskával a régi örökös urának? De a töröknek csak egy falunk is mennyi száz forintokat ad! mennyit rabotal! mind étele, itala, lova pénze, köntöse, mindene a mi faluinkból vagyon. Hogy azért mí a mí régi örökös jussunkat kivegyük belőlök, noha messzebb vannak tőlük, azt senki sem kívánhatja s nem is cselekeszszük; mert az szintén annyit tenne, mint ha azt végeznők, hogy soha többé Magyarországhoz semmi közünket nem avatjuk. Azért el nem kell hinni, hogy az oláhok felől való végezés is a komáromi végezésben ezt jelentse; hanem az lett az oláhságról, az kik nagy sokasággal kijűvén a török alól, egy nagy pusztaságon telepedtenek meg Tótországban, azért nevezik őket oláhoknak mostan is, és nem magyarnak, sem rácznak. Idetartozik az is, hogy ha az alföldi falukat nekünk békével nem engednék birnunk, magoknak volna károsabb a törököknek; mert azok a faluk soha meg nem állhatnák, hanem el kellene pusztulniok: oda alá is reájok járnának s felhoznák őket; idefel sem kereskedhetnének se borral, se barommal se semmivel; mert itt fenn az örökös urok marhájakat elvennék s magokat megfognák, és így a békeség dolgában is észvesztést csinálnának mindenkor csak miattok. Azért a summája a dolognak csak ez,

hogy mi ezek felől az alföldi faluk felől, akárhol legyenek egész Magyarországon, most semmi végezést nem teszünk, hanem a régi örökös igazságukat megtartjuk benne.

Hogy pedig az Esztergomhoz e háborúban beholdultatott falukat most függőben hagyván, a törököknél hagyjuk, nem azért cselekedszük, mintha cserélnénk az alföldi falukkal, kiről én ugyan protestálok is solemniter, hanem azért, hogy most derekasan azoknak az esztergomiaktól a frigy ellen beholdult faluknak dolga különben el nem igazodhatott.

Utolszor: akarom, hogy értse ngod ezt is, — mivel a ki igazán akar végezni, nem csinál az homályt készakarva a végezésben. Azért, minthogy egynehányszor vagyon emlékezet az articulusokban, hogy a mely faluk *szüntelen és mindenkor* holdultanak etc., az ennek a magyarázatja: hogy a mely faluk mindekkoráig villongás nélkül holdulnak a töröknek, azok holduljanak ezután is; — a kik pedig egyszer-kétszer, avagy egy-két esztendeig szolgáltának, mivel vagy rablással vagy fenyegetéssel, vagy gyermeklopással bekényszerítetttenek, de azután károkkal sem gondolván szegények, ugyan kivették magokat a holdolásból, és némelyek inkább pusztán hagyták falujokat is, s még is nem holdolnak, — azokat hogy mi most erővel holdolni adnók, keresztységünk ellen volna, és a mi hatalmas császáruk méltósága ellen, hogy maga a szegénység megmen-

tette kárával s veszedelmével is magát a holdulás-tól, s azt mí üstökön fogva most a békeségben töröknek adnók. Ezek azért mind méltó okok, és ha ngod ezeknek így enged, a mint az articulások vannak, állandóvá teszi vele a békeséget.

Az articulások pedig ezek:

Articulus 1. Mivelhogy Budához és Pesthez a törököktől praetendált tizenhárom faluk, ugymint Nográdvármegyéből Ipolykér, Drák, Kovácsi, Galabócz, Nagy-Szőlő, Csallád, Jelsőcz, Turopolya és Hontvármegyéből Kővár, Szelestyén, Tót-Haraszti, Egyházas-Ninye, Luka-Ninye dolga most bizonyos okokból el nem igazódhatott, maradjon függőben; de úgy, hogy valamíg el nem igazittatik, semmiképen ezek a faluk meg ne bántassanak, sem holdulásra a törököktől ne erőltetessenek.¹⁾

Articulus 2. Valamely faluk Eger megvételeitől fogva a zsitvatoroki végezésig szüntelen és mindenkor Egerhez holdultanak, ezután is holduljanak; de többeket ők se erőltessenek a holdulásra. A melyeket pedig azután beholdultattanak, azokat nekünk mindjárt visszaereszszék.²⁾

¹⁾ Tasi oldaljegyzete ezen czikkhez: „Ezen az első articuluson megegyeztünk volt még elsőbben. Emezeket pedig, ugymint usque ad sextum inclusive azután adtam volt be.“

²⁾ Oldaljegyzet; Eger várához való faluk holdulása sok kárban áll, kit 1, 2, 3 s több esztendők után holdultattak be. Soha el sem igazodnék, ha ilyen czégéres terminust nem tennénk neki, ugymint a zsitvatoroki végezést. Azt is állitják pedig, hogy nekik addig fegyver volt kezekben, és nem a frigy ellen cselekedtenek akkor. Első esztendőben a megvételekor 60 falujok vala csak, másodikban 100, azután 150, s mind

Articulus 3. A mely falukat Ujvár és Füle között a zsitvatoroki végezés után a frigy ellen a törökök Esztergamhoz és egyéb helyekhez a bécsi végezésig beholdultattanak, mivel azoknak is dolga most el nem végződhetett, maradjon függőben; de úgy, hogy valamig el nem igazittatik, mindaddig maradjanak a törökök kezénél, azok tudniillik, melyek közzülök azulta mindeddig szüntelen holdultanak, a melyek pedig szüntelen nem holdultanak, azokat többé ne erőltessék a holdulásra.¹⁾

Articulus 4. Valamely faluk Esztergamhoz utolsó megvételeitől fogvást a töröknek szüntelen mindeddig holdultanak, mostan is holduljanak. Hasonlóképen a 158 falukért nekik engedtetett 60 faluk is, a bécsi harmadik articulus és a komáromi végezésnek continentíája szerint holduljanak.²⁾

Articulus 5. A mely falukat Esztergamhoz a hatvan faluk után e háboruban a törökök beholdul-

igy előbb, usque ad Sitvatorokiensem tractatum. Minemű falukat holdultattanak pedig azután, ex Gömöriensi regesto excerpálván, megküldtem ngodnak, cum reliquis in signatura.

¹⁾ Tasi oldaljegyzete: „Jobbnak itélem és magis pro autoritate majestatis, hogy mi is függőben hagyjuk ezeket, mert ha egyszer odaengedjük, soha oly jó állapotunk nem lehet, hogy a mig ők a frigyet megtartják, hozzájuthassunk. Igazításra jutván pedig a 13 faluval együtt dolga, nyert pörünk lehet juxta articulum 3-ium viennensem. Úgy irtam hogy Ujvár és Füle között, ne confundáltassék az e griekkel. Azért a várnegyék signaturájából úgy látom, ezek csak mind Barsba vannak. Ha úgy volna, nálam vannak a faluk nevei, — akár ugyan mind specifiálnók, és úgy nem kellene ez a specificatio: Ujvár és Füle között.“

²⁾ Oldaljegyzet: Azért tettem „utolsó megvételeitől fogvást,“ hogy ne legyen módjok recurálni arra, hogy „eleitől fogvást“ és azzal confundálni a várakkal fölszabadult falukat.

tattanak; és attul fogvást ekkoráig szüntelen holdultanak, mivel azoknak is dolga most el nem végződhetett, maradjon függőbe, úgy hogy valamíg el nem igazittatik, maradjanak a törökök kezénél. A melyek pedig szüntelen azok közül nem holdultanak, azokat a holdulásra többé ne kényszerítsék.¹⁾

Articulus 6. Mindezek a faluk, a melyeknek a mostani és fölül megnevezett rend és mód szerint a törököknek holdulnia kell, a vicispánoktól és szolgabiráktól, a kiknek vármegyéjében lesznek, mindjárást számbavétesse nek, külön az ép s külön a pusztá faluk, és laistromban irattassanak. Hasonlóképen vegyék laistromban a törökök is azokat a falukat, a melyek villongás nélkül eddig beholdultanak és comportálván egymással a laistromokat, igazittassanak el, és mindkét részről a palatinus és budai vezér pecsétivel és kezek írásával két exemplárok megerősíttessenek és a tárházban eltétesse nek, hogy haki ezután olyan falukat igyekez nék beholdultatni, a kik abban a laistromban nem volnának, mindjárást erősen megbüntettessék.²⁾

Articulus 7. Mivelhogy a holdult faluk adajokról

---

1) Tasi oldaljegyzete : Úgy vettem eszembe, Verebélyen kívül nem igen sok falunk jut, az ki szüntelen azóta nem holdult volna, a mennyire én leginkább a barsvármegyei informatióból látom. De hiszen felkeresik, mikor a laistromírás lenne.

2) Tasi oldaljegyzete a 6-dik czikkhez : E nélkül soha állandó és gyümölcsös nem lenne a végezés. Ez köti meg a törököt, hogy ne vágyódjék több falura. Szóval eddig mind jóvallották magok is. Nem tudom, ha írásra kelnek, meg nem bánják-e ? Nekünk elmenni e mellől nem jó.

mindenik végezésben bizonyos articulusok vannak, hogy a régi adajokban megtartassanak mindenütt, és följebb annál ne taxáltassanak, a mint nyilván megvagyon a bécsi harmadik articulusban, a komáromi végezésben, a gyarmati negyedik és a szőnyi ötödik articulusban, arról így végeztünk, hogy azon vicispánok és szolgabírák a régi adajokat is, a mint a zsitvatoroki végezéskor volt a holdult faluknak ki ki az ő vármegyéjében amaz falukról való laistromban beírják és a szerént minden falukra külön külön pecsétetes czédula adassék, és a hatvan falukra is az előbbeni limitatio szerént ismét újabb czédulák adassanak, és a faluk a czédulákban beíratott adajok fölött ne erőltetessenek. A ki pedig az ellen cselekednék, annak büntetésül a faluja és jobbágyi elvétessenek és más töröknek adassanak, a komáromi végezés szerént. A mely faluk pedig megégtenek, avvagy igen megpusztoltanak, azoknak bizonyos ideig való szabadság engedtessék ¹⁾

Articulus 8. Székesfeirvárhoz és Kanizsához a mely faluk megvételeitől fogvást mindenkor holdultanak a zsitvatoroki végezésig, holduljanak ezután is. De a mely falukat ők is azután és e háborukban

---

¹⁾ Tasi oldaljegyzése: A faluk adajáról nagy villongás leszen. Kivántatik in specie a komáromi hatvan faluk limitatiója, kiről irtam mi-nap ngodnak, mert valami barsi hamis írást fitogatnak a hatvan faluk adaja ellen. Ezek per omnia azon vannak, hogy a mostani adajokban maradjanak mind a faluk. Minden végezésok pedig az ellen vannak. Ngod erről informáljon, ha tractálni akar ez a vezér tovább, mit kell erről végezni.

beholdultattanak, azokat mindjárt visszaadják és ezután holdulásra ne erőltessék.¹⁾

Articulus 9. A török adóbeszolgáltatásnak módjáról tartassék meg mindenképen a bécsi harmadik articulus, és a törökök a falukra ki ne járjanak, a zsitvatoroki tizenötödik articulus szerint, mivel a szegénységgel oly kiméletlen költetnek, hogy az adajokat is fölülhaladja, és annál is inkább ott kinn ne háljanak; holott történik néha, hogy a csavargók efféléket megölik, és a szegénységet büntetik osztán a törökök érettek. Ezokáért elvégeztetett, hogy valamely török ilyenképen magának akarva veszedelmet keres, ne bűnhődjék a szegénység érette. Ha pedig oly dolog történnék, hogy a török urnak bizonyos okért ki kellene jönni, az olyan a pasa vagy bék levelével jöjjön ki; de nem a falura, hanem a közel való kapitányhoz (mert magának senki bíró nem lehet), és ha valami injuriája, vagy foggyatkozása lészen, tehát azon kapitány eleiben hivatván a falusi birákat, igazat szolgáltatasson neki.

Articulus 10. Semminemű dologra, a melyet nagy büntetés alatt megtiltottak az országból kivinni ne erőltessék a török urak a szegénységet; sem azért őket, hogy nem hoznak, ne büntessék, holott az nin-

---

¹⁾ Tasi oldaljegyzése: Székesfeirvárát azért tettem ide, hogy magok igen emlegetik ahhoz való faluk eligazítását. Nem itélem, hogy praejudiciosum lenne a zsitvatoroki végezésig valókat náluk hagyni. Kanizsához a kiket beholdultattanak e háborukban, egynéhányszor mondták, hogy méltó visszaadni; de ha írásra kél az is, nem tudom, állhatatlanságokhoz képest, ha nem difficultálják-e? —

csen a szegénység hatalmában, hanem ebben is tartassék meg a régi jó szokás.¹⁾

Articulus 11. Fölöttébb való munkával is, mint addig, ne rontsák a törökök az szegénységet, se pénzért másoknak velek ne munkálkodtassanak, nagy büntetés alatt. A messze való falukat pedig, a kik summát fizetnek, sem szekerezésre sem gyalog munkára ne erőltessék, hanem a summájokkal legyenek contentusok, hogy az inség miatt el ne pusztuljanak.²⁾

Articulus 12. Az mely faluknak dézmában vagy adajok, azokról elvégeztetett, hogy esztendőnként bevigyék hit szerént rovásokat a bírák és azon megmaradjon a török urak. A bordézmáért is ne pénzt avvagy summát, hanem ugyan bort vegyenek tőlök, a minő termett.

Articulus 13. Ha mi panaszok a szegénységnek a török urak ellen leszen valami injuriájokról, azt a végbeli kapitányságoknak jelentsék meg, és az irjon a budai pasának felőle a komáromi végezés szerént, a ki — ugyanazon végezés szerént tegyen is injuriá-jokról, az ugyanott megspecifícáltatott mód szerént.³⁾

---

¹⁾ Igen neheztelik, hogy fát, zsendelyt, deszkát, szeget, vasat nem hagyunk kihordani. Tavaly igen szabadoson hordották, vélem, és azelőtt; mert ám Pest alkalmasént épült, úgy látni.

²⁾ Tasi oldaljegyzete: Nehéz igen ebben is limitatiót tenni, — hanemha minden héten bizonyos napokat végezne ember; — de soha meg nem állja. Karddal kellene csak ezt dirigálni és elvégezni, a mint állapot-jok és distractiójok vagyon.

³⁾ Tasi oldaljegyzete: Ezt, tudom, fogják neheztelni; mivel ez a vezér mindenkor azt állatja, hogy miért nem jűnek ő eleiben panaszolni. De jobb az articullussal tartani; mert ő a paraszt embert arra venné, a mire szeretné.

Articulus 14. Az holdult falukon lakó nemesekről és a végbeli vitézlő rendről tartassék meg a 15-dik zsitvatoroki articulus, hogy tudniillik a ki a mi koronás királyunknak nem adózik, a törököknek se adózzék semmit, — és a kiket ekkoráig adózókká tettenek benne, azokat többé meg ne bántsák. A kik pedig új nemesek, és a zsitvatoroki végezés után nemesítettnek volna meg, ha paraszt funduson laknak, adózzanak arról a törököknek. Ki legyen pedig régi s ki új nemes ember, azokat a generálisok és vicispánok declárálják és a faluk laistromában beírják. A mely faluk pedig épen mind nemesek volnának, ha a zsitvatoroki végezésig szüntelen és mindenkor holdultanak, — azok adajokat készpénzűl megadják; de személyekben szabadságban tartassanak, úgyhogy a törököknek ne rabotoljanak sem gyalogszerrel sem szekerezéssel, sem pedig császár dolgára ne kényszeríttessenek¹⁾

Articulus 15. Mindezek a faluk megszámlálásáról, azoknak adajokról, és beszolgáltatásának módjáról és a nemességről való mostani végezés egyenlőképen értessék a székesfehérváriakról és kanizsaiakról is.

¹⁾ Tasi oldaljegyzete ezen czikkhez: Erről a dologról megmondtam magoknak is, hogy én ő tőlök várok articulust, ha arra jutunk, — láttam volna, mi szándékjok. Bizony dolog, hogy egyházi nemes embert ők egyet sem agnoscálnának örömet, hanem csak a kiknek falujuk vagyon. De legnagyobb difficoltàs a nemes faluk miatt lenne, a kik épen mind nemesek. Azokról én, meo videre, így elmélkedtem vala, a mint ngod ez articulus utolján látja. Nem is hiszem, hogy különben reámennének ezek is, sőt arra is, hogy császár dolgát ne tennék.

Articulus 16. Mivel mindkét részről ekkoráig építtetnek palánkok a zsitvatoroki végezéstől fogva, affelől úgy végeztünk, hogy a melyek ezideig építtetnek, azok mindkét részről megmaradjanak mind Magyar- s mind Tót- és Horvátországban; de többet ezután egyik félnek is ne legyen szabad csinálni a zsitvatoroki kilenczedik articulus ellen, mely az ő ereiben szükség, hogy megmaradjon.¹⁾

Articulus 17, Az mostani körmöczyi aprópénz mindenütt elvétessék a szegénységtől adajokban, nagy büntetés alatt a török uraktól s császár adájában is. Ha pedig kételkednék a budai vezér, hogy tizenöt pénzben annyi ezüst nem volna, mint tiz mostani oszporában, a mint ezelőtt kívánta és ígérte, hogy ha annyi találtatik benne, tehát mindenütt elvéteti: küldje ahhoz értő emberét Bécsbe, és ott a fő török követ előtt próbáltassék meg a mesteremberektől. Mi helyre kellessék pedig az esztendőszámot ütni, mivel az jobba, sem rosszabbá nem teszi a pénzt, akárhová legyen ráütve, arról nem szükség kérdésnek lenni: holott a hatalmas császárok szabadok vele, mi formán veretik pénzeket.²⁾

Articulus 18. A csavargók miatt, hogy a kö-

---

¹⁾ Tasi oldaljegyzete a 16-dik czikkhez: Ebből is ötölők vártam volna articulust, hogy hol járt volna elméjük, — soha én csak nem is említettem meg, ők sem. Arról hiszem, hogy Berént meg akarják e kikelettel, mikor a boznai had feljű, építeni.

²⁾ Tasi oldaljegyzete: Az aprópénz felől én categorice kérdeztem a vezért, miért Mátyás császár pénzét elveszik s a mostanit el nem veszik? de soha directe meg nem felele.

zönséges csendesség megtartathassék, ilyen végezést és rendelést tettünk, hogy a kik a végek megé járnak, hanemha úti levelek lészen, megfogják és rabbá tegyék. A kiknek pedig levelek lészen, de a közelebb való végházban megmutatni be nem térnek, hanem ide s tova járnak, azok is megfogassanak, és ha a magyar kapitány ír a béknek, avvagy a bék a kapitánynak felölök, magokat bocsássák el, de lovokat mindazáltal és marhájokat, a miek nála leszen, vegyék el, hogy másszor levelek levén is, hírrel járjanak. Az kiknek pedig úti leveleket adnak, szükséges, hogy mind a két részről, mind a pasa vagy bég és a kapitány, a kinek mutatni beviszik és praesentálják, megpecsételjék, hogy ne csinálhasson akárki útlevelet magának. S a szerént cselekedjenek a magyar kapitányok is. Ha kik pedig ezután afféléket megháborgatnának akármely felől is, kemény büntetések legyen, s tartozzék késéről is, ha kívánják, mind a két fél efféle igaz járatbelieknek adni. Ezeket pedig minden pontjában mind a két részről valókról egyaránt kell érteni.¹⁾

Articulus 19 et ultimus. Mindezek az articulusok és végezések, hogy állandóbbak lehessenek, nemcsak a budai vezér és magyarországi palatinus ratificálják és confirmálják pecsétekkel és kézírásokkal, ha-

¹⁾ Tasi oldaljegyzete a 18. cikkhez: Ebből én kihagynám azt, a mit ngod irt, hogy a ki tudatlanságból cselekeszi, elbocsáttassék; mert így minden lator török, míg kezében nem kapják, tudatlanságból fogja cselekedni, — azonképen a magyar is. És így nem leszen semmi ereje a végezésnek felölök.

nem a két hatalmas császárok magok is, és ezentul, igazán mindenektől megtartatni, kemény büntetés alatt, megparancsolják.¹⁾

A fentebbi pontozatokkal együtt s azok kapcsá-
ban Tasi martius 15-dikén folytatja jelentéseinek
sorát.

Irja, hogy martius 10-dikén vette a nádor négy
rendbeli levelét. Jelenti, hogy eleinte a vezér nem
vonta el tőle haszontalan az időt; de íme egy hete,
hogy mindennap azt izeni, ő milyen beteg, — min-
dennap vadászni jár pedig! Tasi nem kétkedik, hogy
a vezér tanácskérés végett elküldött *mesteréhez* (Bet-
lent érti). „Engem a mi illet — így folytatja — úgy
vagyon, sokan vannak ezek; de nem látom melyik-
től kellene tartanom. Melyestől többet beszélek ma-
gával is (a vezérrel), annyival kisebb embernek tar-
tom, s rossz, erőtelen állapotját általlátom.... Nem
mulattam hijába az időt. A vármegyék dolgát ex-
traháltam; Bosnyák uramtól az *alföldi* és egri dol-
got jól megértettem. Im az alföldi dolgokról a mi-
nemű irást be akarok adnom ex informatione domini
Bosnyák, azt is includáltam ngodnak.²⁾ A mely fa-

¹⁾ Oldaljegyzet. „Ennek utolsóinak kell lenni az articulusnak pro
conclusionem.“ Ezen szerződési javaslat eredetije a kismartoni levéltárban.
Tractat. Turc. II. k. 723. sz. Az okmány hátán a nádor kezével: „az bu-
dai dolgok.“ Különben datum és aláírás nélkül; — de egész tartalma
mutatja, hogy ideigtatandó.

²⁾ Alább olvasható ezen, a ráczokat illető érdekes okmány. Oda-
igtattam, hol Tasi azt csakugyan átadatja a vezérnek.

lukat most az egriek kívánnak, ez signaturán valóktól megválva, a kik post Sitvatorokiensem hódítattak be, a mint Bosnyák uram ő nga írja, inkább mind igazán praetendálják. Koháry uramnak irtam volt minap két dubiumról, minthogy e dologban forgott, — ítéltem készen vagyon nála afféle magyarázat; de ngodhoz küldte. Én annak mindenképen végére mehettem. Az oláhok felől ha nem tudnám is, meglehetne a nélkül. *Im nagyságodnak az articulusokat, a mint megcsináltam volt, ha haszon lenne a dologban, megküldtem.* — Hatát beadtam már, — az elsőn meg is egyeztünk. Az ötéről igen hallgat, — beteggé tette magát. Igen urgealom. Nem kétlem, hogy valahonnan nem vár, noha esküsznek, hogy sohová nem küldtek. De ki hinné? Deákul is megesináltam, hogy ngod közölhesse, ha akarja; de még talán nem szükséges. Szintén in opere valék, hogy meggyógyula a vezér: ma délben audientiám leszen. Tegnap érkezett a mestertől csauz, a ki István papot elvezette volt három héttel ezelőtt. Hogy szemben lehettem volna vele, még azt izengette, hogy beteg. Csak azért is izentem vala tegnap neki, hogy habeo secretiora, ha assecurál.

Nagyságod azt, hogy én a faluk odaengedésére léptem, így értse, mivel: előbb usque ad rupturam tractatus ment volt a vezér, kiről ezután in actis meis ngodnak. Hireket is ím irtam ngodnak. Ha nem végezhetünk most, istenért kérem ngodat, fordítsa elméjét, miképpen cum commodo Regni gera-

tur bellum. Correspondeáljunk a kozáksággal, neveljük vele szegényeknek szíveket; Betlen ellen lengyel király tegyen Ungvár, Munkács felé etc. nagy hadat, hogy mihelyen Betlen hada Eperjesig jűne, ottan amazok is lemennek Betlen uramon hátul; — megszeppen bizony. Ngod erre semmit ne irjon. Én post audientiám ngodnak irok mindjárt. Megválík, mi leszen. Éltesse isten ngodat sokáig! Ngod megbocsásson — raptim; egyéb sem lehetett benne. Buda 15-a martii 1629. Ngod szegény szolgája Tasi Gáspár.“

Ugyanaz a nádorhoz martius 16-dikáról, s utóiratúl martius 20-dikáról. a következő levelet intézi:

„Kegyelmes uram! Vettem ngod levelét, melyben írja, hogy csodálja, miért az esztergomi törököktől ngodnak nem irtam. Igen örömet irtam volna én, s bántam is, hogy hírem nélkül elmentek; de nekik úgy volt jobb. A mint ngod a tatai vicekapitány leveléből megérti, semmi okok nem volt a tataiakhoz. Sokat pántolódtam én itt s izengettünk egymásnak a vezérrel affelől. Megizentem azt is neki, hogy rossz és büntetni való példa elszakgatni az útleveleket, a mint az ő töröki cselekedtek a tataiakkal. Ha igazán akart volna ő maga is a ngod írása szerint cselekedni, miért kellett szegényeket Nándorfeérvárra aláküldeni? Álnokság minden dolgok. Hogy megértettem az esztergamiaknak ngodhoz meneteleket, azután is izengett, de tőlem csak a volt a válasza, hogy ha ngodhoz küldött, várjon felőle ngod-

tól. Álnokság az is, hogy az oratortól akarta császárnak őket felküldeni, s megizentem én is neki, hogy mi az esztergamiakat az ő oratoroktól küldjük hát meg neki. Nincs hová facsarodni az igazság előtt; hanem már azt mondja, hogy felhozatja s tőlem küldi meg. Szintén ily mód nélkül bántak a ti-hanyiakkal is. Tudom, a győri királyképe soha el nem ereszti ezeket, míg az ővéi is meg nem lesznek, s a mi károk azoknak lett, ezeknek meg méltó anynyinak lenni, ha *utrinque restitutio* nem leszen.

A mi pedig az itt való mulatásomat illeti, nekem bizony legnehezebb. Nem is azért mulatok, hogy ne értenék valamit e dologban, avvagy haszintén nem értenék is, hogy én azon által nem tudnék menni és módot benne találni, noha minap Kohári uramnak irtam valami két dolog felől, kiről ngodat találta meg; maga csak olyan dologban magánális készen kellett volna lenni a resolúciónak. Hanem az én mulatásomnak oka a vezér, a kinek mindenkor vagyon abba módja, hogy egy-két hétig s többig is elvontathatja, a mit akar. Megizentem neki, hogy levele vagyon ngodtól nálam, adjon audientiát; de ő mind megérte azzal, hogy ő beteg, s ez óráig sem adhattam még be neki a ngod levelét, — megyek vele. Ur itt, s nem tehetek róla; maga mindennap csidáz, vadász. El sem mehetek innen akarátja ellen. Ha pántolódom felőle a tolmácsával, azt feleli: Nagy dolog, kegyelmed ilyen nagy embernek nem hiszen. Hiszem hála istennek nincs a kard feje fölött, hogy

betegem is kgyddel végezzen! S megmondom eléggé, hogy ma is ott kinn volt s tegnap is etc. De ő tagadja, s én mit tehetek róla? — Tegnapelőtt későn érkezék meg Erdélyből egy csauza, s úgy volt, hogy tegnap audientiára vitet, a mint meg is írák ngodnak. Tegnapról meg mára halasztotta. A ngod levele mását a tolmácsának adtam pro lucrando tempore, hogy megfordítsa, mig felmegyek, hogy szólhassak ugyan mindjárt ott felőle, — ne halaszthasson a fordítására. De azért ugyan nem hivatott mégis, hanem izent felőle, hogy ő fenyegetőzést lát abban. S csak-hogy inkább hívasson, és én is utolsó resolútiómat megmondhassam neki, ha tractálni nem akar, izentem ista occasione, hogy ő izent a fenyegetőzésről. Hogyha assecurál, leszen magával való beszédem. De ugyan úgy sem hivata. Nem is kell arról gondolkodni, hogy ő mindenfelé el nem küldött volna mind Erdélyben s mind a Portára, a kit én tudok is, s im Horvát Lázár jún is Erdélyből, egy hét alatt itt leszen, — valami hintót hoz hogymár neki. Beszéltem ma magam is a csauzzal; — Debreczenben mondá hogy hagyta. Ismég gondolja ngod azt is, hogy ő alattomban minden végekben végére megyen, micsoda és mennyi az, a minek vissza kellene adatatni. Ebben mind idő múlik. Más az, hogy nekem nagyobb anthoritásom vagyon igazán hozzászólván ehhez a végezéshez, hogysem ennek; mert én instructióm szerint bátran cselekeszem; a mit odaengedek, bátran engedem; de ő a fővezérnek nem barátja.

Azon is vagyon az, hogy kivesse; — csak a császár fogja még pártját. Több nem-jóakarói is ott benn sokan vannak. Ha ez itt való spahiáknak kedvek ellen cselekeszik, maga megvallja, hogy mind egygyé leszen a nyelvek. Bizony dolog, ha mind megengednők, a mit kíván, elegendő authoritása volna mindjárt; de így ír Betlennek, ír a Portára, divánhoz.

A szolnoki békkal én alig vagyok egy óráig együtt, mikor tractálok; mert én hamar annyit mondok annak, hogy csak a vezérre halaszt, s harmadnapig is eldiványoznak belé, s kéntelen magamnak is kell pedig articulusokat is beadnom; mert ezek oly rendetlen tudnak beszélleni, hogy hol egyen, hol máson kezdenék ők el, és mindennap mindenről beszéllenének. Soha egy emberséges discursust nem hallok tőlök, vagy hogy egyik dologból a másikat jó módjával kihoznák; — tudnák állatni az articulusok erejét, verborum virtutes, semmi nincs abba. Csak annyi eszek sem volt még, hogy eszekbe tudták volna venni a zsitvatoroki 15-dik articulus discrepantiáját. Én is noha citálom a hol szükség mindenütt; de az aránt nagy disputatióban nem ereszkedem velek. Miért hát hogy az ő tudatlanságok mégis nyertes? Ez az oka, hogy a mi neki hasznos, és a mi kezénél vagyon, annak pertinaciter inhaereál, sem szégyennel sem igazsággal nem gondol. Nálunk pedig az a resolutio nem lehet, hogy amaz római nagy követtel azt mondhassuk nekik: „Pacem

et bellum fero vobis, utrum vultis eligete Carthaginienses," hanem manifeste a mivel nem tartozunk, azt is odaadjuk a kis békeségért, és így ő is nagy hamisan tagadja, vagy nem akarja érteni a végezéseiben. Azért ngod lássa a tegnapi articulusokból, ha nem értem e dolgot, azért küldtem oda, és jó tettszése szerint a miben többet engedni kell nekik, ha ám tractálni akar ez, írja meg mindenütt ngod, — én a szerint cselekeszem. Nem vétettem, ítélem, abban, hogy in suspenso hagytam a falukat, habár a Portára küldte is; mert jobb gradatim odaengedni, hogysémmint mindjárt; noha ő ugyan ad rupturam usque tractatus jött volt velem. Remélem is, hogy contentusok lesznek azzal; hol nem, könnyű odaengedni juxta instructionem; a miatt én félben nem hagynám, ha arra kelne.

Betlen igen beteg volt, magok mondják; de jobban vagyon. Debreczeni ember is vagyon itt, a ki mégis betegnek mondja, és hogy Kassáról is vittek be doctort neki. Az a harminczhatezer ember ha mind magyar, s Erdélyből kihozza, bár csak más nemzetséget szállítson oda haza helyekbe, én nem tudom, ki maradna magyar Erdélyben, ha annyit kihozhatna. Mit praetendál Betlen, nem szintén érthettem; de ez esküszik szörnyen, hogy ő igazán kívánja a békeséget, s azt akarná, hogy száz esztendeig s többig is állandó lenne. Lengyelországra ha csapna; de talám fás dióra találhat ott. Azt értettem a H.-tól, hogy rebesgette, mintha a császár reá

akarna Betlenre küldeni, s Magyarországbán is a religio dolgát igazítani akarná; de ha Betlenre küldene, azt ők is megsegítenék. Arra tőlem elegendő declaratiója volt: hogy sohasem bántja császár; — csak tartsa magát a békeséghez, affélől bizvást alhatik. Én — ngos uram — ha eszemben veszem temporizálását és haszontalan ittlétemet, vagy assecurál vagy nem, de megmondom neki a dolgot. Ha azon sem ütközik meg, s nem fog rajta, hihető, más szándékok vagyon, — és én is azután juxta praescriptum modum a protestatiót perágálom, s a jó isten hírével innét elmegyek, Engedjé isten, találjam ngodat jó egészségben! Budae 16 ta martii 1629.“

Martius 20-dikán a fentebbihez ezen utóiratot csatolja Tasi: „P, S. Ezenközben délután hivata a vezér, s követe elsőben, hogy ő betegsége miatt szemben eddig velem nem lehetett; maga bizony soha jobb színben nem láttam, mint vala. Annyirra nem szégyellik ők (az) effélét. De tudom, oka az volt, hogy még a mestertől nem érkezett volt meg az instructio. Azért úgy vettem eszemben, hogy Erdélyből sem tartnak ellent a tractában. Nem is említik is, hogy arra a pártra való falukról végezzünk. Hanem a vezér mintha sűrűbben kezdi a 15-dik zsitvatoroki articulust emlegetni, és a „mindenkor“ szóért az én beadott articulusat difficultálni, elannyira, hogy nyilván azt mondaná, mivel: a zsitvatoroki articulusha az nincsen, ő ha azt helybenhagyná, agyonveretné magát érette. Én azt nem disputáltam

igen vele, mint legyen a (zsitvatoroki) 15-dikben, mivel igen praecaveálm, hogy a discrepantiát abban eszékbe ne vegyék. Nem is vették még mindeddig is, hanem a *bécsit* állattam, a kit in specie nálam láttak. De arra ő álnokul csak azt mondta, hogy ő nálok csak a párja vagyok, és ő csak párból arra nem mehet. Tandem post multa ultro citroque declaráltam neki, miért tartunk mind mi s mind ők attól a szótól „mindenkor“, — amaz ngodnak minap küldött irásomban a mint megvagyom. Esküdt szokása szerint, ő mely igaz s mely igazán akar abban is procedálni, s kényszerítette lelkére előttem a békét is, hogy a faluk nevezésében mine mű igaz legyen etc., — és hogy ő a ngod leveléből is fenyegetőzést vett eszébe; de ngod ne higyen minden szónak, mert ő sem Betlenért sem senkiért, sem egy papnak, kinek beszédére (láttam, hogy az lator Istvánt érti rajta) a békeség fundamentomát meg nem újítja. De én mindezekkel contentus nem levén, egyátaljában irva kívántam választ az én articulúsímrá, kit megígérvén, másnap szintén estve hozták meg (de quo in actis ezután, s minemű válasz is volt tőlem reá). Hanem azután in tractatu én arra mentem, hogy mivel az ereje ennek a faluk felől való articulúsoknak mind in connumeratione leszen, azokért nevezet szerint benn a pecsétes laistromokban levén a faluk, nem leszen nagy szükség arra a „*mindenkor*“-ra; mert a beírott falukon kívül senki sem mehetne. Ők is contentusok lettek rajta, és hogy bár

úgy írjuk: „A mely faluk a bécsi harmadik articulus szerént holdultanak, hogy ezután is holduljanak, — abban pedig, kézről kézre megmutattam nekik, hogy a „mindenkor“ benne vagyon. Megalkovánk e szerént, és az articulusokat úgy csinálák.

Immár e dolgot késznek tartottam, hogy a bék estve egy cigány, hamis írást küldé, kiből hát ő még is mind újabb újabb praetensiókat forgat. Volt válasza írva tőlem. Tegnap azért is még együtt levén, vettem eszembe, hogy ők oly szokat ejtegettek, mivel az articulusok lennének az ereje, és nem a connumeratio; item, hogy a connumeratio két hónapig sem perágáltathatnék. Mely álnokságokhoz képest im egy írást készítettem, a kire ha reá nem mennek, — én — egyátatjában irom ngodnak — hogy itt többé nem traktálok, hanem mentest megyek. Im pedig ngodnak is includáltam páriáját. — Akarám ngodnak ezt is értésére adni, hogy bár ezt megadja is; de mindjárt első difficultas a faluk adajáról a leszen, hogy soha ez a vezér meg nem meri azt próbálni, hogy a régi adóra hozza a faluk adaját, a mint csak a zsitvatoroki végezéskor volt is; hanem ad minimum arra menne, hogy úgy maradjon, a mint most vagyon. Azért nekem erre categorice adjon ngod választ, mit cselekedhessem. Az hatvan faluk limitatióját is in originali nem küldé el ngod. A nélkül meg nem lehet azok adajának is eligazítása. Ngod küldje el mentől hamarébb. Megirtam a másikat levelemben okát ngodnak, miért szükséges in

originali; mert ők egy hamis írást mutogatnak az ellen. De ngod nem ira nekem semmit felőle ez utolsó levelében. Mely ngod levele miatt sokat bú-sultam; mert a mely szőgyéni katonák tegnapelőtt meghozák, nem nekem adták. Ők azt mondják, hogy nem is mondták nekik a hadnagyok, kinck adják, — hanem a vezérnek küldték egy csauztól, s a vezér megnyitotta. Kohári uram levelébe volt includálva és mind megolvastatta őket, s úgy küldte meg nekem. Hála istennek, hogy a ngod levelébe mégis semmi olyas nem volt. De Koháry uram a mely nagy devotióval ohajtja az övében a békeséget, azt bizony bánom. Így küldözik mind a ngod levelét nekem, s mind az enyimet ngodnak. Két hétre hogy viszik meg. A vezér is im irt ngodnak. Felszakasztottam. — Hirűl azt irhatom ngodnak, hogy tegnap Vácra innen kétszáz jancsárt küldtek, nem változóul a mint szokás, hanem ugyan többitik benne a vitézlő népet; — valami hirt, de hallottak. A kozákokra való menetelek is igaz. Innen vittek volt sok török álgyukat alá Fejérvárra. Most mind sajkákra való taraszkokat mondják hogy öntenek belőlök. Vég-Szendrőnél leszen valami nép, a ki mireánk fog vigyázni, úgyhogy ha a mi hadunk Bécsig júne, azt is mindjárt meginditanák effelé. Ngodtól választ várok mentől hamarább. Éltesse isten ngodat sokáig. Budae 20-ma martii 1629. Ngod szegény szolgája Tasi Gáspár.“¹⁾

¹⁾ Eredetiek a kismártoui levéltárban Tract. Turc. P. I. 126. sz. I. és K. betűk alatt.

XLI.

Tasi Gáspár folytatja hosszas fáradozását 1629-ben egész martiusban. Azon hó 26-dikán így tudósítja urát:

„Vagyon annak két hete, hogy elvégeztük, mivel a mely faluk Egerhez, Hatvanhoz, Budához, Pesthez, Székes-Feérvárhoz és Kanizsához a bécsi végezés szerént, azaz *mindenkor* holdultanak megvételektől fogvást a zsitvatoroki végezésig, azok holduljanak ezután is. Valamely falukat pedig az megnevezett várakhoz ők is a zsitvatoroki végezéstől fogvást mindeddig beholdultattanak, hogy nekünk mindjárást visszaadják.

Esztergamhoz pedig a mely falukat a zsitvatoroki végezéstől fogvást a bécsiig beholdultattanak, azok maradjanak náluk, — a hatvan faluk is azonképen. S a melyeket e háboruban beholdultattanak, és azolta holdultak, azok is, item utolsó megvételétől fogvást a kik hozzá holdultak.

De mikor arra költünk (a minapi ngodnak irt három punctom szerént) hogy egy articulust írjunk, mit kellessék azon érteni „mindenkor,” ezer mester-

ségeket, csalárdságokat, hamisságokat, állhatatlan változásokat mutatták meg már egy egész hete, — ugyannyira, hogy mivel meg nem csalhattak, magok is megunták, és én is tegnap azért mentem be audentiára, hogy elbocsásson s jótest jőjjenek. Oly módon akarták ők azt a „mindenkort“ magyarázni, hogy noha csak a megnevezett várakról vagy on a szó, de ők azzal az egész Alföldet elvonták volna tőlünk. (Kit ngodnak ezután mindenképen in actis). Tegnap azért tovább három egész óránál a vezérrel levén, sokat disputáltam vele, és megmutattam, hogy nem kellene neki attól a szótól: mindenkor, félni, mert azt nem ő végezi, hanem a régi végezésekben vagy on. S megmagyaráztam elegendőképen és exemplumokkal is megmutattam, hogy mindkét részre nézve ott kell annak a szónak lenni, mert az substantiale. Mert ha kihagyjuk, mi azon félünk, hogy valamely faluk valaha holdultanak, bár csak egyszer is, de ők mindjárt hozzányulhatnak; ők pedig azon félnek, ha ott lészen, hogy valamely faluk, bár holdulni tartoznának is, de ha akármiért elhagyták csak kevés ideig is a holdulást, tehát ezzel elesik tőlök, — s ez miatt őneki, azt mondá, ha mi kár ebből történnék, meg kellene halni; mert neki odabe sok gonoszakarói vannak, s ha valamely iszpáhiának itt kenyerek elesnék, azoknak panaszt ottbenn tenyereken hordoznák nemjó-akarói, s őtet elvesztenék. In summa ngos uram, én sem cedálhattam az articulusnak, melyet e szó magyarázatjáról csi-

náltam, s ő is ez fölül megírt félelme miatt (noha oly liquide és lucide volt az articulus, hogy nem kellett volna tartani attól, de volt hamisság is alatta, a mint megíráim, mert involválni akarták álnokul bele az alföldi falukat is, hogy elessék tőlünk is hasonlóképpen, a mi nem mindenkor holdult) félt reámenni. Azokáért kényszerítettem, hogy mindent megtentáljak és gyermekmódon innen el ne menjek, amaz secretumra lépni, a melynek helyesen előhozására még nem is volt ennél több occasióm, s megmondám neki praemessis praemitendis, hogy én ebből az állapotból, és hogy ilyen nyilvánvaló dolgokon akadoz, két dolgot veszek eszemben: vagy hogy tudniillik valami okért, kit maga tud, vontatni akarja studio az üdőt, avvagy hogy abba ütközött meg, hogy ngod küldött hozzá tractálni, és per hoc láttatott utánajárni. Esküvék szörnyen, hogy egyik sem oka, hanem csak szintén hogy fél, ne éljünk gonoszul azzal a szóval neki veszedelmére. Azután előszámlálám neki a dolgot. Ő is, úgy tetszik nekem, igen szép moderate, és nem bolondul is felelt meg. És végtére, mivel, ugymond, consulenter ennyi szóban elegyedtünk, hidd el bizonyosan, hogy a kazul dolga ebben vagyon: a fiának kéri császártól Babilont csak pasaságul, úgy hogy beirhassa, s udvarhoz ne tartozzék menni, a szokott jövedelmét pedig császárnak szolgáltatja. De császár nem akar reámenni. Abáza dolga is componáltatott, s ám nagy haddal jó Bosznába. A Portán is a tengeren túl átal-

jött had készen vagyon.“ — A tatárok felől hazugságnak tartám, a mit monda, hogy szultán Giráj is fejet hajtott volna császárnak. Sok volt ultro citroque köztünk a beszéd. Hanem végezetre revertála arra, a mit én jelentettem vala egyszer neki, mikor disputálnák akkor is a szók erejét az articulásokban, hogy ha a faluk nevei mind nyilván s előttünk volnának, melyeket kívánunk nevezet szerint, nem kellene semmi szón akadoznunk, hanem csak azt irnák: Egerhez holduljanak ezek s ezek a faluk, Hatvaahoz ezek, Esztergomhoz ezek etc. Azért most is, hogy ne féljünk egyik részről is holmi ártalmas magyarázatoktól, cselekedjük azt. „Ím, ugymond, én is beiratom a falukat minden várakhoz, a melyeket kívánunk; ihol a szolnoki bék, tudja az egrieket mind, lelke szerint írja föl; s a többit is, azonképpen föliratom s oda megküldöm. Cselekedje azt palatinus barátunk is, s megegyezvén a falukon, laistrom sem kell osztán, hanem csak írjuk meg, hogy ehhez a várhoz ezek a faluk, s ehhez meg ezek holduljanak. Ezt, ngos uram, mivel magam is jelentettem volt és két ízben is czelött régen neki, úgy tetszik, meg nem vethettem, látván főképpen, hogy kívánja nemzetünk a békeséget, — hanem hogy így legyen, én elvégeztem vele, és hogy ngodnak tudtára adom. Azért ha ngodnak ez így tetszik, ngod ez levelem elein specificált differentiák szerint paroncsolja meg mindjárt azoknak a vármegyék viceispáninak és szolgabiráinak, hogy igen diligenter

connumerálják a falukat, külön az épeket s külön a pusztákat, a melyeken nem laknak; és jól specificálják melyik faluk holdultanak continte a zsitvatoroki végezésig, és se egymás barátságáért villongóba ne tegyék, a kinek ugyan holdulni kell. A mely falukat pedig a zsitvatoroki végezés után mindeddig beholdultattanak, azokat külön írják, hogy tudja a török is, melyeket kívánunk, és melyeknek kellessék nevezet szerint visszaadatni. Esztergamhoz is a mely falukat a zsitvatoroki végezéstől fogva a bécsiig beholdultattanak, s continne holdulnak, azokat is külön írják; — külön a hatvan falut, s külön a kit azután eddig beholdultattanak és continue holdulnak most is. A melyeken pedig csak kapdostanak és most is ha kapdosnának, de a szegénység kárával is elfogta magát alólok, — mint Verebély s sok több faluk — azokat is mindenik vármegyében és mindenik várhoz külön és specifice megírják. Kanizsához is, a mely faluk megvételestől fogvást holdultanak, de a frigy ellen a bécsi végezés szerint megtartóztatták a holdulástól, azok is nekik esnek. Nagyságodat kérem, igen specifice adassa elejekben a viceispánoknak, mert én Ujvárból oly világosan megírtam volt, mégis errort tett mindenik, — csak a *gömörít* írták jól. A mely inquisitiók pedig affelől itt nálam vannak, azokat is mind Kohári uram ő nga kezéhez küldtem vissza. Annyival könnyebben procedálhatnak benne. Hogy pedig az in infinitum egy részről se menjen, Sz.-György napját végeztük,

hogy addig véghez menjen, idest diem (24-tam) sequentis mensis aprilis. Innen fogytkozás nem leszen; mert az egrit már is meghozták, a feirvárit azonképpen; — az esztergamit s kanizsait is meghozzák.

Budához és Pesthez praetendált tizenhárom faluk felől marad articulús 1 mus. Azt mondá a vezér, hogy ezzel marad függőben másfél száz falu Szolnokhoz. Abból vém eszemben, hogy talán de similibus idem erit iudicium. Én arra csak azt mondom, hogy én most csak a császár ditiójabeliekről agálok. S ő sem ellenzi; — azt mondá, csak arról legyen is.

Míg nála valék, érkezett be a fejedelem követi is, Horvát Lázár. Mondá, hogy nem tudja miért jött, — talám effelől is hozott valamit; mert ő neki a fejedelem egynehányszor irta, hogy neki nem öröki azok a vármegyék, — nem bánja, mint végezi császár ő felsége dolgokat. Ugy gondolom, nekem abból kevés akadályom leszen; mert nem most correspondeálnak ők ezen.

Én, ngos uram, immár itt más dologhoz kezdek, — legclsőben is a pénz dologához. A minemű articulust felőle ngodnak küldtem, ma azt adom be, hogy megfordítsák. Míg ngodtól válaszom jű, addig azon általmehetek, reménlem. S noha pedig a faluk adajáról kellene mindjárt a faluk után tractálnom, de azt azért differáltam, hogy ngod nekem catagorice megirja, mennyire menjek abba s mennyire ne. Im a mint beadom, megküldtem a mását ngodnak,

— jobbitottam rajtok. Én úgy veszem eszemben, ezek nem mennek reá, hogy a régi adajokra szálljanak, a mint csak a zsitvatoroki végezéskor volt is, hanem a mostanit hagynák helyen. Bizony dolog, ha arra megyünk, minden végezésink ellen cselekedszük; de ezzel a vezérrel igen rosszul levén a fővezér, nem hiszem, hogy az iszpáják ellen merjen cselekedni, mert a Portát betöltenék ellene panasszal. Azért ngod tudja, mennyire vagyon szükségünk a békeségre s mennyire nincsen, és ahhoz képest mely drágán kellessék azt megvennünk. Én, bizony dolog, ennyit itt nem leszek már e miatt, hanem ngod írja meg categorice, mire menjek s mire nem. Én is csakhamar megmondom osztán nekik, mi lehet s mi nem. A hatvan faluk adaja dolga sem igazodhatik külökben el, hanem ha ngod in specie a ki *Barson* költ a limitatio is mind a két részről megpecsételtetett, azt ideküldi; mert ezek egy hamis írást fitogatnak, hogy ugyanott megengedtetett volna, mivel jövőendőben a ki a faluja régi adájának végére mehet, arra erőltethesse. Én megígértem, hogy az originált megmutatom nekik, hogy nem úgy vagyon. S tudom, contentusok lesznek vele, annyit vettem benne eszemben. Azért ígértem pedig meg, hogy ngod maga kezével írta vala nekem azt tenni, kiről egynehányszor irtam már ngodnak. Nygd kérem, küldje el. A nemesség felől is utolsó válaszát várom ngodnak arra, a mit én az articulások szélire glossáltam vala felőle.

Az alföldi faluk felől nagy difficultas leszen; mert ezek új holdulásnak tartják inkább mind a ráczságot. Csak azzal csillapítom most, hogy affelől én ngodtól várok egy articulust, s nem is akarok addig semmit hozzászólni. A mi holdult ezelőtt, vagy holdult helyre száll, megengedi, hogy holduljon; de hogy Titelt és a Drávát, Szerémséget emlegetjük, csaknem hal mérgében azon az informatión, melyet (Bosnyák uram őnga informatiója szerint) neki beadtam. Maga bizony jüvevény ember levén ő itt, tanulni kellene belőle a mi igazságunkat is, ha igazat akarna mindkét fél közt tenni. A mint megfordították neki, haragjában elszakasztotta. Mutatá a tolmács, mertizent is vala tőle. Én is megizeném, hogy azzal szabad őnga, haraghatik; de én ugyan megmondom affelől a mi igazságunkat. Alig türtethettem volna meg magamat, ha az én írásomatszakasztotta volna el, hogy mindjárt el ne mentem volna innen. Ezt ngodnak azért irom, hogy gondolkodjék jól felőle, mert ez ha minden véghez megyen is, de addig semmit nem ratificál, míg ez el nem végeződik. Igen örömet visszaereszti érettek az esztergami falukat, melyeket e háboruban beholdultattak; mert magok is azt mondják, hogy ez igazság ellen lett. Ngod mindazáltal most nekem erről ne írjon, hanem halaszsa, mert mindent félbehagyván, mindjárt azon lenne.

Úgy értem, tegnap átkozódtak valami törökök, hogy: isten vesztette volna az erdélyi fejedelmet, —

im most volna kicsin békeségünk, s meg felzavarja. A bosznai hadat is hallom, hogy igen sietteti a vezér, — Szent-György napjára hogy bizonyosan itt legyenek. Az én éjjel járó törököm meg nálam volt. Azt mondá, hogy fogadott kozákja is vagyon a fejedelemnek; de nem császár ellen készül, hanem a svecust segíti meg. Azt is mondá, hogy oly hír jött volt ide udvarhoz, hogy a fejedelem igen beteg volt, — s azután meg azt hozták, hogy ugyan meg is holt, de titkolják. Ő azt itt udvarnál hallotta.

Az olajban megfőzendő legény felől minemű conjecturát irt Rimai uram, nekem küldte Eszterház Pál uram, s ím én ngodnak. Ezeket combinálván, ha valami méreg dolga lehet, halála is következtetett. Jó igen érette lenni, hogy megtudódjék. Éltesse isten ngodat. Budae 26 ma martii 1629. Ngod alázatos szolgája Tasi Gáspár.¹⁾

Tasi fentebbi levelében szó van Bosnyák véleményéről a ráczság kérdésében. Azon vélemény nyomán Tasi a vezérhez ily előterjesztést tétetett Muharrem bég által:²⁾

„Szinán pasa följevetele és Eger vétele előtt az

¹⁾ Tract. Turc. idézett szám M betű alatt.

²⁾ Az itt közlött levél datum és aláírás nélkül keveredett el a kismartoni levéltár „Tractus Turici“ II. kötetének levelei közé, hol 172-diknek van számozva. Hátán Tasi kezeirása: „Az alföldi ráczságról.“ A levél bevezetésétől ozen szavak állanak; „Az ráczok dolgát adja ngod az ur eleiben, megfordítván törökül ezt is.“ Úgy látszik Tasi önga alatt itt Muharrem bégot, „Ur“ alatt Murtéza vezért érti.

Tisza Duna között Titeltől fogvást egész Jankóig¹⁾, Szegedig és Halas tájára is mind feltolyakodott volt az rácز nemzetség. Ezek az rácзok Koliba-Kosztelig, Bácsmegyéig mind holdultanak Egerhez magyarnak. Eger veszedelme után a sok csatázó hajduság mind elrablotta pusztította őket és sok esztendőig pusztaság volt. Hanem valahány esztendőől fogva újabb rácзok tolyakodtanak föl és immár nemcsak az előbbeni rácз falukat, hanem az magyar falukat is, az kiknek népét a tatárok mind levágták, meg kezdték szállani, — és fölholdulnak mostan is, valameddig ezelőtt is holdultanak. Ezt tartják a törökök, hogy mi kapdozunk rajtok is ujonnan holdultattuk meg; maga ezek mind holdult faluk helyére szállottak, a melyeknek bizonyos magyar urok volt s vagyon is, és mig puszták nem voltak, holdultanak, avvagy ha némelyek pusztán állottak is, de más ép faluk fizetnek a határtúl, — hogy élhették marhájokkal, — a magyar uraknak. S ezek holdulnak mostanis, sőt ide fel is mind a mínevünk alatt kereskednek és járnak, — s ha nem holdulnának, meg sem maradhatnának. Örömet is holdulnak, — sőt meg sem szállják addig a falukat, mig tőlünk is levelet nem vesznek. Nem szükség azért ezt az esztergami fálukért praetendálni és mintegy cserélni akarni; holott ezek nem új holdulások.

A Dunán innen Szinán pasa följuvetelének

---

¹⁾ Jankovácз Baja közelében ?

előtte Mohácson, Szekszárdon, Baranyán, Somogyon fölül vagy igen kevés, vagy semmi ráczság nem lakott, hanem mind magyarság lakta, és szultán Szulimán idejétől fogvást mind a Szinán pasa idejéig és azután valamennyi üdő alatt való pusztulásokig, Palotához, Beszprimhez, Gyórhöz és több magyar várakhoz holdultanak, — ez nem tagadható dolog. Hanem ím nem régen jött megint valahonnét afféle ráczság, és egész Tolnán is fölül ellepte a földet, a magyarokat kiszorították sok falukról. Ezekben a ki hátra vagyon, nem akar holdulni, némely csak szóval tartja ide fel az urakat; — némelyek pedig hivatlan is örömet eljűnek; mert nem is maradhatnának meg, sem nem kereskedhetnének ide fel. Holott azért azoknak helyekről mindéltig nekünk holdultanak, míg török birtoka alatt voltak is, ezeket a mostaniráczókat is úgy akarják birni, mivel azoknak a helyeknek, a hol laknak, mind határlevelek s minden igazságok most is magyar kezénél vannak.

Mivel azért ezek így vannak, meg akarjuk mí igazságunkat és proprietásunkat benne tartani, hogy az nemzetségektől el ne idegenedjenek, és nem is ellenzheti méltán ngtok azt minekünk, hanem az kik Magyarországon laknak, holduljanak. Oda be beljebb az kik laknak a Szerémségben s azon alól, azokról most nem szólunk. Hogyha pedig végezésnek kell felölök lenni, csináljunk egy ilyen articlust, hogy „Tisza Duna közben Péterváradjáig a kik laknak, holduljanak, a Dunán innen pedig Pozsagáig.“

Ez volt nagy valószínűséggel azon érdekes okmány, melynek török fordítását a budai vezér elszakgatta.

Martius 28-dikáról ezeket írja Tasi a nádornak:

„A nagyságod 25-dik martii Szombaton irt levelét tegnapelőtt vettem becsülettel, s tegnap reggel, minthogy a pesti hídat megcsinálták, nézni a vezér is felhivatván, megadám neki a ngod levelét. És mivel a pénz felől írva, igen rossz választ küldött volt, nagysokat disputálánk egymással felőle. Végre így végezék, hogy ő is itt énelőttem a szállásomon megpróbálhatja az ő tiz oszporájokat a mi tizenöt pénzünkhöz, — s mí is Bécsben ugyanezen embere jelenlétében a követelőtt próbáltassuk meg. Ezzel én is contentus lettem, s azon leszek, hogy ma vagy holnap meg is próbálják.

Immár a faluk adajára költünk, — ím szintén hivat a bék. A Pesthez gyűjtendő hada és palánk-építő szándékja felől is expostuláltam vele. Esküvék igen, hogy sem híre sem tanácsa benne, s nem méltó annak élni is, akár magyar akár török legyen, a ki költötte. „Hiszem, ugymond, miért cskünném, — czután is orezámra térne? Én se palánkot nem szándékozom építeni sem hadat hozni, hanem ha ok adatnék reá; de, ugymond, talám abból támadott ez a hír, hogy a tatár khám kért innen kétszáz sajkat a vízi kozákokra a császártól s azokat készítik, ismég a dobrocsáni hadat melléjek, s a bosznait is, jóllehet a bosznai felől még magam sem vagyok bizonyos,

ugymond.“ — Én úgy ítéltem ngos uram, ha mivelünk végezhet, azt is odafordítják. A Vácra küldött praesidiomot azzal menté, hogy szokás minden félesztendőben változniok; — noha én ezt nem hiszem, mert ide senkit nem hallok, onnan hogy visszajött volna, a mint a változásnak módja volna. Az erdélyi fejedelem követe Horvát Lázár hogy érkezék, másnap audentia után mindjárt mezőre vitte, a lovakat is hintóstúl. Engem is kivitetett vala, s minden világi dicsőségét megmutogatá, valamit mind maga s mind emberei tudnak is. Tegnapelőtt osztán szállásomra jött a követ és instructiója szerint a békeségnek hátramaradott, e faluk eligazítása dolgára, s azt mondá, hogy intette a vezért is ilyen formán: hogy lám a Portától vagyon mindenképen authortása a békeségnek elvégzésére, — azért végezze el, s gondolja meg, azt, hogy a végbeli török sem elegendő maga a végek oltalmára, ha miképpen a békeség felbomlana; hanem tatár s több török had lenne szükséges nekik, — azokmiá pedig magok is pusztulnának. Hasonlóképpen vagyon Magyarországnak is dolga. A sem elég német s egyéb nemzet nélkül maga oltalmára, — azok miatt pedig pusztulása lenne. Hanem jobb a békeségben a mi hátramaradt, azt végben vinni. Engem is kére, hogy a miben lehet, engedjünk is a törököknek. Én megmondám, hogy a mi a tractát illeti, vadnak régi végezések, s a szerint kell mindkét részről járni. A mi magamat illeti, nekem is vagyon instructióm. Mí a

békeségben akadált nem teszünk, csak ezek is accom-
modálják a végezéshez magokat. — Hogy extendál-
tassék ez a mi végezésünk az ő ura ditiójára is, nem
urgeálja; maga ex studio ejtettem olyan szót, hogy
császár urunk ditiójabelieket igazitom csak, — s
azt mondá, hogy „jól tudom.“ Én, ugymond, tavaly
igazitottam el Szolnokban a békkel úgy, hogy a ki
nálók vagyons holdol, holdoljon ezután is; a várak
megé ne járjanak és a régi adajokat adja a szegény-
ség. Mondá, hogy az ura igen beteg volt, — negy-
vennyolecféle orvossággal élt betegségében. Végre
elunta a sok doctort, hanem istenre hagyta csak s
immár meggyógyult, de még erőtlen, s Fogarásról
Feirvárra jött. — Mi véggel jár itt, még nem ért-
hettem; de érette vagyok.

A tataiakat felhozatta a vezér, előmbé is hozatta
vala a divánba, s ott is azt mondták, hogy volt leve-
lek, de elszakgatták a törökök. Igen expostuláltam
én is miatta, — és hogy afféle dolog ne legyen többé,
megparancsolja; mert ha a levelet elszakgatják, nem
leszen egy felől is semmi securitas. — Im azért ngod-
hoz felküldte őket, s kére engem is, hogy irjak in
bona forma ngodnak, hocsáttassa el ngod Győrből a
törököket; hol pedig el nem bocsátanak, előttem ada
szabadságot az esztergomiaknak, tenni róla. E na-
pokban a tataiak száz kecskéjét is hajtották el egy
zsámbéki töröknek. Efféle dolognak nem kellene
lenni. Ma harmad-negyed napja is Czegléd táján két
törököt öltek meg. — Bizony dolog, hogy igen bú-

súl. Én is éltem az occasióvsl, s megmondottam, hogy annyival inkább siessünk tractálni; mert afféle esavargó mindaddig nem tartja azt, hogy békeség vagy, valámíg tractálunk, s a kapitányok is jobban vigyázhatnak affélékre, — mikor aztán a végezés szerint mindentív meg leszen parancsolva, ki mint viselje magát, s mint procedáljon a békeség őrzésében. A mi azt illeti, — igazat kell mondanom, — nem látom s nem veszem eszemben, hogy vontatnák az üdőt. Ugyan mind tractálunk; csakhogy számtalan szóval s disputatióval jár a dolog; mert ők, ami kezeknél vagy, igen tartják. Tudom, bizony elég dolgom leszen a faluk adaja felől. Megértem ma, mi kívánságok. Nagyságod is az utolsó levelém szerint, kérem, írjon mentől hamarabb választ. Éltesse isten ngodat sokáig jó egészségben. Budac 29-na martii 1629. Alázatos szolgája Tasi Gáspár.

P. S. Úgy értem, nem sokat fog itt késni az erdélyi követ.¹⁾

A nádor az alkudozások ezen utolsó stadiumában egy újabb utasítást küldött Tasinak hozzácsatolván egy, a tárgyban avatott, (talán Kohári Péter) véleményét azon pontozatokra, melyeket Tasi nem régi-ben, mint láttuk a nádornak megküldött.

Itt következik együvé csatolva a névtelen vélemény elől, s nyomban rá a nádor utasítása.²⁾

¹⁾ Eredeti a kismártoni levéltárban, Tract. T. Pat. I. 126. L betű alatt.

²⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban, Tract. Turc. Pars II. A pontozatra czikkenként szóló észrevételek ismeretlen kéztől írvák

Az első articulushoz az Budához való faluk dolga ám maradna fenn. Csak ez nem tetszik benne, hogy Jelsőczöt és Turopolyát nem kellenék questióban hagyni, még csak jegyzésbe is; mert ezek más falukon felül majd négy mélyföldön vadnak, és ezek között annyi holdulatlan falu marad ide hátra, hogy igen sok, — és ebből az következik, hogy ez Turopolya nevű falu disputatióban fennmaradván, ha erővel Turopolyához akar nyúlni, avagy jövőben valami tracta által neki adnák is, nagy sok falukon kell az abból maradt falukon általmenniek, a kik nem holdulnak és azokhoz elsőben is nagy kárral hozzányúlnak, úgy nyúlhat aztán Turopolyához. Experiáltatott is az másutt is, hogy valami hátramaradt az neki holduló falukon, mindenhez hozzányúlt. Azt mondotta: hogy maradhatna az el, a ki felül immár holdult faluja van török császárnak? Én ezt az ő kívánságokat úgy értem mind a két falu felől, hogy studio nevezték azokat olyan messzi oda fel, hogy soknak ne tetsződjék, hogy a többit is megnevezné, hanem e kettőnek színje alatt vagy tractával vagy pedig erővel elvegye a többit is, azért akarja nevezetbe hogy legyen erre két falu.

---

vagy másolják. Mint a szöveg mutatja a nádorhoz intéztetik az irat s — mint másként nem lehet — ez szállíthatta föl az illetőt véleményadásra. A vélemény megküldött Tasinak is, — mit onnan hiszek, hogy a hól, — az eredeti kézirat harmadik lapja közben az idegen kéz írása megszakad, nyomban a nádor folytatja sajátkezüleg utasítását. Habár az egész fölírás, hátirat és datum nélkül van összekeverve más évekbeli iratokkal, nyilván ezen helyre igdatandó, mint a tartalom bizonyítja.

El is higgye ngod, hogy nagy kár is következhetik az országunkba miattok, a két falunak megnevezése miatt, ha fennmarad, — hanem valamint s valahogy kinn kellene annak a két falunak a nevét hagyni, noha a többi is káros, — van harmincz esztendeje, hogy nem holdultak. De ám ha a többinek nevek fennmaradna is, ugymint Ipolkér, Dra, Kovácsi, Galabócz, Nagy-Szölő, Csalárd, Kovar, Szelestyén, Tótharaszti, Egyházasninye, Lukaninye, minthogy karajon *szerteszórva*¹⁾ vannak, talán kevesebb kár lehetne mégis; de bizony Turopolya és Jelsőcz nevezetivel féltém azt a darab földet galyibától.

Az mi az harmadik articulust illeti, énnekem az is úgy látszik, hogy az Ujvár és Füle között való falukat nem kellenék nevezni; mert azoknak az faluknak nagy része az kikről ngod az Esztergamhoz való falukról nevezetet teszen, azokat az falukat mind inkább az esztergamiak holdultatták be, a kik az két vár között beholdulnak, jól lehet hogy annak nagy részének Nógrád, Drégel és a több végházak mi kezünknel való megmaradásával a holdulástól föl kellett volna szabadulni, némely részét pedig a hatvan falu közibe is adtuk volt. Talám Ujvár és Füle helyibe Nógrád és az több kezünknel maradt végházakkal megszabadult falukat kellenék nevezni, hogy fennmaradtak. Mindazonáltal a ngod bölcs itéleti rajta!

---

¹⁾ A kétségkívül hibás másolatban „sabasován“ érthetlen szó áll.

Az ötödik articulusban, a hol az vagyon írva, hogy míg el nem igazodnak, maradjanak az törökök kezénél, azt is utána kellenék írnia, hogy az adajokat, a miben most vannak, mind addig is ne legyen szabad feljebb verniek, hanem ebben az adózásban tartsák meg, — sőt a kiket munkálódással megterheltek az iszpáják azok közül a faluk közül, az régi szokásnak kivüle, ezután ne dolgoztassák; mert nagy része azoknak az faluknak nem dolgoztanak, hanem csak az adózásban tartották őket; de most ki nem eresztik sem szekereket sem embereket, valameddig más nem megyen helyekbe. Az császár adaját is penig ne vernék feljebb, a mint most vagyon; mert szokások ez, hogy ha az iszpáják adaját feljebb nem verik, de az császár adaját feljebb verik. Ezt penig ngos uram, azért kellenék, ehhez az articulushoz ragasztani, hogy ezek ne miveljenek. csak adózzanak; hogy én ezt megbizonyíthatom, hogy az hajdani holdulásokba is nem dolgoztanak semmit is, csak summát fizettenek, abba tartották őket. Most kellenék abból a nagy igából kivonni szegényeket.

Az többi felől is jó az az articulus, a kit ngod odacsináltat ideháttra; de hogy azok szegények közelb laknak, nehéz azokat a dolgozástól megoltalmazni. De hogy ezek messzebb laknak, talán az előbbeni állapotjokat elejekben adván, használhat valamennyire ngd, mivel soha azelőtt nem dolgoztak. Az 11-dik articulust kellene ezekre csinálni, a kiket megbizonyíthatnánk, hogy azelőtt nem dolgoztanak, csak summát adtak.

A mi az *hetedik* articulust illeti, az elég félelmes, ha azt a szót ő arra érti, hogy a *régi* adajokban tartsa meg, a mikor régenten Esztergam ő kezében volt; mert azt csak előhozni is veszedelmes a mi földünkben. A paraszt ember még egymás között sem meri beszélni, mint volt régenten az ő holdulások. Még egymástól is félnek szegények; mert felette megterhelte emberek voltak. Sokaknak pedig az régi iszpájajok elhótak, s nem mindenik iszpája tudja summájokat, — noha holmi laistromokat mutogatnak nekik, de eddig mégis eleit vették szegények, holmi sok beszédekkel nyomtaták el őket. Talám valami más szót kellenék a helyébe odatenni, hogy most limitáltassék adajok, minthogy igen megpusztultak az faluk. Evvel ha ngod eleit vehetné, noha az is elég bajos lenne, ha véghez menne is. Mindazonáltal ngod böles értelme rajta.

Az *tizenötödik* articulusra is, a hol a vagyon irva, hogy ez az végezés egyenlőképen értettessék a székesfejérváriakról és kanizsaiakról, ahhoz is talám valahová oda kellenék írni, hogy értettessék mind a Dunán túl, s mind a Dunán innen való holdult falukról. Noha másutt lehet, hogy van emlékezet fele; de a miben lehetne, az velek való disputatiót el kellenék távoztatni.

Az pénzbe valami kedvezést nem kellenék velek cselekedni; mert mihent azt...¹⁾ ngotok lágyítja

¹⁾ Egy szó olvashatlan, — de gondolatban odaértendő talán: azt veszi eszébe vagy valami ilyes.

nekik, hogy az esztendőszámot kihagyatná, félő, hogy más vezér is, ha valamiben nem tetszenék, ebből az példából újat ne indítana. Mert az magok rendtartása olyan, hogy mindenik fővezér idejébe más oszporát vernek, az első vezérét visszahordják az mincházba, — a miért Erdélybe is egynehányszor éltek evvel a példával.

Az tizedik articulust az én tetszésem szerint mindenestől ki kellenék hagyni; mert több akadékot hozunk ki belőle. Ők is mindent megtiltnak hogy szabad ne legyen kihozni. Articulusok nélkül is elbeszéli arról az paraszt ember, az kinek nincsen kedve az megadáshoz.¹⁾

Azelőtt pénzben volt minden adajok sok faluknak s semmit nem robotoltak, s azért adtak annyi summát. Azért jó distingválni. És ha az előbbeni summát kívánnák, épen az robotnak hagyjanak békét. Hol penig azt is beszolgáltatni kívánják, az adót nem verhetik annyira, hanem limitálni kölly állapotjok szerint. Más az: Most az faluk elpusztultak, s ők azt nem nézik, hanem az kiben azelőtt ötvenhatvan ház volt, s most alig van csak tiz is benne, ugyanannyi summát kíván rajtok. Jó azért azt is eligazítani, hogy az mint az jobbágyszám vagyon, úgy nőjjön és szálljon az adó az régi adóhoz képest — azaz ha több az jobbágy, annyit emelkedjék az summa; ha kevesebb, szálljon.

¹⁾ Eddig az anonym megjegyzések. A mi ezután következik, a nádor saját kezeirása.

Azt az szót, „mindenkor“ semmi úton el nem kölly hadni, mert veszedelmes és nyilván kijűn az ő praetensiójokban, hogy valaha mi holdolt, mind holdoljon ezután is. Ő nekik penig félelmek nem lehet; mert három rendben is neveztetnek az faluk, kikkel declaráltatik, hogy mindaz, ki egyszer, s mindaz, ki az fölszabadulás után is az zsitvatoroki avvagy a bécsi végezéstől fogvást mindenkor holdolt, holdoljon ezuttal is. És nem is egykét esztendőben elhagyott adózást nézze, hanem több üdőköt.

Az faluknak penig laisrtomban való írása hogy halad, én nem szeretem; mivel ha kijűn az bosznai basa, s akkor nyul ő ehhez, törvént szab, s ha mí is fölülünk, nagy bajjal és kárral lesz meg. Így kölylyene azért ezt most limitálni, hogy az möly faluk harmincz s több esztendőktől fogvást elhadták az holdolást (ki annyit teszen, mint az zsitvatoroki vagy az bécsi végezés tartja), hogy az kik az megvett várakkal fölszabadultanak, azok egyátaljában ne holdoljanak; s viszont, az kiket a zsitvatoroki végezés ellen és utána holdoltattanak, és mindenkor holdoltanak, ám holdoljon most is. De ha kik azok közül, az kiket azon kívül és az békeség ellen holdéttottanak be, nem continue holdoltak, ne készeréthesék ökö, és semmi praetensiójokat is ezután hozzájuk ne tartsák. S hogysemmint azokat én beadjam, félbenhagyom inkább. S ezt igen clare meg kölly mondani; mert látnivaló, ha nemtudom mint esküszik is, hogy ha csak az szokás szerént is, de várnak valami hadat föl.

Az barsi végezést én sohol nem találom. Úgy kölly azért limitálni az szegény emberek adaját is, az mint följobb irám, hogy ottan ám maradjon az mostani adajok meg, csak följobb ezután ne késze-rétsék ökö, cum tali tamen limitatione, hogy az hol kevesebbült és pusztult az falu, szálljon ott az adó is; mert az hol ezelőtt ötven hatvan ház volt is, az mint irám, az tiz-tizenhat háztól is ő azont kívánja.

Az alföldi faluk dolgában is mindenestől az instructióhoz tartsa kegyelmed magát, és kik föléptül-vén oda alá az faluk, magyar uroknak adót adtak ezelőtt, adjon adót most is.

Azt ne higye kegyelmed, hogy Horvát Lázár semmiért ment oda, — bizonyos, hogy ad casum mortis sui is hadat készített ezekkel, hogy familiáját megtartsa Erdélyben.

Az lengyelországi hírei nem úgy vannak, — sőt Podoliára az kozákság mellé harminczezer embert rendeltek az lengyelek, az Zamoiszki, az régi nagycancellárius fiát, s tettek egyéb dispositiót is.

Tovább ott már nem kölly halasztani az dolgot. Irtam magának is az vezérnek. Ha mit végezni akar, jóval jó; hol nem, ezaránt is az instructióhoz alkalmaztassa kegyelmed magát; mert valamíg üdökhöz való kedvtünköt látják, soha ők semmire nem mennek. Hanem kegyelmed vegye mind rendben az dolgot, az mint már megselekedte, s articulatum proponálja, kiben mit difficultálnak, s az miről tanúsága vagyon kegyelmednek, complánálja azt velek, — s

az miről nincsen, appellálja mireánk, s küldje ő is ide emberét, s ha végezhetünk, jóval jó, s hol nem, én többet ezen nem törődhetem; mert álnokság — látom — minden dolgok. —¹⁾

---

¹⁾ Eredeti a nádor saját kezeirása, — a kismartoni levéltárban.
Tract. T. Pars. II. 221. sz.

XLII.

Ily előzmények után sikerült Tasinak egy megállapodással végeznie be küldetését. A megállapodás — a nádornak utóbbi utasításához képest — oly formán történt, hogy a miben a két fél meg nem egyezhetett, azt hozzá a nádorhoz fölebbezze.

Ápril 6-dikán Tasi Gáspár és Muharrem szolnoki bég aláírták a megállapodást, — mely ha nem forma szerinti szerződés is, — a teljes kiegyezést a két fél közt közelebb hozta s némely pontra nézve létesítette. Tasi és Muharrem bég a következő pontozatokat írták alá:

Budai végezés az Holdultságról.

Articulus 1.

Mivelhogy Budához és Pesthez a töröktől praetendált tizenegy faluk, ugymint Nógrádvármegyéből Ipolkér, Drah, Kovácsi, Galabócz, Nagy-Szőlös, Csallár; és Hontvármegyéből Kovár, Szelestyén,

Tót-Haraszti, Egyházas-Ninye, Luka-Ninye dolga most bizonyos okokból el nem igazódhatott, maradjon függőben; de úgy, hogy valamig el nem igazittatik, semmiképpen ezek a faluk meg ne bántassanak, semmi holdulásra a töröktől ne erőltessenek.¹⁾

¹⁾ A végzés eredeti szövegében oldaljegyzetül Tasi ezt írja:

„Ha megbizonyosodik, hogy Turopolya s Jelsócz egynehány mélyfölddel feljebb vagyon ezeknél a faluknál, és hogy holdulatlan faluk vannak közöttök, enged az vezér annak, hogy kihagyassék innen az a két falu.“

Tasi april 20-dikáról 1629. Kismartonból egy latin indoklást irt a fentebbi végzéshez ily czim alatt: „Rationes singulorum articulorum transactionis hujus de Pagis Dedititiis.“ Ezen indokolás első pontja így szól:

„Quantum mihi per creberrimam mutationem et inconstantiam Turcarum cum veritate licuit eluctari, et per graves difficultates priorum quoque pacificationis articulorum, necnon et ingenii mei experientiaeque tenuitatem in septemdecim articulos, has potissimum ob rationes consensi, quarum pro notitia ad primum articulum:

Sciendum primo: in nupero conventu Szécseniensi 23 pagos fuisse a Turcis ad Budam et Postum praetensos et postulos, a me vero 13, — reliquis haud dubie ideo pertransitis, quod apparens aliqua, verique similis ratio postulati deesset, — quamvis satis ostenderim, ne ad hos quidem 13 sufficientem rationem suppetere, ex eo nimirum, quod vigore articuli 3. Viennensis illi pagi debent esse tributarii ad illic specificatos Turcarum arces, qui semper dedititii fuerunt, — ex quo tempore occupatae sunt; verum 13 hi pagi neque tempore Viennensis pacificationis, neque antea a tempore reoccupationis arcium Füleki, Szécsény etc., neque deinde usque nunc fuerunt dedititii, — igitur consequens est, ut et nunc ne sint dedititii. — Hac mea ratione adductas Vezir consenserat primo cedere hac sua praetensione, si comprobaretur eos a 30 annis non contribuisse. Sed mutata sententia causatus est deinde voculam „Semper“ non extare in paribus articuli Sitvatorokiensis apud ipsos habiti et originales ad manus non esse, in libro registri pagorum autem consignatos esse hos pagos. Nec dissimulavit metum a querelis spahiarum et etiam ab aemulis suis, qui in Porta omnia in majus ferrent, siquid contra con-

Articulus 2.

A mely faluk Budához, Pesthez, Egerhez, Hatvanhoz, Székes-Fejrvárhoz és Kanizsához megvételektől fogvást a zsitvatoroki végezésig, a bécsi 3-dik articulus szerént töröknek *mindenkor* hódultanak, hóduljanak ezután is. A melyeket pedig a törökök is az megnevezett várakhoz a zsitvatoroki végezés után és e háborukban mindeddig beholdattanak, mivel azt e békesség ellen cselekedték, azokat nekünk mindjárt visszakereszték és többé holdulni ne kényszerítsék.¹⁾

Articulus 3.

A mely faluk Esztergámhoz utolsó megvételétől fogvást töröknek holdultanak, holduljanak mostan is. Azonképpen a 158 falukért adott hatvan fa-

---

clusiones priores videretur concedere. Itaque malebat rumpere jam tractatum et differe, quoad originales adferrentur, quam praetensione sua cedere. Ideo visum est mihi commodius rectificationem horum pagorum suspendere, quam tractatum interrumpere, praesertim quod crederem hos pagos ab annis 30 non contribuuisse, proindeque extra periculum fore; sed et quod si post Sitvatorokiensem pacem contribuere adacti fuissent, deberent tamen virtute sequentis articuli 2-di restitui. —

¹⁾ A latin indokolásban Tasi így ír a 2-dik czikkről:

Secundus articulus incipitur conformiter ad tertium articulum Viennensem, nec ornissa est vocula „S e m p e r,“ in qua sita est tota vis articulorum de pagis dedititiis, — pro qua inserenda plurima mihi fuit difficultas, et longa fere unius mensis disceptatio, cum mutuo quodam metu, nec pro nobis fuisset utile omittere, nec pro Turcis commodum, si male intelligeretur, ponere. Patebit fusius in articulo sexto.

luk is, a bécsi 3-dik articulus és a komáromi végezés szerint holduljanak.¹⁾

Articulus 4.

A mely falukat a zsitvatoroki végezéstől fogvást a bécsi végezésig Esztergamhoz beholdultattanak a törökök, ezután is nekik holduljanak. És a melyeket a hatvan faluk után is a háboruban beholdultattanak, s most is birnak, azok is maradjanak a törököknél.²⁾

¹⁾ A nevezett indokolás a harmadik czikkre :

Verba illa: „*A b u l t i m a o j u s o c c u p a t i o n e*“ ideo sunt a me posita, ne esset illis recursus ad primam tempore Solimanni factam occupationem, ad quam consueverunt hactenus recurrere, quin et Sitvatorokiensem articulum decimum quintum propterea falsificarant, sperantes a jugo suo cum arcibus Filek et aliis eliberatos pagos ea ratione posse ipsos retinere, et ideo addiderunt in suo articulo Sitvatorokiensi dictionem illam „*h u c u s q u e*“.

²⁾ Tasi így indokolja ezen czikk fogalmazását :

Multum laboravi, ut pagi isti, qui a Sitvatorokiensi tractatu usque ad Viennensem pacificationem contra foedus subjugati sunt, eliberarentur ab jugo Turcarum. Idque potissimum adstruxi ex 3-tio articulo Viennensi, ubi habetur, quod pagi, qui contra pacificationem Sitvatorokianam vi ac coacte dedititii facti sunt per commissarios ob utraque parte revideantur et eodem hora eliberentur. Sed contra fuit eorum ratio, quod nimirum in Comaromiensi transactione et sequentibus nulla fuisset hujus rei mentio facta. Cum tamen illa Comaromiensis potissimum propter effectuationem hujus articuli Viennensis fuerit instituta et etiam in effectum perducta tum, cum ipsi 158 pagorum cessionem pro 60 fecerunt. — Institi ulterius, hos pagos esse diversos ab illis 158 pagis, nec contineri in illo pagorum numero. Deinde diversam quoque esse mentionem eorum in illo eodem articulo Viennensi. Nec obstare, si mentio in Comaromiensi et sequentibus facta specificè non esset, cum semper ad commissariorum revisionem fuerit eorum negotium dilatatum. Sed cum rationibus prorsus non cederent, inhaerendo prioribus volebam horum quoque pagorum negotium in suspenso relinqui. Id quoque renuerunt. Et cum aliquam mentionem de pagis Inferioris Hungariae juxta decursum Danubii situatis, ut

Articulus 5.

Ezekhez a megnevezett várakhoz való faluk azon rend és mód szerint, a mint e fölül való három articulusokban meg vagyon magyarázva, mindgyárást, haladék nélkül mind a két részről laistromba irattassanak, mind az ép s mind a pusztá faluk. És megküldvén egymásnak azt a magyarországi palatinus és a budai vezér, s comportálván mindkét laistromot, eligazítsák és pecsétékkel s kézírásokkal két exemplárokat erősítsenek meg, melyek a tárházban el is tétessenek, hogy ha ki ezután olyan falut igyekeznék beholdultatni, a ki abban a laistromban nem volna, mindjárást erőssen megbüntettessék.¹⁾

hoc exemplo etiam illorum negotium in suspensio relinqueretur, fecissent, concessi ipsis hos pagos juxta instructionem, ne nova et inextricabilis difficultas oriretur nobis ratione pagorum illorum penes Danubium sitorum; tum etiam quod paratiores erant tractatum abrumpere, quam illos pagos nobis restituere. — Concessi similiter et in his disturbiiis ad Strigonium subjugatos pagos, qui forte erunt 20 vel paulo plures, patebit ex connumeratione, quos quidem Turcae libenter restituissent pro Rascianis Inferioris Hungariae tractu per nos subjugatis. Difficulter evici, ut peculiaris articulus scribetur de illis Rascianis; urgebant enim, ut concambii et permutationis titulo possiderent ipsi pagos ad Strigonium sub disturbiiis subjugatos et nos Rascianos, quos possidemus. Ut periculosam hanc disputationem tollerem, concessi ipsis hos pagos, cum hoc declaratione: „quos in his disturbiiis sibi subjicerunt, et etiam nunc possident,“ qua distinctione retinebimus Verebelium et pagos circiter 30 vel plures, suffragante vocula quoque „semp er.“ —

¹⁾ Tasi indokolása az 5-dik czikkhez: „Juxta eundem ordinem et modum“ etc. Nimirum ut qui ad Sitvatorokiensem tractatum usque semper dedititii fuerunt, peculiariter conscribantur; deinde quos postea hucusque subjugarunt, ut constet, qui debeant nobis restitui: Tertio: pagos ad Strigonium ab ultima ocoepatione possessos, et de quibus nulla est controversia; item sexaginta pagos peculiariter; item quos

Articulus 6.

Mivel pedig a béesi 3-dik articulusnak elein az a szó „*Mindenkor*“ nagy suspiciót hozott mindkét részről, tartván mí attól, hogy ha kihagyatik, tehát valamely falukon valaha csak egyszer-kétszer valamit vettenek is, mindjárást elfoglalhatják tőlünk, ha pedig ki nem hagyatik, a török attól fél, hogy valamely faluk bár ugyan nyilván tartoztanak is holdulni nekik, de ha csak kevésideig be nem mentenek is, tehát ezzel a szóval elesik tőlök : Azokáért, hogy egymáshoz abból való kételkedés megszűnjék, úgy végeztünk, hogy elsőben meglegyen a faluknak megszámlálása, hogy lássa mindenik fél, hogy igazán számlálják a falukat, és csak azokat írják be, a ki illendő, s addig, míg ez a laistrom el nem készül, és rajta meg nem egyeznek a budai vezér és a palatinus, ez a végezés tőlök meg nepecsételtessék. Meg egyezvén pedig rajta, és beirattatván a faluk nevei, azután hagyassék ki ez a hatodik articulus innen az articulusok közül. De ez a megszámlálás és rajta megegyezés ennek az 1629 esztendőbeli Szent-György

---

a Sitvatorokiensi ad Viennensem usque pacificationem subjugarunt ; denique quos in his disturbiiis. Ordo hic servari debet diligenter, ne pag confundantur, sed sciatur distincte, quid nobis restitui, quidve illis dari debeat juxta differentiam voculae „Semper.“ Postquam vero hac ratione de pagis concordatum fuerit, in generali registro non erit deinde opus hac distinctione, sed simpliciter erunt inscribendi, qui pagi ad singulos arces pertineant. —

havának 25-dik napjáig elvégeztessék és tovább ne vontattassék.¹⁾

Articulus 7.

A pusztá faluk épületiről maradjon meg a bécsi 8-dik articulus, hogy tudniillik mindkét részről szabad legyen kinekkinek az ő földén az régi elpusztult faluhelyeket megszállítani, megépíteni és ország földnépét reávinni, és a mely holdultságban leszen, mindkét részre békeségesen birhassák.²⁾

Articulus 8.

Az alföldi holdult faluk felől ilyen végezést tetünk, hogy mind a Dunán tul a Tisza-Duna közben,

---

¹⁾ Tasi indokolása: Quantum sit momenti in hac vocula „Semper“, articulus iste ostendit, et qualiter debeat pagorum connumeratio ad eam conformari. Nec potuimus unquam convenire, donec hunc articulum adinvenire; nunquam enim poterant induci ut crederent, nos in connumeratione recte interpretaturos, si poneretur, neque ego ut crederem illos non abusuros, si ommitteretur. Propter hanc voculam saepe plures articulos etiam, de quibus conveneramus, irritos fecerunt Turcae, eo, quod ex hujus voculae vera interpretatione dependeat, qui pagi debeant esse dedititii, et qui non. Post connumerationem hic articulus, cum interim velut assecurationis vicem obtineat, expirabit. Quodsi connumeratio ad 25 tum diem hujus non perficietur, liberum est alium terminum, de quo conveniant, praefigere.

²⁾ Tasi indokolása: Nulla fuit necessitas huic articuli ex Vienstensi 8-vo huc transcribendi, nisi quod fraudulentè voluerunt voces quasdam de desertis pagorum locis generalitatem spirantes inserere, quales sunt: inter, districtus, pertinentiae v. g. „praedia quoque cum suis districtibus, quae inter dedititios pagos sunt, ad Turcas pertineant,“ — et similia. Quo cum ostendissem illis, penetrare me, quid intenderent, hunc articulum poni voluerunt.

s mind innen a Somogyságban, Baranyában és egyé-
bütt a török várak megett a mely faluk azelőtt ma-
gyar uraknak adót adtak, adjanak most is a komá-
romi végezés szerént. A ki pedig afféle régen holdult
pusztára ujonnan szállana, az is hasonlóképen adót
adjon a magyar urnak.¹⁾

Articulus 9.

A holdult faluk adajáról így végeztünk, hogy
valamennyi adajok most vagyon a faluknak, azt fel-
jebb ne verhessék, hanem annyi legyen ezután is;
de úgy, hogy a mint a jobbágyszám vagyon, a sze-
rént szálljon az adajok is, avvagy nevékedjék, de ne
feljebb annál, a mint most vagyon. Mennyi legyen
pedig most az adajok, adassék a szerént minden fa-
lura külön-külön pecsétes czédula, — és a hol meg-
kevesebbült és pusztult a falu, ott az adó is szálljon
addig, mig jobban megépül. A mely pusztákat pedig

¹⁾ Tasi indokolása: Vult vezérius etiam hos pagos Inferioris Un-
gariae tractus instar eorum, qui jam conscribuntur, connumerari. Dixi
illi, rem esse impossibilem, praesertim propter praedia. Non dubium, quin
per hoc intendat, ut ad quae deserta loca post connumerationem conde-
scensio fieret, illa nobis eripiat, aditumque ad illa possidenda praestruat.
Omnium difficillima fere fuit haec questio, eo, quod Rascianorum isto-
rum, qui magno numero nescio unde venientes, nunc deserta pagorum
loca incolere incipiunt, novam putat vezir esse subjugationem, praeser-
tim in remotioribus partibus ad Quinqueecclesias et ultra. Si quid tamen
verae rationes valuissent, satis fuit de iis informatus, hanc rem mihi fun-
damentaliter spectabili ac magnifico domino Thoma Bosnyák sugge-
rante.“ — A végzés eredeti szövegében Tasi oldaljegyzete ezen 8-dik
ponthoz: „A vezér azt kívánja, hogy ezek a faluk is (a rácz faluk) lais-
tromban irattassanak. Végezzék el egy más között a két ur, ha ugy le-
gyen-e, vagy ebben maradjon.“

ujjonnan szállanának meg, azok megépülvén, az adajokról mindkét részről megegyezzenek, a mennyire a szegénység elviselheti, hogy megmaradhasson és arról czédula is adassék nekik, mint a több faluknak. A *hatvan falukra* az előbbeni limitatio szerint adassanak ismét újabb czédulák, és annál följebb ne erőltetessenek.¹⁾

Articulus 10.

A török adó beszolgáltatásában tartassék meg mindenképen a bécsi harmadik articulus, és a törökök a falukra ki ne járjanak. Ha pedig valami bizonyos okért a török urnak ki kellene menni, a pasa vagy bék levelével menjen, és azt küldje mindjárt a közelebbik végház kapitányához és a kapitány emberét küldje ki hozzája.²⁾

¹⁾ Az eredeti szöveg oldalgjegyzete a czikk közepén :

„A czédulák adása dolga az urra halad.“ A czikk végéhez :

„A hatvan falukra megadatik.“ Tasi latin indokolása ezen czikkhez : Si tertium articulum Viennensem sequamur, ad antiqua tributa debuissent pagorum census redigi. Sed non extat in illo, neque in aliis aliarum pacificationum articulis, quod tempus intelligatur per veterem taxam. Certum est antiquam taxam in plerisque pagis fuisse longe majorem etiam hac moderna. Ego, cum ex me vezir quereret, quid per vetus tributum intelligerem, respondi, quod tempus Sltvatorokianae transactionis, et quod eo intenderet tertius articulus Viennensis ; sed induci non potuit, ut assentiretur propter querelas spahiorum, quibus ingens bolus ab ore per hoc praecideretur. Itaque cum illa cautela et modalitate, prout est in articulo, concessi ex resolutione illustrissimi domini mei. Quamvis schedas porro vehementer difficultant, haud dubie non ob aliam causam, quam ut liberius possint successive augere tributum, neque schedis velut cancellis coerceantur, licet ipsi difficultatis causam praetendant, quod non fuerint schedae, praeterquam in 60 pagos, in usu.

²⁾ Tasi indokolása a 10-dik czikkhez : Valde mihi restiterunt, cum

Articulus 11.

Felettébb való munkával, mint eddig, ne rontsák a törökök a szegénységet, sem pedig pénzért vagy kedvért másnak vélek ne munkálkodtassanak. A ki pedig vagy adajokat feljebb verné, vagy jobbagyit egyéb elviselhetetleninségben tartaná, annak faluja vagy jobbagyi elvétessenek és más töröknek adassanak a komáromi végezés szerint. Minthogy pedig a messze való faluk azért fizetnek nagyobb summát, hogy ne dolgozzanak, s ezelőtt a régi holdulásban sem dolgoztanak, azokáért mostan is se szekerezéssel se gyalogszerrel ne erőltessék őket az urok. Ha pedig munkálkodtatni is akarják, tehát a summáját alább szállítsák.

Kivánja a vezér azt is, hogy a magyar úr akármi kicsin okból el ne vigye a holdultságról a jobbagyot holdulatlan helyre, s hogy onnan élje a holdult földét, hanem ha mi injuriája leszen a jobbagynak a török urától, tegyen panaszt reá a vezérnél, s ha igazat nem tesznek neki, úgy vihesse el.¹⁾

---

urgerem, ne ad villas egrederentur etiam rectificatione aliqua praesentiam eorum inter subditos requirente, sed ut ad vicinius confinium se conferrent, convocatisque illuc per capitaneum subditis, coram eodem et per eundem decerneretur impendereturque de praetensa injuria satisfactio. Puto tamen tolerabilem hunc articulum. Negant ipsi in Sitvatorokiensi suo articulo extare illa verba, „ne ad villas egrediantur.“

¹⁾ Ezen szavakhoz: Kivánja a vezér s. a. t. Tasi oldalt egy N. B.-t tett. A latin indokolás a 11-dik czikkhez: Magna est subditorum lamentatio, — quod Turcici domini eorum plerique non contenti laboribus, quos ipsis perficiunt, elocant insuper operam illorum aliis pro pecunia, — propterea specificavi in articulum. Nusquam se mihi Vezir

Articulus 12.

Az mely faluknak dézmában vagyon adajok, azokról így végeztünk, hogy három kereszt élet választassék ki a dézmaker, egyik a minemű legtermettebb vagyon, másik középszerű s harmadik legszegényebb, és az mind a három elcsépeeltessék próbául, és a mennyi abból leszen, annyit tartozzék a szegénység szeműl a török urának minden három keresztől adni. S az minemű mértékkel a faluban azt megméri, olyannal tartozzék a török ura is azt bevenni és nem nagyobb. A hol pedig régi szokás volt, hogy a dézmaborért pénzt adjon a szegénység, azért annyit vegyenek, a mint a faluban a bor jár. A hol pedig bort vettenek ezelőtt, ezután is bort vegyenek, úgy a mint terem. ¹⁾

aequiores in toto hoc tractatu ostendit; nam quod ne per favorem quidem aliis laborare subditos domini compellant, ipse addidit. — Utilissimum est pro subditis id quoque, quod de remotioribus pagis concessit. Quod autem ad marginem hanc notam habet N. B. vezir inseruit, at ego per modum appellationis ad illustrissimum notavi.

¹⁾ Tasi oldaljegyzete a szerződés szövegéhez, a 12-dik pont elején: „Ezt az articulust így kívánják, neheztelvén csak a bíró rovására bizni, és hogy dézmálni ki ne mehetnének. Azért izz urra halad ez is. — Ugyanezen czikkhez Tasi latin indokolása: Hunc articulum ego aliter feceram, nimirum ut Turca iudicis sui signatura super numero decimatum frugum esset contentus. Noluerunt, — eo, quod dicerent, iudices saepius in fraude deprehensos. Fuit tamen et hic seligendarum capetiarum usus in pagis iam per eos receptus; sed antehac praestantissimam ex toto agro seligebant, et quae ex maximis gelimis seu manipulis constaret, et quantumcunque ex ea proveniebat granorum, tantum debebat rusticus pro singulis capetiis, etiam in sterillissimis administrare. Et vero illa grana non subditorum mensura acceptabat domi, sed duplo fere majori. Ut vinum in decimam acceptent in specie, prout provenierit, dicunt

Articulus 13.

Az holdult falukon lakó nemességről tartassék meg mindenképen a 15-dik zsitvatoroki articulus, hogy tudniillik a ki a mi koronás királyunknak nem adózik, a törököknek se adózzék semmit, — és a kiket ekkoráig adózókká tettek is benne, azokat többé meg ne bántsák. A kik pedig új nemesek és a zsitvatoroki végezés után nemesítettének volna meg, ha paraszt funduson laknak, adózzanak abból a törököknek. Ki legyen pedig régi és ki új nemes ember, azokat a generálisok és viceispánok declarálják és a faluk laistromában beírják. A mely faluk pedig épen mind nemesek volnának, ha a zsitvatoroki végezésig mindenkor holdultanak, ezután is holduljanak; de úgy, hogy adajokat csak készpénzül fizessék, — személyekben pedig szabadságban tartassanak; úgy hogy a törököknek ne robotoljanak sem gyalogszerrel, sem szekerezéssel, sem pedig császár dolgára ne kényszeríttessenek.¹⁾

---

se prohiberi religione, quod nempe vina domi suae non liceat eis asseruare. Fuit tamen magna pressura subditorum hactenus ex eo, quod tripulum aut plus etiam pretii pro vino ab iis extorserunt.

Tasi eredeti javaslatának szövege ezen czikkre nézve (kismartoni levéltár, Tract. T. P. II. 123. sz.) „Az mely faluknak dézmában vagyon adajok, azokról elvégeztetett, hogy esztendőnként bevigyék hit szerént rovásokat a birák és azon megmaradjon a török urok. A bordézmáért is ne pénzt avvagy summát, hanem ugyan bort vegyenek tőlök, a mint termett.”

1) Tasi oldaljegyzete a szöveghez, — a czikk négy öt utolsó sorához: „A robotolásért való pénzfizetések az urra halad. A vezér azt kívánja, hogy a mint eddig dolgoztanak vagy summáltanak, úgy legyen

Articulus 14.

Az mostani körmöczi aprópénzt mindenütt elvegyék a szegénységtől adajokban nagy büntetés alatt mind a török urok s mind pedig a császár adójában is, holott bizonyos, hogy az nem alábbvaló semmivel az ő mostani oszporájoknál.¹⁾

Articulus 15.

Mivel mindkét részről ekkoráig építettenek palánkok a zsitvatoroki végezéstől fogva, a felől úgy végeztünk, hogy a melyek ez ideig építettettek, azok mindkét részről megmaradjanak mind Magyar- s mind Tót- és Horvátországban; de többet ezután egyik félnek is ne legyen szabad csinálni a zsitvatoroki 9-dik articulus ellen, mely az ő erejében szükség, hogy megmaradjon.²⁾

---

ezután is.“ A latin indokolás ezen 13-dik czikkhez: *Hunc articulum conformiter posui ad 15-tum Sitvatorokiensem de nobilibus. Quid in extremo ejus vezir difficultet, extat in margine. Suffragabitur, qui remotiores erunt articulus undecimus supra.*

¹⁾ Oldaljegyzet az eredeti szövegben: „Azt kívánja a vezér, hogy a Portát találjuk meg felőle; mert magától nem meri az elvételére erőltetni a törökséget.“ Latin indokolás a 14-dik czikkhez: *De moneta concluderem cum vezirio, ut novam nostram Cremnicziensem cum novis itidem suis a s p e r i s coram me probae submittat, nam quindecim nummi nostrates habeant tantum argenti, quantum decem asperi. Sed cum ad rem ventum est, nostram quidem subjecit probae, suam autem noluit, — quod videlicet non audeat imperatoris sui monetam tali probae subijcere. In causa tamen fuit, quod sciebat nostram esse meliorem.*

²⁾ Oldaljegyzet a 15-dik czikkhez: Azt kívánja a vezér, hogy a Hajdu-palánkok dolga is ilyen szókkal irattassék ide: „A mely palánkok az egri pasaság és szolnoki békség tartományában vannak, azoknak

Articulus 16.

A csavargók miatt, hogy a közönséges csendesség megtartathassék, ilyen végezést és rendelést tettünk, hogy a kik a végek megé járnak — hanemha úti levelek leszén — megfogják és rabbá tegyék. Az kiknek pedig levelek leszén, de a közelebb való végházban megmutatni be nem térnek, hanem ide s tova járnak, azok is megfogassanak és ha a magyar kapitány ír a béknek, avvagy a bék a kapitánynak felölök, magokat bocsássák el, de lovokat mindazáltal és marhájokat, a mijek nála leszén, vegyék el, hogy másszor — levelek levén is — hírrel járjanak. Az kiknek pedig útilevelet adnak, szükséges, hogy mind a két részről, mind a pasa vagy bék és a kapitány, a kinek mutatni beviszik és praesentálják, megpecsételjék, hogy ne csinálhasson akárki

---

igazítása az erdélyi fejedelemre és a vezérre haladjon.“ Nagyságodra hálasztottam ezt is. — Tasi indokolása a 15-dik czikkhez: De palankis similiter extat in margine. Summam inconstantiam ostendit vezir in hoc quoque negotio. Concluseram aliquot ante diebus cum illo, ut manerent utrinque hactenus aedificatae; sed novas non liceat inposterum aedificare. Jamque pro rato et firmo habebam, cum denuo, ut articulus iste tolleretur penitus, vel ut juxta priores transactiones maneret, voluit; vel vero haec formalia verba inserentur: „Palankae, quae in ditione officiolum passae Agriensis et begi Szolnokiensis existunt, illarum rectificatio ad principem Transilvaniae et ad Vezirium differatur.“ Cum aliter nollet, consensi, ut pro appellatione poneretur ad marginem, hoc solum mutato, ut scriberetur: „Palankae, quae in ditione principis Transilvaniae existunt,“ etc. Noluit, — quin imo expresse dixit, Hajdonum palankas in fundo imperatoris sui existere; Hajdonesque ipsos nunc in ejus fidelitate et quoadusque in ea perseverarent, se palankas ipsorum toleraturus.

útilevelet magának. S a szerént oselekedjenek a magyar kapitányok is. Ha kik pedig ezután afféléket megháborgatnának akármely felől is, kemény büntetések legyen. S tartozzék kíséret is, ha kívánják, mind a két felől efféle igazjáratbelieknek adni. Ezeket pedig minden pontjában mind a két részről valókról egyaránt kell érteni.¹⁾

Articulus 17.

Mindezek az articulusok és végezősek, hogy állandóbbak lehessenek, nemcsak a budai vezér és a magyarországi palatinus ratificálják és confirmálják pecsétekkel és kézírásokkal, hanem a két hatalmas császárok magok is, és szentül s igazán mindenektől megtartatni kemény büntetés alatt megparancsolják.

Actum Budae, die sexta mensis Aprilis,
Anno 1629.

Muharrem (török betűkkel) Caspar Tasi²⁾

P. H. (török kis pecsét). P. H.

Mint a fentebbi okmány jegyzeteiből látni, a nádor budai rendkívüli meghatalmazottja april 20-

¹⁾ Se a 16. se a 17-dik cikkhez nincs oldalgjegyzet (valamint fentebb azokhoz sincs, melyekhez ezen jegyzetekben azok betű szerint idézve nincsenek.) Latin indokolása sorát Tasi ekkép zárja be: „Ad 16 tum et 17-mum articulos:“ Hi articuli placent, et praesertim de vagabundis vezirio. Et haec de rationibus sive causis singulorum articulorum. Actum Eisenstadii, die 20. mensis Aprilis, 1629. Gaspar Tasi m. p. Eredetije az indokolásnak mint külön okmány a kismartoni levéltárban, Tractatus Turcici I. 119.

²⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban, Tract. Turc. I. 118, sz.

dikán hazaérkezett volt. Elindulása azon hó 15-dike előtt már megtörtént, mint a budai pasának a nádorhoz intézett azon levele mutatja, melynek itt rövid foglalatját adom:

Murtéza pasának april 15-dikén a nádorhoz intézett levele jelenti, hogy Tasitól már felküldte a török várakhoz tartozó faluk névsorát. Csak a Kanizsához tartozók lajstroma maradt volt hátra, melyet azonban ezen levélhez csatolva küld, a mint valóban meg is küldte. Igéri, hogy majd megküldi a puszta helységek lajstromát is. Azt kívánja a nádortól, hogy ő is küldje meg, micsoda falukat kíván a Dunán innenről, és tulról és Somogyból. Ha a lajstromok fölött megegyezhetnek, az ügy be lesz fejezve.

Panaszol azután a pasa, hogy a szerződések ellenére a török területről fölmenő kereskedők útja nem bátorságos a magyar király területén. Neki is egy Bécsbe, különböző czikkek bevásárlására küldött budai keresztyén embere Komáromban meghalván, pénze ott veszett. A komáromi alkapitány Zsibrik tartóztatta le a pénzt s csak tiz nap múlva tudatta vele, a pasával, a legény halálát. — Ezenkívül sok esetet sorol elő, melyben a keresztyén várakból kijáró katonák a török területen csatáznak és rabolnak.¹⁾

Mint maga a szöveg s utóbbi levél is bizonyítja, az ugynevezett „budai végezés,” melyet Tasi aláírt,

¹⁾ Eredeti a kismartoni levéltárban. Tract. Turc. Pars. I. 99. sz. Ugyanott a Kanizsához követelt holdoltság lajstroma.

még sok alkudozni valót hagyott. Azonban több pontja elfogadtatott s minden más alkuvó féllel, kivéve a törököt, az okmány az ügy elintézésének fontos nyugvó és támpontjául volt volna tekintendő. Azonban így is az ápril 6-diki szerződés csakugyan egy szakaszt fejez be az 1627-diki szőnyi béke történetében. — Ezután a török békealkudozások nem folynak oly mérvű munkálkodással. —

Néhány hónappal ezután történt, hogy a konstanczinápolyi császári követ Kuefstein és a bécsi török követ Recsep pasa szintén hazautazhattak a szőnyi béke ratificált okmányaival.

Még 1629. tavaszán új stadiumba lépett a Bethlennel való viszony is. A nádor, biztos tudomást nyervén mind a fejedelem reménytelen betegségéről, mind hadi készületeiről, erélyesen sürgette a király részén az intézkedéseket mind Bethlen halála, mind neta-láni támadása esetére. —

Tudjuk, hogy Bethlen halála csakugyan bekövetkezett azon év novemberében. A nádor tevékenysége ez ügyben már 1629. tavaszán olyan tehát, mely szoros kapcsolatban van a Bethlen halála utáni eseményekkel, s mind élettörténetének, mind a magyar történelemnek külön szakába valók, — miért is külön kötetre kell maradniok.

(Vége a harmadik kötetnek.)

